

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

XIII. VE XIV. YÜZYILDA HİNDİSTAN'DA TÜRK HÂKİMİYETİ

YASİN KARAKUŞ

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. HASAN DEMİROĞLU

EDİRNE-2015

T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasin KARAKUŞ tarafından hazırlanan **XIII. ve XIV. YÜZYILDA HİNDİSTAN'DA TÜRK HÂKİMİYETİ** konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin 15.-16. Maddeleri uyarınca **26.05.2015 Salı** günü saat **14:00**'da yapılmış olup, tezin kabul edilmesine **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU	Kabul	
Doç. Dr. Ömer Soner HUNKAN	kabul	
Yrd. Doç. Dr. Hasan DEMİROĞLU (Danışman)	Kabul	

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10076193
Yazar Adı / Soyadı	YASİN KARAKUŞ
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 47443776260
Telefon	5548486031
E-Posta	yasin581@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	XIII. ve XIV. Yüzyılda Hindistan'da Türk Hâkimiyeti
Tezin Tercümesi	The Sovereignty of Turks in India in the XIII. and XIV. centuries
Konu	Tarih = History
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2015
Sayfa	175
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. HASAN DEMİROĞLU 31855799276
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	Türkler, Hintliler, Moğollar, Kalaçlar, Tuğluklar, Aybeg, İltutmuş, Balaban, Alâ ed-dîn Muhammed Kalaç, Emîr Timur, Hindistan, Dehli
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 10.07.2018 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

10.07.2015

İmza:.....

Tez Adı: XIII. ve XIV. Yüzyılda Hindistan'da Türk Hâkimiyeti

Hazırlayan: Yasin KARAKUŞ

ÖZET

Gaznelilerin zayıflamasıyla bölgeye hâkim olan Gurluların hizmetine giren Türkler onların vasıtasıyla Kuzey Hindistan'a yerleşmeye başladılar. Zamanla Gurluların hizmetinde önemli mevkilere gelen Türk kumandanlar bölgeye hâkim olup Aybeg ile Dehli Türk Sultanlığını kurdular. Aybeg'in ölümü ile zayıflayan Türk birliği İltutmuş döneminde yeniden sağlandı. Moğol istilasının başlamasıyla Türkistan'dan birçok Türk Hindistan'a göç ederek bölgede Türk nüfusunu artırdılar. Buraya hâkim olan Türkler ilk başta Moğol ardından da Çağatay akınlarına karşı bölgeyi koruyarak kalıcı istilaları engellediler.

İki asırlık dönem içerisinde Sultanlığın başına beş Türk hanedanlığı geçti. Devlet en geniş sınırlarına Kalaç Hanedanlığı döneminde ulaştı. Türkler burada yerel Hindu beyleriyle mücadele ederek yüzyıllarca sürececek Türk hâkimiyetinin kalıcı olmasını sağladılar. Buraya hâkim olan Türkler İslamiyet'in Hindistan'da yayılıp gelişmesine büyük katkıda bulundular.

14. asrın sonlarına doğru Tuğluk hanedanlığında meydana gelen iç karışıklıklar neticesinde zayıflamasıyla Hindular bağımsız hareket edip bölgedeki Türk hâkimiyetini tehlikeye sokmaya başladılar. Emîr Timur'un Hindistan seferi sayesinde bölgedeki Türklük yok olmaktan kurtuldu. Bu seferle bölgede bulunan Hindulara ağır bir darbe vuruldu ve uzun süre güçlenmeleri engellendi. Türkler bu iki yüzyıllık süreçte bölgede varlıklarını sürdürerek burasını kendilerine vatan yaptılar.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Hintliler, Moğollar, Kalaçlar, Tuğluklar, Aybeg, İltutmuş, Balaban, Alâ ed-dîn Muhammed Kalaç, Emîr Timur, Hindistan, Dehli

Name of Thesis: The Sovereignty of Turks in India in the XIII. and XIV. centuries

Prepared by: Yasin KARAKUŞ

ABSTRACT

Turks who were under the Ghūrīds, dominating the region because of weakened Ghaznawīds, started to settle in North India with the help of Ghūrīds. Over time, Turkish commanders who had gained power in service of the Ghūrīds dominated the region and established the Aybak and Dihlī Turk Sultanate. Turkish union deteriorated by the death of Aybak was provided again at the time of İltutmīsh. On the onset of Mongol invasion, a number of Turks from Turkistān migrated to India and increased the Turkish population in the region. Turkish people dominating the region inhibited permanent invasion protecting the region against firstly the Mongol and then the Čaghatay attacks.

In two centuries' time, five Turkish dynasties ruled the Sultanate. The state gained its largest acreage in the period of Khaljis Dynasty. Struggling against local Hindu rulers here, Turks kept the Turkish hegemony, that was to last for centuries, consistent. Turkish people dominating this region contributed greatly to the expansion of Islamism.

Towards the end of the 14th century, with the weakening of the Tughlūkhīd Dynasty as a result of some internal disorder, Hindus started to take action independently and put the Turkish hegemony in the region in jeopardy. Turkish existence in the region avoided dissolution by the help of Tīmūr Lang's military expedition to India. This expedition interrupted the Indian growth in the area striking a strong blow on them. Continuing their existence in the region within these two centuries, Turkish people made it their own land.

Key Words: Turks, Indians, Mongols, Khaljis, Tughlūkhīds, Aybak, İltutmīsh, Balban, Alā Al-dīn Muhammad Khaldjī, Tīmūr Lang, İndia, Dihlī

ÖNSÖZ

Hindistan coğrafi konumu, zengin kaynakları ve baharat yolunun başlangıç yeri olması nedeniyle tarih boyunca çeşitli milletlerin istila ve göç merkezi olmuştur. Bölge, M.Ö. sırasıyla kuzeyden gelen Ariler, Persler ve Makedonyalı İskender'in akınlarına maruz kalmıştır. Türkler ise Hindistan'a ilk kez Sakalar ile girerek Kuzey Hindistan'a hâkim olmuşlardır. Sakaların bölgedeki varlıklarını kaybetmelerinin ardından Yüeh-chihların birleşmesiyle kurulan Kuşan Devleti miladın başlarından V. yüzyıla kadar bölgeye hakim olmuştur. Kuşanların zayıflamasıyla da onların yerini alan Akhunlar-Eftalitler ise VII. yüzyıla kadar bölgede varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak buraya hâkim olan Türkler zamanla yerel halkın yoğun nüfusu içinde eriyerek Türklüklerini kaybetmişlerdir. Akhunların yıkılmasının ardından yok olan Hindistan'daki Türk hâkimiyeti XI. yüzyılda Gaznelilerin bölgeye seferler yapmasıyla yeniden kurulmaya başlamıştır. Arada kalan bu dört buçuk asırlık süre zarfında Araplar hem denizden hem de karadan Hindistan'a akınlar yaparak bölgede İslamiyet'in yayılmasına katkı sağlamışlarsa da, İslamiyet Gazneliler zamanında bölgede yayılıp gelişmiştir. Hindistan'da Gaznelilerle tekrardan başlayan Türk hâkimiyeti Dehli Türk Sultanlığı'nın kurulmasıyla kalıcı bir hâl alarak 1858'de Babürlerin yıkılışına kadar devam etmiştir.

Ülkemizde Türk tarihinin Hindistan bölümü ile ilgili yapılan ilmi araştırmalar birkaç ilim adamının çalışmalarıyla sınırlı kalmıştır. Yapılan çalışmada Türklerin XIII. ve XIV. asırlar arasında Hindistan'daki hâkimiyetlerine değinilerek tarihimizin bu evresine dikkat çekilmeye gayret edildi.

Hazırlanan tezin I. bölümünde Türklerin Hindistan'a yaptığı ilk seferlerden Dehli Türk Sultanlığına kadar olan Türk hâkimiyeti incelenmeye gayret edildi. Sakalarla başlayan Hindistan Türk hâkimiyeti birbiri ardına gelen Türk guruplarıyla zaman zaman kesintiye uğrasa da devam etti. Sakaların ardından gelen Kuşan Devleti döneminde yeniden başlayan Türk hakimiyeti V. yüzyıla kadar devam etti. Kuşanların zayıflamasıyla bölgede güçlenen Akhunlar-Eftalitler Türk hâkimiyetini VI. yüzyılın sonlarına kadar devam sürdürdü. Ancak bu üç Türk grubu dönemindeki Hindistan Türk hâkimiyeti kalıcı hale gelemedi ve buradaki Türkler zamanla

benliklerini kaybederek bölge halkının arasında kayboldular. Akhunların ardından uzun bir müddet kesilen Türk hâkimiyeti Türlerin İslamiyet'i kabul etmelerinin ardından Gaznelilerin bölgeye seferler yapmasıyla yeniden kurulmaya başlandı. Müslüman Türklerin Hindistan'a gelişi yerel halkın sosyal, dini ve kültürel hayatı açısından büyük değişikliklere neden oldu. Gaznelilerin yapmış olduğu ilk seferler ganimet elde etmek ve bölgedeki kâfirleri cezalandırmak için olsa da Katvan savaşında Selçuklular tarafından mağlup edilmeleri ve devletin zayıflamaya başlaması Gaznelilerin ister istemez Kuzey Hindistan'a doğru genişleme ve yerleşmelerine neden oldu. Devletin yıkılmasına yakın yönetimin tamamen Hindistan'a kayması bölgedeki Türk nüfusunun artmasına katkı sağladı ve bu da daha sonra gelecek olan Türklerin bölgeye hâkim olmalarını kolaylaştırdı.

Tezin ana bölümünü oluşturan II. Bölümde Dehli Türk sultanlığının kuruluşu, İltutmuş, Balaban, Kalaç ve Tuğluk Hanedanlıkları, Moğol ve Çağataylıların Hindistan seferleri Türklerin bu seferlere karşı aldıkları önlemler, Türk hâkimiyetinin güney Hindistan'a kadar yayılması ve Hindularla yapılan mücadelelere değinildi. III. Bölümde ise Tuğluk Hanedanlığı döneminde zayıflayan Türk hâkimiyeti, Emîr Timur'un Hindistan seferi, sefer sonrasında Dehli Türk Sultanlığındaki siyasi durumu ve Tuğluk hanedanlığının yıkılışı hakkında bilgi verilmeye gayret edildi. Tezin kapsadığı dönemle ilgili ana kaynakların İngilizce ve Türkçe tercümeleri kullanıldı. Tezde ayrıca "Delhi" yerine Dehli adının yazılmasına dikkat edildi. Bunun sebebi ise dönem kaynaklarında adı Delhi'nin Dehli şekliklinde yazılmış olmasıdır.

Bu çalışmayı hazırlarken desteğini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hasan DEMİROĞLU'na, araştırma yaparken büyük desteğini gördüğüm Prof. Dr. Salim CÖHCE'ye, tashihlerimi yapan F. Gülnaz GÜLER ve Muhammed TAĞ'a, aileme ve çalışma süresince yardımlarını gördüğüm İSAM Kütüphânesi çalışanlarına ayrı ayrı teşekkür ederim.

Yasin KARAKUŞ

EDİRNE 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1
A. KUŞANLAR	9
B. AKHUNLAR- EFTALİTLER.....	11
C. GAZNELİLER	17
1. Sultan Makhmud'un Yapmış Olduğu Seferler.....	22
2. Sultan Mahmud'dan Sonra Hindistan'da Gazneliler	23
I. BÖLÜM	27
XIII. YÜZYILLARDA HİNDİSTAN'DA TÜRKLER.....	27
A. GURLULAR DÖNEMİNDE HİNDİSTAN'DA TÜRKLER	28
1. Muhammed Bahtiyâr Kalaç.....	29
2. Melik Baha ed-dîn Tuğrul	31
3. Nâsr ed-dîn Kabaca	31
B. DEHLİ TÜRK SULTANLIĞI'NIN KURULUŞU	35
1. Kutb ed-dîn Aybeg Dönemi (1206-1210)	35
2. Aram Şâh Dönemi.....	41
C. İLTUTMUŞ HANEDANI (1211-1266)	42
1. Şems ed-dîn İltutmuş.....	42
a. İltutmuş'un Yıldız ve Kabaca ile Mücadelesi	44
b. Celâl ed-dîn Harezşah'ın Hindistan'a Gelişi ve İltutmuşu'un Ona Karşı Tutumu.....	46
c. Bengale'nin Sultanlığa Bağlanması	47

d. Retembûr Seferi.....	48
e. Kabaca'nın Ortadan Kaldırılması ve Kuzebybatı Hindistan'ın Sultanlığa Bağlanması	48
f. Galyûr Seferi.....	50
g. Malva Seferi.....	51
2. Rûkn-ed-dîn Firûz Şâh (1236).....	53
3. Sultan Raziye (1236-1240).....	55
4. Sultan Mu'izz ed-dîn Behram Şâh (1240-1242).....	61
5. Sultan Alâ ed- dîn Mes'ud Şâh (1242-1246).....	64
6. Sultan Nâsır ed-dîn Mahmud Şâh (1246-1266).....	67
D. BALABAN HANEDANI (1266-1290).....	73
1. Balaban.....	73
a. Balaban'ın Moğol Akınlarına Karşı Aldığı Önlemler.....	76
b. Vali Tuğrul (Toğrul)'un İsyanı.....	77
c. Şehzade Muhammed'in Ölümü.....	78
2. Mu'izz ed-dîn Keykubat.....	80
II. BÖLÜM.....	84
XIV. YÜZYILDA HİNDİSTAN'DA TÜRKLER.....	84
A. KALAÇ HANEDANI (1290-1320).....	85
1. Calaleddin Firûz Şâh.....	87
2. Alâ ed-dîn Muhammed Kalaç (1296-1316).....	92
a. Çağataylılarla Mücadele.....	94
b. Gücerat Seferi.....	98
c. Retenbûr Seferi.....	98
d. Çitor Seferi.....	100
e. Güney Hindistan'ın Hakimiyet Altına Alınması.....	101
3. Kalaç Hanedanlığının Sonu.....	105
B. TUĞLUK HANEDANI (1320- 1414).....	107
1. Gıyaseddin Tuğluk Şâh (1320-1325).....	107
2. Muhammed Tuğluk Şâh (1325-1351).....	112
a. Çağatay İstilasası.....	114
b. Başarısız Para Politikası.....	115

c. Horasan seferi.....	115
d. Karaçal Seferi.....	116
e. Bengale'nin elden Çıkışı	117
f. İsyandar	118
g. Tarımı Düzeltme Çabaları	120
ğ. Dekkan'ın Elden Çıkışı	120
3. Firûz Tuğluk (1351-1388).....	124
a. I. Bengale Seferi	126
b. II. Bengale Seferi.....	127
c. Cacnagar-Orissa Seferi	128
d. Nagarkot Seferi.....	128
e. Tatta Seferi	129
f. İsyandar	130
III. BÖLÜM.....	133
EMÎR TİMUR'UN HİNDİSTAN SEFERİ VE SONUÇLARI	133
A. EMÎR TİMUR'UN SEFERİNDEN ÖNCESİ HİNDİSTANDA SON SİYASİ DURUMLAR	134
B. EMÎR TİMUR'UN HİNDİSTAN SEFERİ	139
C. TUĞLUK HÂKİMİYETİ'NİN SON BULMASI.....	148
SONUÇ	153
KAYNAKÇA.....	156

KISALTMALAR

a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
a.g.t.:	Adı geçen tez
bkz.:	Bakınız
C.:	Cilt
DTCFD:	Dil ve Tarih Coğrafiya Fakültesi Dergisi
Ed:	Editör
DİA:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Gös:	Gösterilen yer
Haz:	Hazırlayan
HCCA:	History of Civilizations of Central Asia
İA:	İslam Ansiklopedisi
s.:	Sayfa
S:	Sayı
terc:	Tercüme eden
TTK:	Türk Tarih Kurumu
TDK:	Türk Dil Kurumu
Vol:	Volume

GİRİŞ

Türkler tarih sahnesine çıktuktan sonra çok geniş bir coğrafyaya yayılarak gitmiş oldukları yerlerde hâkimiyetlerini kurmuşlardır. Bu yayılma ile ilk başta Türkistan daha sonra yakın şark ve Türkiye merkez olmak üzere Çin, Hindistan, Afganistan, Horasan, Doğu ve Orta Avrupa, Balkanlar, İran, Azerbaycan, Kafkasya, Anadolu, Rumeli, Irak, Suriye, Mısır, Şimali Afrika ve Karadeniz'in Kuzeyi Türklerin başlıca istila, göç ve hâkimiyet sahası olmuş ve Türkler bu bölgelerde birçok devlet ve imparatorluklar kurmuşlardır.¹

Türkler göçlerinden önce de geniş bir coğrafyada yaşadıkları için onların ilk anayurdunun nerede olduğu hakkında çeşitli alanlarda çalışan bilim adamları kendi ilim dalları ile ilgili olarak anayurdun yeri hakkında muhtelif görüşler ortaya atmışlardır. Bu görüşlere bakılacak olursa tarihçiler Çin kaynaklarına dayanarak bu bölgenin Altay dağları olduğunu, bazı kültür tarihçileri İrtiş ile Urallar arasını, Altaylar-Kırgız Bozkırları arasını ve Baykal Gölü'nün güney batı tarafını, bir takım dil araştırmacıları ise Türklerin anayurdunun Altayların doğusu olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir.² Kazi T. Laypanov ve İsmail M. Miziyev ise anayurdun yerini bu belirtilen yerlerden daha da batıda olan İdil ve Urallar arasında olduğunu ve Türklerin M.Ö. IV.-III. Binyıllarda buradan Asya ve Avrupa'nın birçok bölgesine yayıldıklarını savunmaktadırlar. Ayrıca aynı yazarlar Orta Asya'ya göç eden Türklerin Altay dağlık bölgeleri, Sayanlar ve Baykal bölgesine yayıldıklarını söylemektedirler. Bu nedenle de Altay, Güney Sibirya ve Baykal civarının, miladın ilk asırlarından itibaren dalga dalga Avrupa'ya yayılan eski Türk halklarının ikinci

¹ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*, C.1, İstanbul 1978, s. 49.

² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 2005, s. 47. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 47, 48; Zeki Velidi Togan, Türklerin ana yurdu olarak Tanrı dağlarının batı ve kuzey yamaçları ile Aral gölü mıntıkası olarak kabul etmektedir. Bu görüş ise Türklerin ana yurtları olarak bugün Türkistan olarak bildiğimiz bölgenin içinde kalmaktadır. Bkz., Zeki Velidi Togan *Umumi Türk Tarihine Giriş*, C. I İstanbul 1981, s. 10. Osman Turan ise tarihi, lisani ve destanları üzerine yapılan araştırmalara dayanarak Türklerin ana yurdunun Altay-Ural dağları arasına yayılmış geniş bir bölgeyi kapsadığını söylemektedir. Osman Turan'ın tespitine göre anavatanın merkezi Balkaş, Aral ve Issık gölü bölgesidir. Bkz. Osman Turan, *a.g.e.*, s. 67.

vatanı olduğu görüşündedirler.³ Mirfatih Z. Zekiyev ise Türklerin ilk yurdunun yerini tam olarak belirleyebilmenin mümkün olmadığını, fakat bu bölgenin gerek dilbilimi, gerek arkeoloji gerekse etnolojik sorulara cevap verebilen Orta Asya ve İdil-Ural civarı olabileceğini de söylemektedir.⁴

Türkler çeşitli nedenlerden dolayı anayurtlarını terk ederek geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Türklerin milattan sonraki göçleri dikkate alınır; Hunlar ilk başta Orhun bölgesinden Kazakistan Bozkırlarına daha sonra Türkistan'a ve Avrupa'ya, Akhunlar-Eftalitler, Afganistan ve Hindistan'a, Ogurlar Güneybatı Sibirya'dan Rusya'ya, 10. asırda Oğuzların Orhun bölgesinde Seyhun Nehri kenarlarına buradan da Maveraünnehir üzerinden İran ve Anadolu'ya, Avarlar Batı Türkistan'dan Orta Avrupa'ya, Bulgarlar Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a ve Volga Nehri kıyılarına, Macarlar ile birlikte bazı Türk boyları Kafkasların kuzeyinden Orta Avrupa'ya, Sabarlar Aral'ın kuzeyinden Kafkaslara, Peçenek, Kuman-Kıpçak ve Uzlar Hazar denizinin kuzeyinden Doğu Avrupa ve Balkanlar'a, Uygurlar Orhun nehri bölgesinden İç Asya'ya göç etmişlerdir.⁵

Türklerin göç ve üstünlük kurma sahalarından birisi de Hindistan'dır. Bölge çeşitli zamanlarda Türklerin akınlarına uğramış, kurdukları devletlerin hâkimiyet alanı olmuştur.

Asya'nın güneyinde yer alan Hindistan'ın kuzeyinde Çin, Keşmir, kuzey doğusunda Nepal, Bhutan, kuzey batısında Pakistan, güneyinde Hint Okyanusu doğusunda Bengale Körfezi, Bangladeş ve batısında ise Arap Denizi bulunmaktadır. Ancak bu sınırlar günümüzdeki Hindistan sınırlarını kapsamaktadır. Oysa bölgenin geçmişteki durumuna bakıldığında Hindistan bugünkü Pakistan, Bangladeş, Nepal ve Keşmir'i içine olan geniş bir coğrafyayı kapsamaktaydı. Böylece ülkenin sınırları o dönem için kuzeyde Himalayalar, güneyde Hint Okyanusu, Doğuda Bengale Körfezi, Arracan ve Assam'a kadar uzanan bölge, Batıda ise Arap Denizi ve bugünkü

³ Kazi T. Laypanov, İsmail M. Miziyev, *Türk Halklarının Kökeni*, terc. Hatice Bağcı, İstanbul 2014, s. 39-52.

⁴ Mirfatih Z. Zekiyev, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2007, s. 49- 52.

⁵ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 53.

Pakistan'ın önemli bir kısmını içine alan bölgeyi kapsamaktaydı.⁶ Hint kıtası kuzeyden başlıca üç büyük dağ silsilesi ile çevrilidir. Kuzey doğuda Karakorum, kuzeyde Pamirler ve batıda Hindikuş Dağları vardır. Hindikuş ve Karakorum dağ sıraları güneydeki bütün Hint kıtasını koruyan bir çatı gibidir.⁷

Hindistan'ın coğrafyası hakkında bilgi veren tarihi kaynaklara bakıldığında: müellifinin adı bilinmeyen *Hudûdü'l Âlem*'e göre bu ülkenin doğusunda Mihran Nehri (İndus), güneyinde Büyük Deniz (Hint Okyanusu), batısında Kirman eyaleti bulunur ve kuzeyi Horasanla çevrilidir.⁸ Mesudi eseri *Murûc ez-zeheb* de o dönemde Hindistan toprakları içinde bulunan Multan'ın hâkimi kureyş kabilesinden Usame b. Luayy b. Galib adlı birinin bölgeye hâkim olduğunu ve Galibin ülkesinden Horasana sürekli kervanlar gittiğini kaydetmiştir. Mesudi Mihran (İndus) nehrinden bahsederken nehrin Mansura'ya kadar vardığını ve buradan da Deybel (Dehli) yakınlarından Hint Okyanusu'na döküldüğünü kaydetmiştir.⁹ Mesudi Hint toprakları Mansura ve Multan'a doğru Horasan ve Sind topraklarıyla sınırdaş olduğunu, Sind ile Horasan arasında kabilelerin gidip geldiğini, bu kabilelerin Hindistan'ın Zebulistan topraklarının sınırlarına kadar gittiğini yazmıştır.¹⁰

Gazneli Sultan Mahmud'un Hindistan seferlerine katılan Biruni ise uzun yıllar Hindistan'ın muhtelif yerlerinde yaşayarak Sanskritçe öğrenmiş ve Hind din ve medeniyetini inceleyerek "*Tahkîk mâ li'l-Hind*" adlı eserini yazmıştır.¹¹ Biruni bu eserinde Hindistan coğrafyası hakkında yaşadığı dönem için önemli bilgiler aktarmıştır. Ona göre ülkenin güneyinde Hint Okyanusu olup diğer üç bölgesi ise yüksek dağlarla çevrilidir. Ülkenin ortasında *Madhyadesa*, Kanoj (Kannauc) bölgesi

⁶ A. R. Symonds, M. A, *To the Geography and History of India and The Countries Adjacent*, Printed By P. R. Hunt, Madras 1843, s. 18.

⁷ Mehmet Tezcan, "Kuzey Hindistan Geçitleri", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Malatya 2001 s. 143.

⁸ V. Minorsky *Hudûdü'l Âlem Mine'l- Meşrik İle-l Magrib*, terc. Abdullah Duman, Murat Ağarı, İstanbul 2008.

⁹ Mesudî, *Murûc ez- zeheb (Altın Bozkırlar)*, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2011, s.78.

¹⁰ Mesudî, *a.g.e.*, s. 124.

¹¹ Ebû Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (El-Âsâr el-Bâkiye)*, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2011, s. 394.

vardır. Şehir Ganj Nehri'nin batısında bulunmakta ve oldukça büyüktür. Sind bölgesinin ise Kanoj'un batısında kaldığı şeklinde bilgi vermektedir.¹²

Hindistan bulunduğu konum itibariyle ticaret yollarının geçiş noktası olmuştur, bilhassa baharat ve ipek yolu Hindistan'ın çeşitli bölgelerinden geçerek İran, Avrupa ve Arabistan'a ulaşmaktaydı. Bu yollardan ilki Çin'in başkentinden başlayarak Orta Asya ve İran Platosu üzerinden Doğu Akdeniz'e uzanmaktaydı. Bu güzergâhtan Orta Asya'da güneye doğru, Hindukuş geçidinden geçerek Hindistan'a, ülkenin batı kıyısındaki limanlara, ayrıca Ganj Vadisi'ne doğru İpek Yolu'nun bir kolu ayrılmaktaydı. Diğer bir yol ise okyanus güzergâhındaydı. Bu yol Hint Okyanusu yoluyla Batı Hindistan limanlarına bağlanıyordu. Yolun kollarından birisi Hindistan'ın Malabar sahillerine ve Ganj nehrinin ağzına ulaşmaktaydı.”¹³ IX-X. yüzyıl kaynakları Hindistan da Deybül, Kenbaye (Cambay), Beruc / Berus (Broach), Tana (Thana), Saymur (Chaul), Maharaştta, Kulam Mulay (Quilon) ve Kerela gibi önemli liman şehirlerinden bahseder.¹⁴

Hindistan bulunmuş olduğu konumu nedeniyle tarih boyunca çeşitli halkların istila, göç ve yerleşim yeri olmuştur. M.Ö. IV-III. bin yıllarında Avustrik (Australoidler) Keşmir'den Pasifik'e kadar bölgeyi bir süre elinde tutarak buranın uygarlık öncesi halkını oluşturmuştur. Avustrikler'den sonra M.Ö. III. binde onları sosyal sınıfın en aşağısına iten Dravitler Hindistan'ı uygarlığın ilk yurtlarından birisi yapmışlardır.¹⁵ M.Ö. 1700-1500 arasında nereden geldiği bilinmeyen bir istilacı grup Mohenjo-daro ve Harappa da medeniyetlerinin en üst noktasına ulaşmışlardır. Ancak bu grup Hazar Denizi sahillerinden başlayan Aryan göçü nedeniyle sönmüştür. Daha sonra M.Ö 1500-1200 yılları arasında Hindistan'a yayılan Arî soydan bir topluluk zamanla yerleşik hayata geçerek tarım ve hayvancılığı geliştirmişlerdir. M.Ö. 900-500 yılları arasında bölgede Vedalar, Brahmanlar ve Upanishadların öğretileri ve Budizm ortaya çıkmıştır.¹⁶

¹² Ebû Reyhan el-Birûnî, *Tahkiku Ma li-l Hind*, Alberuni's India İngilizce terc. Edward C. Sachau, C. 1, London 1910, s. 198, 199, Ayrıca Hindistan hakkında detaylı bilgi için Bkz. *a.g.e.*, V. I, II.

¹³ Boris Ya, Stavisky "İpek Yolu ve İnsanlık Tarihindeki Önemi", *Türkler*, C. 3, s. 404, 405.

¹⁴ S. Maqbul Ahmed, "Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarına Göre Hindistan", *DİA*, C. 18, s. 73.

¹⁵ Salim Cöhce, "İlkçağda Hindistan'da Türk Varlığı", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları*, S. I, Malatya 2001, s. 9, 10.

¹⁶ Cöhce, *a.g.m.*, s. 11.

Türklerin Hindistan'a yayılmalarından önce bölgeye Persler akın yapmışlardır. Pers kralı Darius (M.Ö. 522- 486), M.Ö. 519'da Sırderya bölgesindeki Sakalar üzerine sefer düzenleyip onları itaat altına aldıktan¹⁷ iki yıl sonra 517'de Hindistan üzerine sefere çıkarak Sind bölgesinin önemli bir kısmına hâkim olmuştur.¹⁸ Perslerden sonra kuzey Hindistan M.Ö. IV. yüzyılın son çeyreğinde Makedonya İmparatoru İskender'in istilasına maruz kalmıştır.¹⁹

Hindistan'a en çok tesir eden topluluklardan birisi şüphesiz Türklerdir. Türklerin bu bölgeyle ilişkilerini M.Ö I. binin başlarına, hatta daha gerilere götürmek mümkündür. Ancak buradaki Türk varlığını tam olarak tespit etmek kapsamlı araştırmalar gerektirdiği için yalnızca tarihi kaynaklardan yararlanılarak bir çıkış noktası bulunabilir. Diğer bir ifadeyle Sakaların Sind ve Mekran taraflarına inmelerini başlangıç tarihi olarak söylenebilir.²⁰ M.Ö. II. yüzyılda Hunların baskısına maruz kalan Yüeh-chihların büyük bir kısmı batıya göç etmek zorunda kalmış daha sonra küçük Yüeh-chih olarak anılacak olan az bir Yüeh-chih grubu da Tibet dağlarında kalmıştır. Batıya göç edenler ise büyük Yüeh-chihlar olarak kayıtlara geçmiştir. Yüeh-chih göçleri sırasında Wu-sunlar üzerine saldırdıktan sonra Issık Gölü civarında bulunan Sakaları mağlup ederek onların topraklarına yerleşmişlerdir.²¹ Çin kaynaklarında Sai olarak geçen Sakalar²² ise bir kısmı Yüeh-chihların egemenliği altına girmiş, bir kısmı Keşmir'e gelerek birkaç devlet kurmuşlar, kalan grup ise Ceyhun üzerinden Merv-Herat yolu ile Kuzey Hindistan'ın Gandhara bölgesine inmişlerdir.²³ “*V.A. Smith'e göre Sakalar'ın güneye inişleri Hint*

¹⁷ B.N. Grakov, *İskitler*, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2008, s. 290, 91.

¹⁸ Cöhce, *a.g.m.*, s. 13, A.V.W Jackson, “The Persian Domination Northern India Down to the Time of Alexander's Invasion”, *The Cambridge History of India, Ancient India*, Ed, By E.J. Rapson, London 1922, s. 336.

¹⁹ E.B Bevan, “Alexander the Great”, *The Cambridge History of India, Ancient India*, Ed, By E.J. Rapson, , London 1922, s. 350-384.

²⁰ Cöhce, *a.g.m.*, s. 12, 13.

²¹ Bahaeddin Ögel, “Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I. Yüe-Çi'ler”, *DTFC Dergisi*, C. 15, S. 1-3, Ankara 1957, s. 250, 258,.

²² Ögel, *a.g.m.*, s. 258; B.N Grakov, *a.g.e.*, s. 310.

²³ Cöhce, *a.g.m.*, s. 14; S. G. Klyashtorny (Sakalar Kazakistan Türkün Üç Bin yılı), Yazmış olduğu makalede “*Yüeçiler tarafından düzeni bozulan Yedisu Sakaları, aralarında Sır-Derya'nında bulunduğu birkaç yöne doğru göç ettiler. M.Ö. 141-128 yılları arasında Yaksart'a gelen bu Sakalar, İskender'in halefleri olan Greko-Bactria devletini yıktılar*” diye belirtmiştir. (Grakov, *a.g.e.*, s. 301) Nitecede Greko- Bactria devletinin yıkılması doğudan gelen Sakalarla ilişkili olduğu söylenebilir. Nitekim Bactria devletinin yerine geçen bu Saka grubu daha sonra Yüe-çiler'in gelmesiyle birlikte

Metinlerine dayanarak M.Ö. 150-100 yılları arasındadır.” B. Ögel de bu görüşü destekler.²⁴ Aristov ise yine Çin kaynaklarına dayanarak M.Ö. II. Yüzyılın ortalarına kadar Tanrı Dağları'nın batısını işgal eden ve Yüeh-chihların istilasını sebebiyle Pamir ve Amu- Derya'nın yukarı taraflarını takiben Hindistan'a ve Doğu Afganistan'a çekilen So (Seu) Say Kabilesi'nin Pers kaynaklarında da geçen Sakalar olmasının muhtemel olduğunu söylemektedir.²⁵

Yerlerinden göç eden Saka grupları kuzey Hindistan'a geldiklerinde burada bulunan Indo-Grek hâkimiyeti II. Apollodotus zamanında (M.Ö. 74-65) Sakaların istilasına maruz kalmıştır. Bu Saka grupları doğudaki topraklarından ayrıldıktan yaklaşık yüz yıl sonra İndus Vadisine kadar ulaşmışlardır. Sakalar tahminen M.Ö. 70 yıllarında II. Apollodotus'a saldırıp Taxila bölgesinde onu mağlup edip doğuya kaçmaya mecbur etmişlerdir. M.Ö 68'de ise Arachosia'ya saldırarak burayı ele geçirmişlerdir. Kuzey Hindistan'daki Sakalar M.Ö 80 yılına kadar kabile konfederasyonu olarak hareket etmekteydiler. Ancak bu tarihe kadar Maues Hindistan'daki Saka sülalesini kurarak Taxialada, Arachosia Alexandriasis'inde ve Alexandropolis'de adına para bastırılmıştır. Ancak onun ölümünden sonra buradaki Saka Krallığı inişli çıkışlı bir şekilde hareket etmeye başlamıştır.²⁶ M.Ö. I. yy.da Sakalar yukarı Hindistan vadisini çok iyi öğrenmişler ve bu yüzyılın başlarında Keşmir ve Yukarı Hindistan'a hâkim olarak topraklarını Kandahar'a kadar genişletmişlerdir. M.Ö. birinci yüzyılın sonunda aşağı Hindistan ve Kathiavar bölgelerine kadar yayılmışlardır.²⁷ Sakalar Hindistan'a yerleştikten sonra Orhun kıyısında yer alan Bitiktaşlar (Bengütaşlar)'a benzeyen taşlar dikmişlerdir.²⁸

Yüeh-chihlar, Sakalara baskı yaparak Issık gölü civarındaki topraklarından Sakaları uzaklaştırmış ve daha sonra onların topraklarına yerleşmişlerdir.²⁹ M.Ö.

daha önce yerinden ettikleri ve Hindistan'a göç etmek zorunda kalan Bactria bakiyelerinin ardından bölgeye yönelmişlerdir. Salim Cönce, *a.g.m.*, s. 14.

²⁴ Ögel, *a.g.m.*, s. 259.

²⁵ N. A. Aristov *Türk Halklarının Etnik Yapısı* terc. Ahsen Batur İstanbul 2014, s. 172.

²⁶ Mehmet Tezcan, “Kuşanlar Tarihi-Yüeh-Chihlar'dan Kuşanlara”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi*, Erzurum 1996, s. 150.

²⁷ Igor Vasilyeviç P'yankov, “Sakalar”, *Türkler C. I* s. 922.

²⁸ A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş C. I*, İstanbul 1981. s. 408; Salim Cönce, *a.g.m.*, s. 16.

²⁹ Winsent. A. Smith, *The Early History of India*, London 1924, s. 265.

133-129 yılları arasında Hunların vassalı olan Wu-sunların taarruzuna uğrayıp Issık Gölü bölgesini terk ederek bugünkü Afganistan'daki Thaja'ya gelip yerleşmişlerdir. Yüeh-chihların bu bölgedeki yükselişleri yüzyıl kadar sürmüş neticede beş ayrı Yabgunun hakimiyeti altında yaşayan Yüeh-chihlar M.S. 10 civarında Kuşan Yabgusu I. Kujulakadphises tarafından birleştirilmiş ve Kâbil de onun tarafından ele geçirilmiştir.³⁰

Kuşanlar M.S. I. yüzyıldan IV. yüzyılın ikinci yarısına kadar Afganistan ve Kuzey Hindistan'da hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Kuşanlar'ın ardından Akhunlar onların ardında bıraktıkları topraklara hâkim olmaya başlamıştır.³¹ 350 yılından beri Afganistan ve Kuzey Hindistan'a hâkim olan Akhunlar bölgeden geçen ticaret yollarına hâkim olmuşlar, Göktürklerin kısa zamanda güçlenmesi bu iki devlet arasında mücadelelere sebep olmuştur. 556 yılında İstemi Kağan komutasındaki Türk ordularının saldırısına maruz kalan Akhunlar M.S. 557 yılında Göktürk ve Sasani İttifakı sonucunda yıkılmıştır.³²

Akhunlar'ın topraklarını ele geçiren Göktürklerin, yıkıldıktan bir asır sonra Akhunlar'ın hâkim olduğu Afganistan ve Kuzey Hindistan'da Türk unvanlarını taşıyan beyler bulunmaktaydı,³³ bu bilgi ışığında Türklerin Kuzey Hindistan coğrafyasına hâkim oldukları söylenebilir. Akhunlar'ın yıkılmasıyla bölgede Hindulaşma süreci hızlanmaya başlamış ve Hinduşâhiler bölgeyi ele geçirmişlerdir. Sevügtegin Gazne'ye yerleştikten sonra Kuzey Hindistan'a sefer yaparak bölgedeki Hinduşâhilerin hâkimiyetine son vermiştir. Böylece Hindistan kapıları tekrar Türklere açılmıştır.³⁴

Araplar ise bu bölgeye 7. yy.da Hz. Ali zamanında seferler yapmaya başlamışlar, el-Haris b. Mürre el-Abdi Hz. Ali'nin izni ile bu bölgeye sefer düzenleyerek ganimet ve esir ele geçirmiştir. Haris daha sonra Hicri 42'de (662-663) Sind ve Horasan arasındaki Kikan bölgesinde öldürülmüştür. Hz. Ali'den sonra bu

³⁰ Cöhce, Gös. yer.

³¹ Cöhce, *a.g.m.*, s. 17, 18.

³² Ahmet Taşağıl, *Göktürkler I, II, III*, 2012, s. 31, 32.

³³ Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişim Çağları*, İstanbul 1988, s. 138.

³⁴ Enver Konukçu "Hindistan'daki Türkler", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Malatya 2001, s. 25, 26.

bölgedeki Arap fetihleri devam etmiş özellikle Halife Muaviye b. Ebi Süfyan zamanında el-Mühelleb b. Ebi Sufre 42 (664-665) yılında Benne ve Ehver (Lahor)'e gelmiş, Multan ve Kabil arasındaki bu iki yerde düşmanla karşılaşarak bu bölgede savaşmışlardır. Araplar Kikan ülkesinde, atlarının kuyrukları kesilmiş on sekiz Türk süvari ile karşılaşmışlar ve onları öldürmüşlerdir.³⁵

Araplar burada birçok yeri fethetmiş ve İslamiyet'in burada yayılmasını sağlamışlardır.³⁶ Arap fetihlerinin bu bölgede tam anlamıyla sağlandığı zaman Velid b. Abdülmelik'in halifeliği dönemine rastlamaktadır. Dönemin Irak valisi Haccac İbn Yusuf 711 tarihinde Muhammed İbn Kasım komutasında iyi hazırlanmış bir ordu ile Sind bölgesini ele geçirerek Emeviler'e bağlamıştır.³⁷ Türkler ise Akhunlar'ın yıkılmasıyla birlikte kaybolan üstünlüklerini Gaznelilerin Hindistan'a akınlar yapmaya başlamasıyla tekrardan kurmaya başlamıştır. Özellikle bölgeye daha önceden gelip yerleşen Türklerin yanı sıra bu dönemde yerleşme hızlanarak devam etmiştir. Böylece asırlarca sürecek Hindistan Türk hâkimiyetinin temelleri atılmıştır. Türkler bu tarihten itibaren Hindistan'ı vatan olarak görmüş, burada Dehli Türk Sultanlığı ve Babürler gibi devletler kurarak büyük bir medeniyet vücuda getirmişlerdir.

³⁵ Belazuri'nin Futuhu'l Büldân adlı eserinde geçen bu bilgiye dayanarak Türklerin Hint coğrafyasına yabancı olmadıkları bu bölgeye hâkim olmasalar bile burasını tanıdıklarını söyleyebiliriz.

³⁶ Ahmed b. Yahya el- Belazuri, *Fütuhu'l Buldân (Ülkelerin Fetihleri)* terc. Mustafa Fayda 2013, s. 495, 496; Hint topraklarındaki Arap fetihleri hakkında detaylı bilgi için. Bkz. Belazuri, *a.g.e.*

³⁷ M. Aziz Ahmed, *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*, İstanbul 1995, s. 10.

A. KUŞANLAR

Kuşanlar'ın ataları olan Yüeh-chihler Bactria³⁸ bölgesine gelmeden önce Makedonyalı İskender burayı istila ederek hâkimiyeti altına almıştı. İskender'in ölümünden sonra, onun ardında bırakmış olduğu bakiyeler M.Ö. III. yüzyılda Bactria devletini kurdular.³⁹ Greklerin buradaki hâkimiyeti Yüeh-chihler'in batıya göç etmesiyle son bulmuştur. Topraklarını terk etmeden önce Hunların güneyinde yaşayan Yüeh-chihler ise Motun'un M.Ö. 177-76 yılında saldırısıyla yaşamış oldukları Batı Kansu bölgesinden ayrılmalarına sebep olacak önemli bir darbe almışlardır.⁴⁰ Motun'un M.Ö. 174'de ölmesiyle rahatlayan Yüeh-chihler kısa süre sonra tekrar Hunların saldırısına uğrayarak yerlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Nitekim Motun'un yerine geçen oğlu Lao Shang (M.Ö. 174-160) Yüeh-chihler'a ağır bir darbe vurarak topraklarını terk etmeye mecbur bırakmıştır.⁴¹

Yüeh-chihler bu göç sırasında “Ta Yüeh-chih” (büyük), “Hsiao Yüeh-chih” (Küçük) olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Ta Yüeh-chihler batıya Tanrı Dağlarının kuzeyine giderken, Hsiao Yüeh-chihler ise Nah-Shan bölgesine çekilerek buradaki Ch'inag kavimleri ile birlikte yaşamaya başlamıştır.⁴² Büyük Yüeh-chihler daha sonra Issık gölü civarındaki Sakaları yerinden ederek onların bırakmış olduğu topraklara yerleşmişlerdir. Ancak bu Yüeh-Chih grubu Hunların desteğini alan Wu-sunların baskısıyla bu toprakları da terk ederek⁴³ M.Ö. 174-140 yılları arasında yaklaşık 25 yıl sürecek 4.000 km.lik bir mesafedeki yolculuklarında Batı Türkistan'a gelmişler ve buradaki göçebe kavimlerle iş birliği yapıp tahminen M.Ö. 150'li yıllarda Bactria Grek Krallığını tahrip ederek beş Yüeh-chih yabguluğunu tesis etmişlerdir.⁴⁴

³⁸ Bactria bölgesi daha sonra Belh adını alan yerdir.

³⁹ H.G. Rawlinson, *Bactria The History of a Forfotten Empire*, London 1912, s. 50-54; Tezcan, *a.g.e.*, s. 140.

⁴⁰ Enver Konukçu, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Ankara 1973, s. 5.

⁴¹ Bahaeddin Ögel, “Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar, I. Yüe-çi'ler” *DTFC. Dergisi*, C. 15, Ankara 1957, s. 249; Saadettin Gömeç, *Türk-Hun Tarihi*, Ankara 2012, s. 99.

⁴² L. N. Gumilev, *Hunlar*, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2013, s. 101; Tezcan, *a.g.e.*, s. 117.

⁴³ Smith, *a.g.e.*, s. 265, Ögel, *a.g.m.*, s. 261.

⁴⁴ Mehmet Tezcan, “Kuşanlar, Akhunlar ve Eftalitler”, *Tarihte Türk Hind İlişkileri Sempozyumu*, s. 9, 10.

Yüeh-chihler'in Bactria'yı ele geçirmesinin ardından Yabgu Kujula Kadphises M. S. I. asrın ilk çeyreğinde diğer dört beyliği hâkimiyeti altına alıp birleştirerek Kuşan Devletinin temellerini attı.⁴⁵ Kujula Kadphises'den sonra oğlu Wima Takto takriben M. S 78/80-100 arasında Kuşan tahtında kaldı. Çin kaynaklarına göre bu dönemde Kuzey Hindistan ve Sind bölgesini kapsayan topraklar Kuşanlar tarafından fethedilmiştir. Takto döneminin bir başka olayı da Çinlilerle Doğu Türkistan için mücadeledir. Bu olay M. S 90 yıllarında gerçekleşmiş Çinliler Doğu Türkistan'daki Kuşan üstünlüğüne son vererek buraya hâkim olmuşlardır. Wima Takto'dan sonra Kuşan tahtına oğlu Wima Kadphises (110-127) geçmiştir.⁴⁶ Onun hükümdarlığı sırasında Roma İmparatorluğuna elçiler gönderilmiş ve ticari ilişkiler de yoğunlaşmıştır. Bu dönemin önemli olaylarından birisi de Wima Kadphisesin ilk altın parayı bastırmasıdır.⁴⁷

Wima Kadphises'den sonra Kuşan tahtına Kanişka (127-155) geçmiştir. Kanişka'nın yapmış olduğu en önemli icraat "*Kanişka Takvimi*"ni⁴⁸ başlatması ve Budizmi resmen kabul ederek Keşmir'de de IV. Budist Konsilini toplamasıdır.⁴⁹ Bu sebeple Budistler Kanişkayı Kuşanlar'ın en büyük hükümdarı kabul ederler. Kuşanlar, Kanişka zamanında şimdiki Keşmir, ile Orta ve Güneybatı Hindistan'ı ellerinde tutarak, Ganj vadisindeki Kausambi bölgesine, Doğu Türkistan'ın da bir kısmına hâkim olmuşlardır.⁵⁰ Kuşanlar M. S II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Vasu Deva (191- 232) ve II. Kanişka (232-250) döneminde devlet düşüş dönemine girmiştir. İran'da 224 yılında hâkimiyeti ele geçiren Sasaniler I. Erdeşir zamanında Margiana (Merv), Mekran, Tugran ve Bactria bölgelerini ele geçirerek, Pruşapura (Peşaver, Keş, Sogd ve Çaç-Taşkent) sınırlarına kadar Kuşanlar'ı egemenliği altına aldılar.⁵¹ I. Erdeşir'den sonra Sasani hükümdarı olan I. Şapur (241-272) Kuşanlar'ın içinde bulunduğu durumdan faydalanarak Pencabın kuzeyini ele geçirdi. Ancak

⁴⁵ Awadh Kishore Narain, "Kuşan Devleti", *Türkler*, C. I, s. 821; Tezcan, "Kuşan, Akhun ve Eftalitler", *a.g.m.*, s. 12.

⁴⁶ Tezcan, *a.g.m.*, s. 12-14.

⁴⁷ Jhon Thorley, "The Roman Empire and Kushans", *Greece & Rome, Second Series*, Vol. 26, No. 2 (Oct., 1979), pp. 181-190, Roma İmparatorluğu ve Kuşanlar arasındaki münasebetler hakkında geniş bilgi için Bkz. Jhon Thorley, *a.g.e.*

⁴⁸ Tezcan, Gös. yer.

⁴⁹ Smith, *a.g.e.*, s. 283, 84; Tezcan, Gös. Yer; Konukçu, *a.g.e.*, s. 27.

⁵⁰ Tezcan, *a.g.m.*, s. 15.

⁵¹ Tezcan, *a.g.m.*, s. 15

Pencab'ı Partlar'a kaptıran Kuşanlar için asıl büyük tehlike Maveraünnehir'de gittikçe güçlenen Hun boylar birliğine dâhil Chionitaler'den geldi. Bunlar arasında Akhunlar/Eftalitler en tehlikeli olanlardı. Bazen Sasanilere bazen de Kuşanlara zarar veren bu grup 385-420 arasında Ceyhun'u geçerek Kuşan hükümdarı Kitolo'yu Preşvar taraflarına çekilmeye mecbur bırakmışlardır. Akhunlar V. yüzyılın ilk yarısında Behram Gur tarafından mağlup edilseler de bir müddet sonra 455'de Belh'e hâkim oldular. Akhunlar Özellikle 455'ten itibaren Tigin adını verdikleri kumandanları vasıtasıyla Afganistan ve Hindistan'daki Kuşan beylerini birer birer ortadan kaldırmışlardır.⁵²

B. AKHUNLAR- EFTALİTLER

Kuşanlar yavaş yavaş tarih sahnesinden çekilirken doğudan gelen Kidarit Hunları onların bırakmış oldukları yerleri doldurmaya başlamışlardır. IV. yüzyıl otalarında Batı Türkistan ve Doğu İran sahasına gelen göç dalgasına Çin kaynaklarında Ta (veya Hsiao) Yüeh-chih Grek Kaynaklarında Kidarit Hunları, Latin kaynakları Knoit ismini vermişlerdir. Ermeni kaynaklarında ise bu gruptan Kuşan veya Honk olarak bahsetmektedir. Birçok bilgin, liderleri olan Kidara'dan dolayı, Kidaritleri bir sülale adı, Kionit ve Hun adlarını ise bu halkın genel bir etnik ismi olarak kabul ederler. Bu bilginler ayrıca Kinoitlerin, Kidirat oldukları görüşündedirler. Orta Fars Dönemi İran, Bizans ve Hint kaynaklarında ise Ounnoi, aveta Huna/Sita Huna/Sped Hyon Bizans kaynağı Theophane Byzantios da Kermihiones şeklinde geçmektedir.⁵³

M.S. 375 yılında Batı Hunları Avrupa'ya akınlar düzenlerken, Kionit/Hyonlar ise muhtemelen 370-375 arasında Soğdiana bölgesini fethetmişlerdir. Bu sırada Kidira Kuşanları Bactria bölgesine Üçüncü Kuşan Sülalesine halef

⁵² Neslihan Durak, "Hindistan'da Saka Kuşan ve Akhunlar", *Tarihte Türk Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziren 2007*, Ankara 2008 s. 142.

⁵³ Tezcan, *a.g.m.*, s. 18, 19.

olmuşlardır.⁵⁴ Kionitler Soğdianayı fethettikten sonra Sasanilere komşu olarak onlarla ilişki kurmaya başlamışlardır. II. Şapurh döneminde Sasanilerle iyi ilişkiler kurmuş olmalarına rağmen⁵⁵ daha sonra bu ilişkilerin bozulduğu göze çarpmaktadır. Özellikle II. Şapurh öldükten sonra Kionitlerle Sasanilerin arası açılmış ondan sonra gelen Behram Gur zamanında Kionit hükümdarı kalabalık bir asker grubuyla Merv'e saldırıp ele geçirerek Rey'e kadar ilerlemiştir.⁵⁶ Bunun üzerine Behram Gur harekete geçerek Kionitler üzerine yürümüş ve ani bir baskınla Türk hakanını pusuya düşürerek öldürmüştür. Bu olayla birlikte Kionitlerin bölgedeki üstünlüğü zayıflamış ve Behram Gur Mâverâünnehir üzerine sefere çıkıp Ceyhun'u geçtiyse de burada yeniden Türk gruplarıyla karşılaşmıştır. Onlarla bir anlaşma yaparak ülkeler arası bir sınır çizmiştir.⁵⁷ Behram Gur'un ölümüne kadar Ceyhun Nehri'ni geçmeyen Türkler 428'de onun ölümüyle birlikte Ceyhun'u geçerek Horasana girmişlerdir. Behram'dan sonra yerine geçen oğlu II. Yazdigerd bu Türk akınlarını önlemek istemiş, ancak Kionitlere karşı sekiz yıl sürdürmüş olduğu mücadele sırasında birkaç kez başarılı olsa da onların 455'de Horasana girmelerini engelleyemeyerek geri çekilmek zorunda kalmıştır. II. Yazdigerd, ayrıca Telekan bölgesindeki Kidara-Kuşanlarla da mücadele etmiştir.⁵⁸

Sasanilerin IV. yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren yaklaşık bir asır süreyle mücadele ettiği bir diğer gurup ise Kidaritlerdir. Kidaritler'in M.S. IV. yy. ikinci yarısından önceki tarihleri hakkında bir şey bilinmemekle birlikte⁵⁹ onların 300 yılından sonra Mâverâünnehir bölgesini fethettiklerini, daha sonra ise doğudan gelen Eftalitler'in saldırısıyla Amuderya'nın güneyine geçerek Samanilerle savaştıkları ileri sürülmüştür.⁶⁰ Kidaritler'in hâkimiyet sahası bugünkü Kuzey Afganistan, Güney

⁵⁴ Dursun Ali Akbulut, "Arap Fütühatına Kadar Maveraünnehir ve Horasanda Türkler" , *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi*, Erzurum 1986, s. 79, 80. Kionitler ve Kidaritlerin hakkında geniş bilgi için Bkz. Tezcan *a.g.m.*, s. 18-25.

⁵⁵ Akbulut, *a.g.e.*, s. 80; Tezcan, *a.g.m.*, s. 19.

⁵⁶ Akbulut, *a.g.e.*, s. 81, 82; Bu Haber Ebû Hanife Dineverî'nin eserinde:Türk Hakanı Horasana girip saldırı yaptı, şeklinde geçmektedir. Bkz. Ebû Hanife Dineverî, *İslam Tarihi*, terc. Nusrettin Boellli-İbrahim Tüfekçi, İstanbul 2007, Mesudî de ise: Türk hakanının Sağ'da yürüyerek Rey'e kadar ilerlediği kaydedilmiştir. Bkz. Mesudî, *a.g.e.*, s. 231.

⁵⁷ Akbulut. *a.g.e.*, s. 82, 83.

⁵⁸ Akbulut, *a.g.e.*, 84, 85.

⁵⁹ E. V. Zeimal, "The Kidirate Kingdom in Central Asia", *HCCA*, Vol. III, Paris 1996, s. 124.

⁶⁰ Tezcan, *a.g.m.*, s. 21.

Özbekistan ve Tohoristan'ı içine alan Tacikistan sahasını kapsamakta olup başkenti de Belh şehrine tekabül eden yerde olan Ying-Chien-shih idi.⁶¹ Kidira Devleti'nin kuruluşu, onların bastırmış oldukları paralara dayanarak IV. yy. son çeyreğinde olabileceği ileri sürülmüştür.⁶² Kidaritler'in Hükümdarı olan Kidara IV. yüzyılın sonu ile V. yüzyılın başlarında Hindikuş dağlarını geçerek Gandahar'ın kuzey bölgelerinin yanı sıra Peşaver'ı da fethetmiştir.⁶³ Keşmir bölgesi ise Kidara'nın zamanında takriben 400-410 yılları arasında Kidarit hâkimiyeti altına alınmıştır.⁶⁴

Kidaritler doğudan gelen Eftalitler'in yardımını alan Sasaniler tarafından yıkılmıştır. Nitekim II. Yezdigerd (438-457) zamanında doğudaki kargaşadan yararlanan Sasaniler 442 yılında Kidaritler'in topraklarına saldırarak onların ellerinde bulunan yerleri almaya başlamışlardır. 450 yılında Telekan Sasaniler'in hâkimiyetine geçmiştir.⁶⁵ II. Yezdigerd öldükten sonra oğulları arasında taht kavgaları başlamış, kardeşi III. Hürmüz'ü Eftalitler'in yardımı ile mağlup eden Peroz (459-484) Sasani tahtına çıkmış ve bu yardım karşılığında Telekan bölgesini Eftalitler'e vermiştir.⁶⁶ Kidaritlerle Sasaniler arasında ki savaş 460 yılında tekrar başlamış. Onların elinde bulunan Balaam (Belh) şehrini almak isteyen Peroz bir kez daha Eftalitler'in yardımını alarak 467 yılında şehri ele geçirmiştir. Bu olaydan sonra Tohoristan bölgesindeki hâkimiyetlerini kaybeden Kidaritler Gandahar bölgesine çekilmek zorunda kalmışlardır.⁶⁷ Gandahar bölgesine çekilen Kidaritler'i V. yy. sonralarına doğru kuzeyden gelen Eftalitler ortadan kaldırarak Kuzey Hindistan'da hâkimiyetlerini kurmuşlardır.⁶⁸

Eftalitler, V. yüzyılın ortaları ve VI. yüzyılın III. çeyreği arasında doğudaki siyasi münasebetlerde önemli bir yere sahiptirler. Eftalitler, Akhunlar olarak bilinmelerine rağmen aslında onlardan farklı bir grupturlar. Eftalitler bir asırdan fazla

⁶¹ Tezcan, *a.g.m.*, s. 22; Zeimal, *a.g.m.*, s. 126.

⁶² Zeimal, *a.g.m.*, s. 125.

⁶³ V. P. Nikonorov, *The Armies of Bactria 700 BC-450 AD*, Vol. I, By Montvert Publications, Stockport 1997, s. 11; Tezcan, *a.g.m.*, s. 22; Zeimal, *a.g.m.*, s. 127.

⁶⁴ A. H. Dani, "Eastern Kushans And Kidarites In Gandhara And Kashmir", *HCCA*, Vol. III, 167-180, Paris 1996, s. 171; Tezcan, Gös. yer.

⁶⁵ Tezcan, *a.g.m.*, s. 22; Zeimal, *a.g.m.*, s. 129.

⁶⁶ Tezcan, *a.g.m.*, s. 22; Zeimal, *a.g.m.*, s. 130.

⁶⁷ Zeimal, *a.g.m.*, 130; Tezcan, Gös. yer.

⁶⁸ Tezcan, *a.g.m.* s. 23.

bir süre Doğu İran, Kuzey Hindistan, Soğdiana ve Doğu Türkistan bölgesine hâkim olmuşlardır. Ayrıca İpek Yolu'nun geçtiği bölge üzerinde durmalarından dolayı Asya'nın gerek siyasi gerekse kültürel olaylarında söz sahibi olmuş⁶⁹ ve etraflarında bulunan Göktürk, Bizans, Sasani ve Hindistan'daki yerel hanedanlarla siyasi ve askeri temaslarda bulunmuşlardır.⁷⁰ Ancak onların menşei hala karanlıktadır. Bunun sebebi Eftalitler hakkında bilgi veren kaynakların birbirini tutmamasıdır.⁷¹

Eftalitler'in ataları olan Hua boyu M.S 400 de Çungarya bozkırlarında yaşarken bütün Kuzey Çin'i birleştirmek isteyen Wei hükümdarı Wu-ti'nin (424-452) 429 yılında Juan Juanlar'a saldırması sonucunda muhtemelen Çin'in hâkimiyetine girmek istemeyen Hualar topraklarını terk edip batıya doğru göç ederek Soğdiana bölgesine gelmişlerdir.⁷² 429 yılından sonra Soğdiana bölgesine gelen Eftalitler Sasani ve Kionitler arasındaki savaşlarla karşılaşmışlardır. Eftalitler'in Sasanilerle ilişkisi II. Yazdigerd (438-457) zamanında başlamıştır. Bilhassa 441-452 yılları arasında Sasaniler ile çatışmalar başlamış, yapılan savaşlarda birkaç kez mağlup olan II. Yazdigerd anlaşma yapmak için yüklü miktarda para ödemek zorunda kalmıştır.⁷³

Eftalitler Horasan bölgesine geldikten sonra Sasaniler'in iç işlerine müdahil olmaya başladılar. Yazdigerd ölümünden sonra kardeşi III. Hürmüz ile taht kavgasına başlayan Peroz, Eftalitler'den yardım istemiştir. Eftalitler'den yardım alan Peroz 457-459 yılları arasında Sasani tahtında bulunan Kardeşi Hürmüz'ü mağlup ederek tahta geçti.⁷⁴ Peroz aldığı bu yardım karşılığında Telekan bölgesini Eftalitler'e bırakmıştır.⁷⁵ 466 yılına doğru Tohoristan bölgesinde iyice güçlenmeye başlayan Eftalitler burada bulunan Kidaritler'i mağlup ederek onları bölgeden çıkarmışlardır. Soğdiana Bölgesinin tamamen Eftalitler tarafından ele geçirilmesi V. yüzyılın sonlarına doğru olmuştur. Eftalitler'in bölgeye yerleşmesi Sasani hükümdarı

⁶⁹ Tezcan, *a.g.m.*, s. 25.

⁷⁰ Enver Konukçu "Akhunlar" ,*Türkler*, C. I, s. 1310.

⁷¹ Eftalitlerin Menşei ile ilgili kaynaklarda geçen bilgiler için Bkz. B.A. Litvisky, "The Hephthalite Empire", *History of Civilizations of Central Asia*, s. 138-141, Tezcan, *a.g.m.*, s. 25-32.

⁷² Tezcan, *a.g.m.*, s. 22; Akbut, *a.g.e.*, s. 86.

⁷³ Tezcan, *a.g.m.*, s. 22.

⁷⁴ N. N. Chegini, " Sasanian Iran-Economy, Society, Arts and Crafts" *HCCA*, C.III, 39-80, s. 44; Zeimal, *a.g.m.*, s. 130, Peter Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, terc. Osman Karatay, İstanbul 2013, s. 95.

⁷⁵ Zeimal, Gös. yer.; Akbulut, *a.g.e.*, s. 8; Tezcan, *a.g.m.*, s. 22.

Peroz ile aralarının açılmasına neden olmuştur. Özellikle Sasanilerle Eftalitler arasında üç büyük savaş meydana gelmiştir.⁷⁶ Bu savaşlar sonucunda Peroz hayatını kaybetmiş Belh⁷⁷ şehri başta olmak üzere Merv ve Herat şehirlerinin yanı sıra Ceyhun'un güney ve batısındaki birçok şehir bir daha İranlıların eline geçmemek üzere Eftalitler'in hâkimiyetine girmiştir.⁷⁸ Peroz'un ölümü ile baş gösteren taht kavgaları neticesinde destek almak isteyen Kavad Eftalitler'in yanına gelerek dört yıl boyunca onların yanında kalmış ve Eftalit hükümdarının kızıyla evlenmiştir. 488 yılında Sasani hâkimi Balaş'ı Eftalitler'in yardımıyla devirerek Sasani imparatoru olmuştur.⁷⁹ Kavad tahta geçtikten bir süre sonra tekrar Eftalitler'den yardım istemiş, Mazdek isyanı neticesinde bir süre tahtını kaybeden Kavad Eftalitler'in yardımıyla hem isyancılardan kurtulmuş hem de tahtını yeniden elde etmiştir. Ancak aldığı bu yardımlar neticesinde Sasaniler Eftalitlerin etkisi altına girerek onlara hem toprak⁸⁰ hem de vergi vermek zorunda kalmışlardır. Bu durum VI. yüzyılın ortalarına yani I. Hüsrev'in ilk saltanat yıllarına kadar devam etmiştir.⁸¹

Eftalitler V. yy. sonları ve VI. yy. başlarında Gandahar'a ve Kuzey Hindistan'daki bölgeleri hâkimiyetleri altına almışlardır. Bilhassa Eftalitler mi yoksa Kidaritler'in mi olduğu kesin olarak bilinemeyen bir grup Gupta kralı Skandragupta (455-470)'ya saldırmışsa da geri püskürtülmüştür. Ancak Eftalitler'in burada üstünlük kurmaları Skandragupta'dan sonra gelen halefi Budhagupta döneminde olmuştur.⁸² Eftalitler 477'den sonra Gupta devletinin zayıflamasıyla birlikte kuzeybatı Hindistan'a girerek burada bulunan Kidaritleri yerlerinden sürmüşlerdir. Eftalitler bu tarihten sonra Kuzey Hindistan'a egemen olmaya başlamışlar özellikle de Toraman döneminde Pencab'tan başlayarak bütün Batı Hindistan'ı fethedip bugünkü Madhya Pradeş eyaletini de aldıktan sonra⁸³ Hindistan'da müstakil bir

⁷⁶ B. A. Litvinsky, "The Hephthalite Empire", *History of Civilizations of Central Asia*, Vol. III, 138-165, s. 141; Tezcan, *a.g.m.*, s. 33.

⁷⁷ Tezcan, *a.g.m.*, s. 33.

⁷⁸ Akbulut, *a.g.e.*, s. 98.

⁷⁹ Tezcan, *a.g.m.*, s. 33, Litvinsky, *The Hephthalite*, *a.g.m.*, s. 143.

⁸⁰ Tezcan, Gös. yer.

⁸¹ Litvinsky, *The Hephthalite*, *a.g.m.*, s. 143.

⁸² K. Chakrabart, "The Gupta Kingdom" *HCCA*, C. III, 188-210, s. 191; Tezcan, *a.g.m.*, s. 35, 36.

⁸³ Tezcan, *a.g.m.*, s. 36.

Eftalit devleti kurmuşlardır.⁸⁴ Toramandan sonra yerine geçen halefi ve oğlu Miharkula zamanında Eftalitler Kuzey Hindistan'daki hâkimiyetlerini iyice güçlendirmiştir. Miharkula babasının politikasını devam ettirerek Sakalay'ı kendine başkent yapmış⁸⁵ ve Gupta devletini dağıtarak kuzey Hindistan'a tamamen hâkim olmuştur.⁸⁶ Eftalitler V. yüzyılın sonlarından 6. yüzyılın sonlarına kadar Kuzey Hindistan hâkimiyetlerini sürdürmüş ve buradaki Hint devletleriyle siyasi, askeri ve kültürel açıdan münasebet kurarak Hint halkını derinden etkilemişlerdir. Hint halkının Kuşanlar zamanında gördüğü at ve at kültürü bu dönemde iyice yerleşmiş özellikle Hintliler dikmiş oldukları bir kitabeye Türklerden eşsiz kahramanlığa sahip olan kimseler olarak bahsetmişlerdir.⁸⁷

Eftalitler'in yaklaşık bir asır süren hâkimiyetleri 557 yılında Göktürk-Sasani ittifakı ile sonlandırılmıştır.⁸⁸ Türkistan bölgesindeki Eftalit hâkimiyetinin son bulması Hindistan'daki Eftalitleri derinden etkilemiş ve kısa sürede bölgedeki politik etkilerinin azalarak yok olmasına neden olmuştur.⁸⁹

⁸⁴ Tezcan, Gös. yer. ; Litvinsky, *a.g.m.*, s. 145.

⁸⁵ Litvinsky, *a.g.m.*, s. 145.

⁸⁶ Neslihan Durak, "Hindistan'da Saka, Kuşan ve Akhunlar", *Tarihte Türk- Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziren 2007*, Ankara 2008, s. 143.

⁸⁷ Durak, Gös. yer..

⁸⁸ Golden, *a.g.e.*, s. 140; Ahmet Taşağıl, *Göktürkler I-II-III*, Ankara 2012, s. 31, 32.

⁸⁹ Litvinsky, *a.g.m.*, s. 146.

C. GAZNELİLER

Müslüman Türkler Hindistan'a Gazne Devleti'nin güneye doğru büyüyüp genişlemesiyle girmiş ve yerleşmişlerdir. Türkler Abbasiler zamanında olduğu gibi Samaniler devletinde de önemli askeri ve idari görevlere gelmişlerdi. Gazneliler devletinin temellerini atan Alptegin de Samanilerin hizmetine giren bir Türk kumandandı.⁹⁰ Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Alptegin Samani hizmetinde iken bulunmuş olduğu konumdan zamanla yükselmiş ve Samani hükümdarı Nasr b. Ahmed tarafından azat edilmiştir. Daha sonra hassa askerleri kumandanı olan Alptegin hızla Samani Devleti içinde güçlenmeye başlamıştır. Alptegin'in hızla güçlendiğini fark eden Emir Abdülmelik onu Horasan Valiliğine tayin etmiştir. 961'de Nişabur'a gelen Alptegin'in göreve başladıktan sonra Samanilerle arası açılmıştır. Samanilerin üzerine gönderdiği orduyu mağlup eden Alptegin önce Buhara üzerine yürümüş ancak ordunun içinde kendisine karşı bir hareket olabileceği şüphesiyle Belh'e yönelmiş ve burayı almıştır. Daha sonra Gazne'ye yönelen Alptegin 963'de şehri ele geçirmiş ve Gazneliler Devletinin temellerini atmıştır.⁹¹

Alptegin öldükten sonra yerine oğlu Ebu İshak İbrahim geçmiş onun döneminde ordu kontrolden çıkmış, Sebüktegin onun zamanında Halaçların bir isyanını bastırmıştır. İbrahim döneminde eski Gazne hâkimi Ebû Bekr Levîk 964 senesinde Gazne'ye ilerleyerek İbrahim'i mağlup edip şehre hâkim olmuştur. İbrahim bunun üzerine Samanilerden yardım istemiş, onların yardımıyla Gazne'yi tekrar ele geçirmiştir. Samanilerin bu yardımı Gazneliler üzerinde kısmen de olsa siyasi bir üstünlük kurduklarını göstermektedir. Hükümdarlığı kısa süren İbrahim 966'da öldükten sonra Türk emir ve kumandanları, Alptegin'in bir kölesi olan Bilgetegin'i tahta kendilerine hükümdar seçmişlerdir. Bilgetegin'in 975'de Gerdiz kalesi kuşatması sırasında ölmesinin ardından Alptegin'in bir başka kölesi olan Bõritegin tahta geçmiş, onun başarısız yönetimi nedeniyle halk Gazne'nin eski hâkimi Levîk'i

⁹⁰ Al Utbi, *Kitab-i Yamini*, Rev. James Reynolds, London 1898, s. 22, 23; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s. 1; Aydın Usta, *Türklerin İslamlaşma Serüveni*, İstanbul 2007, s. 419; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, C. I, Ankara 1946, s. 127; C. E., Bosworth, "The Ghaznavids", *History of Civilizations of Central Asia*, Vol. IV, Paris 1998, s. 103.

⁹¹ Erdoğan Merçil, "Alptegin", *DİA*, C. II, s. 525; Usta, *a.g.e.*, s.210.

şehre davet etmiştir. Levîk ise Kabûl Şâhlardan yardım alarak harekete geçtiyse de Gazne'ye varamadan yolda Sebügtegin tarafından mağlup edilmiş ve esir alınarak öldürülmüştür. Bu olay üzerine Gazne tahtında bulunan Böritegin görevden uzaklaştırılarak yerine Türk emir ve beylerinin oybirliğiyle seçmiş olduğu Sebüktegin 977'de Gazne tahtına oturmuştur.⁹²

Sebüktegin Tahta geçtikten sonra kısa sürede Tohoristan, Zebulistan, Zamindeva, Gur ve Belücistan'a kadar olan sahayı hâkimiyeti altına almıştır⁹³. Daha sonra Gaznelilerin kuzey Hindistan'da genişlemesi ve İslamiyet'in bu bölgede yayılmasını engelleyen merkezi Kâbil vadisi olan Vayhind Hinduşâhi hükümdarı Caypal'ı mağlup ederek Lağman bölgesini yağmalamıştır. Daha sonra Caypal Gazneliler'den intikam almak için büyük bir ordu hazırlayarak Gazne'ye doğru ilerlemiş, Sebügtegin onu oğlu Mahmud ile Kâbil-Lagman bölgesinde karşılaşmıştır. Yapılan savaşta Hindular iyi savaşmışlar ancak ordunun büyük çoğunluğu sıcak bölgelerden toplandığı için savaş sırasında aniden kopan bir fırtına nedeniyle hesapları tutmayan Hindu komutanı Caypal (Jaipal) anlaşma teklifinde bulunmuştur. Sebügtegin anlaşmayı kabul etmiş ve Caypal bir milyon Dirhem 50 fil ile birkaç kale ve şehri vermeyi kabul etmiştir. Ancak ülkesine döndükten sonra verdiği sözü tutmayarak yanında götürdüğü Gazne memurlarını tutsak etmiş, bunun üzerine Sebüktegin intikam almak için Caypal'ın arazisine girerek Lamghan dâhil olmak üzere birçok yeri ele geçirmiştir. Caypal ise Hindu racaları ile ittifak kurarak Türkler üzerine yürümüştür. İki ordu Gazne'nin güneyindeki Kurram bölgesinde karşılaşmış, yapılan savaşta Türklerin Kurt (Turan) taktiği karşısında şaşkına dönen Caypal ve müttetikleri mağlup olmuşlardır (991). Gazneliler Kurram zaferi ile Kâbil, Lamghan ve Peşaver bölgesini ele geçirmişlerdir. Bölgede bulunan Halaç Türkleri ile Afganlar Gaznelilerin hizmetine girmişlerdir.⁹⁴ Bu olaydan sonra Gazneliler Hindistan'ın Kuzeyine doğru genişlemeye başlamışlardır.

⁹² Merçil, *a.g.e.*, s. 6; Güler Nuhoglu, "Beyhaki Tarihine göre Gazneliler'de Devlet Teşkilatı ve Kültür", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul 1995, s. 4.

⁹³ M. Longworth Dames, "Gazneliler", *İA*, 1978, C. IV, s. 743.

⁹⁴ Neslihan Durak, *Hindistana Kuzeyden Yapılan Seferler*, Ankara 2000, s. 18; M. Longworth Dames, *a.g.m.*, s. 743; Erdoğan Merçil, "Sebüktegin", *DİA*, C. 36, s. 263; Bayur, *a.g.e.*, s. 130-131.

Sebüktegin'in Caypal üzerine yapmış olduğu sefer sırasında Horasan Sipehsâlârı Ebû Ali Simcuri ile komutanlardan Faik, Samani hâkimi II. Nuh'u tahttan indirerek hâkimiyeti ele geçirmek için plan yapmışlardı. Onların bu planı haber alan II. Nuh ise Sebüktegin'e haber göndererek ondan yardım istemiştir. Sebüktegin ve oğlu Mahmud'un yardımıyla bu tehlikeyi başından savan II. Nuh Sebüktegin'e Belh, Tohoristan, Bamyan, Hur ve Garcistan'ın idaresini vermiştir. Sebügtegin daha sonra Karahanlılarla Sulh yaptıktan sonra⁹⁵ hastalanmış ve Gazne yolundayken ölmüştür.⁹⁶

Sebügtegin ölmeden önce yerine varis olarak küçük oğlu İsmail'i bırakmıştı. İsmail babasının ölüm haberini aldıktan sonra doğruca Belh'e giderek tahta geçti ve hükümdarlığını güvence altına almak için Samani emîri II. Mansur b. Nuh'a bağlılığını bildirdi. İsmail daha sonra askeri kendine bağlamak için bol miktarda para ve hediye dağıttı.⁹⁷ Sebüktegin ölüm haberi Nişabur'da bulunan Mahmud'a geldiğinde hemen taziyelere başlayan Mahmud bu sırada kardeşi İsmail'e de bir mektup göndererek baş sağlığı dilemiş ve ayrıca tahtın şahsına ait olduğunu babasının kendisi uzakta olduğu için kendisini seçtiğini belirterek tahtı bırakmasını istemiştir. Ancak İsmail ve Mahmud arasında gidip gelen elçiler iki kardeşin aralarını düzeltmemiş, neticede Mahmud harekete geçerek İsmail üzerine yürümüştür. Mahmud Heratta bulunan amcası Buğracık ve Bust'da bulunan diğer kardeşi Nasr'ın da desteğini aldıktan sonra Gazne'ye hareket etmiştir.⁹⁸ Bu sırada Belh'de bulunan İsmail haberi alır almaz abisinden önce Gazne'ye varmış, ancak İsmail'in yanında bulunan emirler Mahmud'a mektup yazarak onu şehre davet etmişler ve kendisine destek vereceklerine söz vermişlerdir. Bunun üzerine hareket eden Mahmud Gazne dışında kardeşiyle karşılaştı, iki taraf arasında yapılan savaşta İsmail yenilerek Gazne kalesine çekilmiştir.yapılan muhasaraya daha fazla dayanamayan İsmail'in teslim

⁹⁵ Hanifi Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, Ankara 2002, s. 33; Edmund Bosworth, *The Ghaznavids Their Empirein Afganistan And Eastern Iran*, Edinburgh 1963, s. 44.

⁹⁶ Utbi, *a.g.e.*, s. 197, 198; İbnül' Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi İslam Tarihi*, terc. Abdülkerim Özeydin, C. IX, , İstanbul 1987, s. 108, 109,

⁹⁷ Utbi, *a.g.e.*, s. 202; Merçil, *a.g.e.*, 12.

⁹⁸ İbnül' Esir, *a.g.e.*, s. 109; Merçil, *a.g.e.*, s. 12.

olmasıyla Mahmud Gazne tahtına geçmiş, İsmail'i ise affederek ona ihsanlarda bulunmuştur.⁹⁹

Mahmud tahta çıktıktan sonra daha önce sipehsâlârlığını yaptığı Horasan bölgesinin idaresini Samani hükümdarı Ebu'l Haris II. Mansûr'dan istedi. Ancak Samani hükümdarı bölgesinin idaresini kumandanlarından Begtüzün'ün idaresine verdiğini için bunun mümkün olmadığını bildirdi ve Mahmud'a da Belh, Herat, Tirmiz ve Büst vilayetlerinin Gazne'ye bağlı olduğunu belirten bir ferman gönderdi. Bu durumu kabul etmeyen Mahmud harekete geçerek Nişabur'a Begtüzün üzerine yürüdü ve Begtüzün'ün kaçması üzerine de Nişabur'a gelerek şehri ele geçirdi.¹⁰⁰ Begtüzün kaçtıktan sonra şehre yeniden hâkim olabilmek için Samani Emir'i II. Mansur ve Semerkand valisi Fâik el-Hassa'nın yardımını alarak Nişabur üzerine yürüdü.¹⁰¹ Mahmud ise Samanilerle savaşmak istemeyerek şehri terk etti. Bunun üzerine Begtüzün Nişabur'a girerek şehri ele geçirdi ve daha sonra da Serahs'daki II. Mansur'un yanına gitti. Fakat burada Begtüzün kendisini Mahmud'a teslim edeceğinden korktuğu için II. Mansur'u Faik'le bir olarak tahttan indirip gözlerine mil çektirdiler.¹⁰²

II. Mansur'un kör edilmesinden sonra Mahmud'un önünde Horasan'ı almak için hiçbir engel kalmamıştı. Mahmud, II. Mansur'un kör edilmesini bahane ederek Faik ve Begtüzün üzerine yürüdü. Bu iki kumandan ise Mahmud'dan korktukları için Merv şehrine doğru kaçtılar. Onları takip eden Mahmud Merv önünde karargâhını kurdu ve iki taraf arasında yapılan barış görüşmelerinden sonra bir anlaşma yapılması kararlaştırıldı.. Anlaşmaya göre Begtüzün Horasanda kalacak, Belh ve Herat şehirleri Mahmud'a bırakılacaktı. Ancak anlaşma yapıldıktan sonra ordusunu hareket ettiren Mahmud yol alırken rakip orduda bulunan Ziyariler'den Dârâ b. Kabûs komutasında bir grup Mahmud'un kardeşi Nasr'ın birliklerine saldırdı.¹⁰³ Bunun üzerine harekete geçen Mahmud Mayıs 999'da yapılan savaşta düşman

⁹⁹ Utbi, *a.g.e.*, s. 214-218; İbnü'l Esir, *a.g.e.*, s. 109, 110.

¹⁰⁰ İbnü'l Esir, *a.g.e.*, s. 116; Merçil, *a.g.e.*, s. 14, 15.

¹⁰¹ Utbi, *a.g.e.*, s. 228-230, Merçil, *a.g.e.*, s. 15; Usta, *a.g.e.*, s. 319.

¹⁰² Utbi, *a.g.e.*, s. 229, 231; İbnü'l Esir, *a.g.e.*, s. 119; Merçil, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁰³ Merçil, *a.g.e.*, s. 15.

ordusunu mağlup etti. Savaşın ardından Begtüzün önce Nişabur'a ardından Cürcan'a kaçtı. Begtüzün daha sonra Horasanda bir isyan hareketi başlatmaya çalıştıysa da başarılı olamayarak Horasan'ı terk etmek zorunda kaldı. Böylece Horasan Mahmud'un hâkimiyeti altına girmiş oldu.¹⁰⁴

Sultan Mahmud Horasan'ı ele geçirdikten sonra o dönemde Halife olan Kadir Billah adına hutbe okutmuştur.¹⁰⁵ Mahmud bir taraftan Horasan'da devletini güçlendirmeye çalışırken bir taraftan da Sebüktegin'in başlattığı Hindistan politikasını da sürdürüştür.¹⁰⁶ Mahmud tahta çıkıp, kuzeydeki topraklarını sağlama aldıktan sonra Hindistan üzerine sefere çıkmıştır.¹⁰⁷

Hindistan'da Müslüman Türk hâkimiyetinin temellerini atan Gazneli Mahmud yapmış olduğu 16 sefer ile bölgede İslamiyet'in yayılmasına büyük katkılar sağlamıştır. Müslüman Araplar 664 yılında Sind bölgesine saldırıp hâkim olmuşlarsa da bölgede fazla tutunamayarak geri atılmışlardı. 711 yılında ikinci kez Hindistan'a sakin yapan Araplar 731 yılına kadar Keşmir'den Malva önlerine doğru üstünlük sağladılar. Ancak onlar izlemiş olduğu politikaları nedeniyle bölgede İslam dininin gelişmesine katkı sağlayamamışlardır. Bu durum Gazneli Mahmud'un akınlara kadar devam etmiştir.¹⁰⁸

Sultan Mahmud hükümdarlığı boyunca bölgeye 16 kez sefer yapmış ve burada birçok bölgeyi fethetmiştir. Sultan Mahmud yapmış olduğu bu fetihlerle bölgede sadece İslam'ın yayılması ve gelişmesine katkı sağlamamış, ayrıca kendisinden yaklaşık bir buçuk asır sonra sağlanacak olan Türk hâkimiyetinin de temellerini atmıştır.

¹⁰⁴ Utbi, *a.g.e.*, s. 236-239; İbnü'l Esir, *a.g.e.*, s. 122; Merçil, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁰⁵ M. Hanifi Palabıyık, "Hindistan Tarihinde Gazneli Türk Hakimiyeti", *Tarihte Türk Hint İlişkileri Sempozyumu*, Ankara 2008, s. 96.

¹⁰⁶ Durak, *a.g.e.*, s.19,

¹⁰⁷ Merçil, *a.g.e.*,s.16, İbrahim Kafesoğlu, "Gazneli Mahmud", *İA*, C. VII, s. 175.

¹⁰⁸ Salim Cöhce, "Gazneli Sultan Mahmud Dönemine Kadar Hindistan'da Türk Varlığı", *Erdem Aydın Sayılı Özel Sayısı-III*, C. 9, S. 27, Ocak 1997, s. 984-985.

1. Sultan Makhmud'un Yapmış Olduğu Seferler

1. Peşaver ve Waihind Seferi (1001)
2. Bhâtiya Seferi (1004)
3. Multan Seferi (1006)
4. Pencab Seferi (1007)
5. İkinci Peşavar Seferi (1008)
6. Narainpur Seferi (1009)
7. Multan Seferi (1010)
8. Nandanah-Trilochanapal Seferi (1014)
9. Thanesar seferi (1014-1015)
10. Keşmir seferi (1015)
11. Mathura, Kannauç ve Asni Seferi (1018)
12. Hinduşâhiler'in sonu (Trilochanapal ve Ganda) Seferi (1019)
13. II. Keşmir seferi (1021)
14. Kalincar Seferi (1022)
15. Somnat Seferi (1025)
16. Catlar Seferi (1027)¹⁰⁹

Sebüktegin'le başlayıp Sultan Mahmud ile bir gelenek halini alan Hint seferleri sayesinde Hindistan'da İslamiyet yayılıp gelişmeye başlamıştır. Yine bu seferler neticesinde Hindistan'ın kapıları Müslüman Türklere açılarak bölgede onlar için önemli bir tehlike olan Karmatiler de cezalandırıldı.¹¹⁰ Gaznelilerin yapmış olduğu bu seferler sadece ganimet ele geçirmek için olmadığı görülmektedir. Bilhassa Hindistan'da ele geçirilen birçok yere cami ve mescitler yapılması burada geçici değil kalıcı olmak istediklerini göstermektedir. Bu seferlerle birlikte Hindistan ile Horasan arasındaki ticaret yaygınlaşmış ve Gazne de bölgenin en önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir.¹¹¹

¹⁰⁹ Sultan Mahmud'un Hint seferleri ve bölgede yapmış olduğu fetihler hakkında detaylı bilgi için bkz. Merçil, *a.g.e.*, s. 6-28; Durak, *a.g.e.*, 13-44.

¹¹⁰ Hanifi Palabıyık, *a.g.m.*, s. 99.

¹¹¹ Kurosh Salehi, "Reasons and Consequences of Ghaznavids' Invasion of India", *Journal of Subcontinent Researches University of Sistan and Baluchestan*, Vol. 5, No 15, Summer 2013, s. 163.

2. Sultan Mahmud'dan Sonra Hindistan'da Gazneliler

Sultan Mahmud vefat etmeden önce yerine oğlu Muhammedi varis bıraktı. Ancak bu durumu kabullenemeyen diğer oğlu Mesud kardeşi ile girdiği mücadeleyi kazanarak tahtı ele geçirdi.¹¹² Mesud saltanatının başlarında hem Gazne de hem de Hindistan'da babasının yürütmüş olduğu politikayı devam ettirdi.¹¹³ Sultan I. Mesud Hükümdarlığının ilk yıllarında Ahmet Yinaltigin isyanı ile karşılaştı bu asi bey, babası Mahmud tarafından Hindistan başkumandanı olarak atanmıştı. Ancak Yinaltegin sultan Mahmud öldükten sonra bölgede kendi başına hareket etmeye başladı. Hindistan'da yapmış olduğu faaliyetlerin başkentte duyulmasının ardından alenen isyan etti. Bunun üzerine Mesud Tilek'i isyanı bastırması için görevlendirdi. Tilek (Telk) 1034 yılı sonbaharında isyanı bastırıp Ahmet'in kafasını keserek Sultana yolladı.¹¹⁴ Mesud bu isyandan üç yıl sonra Hindistan seferine çıkarak 1037 de Hansi kalesini ele geçirdi.¹¹⁵ İkinci seferini Somnat üzerine yapan Mesud Racanın aman dilemesiyle 1038'de Gazne ye döndü. Sultan Mesud 1040 yılında Selçuklularla yapmış olduğu Dandanakan savaşını kaybedince kaçarak Gazne'ye geldi. Ancak burada kendini güvende hissetmeyen Mesud ordusuyla birlikte Hindistan'a doğru hareket ettiyse de ordunun isyanıyla karşılaştı. Neticede tutuklanarak Gri kalesine hapsedildi. Asker ise kardeşi Muhammed'in etrafında toplanarak onu ikinci defa Sultan ilan ettiler.¹¹⁶

Sultan Mesudun oğlu Mevdud 1041 yılında Peşaver üzerine yürüyüp babasından sonra tahta yeniden çıkan amcası Muhammed'i mağlup ederek Gazne tahtına oturdu.¹¹⁷ Mevdud'un hükümdarlığı döneminde Hindistan'da iç karışıklıklar

¹¹² İbnü'l Esir, *a.g.e.*, s. 307, 308; Yusuf Abbas Hashmi, *Successors of Mahmûd of Ghazna*, Karachi 1988, s. 22, 23.

¹¹³ Bosworth, *a.g.e.*, s. 114.

¹¹⁴ Muhammed b. Hüseyin el-Beyhaki, *Târîh-i Beyhaki*, TTK Nüshası, terc. Necati Lugal, Tarihsiz, s. 474-477; İbnü'l Esir, *a.g.e.*, s. 337; Nizâm ed-dîn Ahmed, *Tabakat'ı Ekberi*, Translation, By B DE, M.A., IC. S. Vol. I, The Asiatic Societi, Calcutta 1973, s. 22; John Briggs, *History of the Mohammanadan Power Till the Year A. D. 1612*, C. I, Calcuta 1908, s. 105; Hashmi, *a.g.e.*, s. 42,

¹¹⁵ Beyhaki, *a.g.e.*, s. 600; Merçil, *a.g.e.*, s. 67.

¹¹⁶ Merçil, *a.g.e.*, s. 77; Palabıyık, *a.g.m.*, s. 100, 101; Durak, s. 44-54.

¹¹⁷ İbnü'l Esir, *a.g.e.*, s. 373; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 27; Merçil, *a.g.e.*, s. 78; Bayur, *a.g.e.*, s. 205.

çıkmişti. Bu kargaşalıkta Hindu racalar birleşerek Kangra (Nagarkot) kalesi ele geçirdiler ve Lahor'u kuşattılar. Ancak burasını ele geçiremeden geri çekildiler.¹¹⁸

Mevdud'un 1049 yılında vefatından sonra Gazneliler arasında saltanat kavgaları başladı. Bu kavgalar neticesinde Gazne tahtına sırasıyla II. Mesud, Ali b. Mesud, Abdürreşid b. Mahmud, Ferruhzad,¹¹⁹ ve nihayetinde 1059 yılında Ferruhzad'ın kardeşi Sultan İbrahim geçti.¹²⁰ İbrahim tahta çıktıktan 20 yıl sonra 1079 da Hindistan'a sefer yaparak Acundhan'ı (Ecved) ve birkaç kaleyi ele geçirdi. Sultan İbrahim 40 yıl Gazne tahtında kalarak Hindistan'da birçok önemli keleyi ele geçirdi. O ayrıca Kuzey Hindistan'daki Türk hâkimiyetine önemli derecede katkı sağlayarak Gaznelilere Kuzey Hindistan da parlak günler yaşattı.¹²¹

Sultan İbrahim'in 1099'da ölümüyle birlikte Gazneliler Devletinin ağırlığı Hindistan'a kaymıştır. İbrahim'in yerine geçen oğlu III. Mesud, Hindistan'a başarılı seferler yaparak Kannauç hâkimini mağlup edip bölgeyi ele geçirmiştir.¹²² Yine onun döneminde komutan Tuğtegin Sultan Mahmud döneminden beri kimsenin ulaşamadığı Ganj nehrini geçerek önemli şehirlere girip birçok ganimetle birlikte geri dönmüştür.¹²³ III. Mesud'un 1115 yılında ölmesiyle yerine ilk önce Sultan Şirzad tahta geçti ancak kardeşi Sultan Arslanşâh tarafından tahtan uzaklaştırılarak öldürüldü.¹²⁴

Bu şekilde tahta geçen Arslanşâh geriye kalan bütün kardeşlerini hapse atırıp kendine karşı ortaya çıkabilecek bir taht mücadelesini önlemişti ancak kardeşi Behramşâh hapisten kaçarak Kirman Selçuklu Melik-i Arslan Şâh'ın yanına gitti. Kirman Melik-i onu yanında fazla tutmayarak Horasanda bir başka Melik olan Sencer'in yanına gönderdi. Sencer ilk başta yanına gelen Behramşâh ile kardeşinin

¹¹⁸ Briggs, *a.g.e.* s., 118-120; Hashmi, *a.g.e.*, s. 82; Muhammad Baqır, *Lahore Past And Present*, Delhi 1985, s. 48, 49.

¹¹⁹ Palabıyık, *a.g.m.*, s. 102, 105; Bayur, *a.g.e.*, s. 205-209.

¹²⁰ İbnü'l Esir, *a.g.e.*, s. 26.

¹²¹ İbnü'l Esir, *a.g.e.*, s. 109, 110; Briggs, *a.g.e.*, s. 139, 140; C. E. Bosworth, *The Later Gahaznevıds*, Edinburgh 1987, s. 63, 64; Hashmi, *a.g.e.*, s. 119-122; Baqır, *a.g.e.*, s. 52, 53.

¹²² Hashmi, *a.g.e.*, s. 134.

¹²³ Cüzcani Maulana, Minhaj-ud-Din, Abü-' Umar-i' Usman, *Tabakat-ı Nasıri-A General History of Muhammedan Dynasties of Asia Including Hindustan*, terc. H.G. Raverty, V. I, London 1881; Baqır, *a.g.e.*, s. 53.

¹²⁴ Briggs, *a.g.e.*, s. 144; Merçil, *a.g.e.*, s. 86; Bayur, *a.g.e.*, s. 209; Palabıyık, *a.g.m.*, s. 103.

arasını bulmaya çalıştı. Ancak Arslanşâh'a kardeşiyle arasını düzeltmesi için verdiği telkinler işe yaramayınca Gazne ye sefer hazırlığına başladı. Bunun üzerine Arslanşâh Muhammed Tapar'ı araya sokup bu seferi durdurmak istedi ama onun bu çabası bir sonuç vermedi. Sencer öncü kuvvetlerin başında Emir Ümer'i Gazne'ye yolladı. Ordunun üzerine geldiğini haber alan Arslanşâh hareketle Büst civarına geldi. İki ordu arasında burada yapılan savaşta Arslanşâh mağlup olarak Gazne'ye döndü. Sultan Sencer ise asıl ordu ile hareketle öncü kuvvetlerin arkasından gelmeye başladı. Sencer'in üzerine doğru geldiği haberini alan Arslanşâh annesi Mehd-i Irak'ı (Sencer'in Kız kardeşi) Sencer'e gönderdi fakat bu girişimden de bir netice alamadı. Sonuçta Sencer Şehirabad sahrasında Gazne ordusunu mağlup etti ve tahttan indirdiği Arslanşâh'ın yerine kardeşi Behramşâh'ı geçirdi (1118).¹²⁵

1117 ile 1157 yılları arasında hükümdarlık yapan Behramşâh tahta çıktıktan sonra Hindistan valisi Muhammed-i Ebu Hâlim'in isyanıyla karşılaştı. Behramşâh isyanı bastırmak için Hindistan üzerine sefere çıktı. 1119'da yapılan savaşla valiyi mağlup edip esir aldı, fakat daha sonra valinin tecrübeli olması nedeniyle onu serbest bırakarak görevine devam etmesini sağladı. Ancak Behramşâh Gazne'ye döndüğü sırada vali yeniden isyan ederek kendine ordu hazırlamaya başladı. Bunun üzerine harekete geçen Behramşâh Multan civarında vali ile karşılaştı yapılan savaş neticesinde vali ve çocukları dâhil birçok kişiyi öldürdü. Bu olaydan sonra Behramşâh İbrahim Alevî'nin oğlu Salar Hüseyin'i Lahor'a vali tayin ederek Gazne'ye döndü.¹²⁶ İlk başlarda Sultan Sencer'e bağlı kalan Behramşâh daha sonra ona bağlılığı reddedip vergisini göndermemeye başladı. Bunun üzerine Sencer Gazne ye yürüyerek burayı ele geçirdi daha sonra Behramşâh Sultana bağlılığını bildirince yeniden topraklarının hâkimi oldu.¹²⁷

Taht mücadelelerinden kaçıp Behramşâh'a sığınan Gurlu Kutbettin'in Behramşâh tarafından öldürülmesi nedeniyle Gurlu hükümdarı Seyfettin Suri

¹²⁵ Abdülkerim Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, 1990, s. 140-144; Merçil, *a.g.e.*, s. 86, 87; Hashmi, *a.g.e.*, s.140-42.

¹²⁶ Briggs, *a.g.e.*, s.151; Bosworth, *The Later*, s. 102, 103; Hashmi, *a.g.e.*, s. 147-49, Baqır, *a.g.e.*, s. 54, 55; Durak, *a.g.e.*, s. 63.

¹²⁷ Abdülkerim Özyayın, "Sencer", *DİA*, C. 36, s. 509; Palabıyık, *a.g.e.*, s. 104, Bosworth, *a.g.e.*, s. 100, 101; Hashmi, *a.g.e.*, s. 149, 150.

Kardeşiyle birlikte Gazne ye yürüyerek burayı kolayca ele geçirdi. Bu olaydan sonra Kurraman'a kaçan Behramşâh Gazne halkının daveti üzerine şehre gelerek Suri ve vezirini öldürdü ve tekrar Gazne tahtına geçti. Bu olay üzerine Gurluların başına geçen Alâ üd-dîn Hüseyin kardeşinin intikamını almak için Gazne'ye yürüdü ve burayı ele geçirerek tahrip etti. Behramşâh ise Hindistan'a kaçtı daha sonra Sencer'in Gurlular'ı yenmesi üzerine tekrar Gazne ye geldi.¹²⁸

Behramşâh 1157'de öldükten sonra yerine oğlu Hüsrevşâh geçti. Ancak bu diraysiz hükümdar Türk ve yerli emirlere bile söz geçiremedi. Onun döneminde Gurlular Gaznelilerin elinde bulunan Büst, Zemindevar ve Kandahar şehirlerini ele geçirdiler bu olaydan sonra Hüsrevşâh Lahor'a çekildi böylece devletin hâkimiyeti sadece Kuzey Hindistan'da Lahor civarında devam edebildi.¹²⁹ Hüsrevşâh'ın 1160'da ölümü üzerine yerine oğlu Hüsrev Melik geçti. Ancak 1186 yılında Gur hükümdarı Gıyaseddin Muhammed'in Gazne valisi Mu'izzeddin Muhammed'in Lahor'a saldırıp Hüsrev Melik ve oğlu Melikşâh'ı esir almasıyla Gaznelilerin yıkılması kesinleşti. Nitekim alınan bu esirlerin 1191'de öldürülmesiyle de Gazneliler devleti tamamen ortadan kalmış oldu.¹³⁰

Böylece Alptegin ile başlayan Hüsrev Melikle son bulan Gazneliler devleti Hindistan'da İslamiyet'in yayılmasına ve gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Gazneli Sultan Mahmud'un yapmış olduğu seferlerle başlayan Kuzey Hindistan'daki Türk üstünlüğü devlet yıkıldıktan sonra da devam etmiştir. Bilhassa Gurluların bölgede güçlenmeye başlamasıyla onların hizmetinde bulunan Türkler yavaş yavaş Kuzey Hindistan'da Türk hâkimiyetini kurmaya başlamışlardır.

¹²⁸ Palabıyık, *a.g.e.*, s. 104; Merçil, *a.g.e.*, s. 89-90; Hashmi, *a.g.e.*, s. 150-54.

¹²⁹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 111, 112; Ishvari Prasad, *A Short History Of Muslim Rule In India From The Conquest Of İslam To The Death Of Aurangzeb*, Allahabad 1937, s. 64; Merçil, *a.g.e.*, s. 91.

¹³⁰ I. Prasad, *a.g.e.*, s. 64, 65; Merçil, *a.g.e.*, s. 91; Durak, *a.g.e.*, s. 64;

I. BÖLÜM**XIII. YÜZYILLARDA HİNDİSTAN'DA TÜRKLER**

A. GURLULAR DÖNEMİNDE HİNDİSTAN'DA TÜRKLER

Afganistan'ın kuzeyde Garcistan, batıda Herat, Güneyde Garmiz ve Nimruz doğuda Kâbil-Kandahar bölgeleri arasında dağlık kesimde ortaya çıkan gruba coğrafya göz önüne alınarak Gurlular denilmektedir. Bu halk 11.yüzyıldan itibaren etkili olmaya başlamıştır.¹³¹ *Günümüzde Gurluların İran asıllı olduklarını söylemek bir gelenek olmuşsa da Türklere mensup oldukları gösteren belgelerde mevcuttur. 10. yüzyıl coğrafyacılarından Mesudî onlardan Türk olarak bahseder.*¹³² Gurluların kim oldukları bilinmemekle birlikte Türklerin yaşamış olduğu coğrafyada hüküm sürmeleri ve onlarla iç içe olmaları nedeniyle Türk oldukları varsayılsa da tarihi kayıtlar dikkate alındığında ve bu alanda yapılan çalışmaların sınırlı olması yüzünden Gurluların Türklükleri konusu karanlıkta kalmaktadır.¹³³

Gurluların güçlenmesi Gaznelilerin yıkılma dönemine rastlamaktadır, özellikle Gazneli Behramşâh'ın kendine sığınan Gurlu Kutbettin Muhammedi öldürmesiyle Gaznelilerle Gurluların arası açılmış¹³⁴ ve Gaznelilerin yıkılması da Gurluların elinden olmuştur. Gurlular dönemine baktığımız da Türk komutanların bu hanedanlık içinde çok etkili olduklarını görmekteyiz. Gurlar 1173 yılında Gazne ye hâkim olduktan sonra Hindistan'a yönelerek buraya seferler yapmaya başlamışlardır.¹³⁵ Onların Hindistan'a yönelmelerin en büyük sebebi kuzeyde bulunan Harezmsahlr Devletidir.

Bölgeye yönelen Gurlu Mu'izz ed-dîn 1191 de Türk memluktardan oluşan ordusuyla katıldığı birinci Tarain savaşında mağlup olması¹³⁶ onu yıldırmadı. Bunun öcünü almak için bir yıl hazırlık yaptıktan sonra harekete geçti ve ilk başta Taberhinde'yi aldı. Daha sonra Tarain yakınlarında birleşik Hint ordusunu mağlup

¹³¹ Durak, *a.g.e.*, s. 65.

¹³² Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara, 2001, s. 19.

¹³³ Ergin Ayan, "Gurlular'ın Menşei Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 16, s. 45.

¹³⁴ Muhammad Abdul Ghafur, "The Gorids" *History, Culture and Administration*, *Universiti Of Hamburg Basılmamış Doktora Tezi*, Hamburg 1960, s. 19; Hashmi, *a.g.e.*, s. 150, 51.

¹³⁵ Ghafur, *a.g.e.*, s. 49, 50; Hashmi, *a.g.e.*, s. 170, 71.

¹³⁶ Ghafur, *a.g.e.*, s. 55.

ederek Sarsaty, Samana, Kuhram, Hansi kaleleri ve Ecmir ele geçirildi. Kutb ed-dîn Aybeg Kuhram bölgesine atanarak burada kalıcı kuvvetler oluşturmaya başladı. 1192 de Racputlar'a karşı kazanılan bu zafer Hindistan Türk tarihi açısından bir dönüm noktası oldu. Bu tarihten itibaren Gurlular vasıtasıyla Türkler Hindistan'a kesin olarak yerleşmeye başlamışlardır.¹³⁷

Dehli Türk Sultanlığının temellerini atan Kutb ed-dîn Aybeg'in dışında Gurluların hizmetinde bulunan bazı önemli komutanlara da değinmek gerekmektedir. Çünkü bu komutanlar Kuzey Hindistan'ın fethedilmesinde Aybeg'le birlikte önemli bir yere sahiptirler.

1. Muhammed Bahtiyâr Kalaç

Bu komutanlardan biri olan Muhammed Bahtiyâr Kalaç, Kalaç Türklerine mensup bir kumandandı. Bahtiyâr ilk başlarda Gurluların himayesinde bir işe girmek istemişse de Gazne ve Dehli'deki iş arama faaliyetleri başarısız olmuştur. Muhammed Bahtiyâr daha sonra Bedaun'a gelerek burada bulunan Sipahsalar Hasan-ı Edib'in hizmetine girdi ilk başta küçük bir kalenin kumandanlığını yürüten Bahtiyâr kısa sürede kendini göstererek hâkimiyet alanını genişletmeye başladı. Amcası Kaşmandî'nin ölümüyle de onun tımarını eline aldı. Daha sonra Eved hâkimi Melik Hüsamed-dîn Ağılbeg tarafından Ganj ve Sun nehri arasındaki bir bölgenin yönetimi kendisine verildi. Burayı hareket merkezi olarak kullanan Bahtiyâr, Bihar, Ganj ve Sun nehirlerinin birleşme yerindeki eski bir şehir olan Muncî'ye sefer yapmaya başladı.¹³⁸

Muhammed Bahtiyâr Kalaç daha sonra hareketle Bihar üzerine yürüyüp burayı fethettikten sonra birçok hediyeyle birlikte Dehli'ye Kutb ed-dîn Aybeg'in yanına gelerek ona bağlılığını bildirdi. Aybeg ise Bahtiyâr'ı yapmış olduğu bu önemli fetihten dolayı takdir ederek ona fethetmiş olduğu bölgeyi tanıdığını belirten bir fermanla

¹³⁷ K. A. Nizami, "Ghurids", *History of Civilizations of Central Asia*, Vol. IV, 182-196, s. 188; Durak, *a.g.e.*, s. 73, 74; Bayur, *a.g.e.*, s. 259, 260.

¹³⁸ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 548-551; M. Aziz Ahmed, *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, Haz. Tansu Say, Tarihsiz, s. 129.

birlikte hilat ve kendi adına hutbe okutma iznini verdi.¹³⁹ Bahtiyâr Bihar fethinin ardından Uddanpûr kalesini de ele geçirdi.¹⁴⁰

Bahtiyâr Kalaç bölgesine geldikten sonra fetih hareketlerine devam etmeye başladı. Bahtiyâr'ın ünü Kuzey Hindistan'da önemli raca olan Raca Lakhmaniah'a kadar ulaşmıştı.¹⁴¹ Bahtiyâr Bihar'dan hareketle bu racanın üzerine yürüdü. Raca ise Bahtiyâr Kalaç'ın üzerine geldiği haberini alınca kaçarak ülkesini terk etti. Bunun üzerine onun tüm hazinesi, ailesi ve birçok fil Bahtiyâr'ın eline geçti.¹⁴² Muhammed Bahtiyâr Kalaç daha sonra Bengale bölgesinin merkezi olan Nadia'ya sefere çıktı ve bölgeyi tahrip ettikten sonra Lakhnauti'yi kendine merkez yaptı.¹⁴³ Bahtiyâr Kalaç Bengale'in merkezi yaptığı Lakhnauti'ye camiler, mescitler ve kervansaraylar yaptırarak bölgeyi imar etti.¹⁴⁴ Bölgenin ele geçirilmesinden sonra birçok Türk aileleriyle birlikte buraya gelerek yerleşmeye başladı.¹⁴⁵

Bahtiyâr Kalaç 1205 yılında önemli bir sefere kalkışarak on bin atlı askerle birlikte Tibet üzerine yürüdü. Bu dağlık ve yabancı bölgeye ne amaçla gittiği bilinmemektedir.¹⁴⁶ Ancak bu sefer sebebiyle giden on bin kişiden sadece birkaç yüz kişi ülkelerine geri dönebilmiştir. Bu seferden alınan netice Bahtiyâr Kalaç'ı derinden etkilemiş ve onun üzülmesine neden olmuştu.¹⁴⁷

Bahtiyâr Kalaç Tibet seferinden sonra fazla yaşayamadı ve 1206'da vefat etti. O önemli fetihler yaparak Lakhnauti Kalaç sultanlığının temellerini atmış ve bölgeye göç eden Müslüman Türkleri iskân ederek burada uzun bir süre Müslüman Türk hâkimiyetinin devam etmesine ön ayak olmuştur.

¹³⁹ Salim Cöhce, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri" *Türkler*, C. 5, Ankara 2002, s. 319.

¹⁴⁰ Azmi Özcan, "Muhammed Bahtiyâr Halacî", *DİA*, C. 30, s. 505.

¹⁴¹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 556.

¹⁴² Cüzcani, *a.g.e.*, s. 557, 58; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁴³ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 558, 59; Cöhce, *a.g.m.*, s. 319; T.W. Haig, Mu'izz-ud-din Muhammad bin Sâm of Ghûr and the Earlier Slave Kings of Delhi, *Cambridge History Of India III*, London 1928, s. 46; A. L. Srivastava, *a.g.e.*, s. 82, 83.

¹⁴⁴ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 51; Cöhce, *a.g.m.* s. 319; Haig, *a.g.m.*, s. 46.

¹⁴⁵ Cöhce, *a.g.m.*, s. 319.

¹⁴⁶ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 560; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁴⁷ Haig, *a.g.m.*, s. 49, 50; Cöhce, *a.g.m.*, s. 319; Özcan, *a.g.m.*, s. 505.

2. Melik Baha ed-dîn Tuğrul

Sultan Mu'izz ed-dîn Muhammed Gurî'nin Memluklarından biri olan Tuğrul güçlü, adil ve cömert bir insandı. Mu izz ed-dîn'in hizmetinde çalışarak kısa sürede önemli mevkilere geldi.¹⁴⁸ Tuğrul 1195'de Thankir kalesinin fethinde bulundu. Daha sonra buranın idaresi kendisine verildi. Kısa sürede bölgede güçlenmeye başladı. Önemli bir yerin hâkimi olduğu için Horasan ve Hindistan'dan tüccar ve sanatkârlar onun yanına akın etti. Böylece zenginlik ve refahı artan Baha ed-dîn Tuğrul hâkim olduğu yerin kendisine dar geldiği ve yeni yerler ele geçirme düşüncesiyle Galyûr'u fethetmek istiyordu. Tuğrul bu istek doğrultusunda Biyane bölgesinde Sultan-Kut şehrini kurdu ve ordusunu buraya taşıdı. Ancak burası işe yaramadı ve Galyûr yakınlarına kurdukları bir kaleden bölgeye doğru akınlar yapmaya başladı.¹⁴⁹ Bölgede bulunan halk bu akınlar üzerine Kutb ed-dîn Aybeg'e elçiler göndererek şehri ona teslim ettiler. Bu olay kısa sürede Tuğrul ve Aybeg'in arasının açılmasına neden oldu. Ancak iki komutan savaşın eşiğine kadar gelmişse de Tuğrul'un ani ölümüyle sorun ortadan kalktı.¹⁵⁰

3. Nâsr ed-dîn Kabaca

Sultan Mu izz ed-dîn'in memluklarından biri olan Kabaca¹⁵¹, akıllı, nüfuzlu ve hoşgörülü birisiydi. O Sultana yıllarca devletin çeşitli kademelerinde hizmet etti ve hem askeri hem de siyasi işlerde önemli derecede bilgi sahibi oldu.¹⁵² Uçç ve Multan bölgesinin hâkimi olan Melik Nasır ed-dîn Aytum'un Gurlular ile Harezşahlar ve onların müttelikleri Karahıtaylar ordusuyla yapılan Andkhut savaşında öldürülmesinden sonra onun hâkim olduğu toprakların idaresi Kabaca'ya verildi.¹⁵³ Kabaca Kutbettin Aybeg'in ölümüne kadar ona bağlı kalmış ondan sonra ise müstakil hareket etmeye başlamıştır. Kabaca daha sonra hâkimiyet alanını genişleterek Bhakkar kalesi, Sivistan

¹⁴⁸ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 544, 45; Cöhce, *a.g.m.*, s. 318.

¹⁴⁹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 545, 547; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 127, 128.

¹⁵⁰ Cöhce, *a.g.e.*, s. 318.

¹⁵¹ Kubaca ismi için bkz. Haluk Kortel, "Muizzî Meliklerinden Nâsireddîn Kubaca", *Erdoğan Erdoğan Merçil'e Armağan*, İstanbul 2013, s. 169.

¹⁵² Cüzcani, *a.g.e.*, s. 531; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁵³ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 531, 32; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 47, 48, Cöhce, *a.g.m.*, s. 321; Kortel, *a.g.m.*, s. 169.

(Sahvân)'ı ve yerli Sumra hanedanının elindeki Deybul (Deval, Debal) liman şehrini ele geçirdi. Bu dönemde Kabaca'nın toprakları güneybatı yönünde okyanusa kadar genişledi¹⁵⁴ Bütün Sind topraklarını hakimiyeti altına alan Kabaca bununla da yetinmeyip Aybeg'in hâkim olduğu Kuhram, Taberhinde ve Sarsati topraklarını ele geçirerek geniş bir coğrafyaya hâkim oldu.¹⁵⁵ Birkaç kez Lahor'un egemenliğini bile ele geçirdi.

Gazne'ye hâkim olan diğer bir Türk kumandan olan Tâc ed-dîn Yıldız hâkimiyet alanını genişletmek için Kabaca'nın hâkim olduğu topraklara doğru hareket etti. Onun Lahor yakınlarında olduğunu öğrenen Kabaca 15.000 kişilik bir ordu ile Yıldız'ın üzerine yürüdü. İki ordu arasında meydana gelen savaşın başlarında Kabaca'nın üstünlüğü vardı fakat Kabaca'nın sancak ve çetri Yıldız'ın filler tarafından ele geçirilmesi üzerine ordusu dağıldı ve bozguna uğrayarak Sind civarına çekildi. Bu savaş neticesinde Kabaca Lahor'u kaybetti Yıldız ise Pencab'ın Thânesar'a kadar olan parçasını ele geçirdi.¹⁵⁶ Ancak Yıldız'ın buradaki hâkimiyeti fazla sürmedi kısa süre sonra Dehli'deki Sultan İltutmuş ile arası açıldı ve 1216'da Tarain'de yapmış olduğu savaşı kaybederek esir düştü.¹⁵⁷ Bu olaydan sonra onun boşaltmış olduğu yeri Kabaca doldurdu. Ancak Kabaca 1217'de İltutmuş ile Lahor önlerinde yapmış olduğu savaşı kaybederek bölgeden geri çekilmek zorunda kaldı.¹⁵⁸ Bu sıralarda Moğol baskısı nedeniyle Türkistan'dan birçok insan kaçarak Nâsır ed-dîn Kabaca'nın hizmetine girdi. Bu göç sayesinde bölgede Türk nüfusu artmış ve uzun bir süre devam edecek olan Türk hâkimiyetine önemli bir derecede yardımcı bulunmuştur.¹⁵⁹ 1224 yılında Moğollar Celâleddîn Harezşâh¹⁶⁰'ın ardından Hindistan topraklarına girerek Nandana'yı zapt ettikten sonra Multan'ı kuşattılar.¹⁶¹ Ancak kuşatma sırasında Kabaca büyük bir yiğitlik gösterdi ve düşmanı içeri sokmadı. Bu kuşatma sırasında Kabaca hazinesinin kapısını açarak halka büyük ihsanlarda bulundu. Bu direnişin üzerine bir şey elde

¹⁵⁴ Kortel, *a.g.m.*, s. 170.

¹⁵⁵ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 532; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 48; Andre Wink, *The Making of The Indo-Islamic World*, Vol. II, Brill, Leiden- New York-Köln 1997, s. 243.

¹⁵⁶ İbnü'l Esîr, C. XII, s. 266, 267; Kortel, *a.g.m.*, s. 172.

¹⁵⁷ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 505, 506; Kortel, *a.g.m.*, s. 172.

¹⁵⁸ Cöhce, *a.g.e.*, s. 322; Kortel, *a.g.m.*, s. 173.

¹⁵⁹ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁶⁰ Celâleddîn Hârizşâh ile Kabaca arasındaki mücadeleler için bkz. Haluk Kortel *a.g.m.* s. 174-76.

¹⁶¹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 535-38; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 2013, s. 159.

edemeyeceğini anlayan Döybey (Törbay Toksin) komutasındaki Moğol ordusu kuşatmayı kaldırarak geri çekildi.¹⁶²

Harezmsahlar ve Moğolların akınlarından en çok etkilenen Kabaca oldu bilhassa onun hâkimiyetindeki topraklar yağmalandı ve birçok kale yıkılarak halkada büyük zulümler yapıldı. Celâleddîn Harezmsah'ın Hindistan'da kalamayacağını anlayıp bölgeyi terk etmesiyle birlikte Kabaca rahat bir nefes aldı. Kabaca bu tehlikelerden kurtulduktan sonra düşmanlarıyla uğraşma imkânı buldu. İlk başta Harezmîler'e yardım eden Kûh-ı Cûd bölgesinde varlığını idame ettiren Kokar racası Sankin üzerine sefere çıktı. 1224 yılında yapılan bu seferle onları kendisine bağlayıp askeri güçlerinden yararlanmak istemiştir.¹⁶³

Moğolların baskısından kaçan Gurlu melikleri de Kabaca'ya sığındılar. Hicri 623 (M. 1226) yılının sonlarına doğru Celâleddîn Harezmsah'ın bölgeyi ele geçirmek için geride bıraktığı birlikleriyle bir Halaç ordusu birleşerek Kabaca'nın elinde bulunan Sivistan yakınlarındaki Mânûre ye saldırıp bölgeyi istila ettiler. Bunun üzerine harekete geçen Kabaca Şehir halkıyla beraber istilacıları mağlup ederek şehirden çıkarttılar. Savaş sırasında Halaç beyi öldürüldü. Kabaca ise Multan'a döndü.¹⁶⁴

Moğol ve Harezmsahlar tehlikesinden büyük bir kayıp vermesine rağmen kurtulan Kabaca'nın bu sefer de Dehli Sultanı İltutmuş ile arası açıldı. İltutmuş Kabaca'yı ortadan kaldırıp topraklarını ele geçirmek için ilk başta Retenbûr ve Mandor bölgelerine seferler düzenleyerek kendini racalara karşı sağlama aldı (623-624/1226-1227).¹⁶⁵ Böylece racalar tehlikesini atlatan İltutmuş Kabaca'nın üzerine daha rahat bir şekilde sefer yapma imkânını elde etti. Kabaca ile Pencab bölgesinde yapılan savaşta onu mağlup ederek Kuhram, Taberhinde ve Sarsati kalelerini ele geçirdi. Lahor ise vali olarak bölgeye atanan Melik Nâsîr ed-dîn Aytemür el-Bahâî tarafından ele geçirilmişti.¹⁶⁶ Lahor'un kaybedilmesinden sonra hâkimiyet alanı daralan Kabaca

¹⁶² Cüzcani, *a.g.e.*, s. 535-38; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 48; Kortel, *a.g.m.*, s. 177.

¹⁶³ Haluk Kortel, *a.g.m.*, s. 177.

¹⁶⁴ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 539-41.

¹⁶⁵ Kortel, *a.g.m.*, s. 178.

¹⁶⁶ Peter Jockson, *The Delhi Sultanate-A Political and Military History*, Cambridge 1999, s. 35, Kortel, *a.g.m.*, s. 178-79.

sadece Uçç, Multan ve Sind bölgelerinin yönetimini elinde tutabildi. İltutmuş ise Kabaca meselesini tamamen halletmek için aynı yıl içinde tekrardan Kabaca üzerine sefere çıktı. Çok iyi hazırlanarak çıkılan bu seferde birkaç bölgeden Kabaca üzerine saldırıldı. İltutmuş'un öncü birlikleri Ocak-Şubat 1228'de Uçç'a bölgesine ulaştı. İltutmuş ise birkaç gün sonra asıl ordusuyla birlikte bölgeye intikal etti. Kabaca da bu sırada ordusunu Uçç'a yakınlarındaki Ahrvat kasabasında savaş nizamına soktu. Kabaca ayrıca herhangi bir mağlubiyete karşı Multan'a kaçmak için Sind nehrine gemilerini yanaştırdı fakat onun bu düşüncesini anlayan İltutmuş Lahor valisi Aytemür el-Bahâfi'yi Multan'a gönderdi. Vali kısa sürede bölgeyi ele geçirdi. Bu haberi alan Kabaca İltutmuş ile yaptığı savaşı kaybedip Bhakkar'a kaçtı.¹⁶⁷ İltutmuş bu galibiyetten sonra iki ay yedi gün kuşattığı Uçç'u ele geçirdi. Onun veziri Nizâmülmülk Muhammed Cüneydi ise birkaç kumandanla birlikte Kabaca'nın ardından Bhakkar'a gitti. 19 Mart 1228'de Cüneydi Kabacan'ın üzerine saldırı bu saldırıdan sonra Kabaca iç kaleye çekilmek zoruna kaldı.¹⁶⁸ Bunun üzerine korkuya kapılan Kabaca oğlu ile birlikte yüklü miktarda hazineyi İltutmuş'a gönderdi. Fakat İltutmuş Kabaca'nın oğlunu esir alarak onun teslim olmaktan başka çaresi kalmadığını bildirdi. Bunun üzerine Kabaca kendini İndus ırmağına atarak intihar etti veya gemiden düşerek bouldu. Kabaca'nın ölümü ile toprakları Dehli Türk Sultanlığı'nın topraklarına dâhil oldu ve sultanlık toprakları Umman denizine kadar ulaştı.¹⁶⁹

¹⁶⁷ K. A. Nizami, "The Early Turkish Sultans Of Delhi", *A Comprehensive History of India, The Delhi Sultanate* Vol. 5, Delhi 1970, s. 219; Kortel, *a.g.m.*, s. 179.

¹⁶⁸ Kortel, *a.g.m.*, s. 180.

¹⁶⁹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 543-44; Hasan Nizami, "Tâcü'l Meâsir", *History of India As Told By Its Own Historians*, İngilizce terc. H. M. Eliot-J. Dowon, Vol. II, Frankfurt 1997, s. 242, Avfi, *Cevâmiü'l Hikâyaât*, İngilizce terc. H. M. Eliot-J. Dowon, *History of India As Told By Its Own Historians*, Vol. II, Frankfurt 1997, s. 202, Kortel, Gös. yer.

B. DEHLİ TÜRK SULTANLIĞI'NIN KURULUŞU

1. Kutb ed-dîn Aybeg Dönemi (1206-1210)

Dehli Türk Sultanlığının kurucusu olan Kutb ed-dîn Aybeg, küçük yaşta Türkistan'dan Nişabur'a getirilerek buranın valisi olan, İmam Ebu Hanife'nin neslinden Kadı-ı Kuzat Fahr ed-dîn Abdülaziz Kûfi'ye satıldı. Kûfi'nin yanında dini eğitimin yanı sıra binicilik ve ok atmayı da kısa sürede öğrenen Kutb ed-dîn gençlik çağına gelince bir tüccar tarafından Gazne'ye götürüldü. Burada kendini gösteren Aybeg kısa sürede Mu'izz ed-dîn Muhammed Gûrî'nin Memlukları arasına girmeyi başardı.¹⁷⁰ Aybeg üstün yetenekleriyle diğer memlukların arasından sıyrılarak yaptığı işlerle Sultanın dikkatini çekti. Muhammed Gûrî düzenlediği bir eğlence sırasında memluklarına hediyeler dağıttı. Aybeg diğer memlukların aksine kendisine verilen bu hediyeleri Türk muhafızlarla hizmetliler arasında paylaştırdı. Sultan Mu'izz ed-dîn Aybeg'in bu davranışını duyunca ona karşı samimiyeti artmaya başladı. Aybeg yavaş yavaş devlet kademesinde yükselmeye başladı ve en sonunda Emir-i Ahurluğa kadar çıktı.¹⁷¹ Aybeg bir ara Harezmşahlar üzerine yapılan bir seferde esir düşmüşse de daha sonra bu esareten kurtuldu.¹⁷²

Aybeg Hindistan Türk Tarihi açısından bir dönüm noktası olan 1192 yılında Gurlu Sultanı Mu'izz-ed- dîn Muhammed'in Hindu ordusunun mağlup ettiği II. Tarain savaşında orduda yer alarak büyük başarılar imza attı.¹⁷³ Tarain savaşında mağlup olan Ecmir racası Pithora Hükümdarlığını yeniden tesis etmek istedi ancak başaramadı.¹⁷⁴ Ecmir ise Tarain savaşından sonra Türkler tarafından ele geçirildi.¹⁷⁵ Aybeg'in bu savaş da gösterdiği başarılar neticesinde Ecmir'in yönetimi kendisine verildi.¹⁷⁶ Daha sonra

¹⁷⁰ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 513; Salim Cöhce, "Dehli Türk Sultanlığının Kurucusu Kutb ed-dîn Aybeg'in Hayatı ve Şahsiyeti", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Elazığ 2000, s. 14,15.

¹⁷¹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 514.

¹⁷² Cöhce, *a.g.m.*, s. 15.

¹⁷³ İsemi, *The Fütuhu's-Salâtin or the Shahnama of Medieval India of Isemî*, Edited by Agha Mahdi Husain, C. I, London 1966, s. 148-153; A.V. Williams Jackson, *History Of India*, Vol. V, London 1907, s. 90; Bayur, *a.g.e.*, s. 270; Enver Konukçu, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri (1206-1414)", *Tarihte Türk Devletleri I*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları:98, Ankara 1987, s. 350.

¹⁷⁴ K. A. Nizami, "Foundation of the Delhi Sultanat", *A Comprehensive History of India*, s. 166.

¹⁷⁵ İsemi, *a.g.e.*, s. 153; K.A. Nizami, "Foundation of the Delhi Sultanat", s. 167.

¹⁷⁶ Cöhce, *a.g.m.*, s. 15.

Mu'izz-ed- Din Muhammed, Kuhram¹⁷⁷ ve Samana'nın yönetimini Aybeg'e verdi.¹⁷⁸ Şansı dönmeye başlayan Aybeg kısa sürede birçok yeri fethedecek ve bölgede Türk hâkimiyetini sağlayacaktı.

Aybeg kendisine verilen Kuhram ve Samana bölgelerini itaat altına aldıktan sonra, Hansi Kalesi'ne saldırıp bölgenin hâkimi Nasır üd-dîn'in kaçmasına neden olan Jatların racası Jitwan'ın üzerine yürüdü. Aybeg'in üzerlerine geldiği haberini alan Jatlar kaçmaya başladı.¹⁷⁹ Aybeg ise peşlerine düşerek onları İndus Nehri kenarındaki (Bakhar) Bakar önlerinde savaşmaya mecbur bıraktı. Yapılan savaşta Hindular ağır bir mağlubiyete uğratıldı ve reisleri de öldürüldü.¹⁸⁰

Jitwan'ı mağlup ettikten sonra Kuhram'a gelen Aybeg burada fazla durmayarak Hinduların elinde bulunan Mirat üzerine sefere çıkarak bölgeyi ele geçirdi. Kalenin idaresine Kutval'ı atayarak önemli tapınakları da Camiye çevirdi.¹⁸¹ Böylece Cemne'nin doğusunda bir karakol kurulmuş oldu.¹⁸² Mirat'da hâkimiyetini tesis ettikten sonra Dehli üzerine harekete geçen Aybeg 1193'de şehri ele geçirdi. Dehli'nin Aybeg tarafından alınmasıyla Dehli Türk Sultanlığının temelleri atılmış oldu.¹⁸³

Hindistan'daki fetihlerini başarı ile sürdüren Aybeg 1194 yılında Koil (Aligarh)'i fethedip Cemne (Cumna) nehri boyunca doğuya doğru ilerleyerek gazalarda bulundu.¹⁸⁴ Koil Kalesi'nin kuşatmasında düşmanın şiddetli müdafaasına rağmen kale ele geçirildi. Buranın ele geçirilmesinden sonra içerideki askerlerin büyük bir kısmı

¹⁷⁷ Fahr Ud-Dîn Mübârek-Şah, *Tarih-i Fahr Ud-Dîn Mübârek-Şah*, terc. Ali Akbulut, s. 29-30, Cüzcani, *a.g.e.*, s. 469.

¹⁷⁸ Hasan Nizami, *a.g.e.*, s. 216; Konukçu, *a.g.m.*, s. 350.

¹⁷⁹ Wolseley Haig, "Mu'uzz-ud-Din Muhammad Bin Sam of Ghûr and the Earlier Slave Kings of Delhi (38-73), *The Cambridge History of India*, C. III, Ed, By Wolseley Haig, Cambridge at the University Press, London 1928, s. 41.

¹⁸⁰ Cöhce, *a.g.m.*, s. 16.

¹⁸¹ Hasan Nizami, *a.g.e.*, s. 217,-219.

¹⁸² Haig, *a.g.m.*, s. 41.

¹⁸³ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 515, Hasan Nizami, *a.g.e.*, s. 219; M.Aziz Ahmed, *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, Haz. Tansu Say, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz, s. 144; Haig, *a.g.m.*, s. 41, 42; Cöhce, *a.g.m.*, s. 16; Bayur, *a.g.e.*, s. 270.

¹⁸⁴ Cöhce, *a.g.m.*, 17, 18.

kılıçtan geçirildi kalanlar ise İslamiyet'i kabul etti. Birçok ganimet elde edilen Koil Kalesi'nin alınmasıyla Dehli hükümet merkezi haline geldi.¹⁸⁵

Koil'in alınmasından sonra, Gur sultanı Mu'izz-ed-dîn Muhammed'in büyük bir orduyla Benares Raesi Jai Chand'a karşı sefer düzenlediği haberini alan Aybeg, sultanın yanına gelerek onunla birlikte Jai Chand üzerine yürüdü. Savaşın sonunda Raca mağlup edildi. Bu sefer sonucunda birçok ganimetle birlikte Benares şehri de ele geçirilip buraya cami ve medreseler yapıldı (1194). Bu savaştan sonra Mu'izz-ed-dîn Muhammed Gazne'ye döndü.¹⁸⁶

Fetihlerine devam eden Aybeg, Gazne'den de destek alarak 1194-95 Gücerat Raesi Bhim Div üzerine sefere çıktı. Aybeg'in Nahravala (Anilvara, Patan)'ya yaklaştığını duyan Div'in ordu komutanı Jitvan korkarak kaçtı. Ancak Aybeg'in takibi üzerine daha fazla dayanamayarak geri döndü ve yapılan savaşta öldürüldü. Bu mağlubiyeti duyan Bhim Div ise ülkesinin ücra köşelerine kaçarak canını kurtardı. Aybeg ise büyük miktarda ganimet elde ederek Hansi kalesine döndü ve burayı tamir ettirdikten sonra Dehli'ye geldi.¹⁸⁷

Aybeg, Sultan Mu'izz-ed-dîn'in 1195'de sefer yapmak için Hindistan'a doğru geldiği haberini alınca doğrudan sultanı karşılamaya gitti. Sultanı Hansi'de karşılayıp hediyelerini takdim ettikten sonra onunla beraber Hansi'den Thankir (Thankar) üzerine yürüdü. Kısa sürede şehir ele geçirildi ve burası Türk meliklerinden Baha ed-dîn Tuğrul'a verildi.¹⁸⁸

Aybeg 1195'in sonlarına doğru Ecmir'deyken Racput prenslerinin birleşerek kendine karşı bir ittifak kurduklarını öğrendi. Racputlar Nahravala Raesi Govindaraja ile birleşip sayıca üstün oldukları Ecmir'den Müslümanları atmak istiyorlardı. Kutb ed-dîn ise bu ittifakı engellemek için Racputlar üzerine yürüdü. Savaşın ilk günü Racputların şiddetli karşı müdafaası nedeniyle iki taraf da üstünlük sağlayamadı. İkinci

¹⁸⁵ Hasan Nizami, *a.g.e.*, s. 222; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 147; Bayur, *a.g.e.*, s. 270.

¹⁸⁶ Hasan Nizami, *a.g.e.*, s. 223, 24; Williams, *a.g.e.*, s. 90; Bayur, *a.g.e.*, s. 270, 271; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 147.

¹⁸⁷ Durak, *a.g.e.*, s. 76; Bayur, *a.g.e.*, s. 272; Haig, *a.g.m.*, s. 43; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 169.

¹⁸⁸ Hasan Nizami, *a.g.e.*, s. 226, 27; Durak, *a.g.e.*, s. 77; Williams, *a.g.e.*, s. 90.

gün Nahravala ordusunun yardıma gelmesiyle durum Türklerin aleyhine değişti. Bu savaşta Türklerden birkaç komutan ölürken Aybeg de yaralandı. Bunun üzerine Türk ordusu Aybeg'i de alarak Ecmir kalesine kapandı. Hindular Ecmir'i dört ay kuşatıp etrafını tahrip ettiler. Aybeg'in Ecmir de sıkıştığı haberini alan Mu'izz-ed-dîn komutanlarıyla birlikte güçlü bir orduyu Ecmir üzerine yolladı. Hindu ordusu ise yardım kuvveti bölgeye ulaşmadan geri çekildi.¹⁸⁹ Aybeg kuvveti yerine geldikten sonra Gücerat Racasından intikam almak için 1196 yılı başlarında Nahravala üzerine sefere çıktı. Türk ordusu daha önce Sultan Muhammed'in yaralandığı Ebu Dağının eteklerinde düşman ordusuyla karşılaştı. Askerler burada savaşmanın uğursuzluk getireceğini düşünerek savaşa cesaret edemediler. Bunun üzerine Hindu ordusu Türklerin korktuğunu sanarak buldukları yerleri terk edip açık alanda savaşmaya razı oldular. Türk ordusu 3 Şubatta yapılan muharebe sonucunda Hinduları ağır bir mağlubiyete uğrattı. Elli esir kılıçtan geçirildikten sonra yaklaşık yirmi bin esir, silahlar, yirmi fil ve diğer hayvanlar ganimet olarak alındı. Rae Bhim Div ise bir yolunu bularak yeniden kaçtı. Türk ordusu Nahravala'nın etrafını yağmalayarak Ecmir yoluyla Dehli'ye döndü. Aybeg alınan bu başarıdan sonra Gazne'ye köle, mücevher ve fillerden oluşan bir hediye kafilesi yolladı.¹⁹⁰

"1196 ve 1202 arasında geçen olaylar hakkında sadece *Tarih-i Fahr eddin Mübarak Şâh'da kayıtlar mevcuttur*,"¹⁹¹ 1197'de Bedaun Lakşmanapala'dan alındı, 1198'de Kannauç, 1199'da Malva ve civarı, 1200'de Galyûr (Galyûr, Gwalior), fethedildi.¹⁹² Aybeg 1202 yılında Kalincar'ı¹⁹³, Paramardi Deva'nın elinden aldıktan sonra ordu Kalpi bölgesinin merkezi Mahob'a girdi.¹⁹⁴ Aybeg gelenek haline getirdiği fetihlerine devam ederek 1203 yılında Badaun'u ele geçirdi. Aybeg buradayken Muhammed Bahtiyâr Kalaç yanına gelerek ona bağlılığını bildirdi. Aybeg daha sonra Badaun'dan ayrılarak başkent Dehli'ye döndü.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 151, 152; Cöhce, *a.g.m.*, s. 18; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 75.

¹⁹⁰ Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 152; Cöhce, *a.g.m.*, s. 19.

¹⁹¹ Cöhce, *a.g.m.*, s. 19.

¹⁹² Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 153; Cöhce *a.g.m.*, s. 19; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 170.

¹⁹³ Fahr Ud-Dîn Mübârek-Şâh, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁹⁴ Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 154; Cöhce, *a.g.m.*, s. 19; K. A. Nizami, Gös. yer.

¹⁹⁵ Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 154; Cöhce, *a.g.m.*, s. 19.

1204 yılında Sultan Mu'izz ed-dîn'in Harezm kuşatmasını kaldırdıktan sonra, Belh yolunu kapatan Karahitaylarla Andkhun Kalesi önlerinde yaptığı savaşı kaybetti. Bu olayın duyulması bütün ülkeyi karıştırdı ve beyler bağımsız hareket etmeye başladı.¹⁹⁶ Bütün bu olaylara rağmen Aybeg sultana bağlı kalarak, isyan edip Pencab bölgesini tehlikeye sokan Gakharlar'a karşı hareket eden Sultan Mu'izz ed-dîn'e iltihak ederek 1205 yılında Gakharlar'ı mağlup etti. Bu savaştan sonra Sultan, Aybeg'i Melik ve Çetr ile taltif ederek ona Hindistan'ın işlerini yürütme yetkisi de verdi.¹⁹⁷

Gur sultanı Mu'izz ed-dîn 1206 yılında Karahitaylılar üzerine yürümek için Lahor'dan harekete geçerek Daniye/Damyak bölgesinde konakladığı sırada suikasta uğrayarak Mart 1206'da öldürüldü. Sultan öldüğünde Dehli, Ecmir, Bedaun havalisi başta olmak üzere İndus'tan Ganj'a, Himalayalar'dan Vindiya Dağları eteklerine kadar Kuzey Hindistan'ın orta kesimleri Aybeg'in hâkimiyeti altındaydı.¹⁹⁸ Aybeg Sultan'ın ölümü ile 1206 yılında Kutb ed-dîn unvanını alarak Lahor'da tahta geçti¹⁹⁹ ve hemen sonra esas merkezi olan Dehli (Delhi)'ye taşınarak Hindistan tarihinde önemli bir yere sahip olan Dehli Türk Sultanlığını kurdu.²⁰⁰

Ömrünün büyük bir çoğunluğunu savaşlar ve fetihlerle geçiren ünlü Türk kumandanı Aybeg 1206'da kurduğu devleti sadece dört yıl yönetebildi. Kısa süreli hükümdarlığı sırasında önemli bir hadiseyle karşılaşmayan sultan sadece diğer Mu'izzi meliklerinden kayınpederi Tâc ed-dîn Yıldız ile Pencab'ın hâkimiyeti için mücadele etti. Tâc ed-dîn Yıldız Sultan'ın ölmesiyle ortaya çıkan karışıklıklardan faydalanarak Pencab'ı ele geçirmek için Gazne'den Lahor'a geldi ve burayı ele geçirdi. Bu olay yüzünden Aybeg ile arası açıldı. Aybeg 1206'da Dehli'den hareket ederek Yıldız üzerine yürüdü, yapılan savaşta mağlup olan Yıldız kaçarak uzaklaştı. Sultan ise Peşaver'den Tibet Dağları'nın eteklerine kadar bütün Kuzey Hindistan'ı hâkimiyeti altına aldı ve bu arada da Gazne'ye hâkim olsa da Yıldız'ın baskısı sonucu Lahor'a

¹⁹⁶ V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990, s. 373-375; İbrahim Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 200, s. 159.

¹⁹⁷ Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 154, 155; Durak, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁹⁸ Cöhce, *a.g.m.*, s. 20, 21.

¹⁹⁹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 525, 526.

²⁰⁰ Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 155, 56, Cöhce, *a.g.m.*, s. 21.

çekildi.²⁰¹ Zamanının önemli şahsiyetleri arasında yer alan Aybeg 1210 yılında dönemin oyunlarından olan Çevgan (Guy-ı Çevgan) oynarken atının tökezlemesiyle düşerek öldü.²⁰²

Dehli Türk Sultanlığının ilk hükümdarı olan Kutbettin Aybeg Hindistan'da Türk hâkimiyetini sağlayarak zamanının en önemli şahsiyetleri arasında yer aldı. Onun bu başarısı kendi yeteneklerine ve çalışkanlığının yanı sıra Sultanı Mu'izz-ed- dîn Muhammed'in yardımlarına bağlıydı. Adaletli, cesur, hayırsever ve hoşgörülü bir devlet adamı olan Aybeg diplomasiyi de iyi bir şekilde kullanarak akrabalık yoluyla diğer melikleri kendine bağladı. Kendinden önce yapılan Türk akınlarında Hindistan fethedilse bile burada kalıcı bir hâkimiyet sağlanamadı, bölgeye Hintli racalar tekrar hâkim oldu. Ancak Aybeg'in yaptığı fetihler ve kurduğu devlet sayesinde Kuzey Hindistan'da Türk-İslam hâkimiyeti sağlanmış oldu. O ülkesini İndus'tan Ganj'a, Himalayalar'dan Windya Dağları'na kadar genişletti. Aybeg ile birlikte Kuzey Hindistan'da sağlanan hâkimiyet Hint isyanına kadar aralıksız olarak bir İslam hükümdarının elinde kaldı.²⁰³ Aybeg Dehli'yi fethettikten sonra Kutup Camisi'ni yaptırmaya başladı, ancak bu cami bitmeden vefat etti. Fakat onun arkasından gelen İltutmuş tarafından Cami tamamlandı. Günümüze kadar ulaşan Cami minaresi Türklerin Hint toprakları üzerinde yükselen muhteşem abideleri arasında yerini aldı. Aybeg Türklüğü ile övünen nadir hükümdarlardanandı. Özellikle Farsçayı bırakıp Türkçeyi ön plana çıkarması ve etrafında Türk kumandanları barındırması bunun göstergesidir.²⁰⁴ Aybeg Türklüğünü öne çıkarmasıyla tarih boyunca Türk olduklarıyla övünen ve bunu dillendiren Sultan Alparslan, Timur, Harezmsah Muhammed, Babür, II. Abdülhamid ve Hüseyin Baykara gibi nadir Türk hükümdarları arasına da girmiştir.

Kuzey Hindistan'ın Gurlular vasıtasıyla Türkler tarafından fethedilmesi ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal hayatında çok önemli değişikliklere yol açtı.

²⁰¹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 526, 527; Cöhce, *a.g.m.*, s. 21, 22; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 156; K. A. Nizami, "The Early Turkish Sultans of Delhi" *A Comprehensive History of India*, s. 202; S. Haluk Kortel, "Gur Devletinde Bir Türk Kumandan", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 39, İstanbul 2004, s. 47, 48.

²⁰² İsemi, *a.g.e.*, s. 214, 15,;I. Prasad, *a.g.e.*,s. 76; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 156.

²⁰³ Ahmed Aziz , *a.g.e.*, s. 158, 159.

²⁰⁴ Cöhce, *a.g.m.*, s. 23. Aybeg ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Salim Cöhce, *a.g.m.*, Dehli Türk.

Erken dönem Türk Sultanlarının politik düşüncesi sınırsız güçleri olan bir hükümdar tarafından kontrol edilen merkezileşmiş bir politik organizasyondur. Bilhassa Türkler tarafından Kuzey Hindistan'da merkezileşmiş bir hükümdarlığın kurulması bölgedeki politik anlayışta dikkat çeken bir değişiklik meydana gelmesine neden oldu. Türkler Kuzey Hindistan'a hâkim olunca, Racputlar döneminde var olan insanlar arasında sosyal sınıf farklılıklarını reddetti. Bu durum ülkede yüzyıllardan beri var olan Kast sistemine ağır bir darbe vurdu. Kast sisteminden muzdarip olan ve bu sisteme karşı çıkan birçok insan Türkler tarafından kurulan yeni şehirlere yerleşmeye başladı.²⁰⁵

2. Aram Şâh Dönemi

Kutb ed-dîn Aybeg'in ani bir şekilde ölümüyle Türk melikler bir araya gelerek tahta Aram Şâh'ı çıkarttılar.²⁰⁶ Aram Şâh'ın tahta geçmesiyle ülke içinde karışıklıklar baş gösterdi ve bazı beyler iktidar zafiyetinden yararlanarak bağımsız hareket etmeye başladılar. Bu beylerden Nasr ed-dîn Kabaca, Uçç ve Multan üzerine yürüyerek Bakar ve Şervan'ı ele geçirdi. Kalaç melikleri de Bengale'de bağımsız hareket etmeye başladı.²⁰⁷

Meydana gelen bu olaylar sırasında Sipah Salar (Kuvvet komutanı) ve Emir-i Dad (Baş Yargıç) Emir Al İsmail bazı reis ve meliklerle birlikte hareket ederek Şems ed-dîn İltutmuş (İletmiş)'a Dehli'ye gelip iktidarı ele geçirmesi için haber gönderdi. İltutmuş bu haber üzerine bütün kuvvetiyle hareket ederek Dehli şehrini ve kalesini ele geçirdi. Daha sonra Aram Şâh üzerine yürüdü. Aram Şâh da Kutbi Emir ve meliklerini çağırıp büyük bir ordu topladı. İkisi arasında yapılan savaşta İltutmuş galip gelerek 1210-1211 yılında sultanlığın tahtına oturdu. Aram Şâh ise kısa süren iktidarı sonrasında savaş meydanında öldürüldü.²⁰⁸

²⁰⁵ K. A. Nizami, "Foundation of the Delhi Sultanat" *a.g.e.*, s. 186-188.

²⁰⁶ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 528, 529; K. A. Nizami, "The Early Turkish Sultans of Delhi" *a.g.e.*, s. 206.

²⁰⁷ K. A. Nizami, "The Early Turkish Sultans of Delhi" *a.g.e.*, s. 206, 207; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 162.

²⁰⁸ K. A. Nizami, "The Early Turkish Sultans of Delhi" *a.g.e.*, s. 208; Mübarek Galip, Saadetin Y. Gömeç, *Hindistan'da Türkler*, Ankara 2013, s. 62.

C. İLTUTMUŞ HANEDANI (1211-1266)

1. Şems ed-dîn İltutmuş

İltutmuş²⁰⁹ Dehli'de tahta çıktığında sultanlık dört parçaya bölünmüş bir durumdaydı. Aybeg'in ölümüyle iktidar zafiyetinden faydalanan Türk beyleri kendi bölgelerinde bağımsız hareket ediyorlarken sınır boylarındaki racalar ise sultanlık topraklarına tecavüz etmeye başladılar. Sind bölgesi hâkimi Nasır ed-dîn Kabaca Multan, Sivistand ve Dipal gibi önemli şehirleri ele geçirdiği sırada, Dehli'de Şemseddin İltutmuş sultanlık tahtına oturdu, Lakhnauti bölgesinde ise Kalaç Melikleri bağımsız hareket etmeye başlamıştı. Lahor ise zaman içinde İltutmuş, Kabaca ve Yıldız arasında bir mücadele sahası halini alacaktı.²¹⁰

İltutmuş, Aybeg gibi Türkistan'dan gelmiş ünlü bir kumandandı. Kıpçak Türklerinin Ulu Borlu Kabilesi'ne mensup ve akrabalarının çokluğuyla meşhur olan Aylam Han'ın oğlu olan İltutmuş zekâsı ve üstün yetenekleri sebebiyle aynı Hz. Yusuf gibi, öz kardeşleri veya amcaoğulları tarafından tüccarların eline düşürüldü. İlk başta Buhara'ya getirilen İltutmuş burada Sadr-ı Cihân'ın bir akrabası tarafından satın alınarak ailenin kendi çocuğu gibi yetiştirildi. Daha sonra Hacı Buhara adında birisine satılan İltutmuş bir müddet sonra Cemâl ed-dîn Muhammed Çust Kaba adında biri tarafından satın alınarak Gazne'ye getirildi. Namı Sultan Mu'izz ed-dîn Muhammed'e kadar giden İltutmuş Sultan tarafından satın alınmak istendi ancak Sultan Mu'izz ed-dîn Çust Kaba'nın istediği parayı çok bulunca hem köleleri satın almadı hem de Gazne'de köle satışını yasakladı. Aradan üç yıl geçtikten sonra yeniden Gazne'ye getirilen İltutmuş yasak kalkmadığı için kimse tarafından alınmadı. 1196 yılında Hindistan'dan gelen Aybeg namını duyduğu İltutmuş'u satın almak istedi. Gazne'de yasağın devam etmesi nedeniyle tüccar kabileleri Dehli'ye davet edildi ve burada komutan Aybeg tarafından

²⁰⁹ İltutmuş adı için Bkz. Salim Cöhce, , " *Şemsi Melikleri*, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 44-46.

²¹⁰ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 530; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 163; Cöhce, " *Şemsi Melikleri*", Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 43.

satın alındı.²¹¹ İltutmuş kısa zamanda kabiliyetleri sayesinde Emir-i Şikâr olana kadar bir görevden diğerine atandı. 1200 yılında Galyûr (Gwalior) Kalesi'nin fethedilmesi sırasında gösterdiği başarılarından dolayı Emir-i Şikâr olarak atanarak Baran iktâsı verildi. Bundan kısa süre sonra Aybeg cesareti, ileri görüşlülüğü ve nezaketinden dolayı Bedaun'un iktâsını İltutmuş'a verdi.²¹² İltutmuş daha sonra Sultan Mu'izz ed-dîn Muhammed'in 1205 yılında yaptığı Gakhar Seferi sırasında gösterdiği üstün başarılar sayesinde bizzat Sultan tarafından azat edildi ve Dehli'ye dönünce de Emir'ul Ümera'lığa getirildi. Bu sırada Aybeg'in kızıyla evlenen İltutmuş Aybeg ölene kadar ona bağlı kaldı.²¹³

İltutmuş Aram Şâh'ı mağlup edip Dehli'de tahta çıktıktan sonra Türklerin ve Kutbi emirlerin birçoğunu büyük ihsanlar ve lütuflarla kendine bağlayarak iktidarını kuvvetlendirmeye çalıştı.²¹⁴ Ancak onun bu ihsanlarına rağmen Ser Candar Türkî başkanlığında birleşen bazı Türk ve Mu'izz-zi melikleri başkenti terk ederek Sultan'a karşı kuvvetli bir orduyla isyan etti. Bu isyanı bastırmak için Cizz ed-dîn Bahtiyâr, Nâsır ed-dîn Merdan Şâh, Hizber ed-dîn Ahmed Sur ve İftihâr ed-dîn Ömer gibi değerli komutanların desteğini alan İltutmuş asiler üzerine yürüdü. Yapılan savaşta asiler arasından birçok kişi öldürüldü. Bu ölümler arasında Aksankar Kitta ve Tâc ed-dîn Faruk Şâh da vardı. Ser-Candar Türkî ise kaçarak canını kurtardı.²¹⁵ Sultan kendisine karşı yapılan bu isyan hareketini bastırdıktan sonra Color Raesi Cauhan rae Udi Şâh'ın üzerine yürüdü, zira bu Rae İltutmuş'un önce Aram Şâh'la taht mücadelesi ardından da Ser-Candar isyanı ile uğraşmasını fırsat bilip vergisini göndermeyip isyan etmişti. Bu isyan üzerine harekete geçen Sultan Calor Rae'si üzerine yürüdü. Rae ise Sultanlık ordusu karşısında tutunamayacağını anladığından iç kaleye çekilerek aman diledi. Bunun üzerine sultan. Rae'nin yıllık vergisini aynı şekilde ödemeyi kabul etmesiyle onu affetti.²¹⁶

²¹¹ Cöhce, *Şemsi Melikleri*, s. 46, 47, Bkz, Cüzcani, *a.g.e.*, 599-603.

²¹² Cüzcani, *a.g.e.*, s. 603, 604; Cöhce, *a.g.t.*, s. 47.

²¹³ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 604, 605; Nizâm ed-dîn Ahmed, *Tabakat-î Ekberî*, C. I, İng, terc, B. De, The Asiatic Society, 1973, s. 64, Cöhce, *a.g.e.*, s. 48, R. C. Majumdar, *An Advanced History of India*, Delhi 1967, s. 274.

²¹⁴ Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 168.

²¹⁵ Hasan Nizami, *a.g.e.*, s. 237; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 168; Cöhce, *a.g.t.*, s. 49.

²¹⁶ Hasan Nizami, *a.g.e.*, s. 238, Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 169; Cöhce, *a.g.t.*, s. 50.

a. İltutmuş'un Yıldız ve Kabaca ile Mücadelesi

İltutmuş Aram Şâh'tan Dehli'yi alsa da Sultanlığın topraklarının sadece bir kısmı eline geçmişti. Multan'ın hâkimi Kabaca topraklarını Bhatinda, Kuhram ve Svistand'a kadar genişleterek İltutmuş'a karşı bir avantaj yakalamıştı, hatta Lahor'a kadar genişlemiş durumdaydı. Bengale ve Bihar bölgesi birbirinden ayrılmış, Ali Merdan Lakhnauti'de bağımsız bir yönetim kurmuş bulunuyordu. Sultan Muhammed ve Aybeg tarafından mağlup edilen Racput hükümdarları haraç göndermeyi ve bağlılığı reddederek birkaç tanesi de bağımsız olmuştu.²¹⁷

Mu'izz ed-dîn Muhammed'den sonra Gazne tahtını ele geçiren Tâc ed-dîn Yıldız ilk başlarda Aybeg ile taht mücadelesi yaşasa da Gazne halkının desteğini alarak tahtı ele geçirdi. Yıldız hükümdar olduktan sonra Sind hâkimi Kabaca ile mücadeleye girişerek Uçç ve Multan'ı aldı.²¹⁸ Aybeg'in ölümüyle İltutmuş'a çetir ve durbaş gönderip anlaşma yaparak geçici olarak kendi emniyetini sağladı. Fakat bu durum Dehli üzerinde Üstünlük kurduğu anlamına gelmemelidir, nitekim o sıralarda iç meselelerle uğraşan İltutmuş herhangi bir eylemde bulunmamıştır.²¹⁹ Harezşahların Gazne'ye saldırıp ele geçirmesi Yıldız ile İltutmuş arasındaki ilişkileri değiştirdi. Yıldız bu mağlubiyetten sonra kaçarak Lahor'a geldi²²⁰ ve burada güçlenmeye çalıştı. Yıldız 1215'de Pencab'ı Thânesar'a kadar zapt etti.²²¹ Bunun üzerine Sultan İltutmuş harekete geçti. 1216 yılında iki ordu Tarain'de karşılaştı. Yapılan savaşta Tâc ed-dîn Yıldız mağlup olarak esir düştü.²²² Yıldız önce Dehli'ye sonrada Bedaun'da bir zindana gönderildi ve orada öldü.²²³ Savaşın sonra birçok

²¹⁷ Ashirbadi Lal Srivastava, *The Sultanate Of Delhi*, Shiva Lal Agarwala & Company Educational Publisher, Agra 1966, s. 95; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 213.

²¹⁸ İbnü'l Esir, *a.g.e.*, C. X, İstanbul 2008, s. 162; Cöhce, *a.g.t.*, s. 50.

²¹⁹ Cöhce, *a.g.t.*, s. 50.

²²⁰ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 608; İsemi, *a.g.e.*, s. 216, 217; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 64, 65; Kafesoğlu, Harezşahlar, *a.g.e.*, s. 195; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 169.

²²¹ Majumdar, *a.g.e.*, s. 275.

²²² Cüzcani, *a.g.e.*, s. 608; Hasan Nizami, *a.g.e.*, s. 239; İsemi, *a.g.e.*, s. 220-23; Cöhce, *a.g.t.*, s. 51; Peter Jackson, *The Delhi Sultanate*, Cambridge University Press, Edinburg 1999, s. 30; Majumdar, *a.g.e.*, s. 275.

²²³ Cüzcani, *a.g.e.*, s.608, Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 65, Bayur, *a.g.e.*, s.278.

savaşı İltutmuş'un ordusuna katıldı. Ayrıca bol miktarda ganimet de ele geçirildi.²²⁴ Böylece Biyah ve Ganj arasındaki Badun, Eved, Benares ve Sıvalık bölgeleri hâkimiyet altına alındı.²²⁵

Yıldız gibi önemli bir rakipten kurtulan İltutmuş bu sefer Nâsır ed-dîn Kabaca ile mücadele etmek zorunda kaldı. Kabaca'nın Yıldız'ın ölümüyle boşalan toprakları ele geçirmesi bölgede kendine güçlü bir rakip istemeyen İltutmuş'u onunla mücadele etmek zorunda bıraktı.²²⁶ Kabaca ile İltutmuş öteden beri Lahor, Taberhinde ve Kuhram bölgeleri için mücadele halindeydiler. Kabacan'nın göndermekle yükümlü olduğu vergiyi göndermemesi de bir savaşın çıkacağına göstergesiydi Bu olaylardan sonra İltutmuş harekete geçerek üzerine yürüdü. Kabaca savaşa cesaret edemeyerek geri çekilse de Dehli ordusunun takibine uğradı ve Lahor'a kapanması önlenerek, Cenab nehri kıyısında Mansura yakınlarında yakalanarak mağlup edildi.²²⁷ Bu galibiyet sonrasında ordu Dehli ye döndü, büyük ihtimalle Kabaca'nın ödemediği vergi de alındı.(1217).²²⁸

Kabaca 1218 yılında Gazne'den Sind bölgesine sürekli akın yapıp yağma hareketinde bulunan Kalaç meliklerini bozguna uğrattı. Bunun üzerine Kalaçlar İltutmuş'a sığındılar. İltutmuş ise yeniden Kabaca'nın üzerine yürüyerek onu mağlup etti. Bu mağlubiyetten sonra uzun bir süre Kabaca ve İltutmuş arasında savaş olmadı.²²⁹

²²⁴ İsemi, *a.g.e.*, s. 224.

²²⁵ Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 170.

²²⁶ Cöhce, *a.g.t.*, s. 51.

²²⁷ Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 170; Cöhce, *a.g.t.*, 51, 52; Bkz. Hasan Nizami, *a.g.e.*, s. 240, 41.

²²⁸ Cöhce, *a.g.t.*, s. 52.

²²⁹ Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 170; Cöhce, *a.g.t.*, s. 52.

b. Celâl ed-dîn Harezmsah'ın Hindistan'a Gelişi ve İltutmuşu'un Ona Karşı Tutumu

İltutmuş rakiplerini mağlup edip hâkimiyetini güçlendirmeye başladığı sırada Moğol tehlikesi ortaya çıktı. Moğollar Harzemşahlar devletini yıkmış ve onun son hükümdarı Celâl ed-dîn Harezmsah'ı takibe almışlardı. Moğol tehlikesinden kurtulmak isteyen Celâl ed-dîn çareyi Dehli Türk Sultanlığına sığınmakta buldu. Türk tarihinin en cesur hükümdarlarından olan Celâl ed-dîn 1221 yılında Moğolların önünden kaçarak Sind nehri kenarına geldi. Cengiz Hanın bizzat başında olduğu Moğol ordusu Celâl ed-dîn'i Sind nehri kenarında sıkıştırdı. Nehirden karşıya geçmeyi planlayan Harzem ordusu Moğolların ani baskısıyla savaşmak zorunda kaldı. Celâl ed-dîn savaşta birliklerinin çoğunu kaybetse de çarpışmaya devam etti.²³⁰ Ancak askeri iyice azalıp galibiyet için hiç bir ümidi kalmadığını anlayan Celâl ed-dîn atıyla birlikte Sind Nehri'ne atlayarak emrindeki iki bin atıyla karşıya geçip Lahor civarına sığındı. Bu durumda Celal ed-dîn Harezmsah Sind, Uçç ve Multan'a girmek zorunda kaldı. Cengiz Han ise onun arkasından gitmeyi lüzum görmeyerek geri çekildi.²³¹ Celâl ed-dîn Harezmsah Sind Nehri kıyısında Cengiz Han ile yaptığı savaşta göstermiş olduğu kahramanlıkla Cengiz Han'ın bile övgüsüne mazhar olmuş bilhassa Moğol hükümdarı "Böyle bir oğla sahip olan babaya ne mutlu! Su ve ateş gibi iki belâ girdabından kendini kurtarıp sahile vardı. O başımıza büyük işler açacak. Onun karşısında akıllı bir insan nasıl gafil durabilir" diyerek bu kahramanı övmüştü.²³²

Celâl ed-dîn Sind nehrini geçtikten sonra 1224 yılına kadar Hindistan'da kaldı ve bir sürü macera geçirdi. Moğollar Celâl ed-dîn'in arkasından Hindistan'a girip birçok yeri yağmaladıktan sonra Multan'ı kuşattılar. Ancak burada Kabaca'nın mukavemeti ile karşılaştılar ve burayı alamadan geri döndüler. Celal ed-dîn ise yanına birkaç bin kişi toplayarak Moğolların baskısı altında Dehli'ye doğru yöneldi. Dehli yakınlarına geldiğinde Sultan İltutmuş'a Aynü'l Mülk adını verdiği bir elçiyi gönderip ondan kendisini birkaç gün misafir etmesini ve Moğollara karşı beraber hareket etmek

²³⁰ Cüveyni, *a.g.e.*, s. 346-349; Bayur, *a.g.e.*, s. 278; Aydın Taneri, "Celaleddin Harezimşah", *DİA*, C. 7, s. 249; Durak, *a.g.e.*, s. 82.

²³¹ Srivastava, *a.g.e.*, s. 96, 97; Barthold, *a.g.e.*, s. 471.

²³² Cüveyni, *a.g.e.*, s. 349.

istediğini bildirdi. İltutmuş ise birkaç gün düşündükten sonra Celâl ed-dîn gibi soylu bir komutanın kendi ülkesi için bir tehlike arz edeceğini sezerek, kıymetli hediyeler göndermiş ve " *buranın iklimi sizin gibi asil bir şehzadeye yaramaz*" cevabını vererek ona bu bölgede yardım edemeyeceğini bildirmiştir.²³³ Bu sırada İltutmuş'un ordusu harekete geçmiş ve Harezmşahlar üzerine doğru yol almaya başlamıştı. Bu olay üzerine Celal ed-dîn Sultan İltutmuş'un yanında barınamayacağını anlayarak Sivistan ve Sind taraflarına çekilip burada Kabaca ile yaptığı birkaç muharebeden sonra Mekran (Mikran) yoluyla İran'a geçti (1224).²³⁴ Böylece Sultan İltutmuş Harezmşahlar tehlikesinden kurtulmuş oldu. Moğolların önünden kaçan birçok Müslüman Türk bu dönemde Dehli Türk Sultanlığına sığınarak Türk kültürünün burada gelişmesine katkıda bulunup bölgedeki Türk nüfusunu arttırdı.²³⁵

c. Bengale'nin Sultanlığa Bağlanması

Kutbettin Aybeg'in ölümünden sonra Sultanlık topraklarının diğer bölgelerinde olduğu gibi Bengale'nin beyleri de bağımsız hareket etmeye başlamışlardı. Özellikle burada Gıyâs ed-dîn İvaz yönetimi eline alarak bağımsız hareket etmeye başlamıştı. Celal ed-dîn Harezmşah ve Moğollardan gelen tehlikeyi savuşturan İltutmuş yarım kalan fetihlerine devam etmeye başladı. İltutmuş 1225 Dehli'den ordusunu yola çıkardı ve aynı yıl Kalaçlar'ın topraklarına girdi.²³⁶ Daha sonra Bihar ele geçirilerek buraya Emirlerini yerleştirdikten sonra Lakhnauti üzerine yürüdü. Ancak iki ordu karşılaşsa da savaş olmadı, İvaz Sultan'a bağlılığını bildirerek anlaşma yoluna gitti. Yapılan anlaşmaya göre İvaz hutbeyi Sultan'ın adına okutarak, bastırılmış olduğu paralarda onun ismini yazdıracaktı. Bu maddelerden başka İvaz 38 fil ile sekiz laklik hazineyi de sultana verdi.²³⁷ İltutmuş oğlu Mahmud'u ve Melik İzz ed-dîn Cani'yi Bihar'da bırakarak Lakhnauti'den ayrıldı.²³⁸ Sultan İltutmuş'un başkente dönmesinin ardından Gıyâs ed-dîn İvaz Lakhnauti'den hareket ederek Bihar'ı işgal etti. Bunun üzerine 1227 yılında Melik Nâsır ed-dîn Mahmud ve İzz ed-dîn Cani ordularını toplayarak

²³³ Cüveyni, *a.g.e.*, s. 350, 351.

²³⁴ Bayur, *a.g.e.*, s. 278, 279; Durak, *a.g.e.*, s. 85, 86; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 78.

²³⁵ Bayur, *a.g.e.*, s. 279.

²³⁶ Cöhce, *a.g.t.*, s. 58.

²³⁷ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 590-93; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 66.

²³⁸ Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 172.

Eved'den Lakhnauti'ye doğru ilerlediler. Bu sırada Gıyâs ed-dîn İvaz Kamrûp ve Bang bölgelerine sefere çıkmıştı. Mahmud ve adamları onun Lakhnauti'den uzaklaşmasını fırsat bilerek şehri ele geçirdiler. Bunun üzerine İvaz geri dönerek şehri tekrardan almak istemişse de yapılan savaşta mağlup olarak esir düştü ve kısa süre sonra da öldürüldü.²³⁹ Böylece Lakhnauti Kalaç Sultanlığının da sonu gelmiş oldu. İltutmuş'un hâkimiyeti Bihar ve Lakhnauti'ye kadar genişledi.

d. Retembûr Seferi

İltutmuş Lakhnauti'den ayrıldıktan sonra fetih hareketlerine kaldığı yerden devam ederek Dehli'nin güneyinde bulunan Retembûr (Renthembhur) üzerine yürüdü. Bu kale oldukça yüksek bir tepenin üzerine inşa edilerek, etrafı da sağlam duvarlarla çevrilmişti. Bu muhkem kaleyi 12.yy.da Çuhanlar'a mensup Prithvi Raca ele geçirmişti. Kale kuşatıldıktan kısa bir süre sonra Raca Valanadeva Sultan'a bağlılığını bildirerek onun hâkimiyeti altında bölgeyi yönetmeyi kabul etti.²⁴⁰ İltutmuş 1226 yılında Retembûr'da üstünlüğünü kabul ettirdikten bir yıl sonra 1227 yılında da Sıvalık ve Mandor'u fethederek topraklarına kattı.²⁴¹

e. Kabaca'nın Ortadan Kaldırılması ve Kuzeybatı Hindistan'ın Sultanlığa Bağlanması

Kuzey Hindistan'daki Türk hâkimiyetini tek bir elde tutmak isteyen İltutmuş, Kabaca meselesini tamamen halletmek istiyordu. Bu sırada bir bahane bulup büyük bir ordu hazırlayarak Kabaca'nın üzerine yürüdü.²⁴² Kabaca ise İltutmuş'a karşı koymak için hazırlıklara başladı. Kuvvetleri ve donanmasını Amrut kasabası önünde toplayan Kabaca İltutmuş'u beklemeye başladı²⁴³. İltutmuş ise kesin bir zafer kazanmak için iki koldan saldırı planlıyordu. İltutmuş ordusunun başında Uçç'a doğru ilerlerken Lahor valisi Nizamü'l-mülk Muhammed Cüneydî ise Multan önlerinde görüldü. İltutmuş'un

²³⁹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 593-95; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 173.

²⁴⁰ Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 172.

²⁴¹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 611; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 66, 67; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 218; Majumdar, *a.g.e.*, s. 276.

²⁴² Cöhce, *a.g.t.*, s. 59.

²⁴³ Aziz Ahmed, *a.g.e.*, 173; Bkz. Cüzcani, *a.g.e.*, s. 612.

iki koldan saldırıya geçtiğini duyan Kabaca bulunduğu yerden daha sağlam olan Bakar kalesine çekildi. Veziri Ayn'ül Mülk Hüseyin Aşari'ye de Uçç'da bulunan hazinesini Bakar'a taşımasını emretti. İltutmuş ise bu sırada Uçç kalesini kuşatarak Veziri Cüneydî'yi de Bakar'a Kabaca'nın üzerine gönderdi. Sultanın üç ay süren Uçç kuşatmasının ardından kaledeki halk çaresizlik içinde teslim oldu.²⁴⁴ Uçç'un düştüğü haberini duyan Kabaca korkuya kapılıp oğlu Alaeddin Behram Şâh'ı İltutmuş'a göndererek barış teklifinde bulundu. İltutmuş ise gelen heyeti iyi bir şekilde ağırlamışsa da onların geri dönmelerine izin vermedi. Bunun üzerine korkuya kapılan Kabaca²⁴⁵ Sind nehrine kendini atarak intihar etti veya sandalının batmasıyla nehirde boğularak öldü.²⁴⁶ İltutmuş Kabaca'nın ölümüyle bir yandan kendine karşı büyük bir tehlike oluşturan bir beyin ortadan kalmasına seviniyorken öte yandan da böyle akıllı bir adamın kendi ile aynı dönemde gelmesine üzüldü.²⁴⁷

Kabaca'nın ölümüyle Sultanlık toprakları Sind bölgesine kadar genişledi. Kısa süre sonra Kabaca'nın hazinesi ele geçirildi ve onun emrinde çalışan birçok asker İltutmuş'un hizmetine girdi.²⁴⁸

Sultan İltutmuş 1228'de muzaffer bir şekilde başkent Dehli'ye geldiğinde, Bağdat Halifesi'nin gönderdiği elçiler Nagaur önlerine ulaşmış bulunuyordu. Elçilik heyeti 18 Şubat 1229'da Dehli'ye ulaştı. Sultan onların geleceğini önceden duyarak başkentte hazırlıklar yaptırdı. Heyet gelince çok iyi bir şekilde karşıladı ve onların getirmiş olduğu Hil'atları saygıyla kabul etti.²⁴⁹ Abbasi Halifesinin İltutmuş'u tanıması Sultan'ı çok mutlu etmişti. Ancak İltutmuş'un mutluluğu fazla sürmedi. Sultan en büyük oğlu Nasr ed-dîn Mahmud'un ölüm haberini aldı.²⁵⁰ Mahmud'un ölümü Sultan'ı derinden sarstı, çünkü Melik Hansi, Lahor, Eved ve Lakhnauti bölgelerinde görev alarak devlet yönetimini öğrenmişti. İltutmuş büyük ihtimalle kendisinden sonra

²⁴⁴ Cöhce, *a.g.t.*, s. 59, 60.

²⁴⁵ Hasan Nizami, *a.g.m.*, s. 242; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 174.

²⁴⁶ Cöhce, *a.g.t.*, s. 60; Bkz. Cüzcani, s. 614, 615; Bkz. İsemi, 235.

²⁴⁷ İsemi, *a.g.e.*, s. 225.

²⁴⁸ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 219; Aziz Ahmed, s. 174.

²⁴⁹ Bkz. Cüzcani, *a.g.e.*, s. 616; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 67; Aziz Ahmed, s. 174, 75.

²⁵⁰ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 616, 17; İsemi, *a.g.e.*, s. 241.

varis olarak büyük oğlunu düşünüyordu. Fakat onun ölümü İltutmuş'un planlarını altüst etti.²⁵¹

Nasr ed-dîn Mahmud'un ölümüyle eline fırsat geçen son Kalaç Sultanı Gıyâs ed-dîn'in oğlu Bilge Melik Lakhnauti'de isyan etti.²⁵² Bunun üzerine Sultan İltutmuş isyanı bastırmak için Dehli'den hareketle Lakhnauti üzerine yürüdü. Sultanın üzerine doğru geldiği haberini alan Bilge Melik ordusunu savaş düzenine soktu. Kalaç Meliki, İltutmuş karşısında bir müddet dirense de başarılı olamadı ve esir düşerek öldürüldü. Sultan buranın idaresine Alâ ed-dîn Canî'yi atayarak Dehli'ye döndü.²⁵³

f. Galyûr Seferi

İltutmuş kendine rakip olacak Türk beylerini teker teker mağlup edip onların hüküm sürdüğü toprakları Dehli Sultanlığına kattıktan sonra gözünü Hintlilerin elinde bulunan yerlere çevirdi. İlk hedefi Galyûr bölgesini ele geçirmektir. Bu amaçla 1231 yılında ordusunun başında sefere çıktı. Burası daha önce Aybeg tarafından 1200'de Türklerin eline geçmişti²⁵⁴. Ancak Aybeg'ten sonra kısa bir süreliğine Sultanlık tahtına çıkan Aram Şâh döneminde Hindular tarafından yeniden ele geçirilmişti.²⁵⁵ Sultanlık ordusunu karşısında gören Rae Basil oğlu Rae Melik Deo kuvvetli bir şekilde mukavemetle savaşa başladı.²⁵⁶ İltutmuş ise inatla kaleyi ele geçirmek istiyordu. Sultanlık ordusu on bir ay kuşatmaya devam etti, kaledelikler kuşatma sırasında büyük sıkıntılar yaşadılar ve İltutmuş on bir ayın sonunda kaleyi ele geçirdi. Kale komutanı Raca Melik Deo gece kaçarak hayatını kurtardı. Galyûr'un fethi ile Türklerin eline birçok esir geçti ve bunlardan yedi yüzü orada öldürüldü.²⁵⁷ Sultan daha sonra bazı Emir ve meliklerin rütbelerini değiştirerek onlara yeni unvanlar verdi. Mecdul Mülk Ziya ed-dîn Mehmed Cüneydi Emir-î dadlığa, Sipahsalar Reşid ed-dîn Kutvallığa, Kadı

²⁵¹ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 220.

²⁵² Cöhce, *a.g.e.*, s. 64; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 220; Srivastava, *a.g.e.*, s. 99.

²⁵³ İsemi, *a.g.e.*, s. 242; Bkz, Cüzcani, s. 617, 618.

²⁵⁴ Cöhce, *a.g.e.*, s. 67; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 81.

²⁵⁵ Briggs, *a.g.e.*, s. 210.

²⁵⁶ Cöhce, *a.g.e.*, s. 67, 68; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 175.

²⁵⁷ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 619, 20; Cöhce, *a.g.e.*, s. 68; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 175.

Minhac Sıraç'ı ise Sadr'ı Cihanlık makamına getirildi.²⁵⁸ Sultan Galyûr gibi önemli Hindu sığınağı fethettikten sonra Dehli'ye döndü.

g. Malva Seferi

İltutmuş Galyûr'un alınmasından iki yıl sonra Malva üzerine sefere çıktı. 1234 yılında Malva'ya giren İltutmuş Bhilsa'yı ele geçirerek²⁵⁹ şehirde Hindular için önemli olan bir put haneyi de yıktırdı.²⁶⁰ Bhilsa'nın fethi tamamlandıktan sonra ordu Ucceyn üzerine yürüyerek şehri ele geçirdi.²⁶¹ İltutmuş burada bulunan Puthane-i Mahakal Deo'yu yıktırdı. Bu seferle eline birçok ganimet geçen Sultan sefer dönüşünde put hanede bulunan 1300' yıl önce yapılmış ve ilk Hindu krallarından biri olan Bekrmacit'e ait bir heykel ile birlikte put hanenin taşlarını Dehli'ye götürdü.²⁶² Bu heykel ve taşlar Cuma Mescidi'nin kapısına gömülerek Müslümanlara çığnetildi.²⁶³ 1234 yılında Batınîler'e mensup İsmailîlerden bir grup sultanı öldürüp kendi adamlarından birisini başa geçirmek amacıyla Cuma namazı sırasında İltutmuş'a saldırdılar. Ancak asilerin planı yolunda gitmedi ve yakalanarak ortadan kaldırıldılar.²⁶⁴

İltutmuş son seferini Bünyan üzerine yaptı.²⁶⁵ Seferin amacı Sind bölgesinde isyan halinde bulunan Gakharlar'ı cezalandırmaktı. Ancak sultan yolda ağır bir hastalığa yakalanarak 1236 yılında Dehli'ye dönmek zorunda kaldı.²⁶⁶ 10 Nisan 1236'da 26 yıl süren hükümdarlığın ardından vefat etti.²⁶⁷ İltutmuş'un mezarı Dehli'de ki Kutub Camisinin kuzeybatı köşesindeki türbededir. Bu mezar Hindistan'daki günümüze kadar ulaşan nadir Türk eserlerinden bir tanesidir.²⁶⁸

²⁵⁸ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 620; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 220; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 175, 176.

²⁵⁹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 622; İsemi, *a.g.e.*, s. 242; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 68; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 81; Haig, *a.g.e.*, s. 55.

²⁶⁰ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 622; Briggs, *a.g.e.*, s. 211; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 176.

²⁶¹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 622; İsemi, *a.g.e.*, s. 243.

²⁶² Cöhce, *a.g.t.*, s. 68, 69; Bkz. Cüzcani, *a.g.e.*, s. 622, 623; Bkz. Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 68, 69; Haig, *a.g.e.*, s. 55.

²⁶³ Cöhce, *a.g.t.*, s. 69.

²⁶⁴ Cöhce, *a.g.t.*, s. 69; Haig, *a.g.m.*, s. 55, 56.

²⁶⁵ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 623; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 222; Tabakat-ı Ekberi de burası Multan olarak geçmektedir.

²⁶⁶ Cöhce, *a.g.t.*, s. 69; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 177.

²⁶⁷ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 623; İsemi, *a.g.e.*, s. 245.

²⁶⁸ Cöhce, *a.g.t.*, s. 69, 70.

İltutmuş Ortaçağ Hindistan'ının en önemli hükümdarlarından birisidir. İhtiyatlı, ileri görüşlü ve iyi bir devlet adamı olan İltutmuş Hindistan tarihi üzerine kalıcı bir iz bırakmıştır. Gurlular döneminde fethedilip Aybeg döneminde de kısmi bir şekilde hâkimiyet sağlanan bölgeler de tam anlamıyla bir Türk üstünlüğü kurulamamıştı. Bu nedenle İltutmuş başa geçince Dehli Türk Sultanlığını sağlam bir temel üzerine oturtarak Hindistan'daki Türk hâkimiyetini kalıcı hale getirdi. 1192'de köle olarak Aybeg'in hizmetine giren İltutmuş yirmi yıldan daha kısa bir süre içinde Sultanlığın başına geçti.²⁶⁹ Tahta çıktığında ülkede siyasi durum karışık bir hal almış Türk beyleri ve bazı racalar ise buldukları bölgelerde bağımsız hareket etmeye başlamışlardı. İltutmuş bağımsız hareket eden Türk beylerini çok iyi bir siyaset izleyerek kendi egemenliğine aldı. Onun bu politikası sayesinde Sultanlık toprakları Bengale'den Sind'e kadar genişledi. İltutmuş'un başarısı tamamen kendisine ait olup Aybeg'in başarısı gibi dış destekli değildi.²⁷⁰

İltutmuş ileri görüşlülüğü sayesinde Celâl ed-dîn Harezmsah'ı diplomasi ile başından savdıktan sonra onun ardından gelen Moğollar'a karşı da ülkesini istiladan korudu. Onun döneminde Moğolların baskısından kaçan birçok Türk Türkistan'dan gelerek Sultanlık topraklarına sığındı. Gelen bu Türk grupları Hindistan'da ki Türk kültürünü sürekli besleyerek ona hayat verdi. Yine Sultan'ın almış olduğu tedbirlerle ileride meydana gelebilecek olası Moğol istilalarına karşı önemli önlemler aldı.²⁷¹

Sultan'ın en büyük başarılarından birisi daha yeni kurulmuş olan devleti kısa sürede dağılmaktan kurtararak sağlam bir temele oturtmasıydı.²⁷² Cömertliği ve komutadaki üstünlüğü ile ünlü bir sultan olan İltutmuş âlimleri her daim koruyup kolladı. Her ne kadar siyasi bir amaç için de olsa Abbasi Halifesi tarafından tanınan İlk Dehli Türk Sultanı oldu ve onun göndermiş olduğu hilatları giyerek verdiği unvanları da kullandı. Adaletli hükümdar olan İltutmuş diğer alanlarda olduğu gibi İmar alanında da büyük hizmetler yaptı. Bilhassa Aybeg'in başlatmış olduğu Kutub Minar'ı

²⁶⁹ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 222, 23.

²⁷⁰ Srivastava, *a.g.e.*, s. 101.

²⁷¹ Cöhce, *a.g.t.*, s. 74, 75.

²⁷² Srivastava, *a.g.e.*, s. 102.

tamamlayan İltutmuş²⁷³ bundan başka ülkenin birçok yerine Cami, mescit, medrese vb. yapılar inşa ettirdi.

Sultan hayattayken kendi yerine oğlu Nâsır ed-dîn Mahmud'u bırakmak istiyordu, çünkü bu melik hem ülkenin çeşitli yerlerinde yöneticilik yaptı hem de diğer kardeşlerinin aksine yönetim için daha uygun birisiydi. Ancak onun ani bir şekilde ölmesi İltutmuş'u derinden etkileyerek yapmış olduğu planları alt üst etti. Bu nedenle de İltutmuş ölmeden önce kendinden sonra kızı Raziye'nin başa geçmesini vasiyet etti, zira Raziye diğer erkek kardeşlerine nazaran daha kabiliyetli ve devlet yönetimi için daha uygun bir adaydı. Fakat İltutmuş'un ölümüyle devletin önde gelen beyleri Raziye'nin yerine dirayetsiz bir kişi olan Rük-n-üd-dîn Firûz Şâh (1236)'ı sultanlık tahtına geçirdiler.

2. Rük-n-ed-dîn Firûz Şâh (1236)

Tarih boyunca kurulmuş olan Türk Devletleri'nin en önemli sorunlarından biri güçlü bir hükümdardan sonra devletin başına dirayetsiz şahsiyetlerin geçmeleri ve istikrarı koruyamayarak devletin zayıflamasına neden olmalarıdır. Nitekim Rük-n-ed-dîn Firûz Şâh da bunlardan birisiydi. İltutmuş hayattayken oğlu Nâsır ed-dîn Mahmud'u kendisinden sonra tahta çıkacak melik olarak düşünüyordu. Ancak onun ölümü sonrası diğer oğullarının sultan olmak için küçük yaşta olmaları nedeniyle kızı Raziye'yi veliaht tayin etmişti.²⁷⁴ Ancak onun ölümünden sonra beyler Raziye'nin yerine Firûz'u tahta çıkardılar.

Önemli bir Türk Devlet geleneği olan hükümdarların çocuklarını ülkenin belirli bölgelerine gönderip tecrübe kazanmalarını sağladıkları uygulama İltutmuş tarafından da yapıldı. Özellikle İltutmuş ölen oğlu Nâsır ed-dîn Mahmud gibi Firûz Şâh'ı da önemli bölgelerin valiliklerine yolladı. Sultan ilk önce Bedaun bölgesinin tumar yönetimini, Galyûr seferinden sonra da Lahor ve çevresinin yönetimini oğlu Firûz Şâh'a

²⁷³ İltutmuş'un şahsiyeti ve başarıları hakkında geniş bilgi için bkz. Cöhce, *a.g.t.*, s. 69-78; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 220-30.

²⁷⁴ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 638, 639; Srivastava, *a.g.e.*, s. 102, 103; Majumdar, *a.g.e.*, s. 277.

verdi. İltutmuş Gakharlar seferinden sonra Dehli'ye dönüşünde oğlu Firûz'u da birlikte yanında getirdi.²⁷⁵

Sultan'ın ölümünden bir gün sonra melikler ve ileri gelen devlet adamları tarafından tahta çıkarılan²⁷⁶ Firûz, Rûkn ed-dîn unvanı aldı. Sultanın Türk asıllı hanımı Türkân Hatun'un²⁷⁷ oğlu olan Firûz babasının kurmuş olduğu düzeni ilk birkaç ay koruyabildi.²⁷⁸ Ancak zayıf kişiliği, eğlenceye düşkünlüğü ve babasının biriktirmiş olduğu devlet hazinesini açarak sorumsuzca dağıtması²⁷⁹ yüzünden düzen bozulmaya başladı. Firûz'un gençlik hevesine dalıp babasının biriktirdiği hazineyi düşüncesizce harcaması ve devlet işlerinden uzaklaşması yüzünden yönetimde kargaşa başladı. Oğlunun dirayetsizliğinden faydalanan annesi Türkân Hatun yönetimde ipleri eline almaya başladı.²⁸⁰ Kısa sürede yönetimi ele geçiren sultanın annesi Türkân keyfi uygulamalarıyla kendini gösterdi. İlk başta haremde bulunan cariyelere eziyet ederek onlardan birçoğunu öldürttü.²⁸¹ Türkân Hatun daha da ileri giderek sultanın küçük oğlu Kutb ed-dîn'in gözlerini çıkarttırdıktan sonra öldürttü.²⁸² Bu olay bardağı taşıran son damla oldu. Türk emir ve melikleri onun bu keyfi uygulamalarından rahatsız olmaya başladı. Bu sırada İltutmuş'un diğer bir oğlu olan Eved (Eved) muktisi Gıyâs ed-dîn Muhammed Dehli'ye gönderilmekte olan Lakhnauti'nin vergisine el koyup birkaç bölgeyi yağmaladı ve Eved bölgesinde karışıklıklar çıkarmaya başladı. Bu istikrarsızlıktan faydalanan valiler ülkenin çeşitli bölgelerinde isyan etmeye başladılar.²⁸³ Bedaun valisi Melik Cizz ed-dîn Selarî, Lahor valisi Melik Celâl ed-dîn Canî, Multan valisi Melik Cizz ed-dîn Kebir Han Ayaz ve Hansi hâkimi Seyf ed-dîn Kuçî kendi bölgelerinde isyan ettiler.²⁸⁴

²⁷⁵ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 631; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 72.

²⁷⁶ Cöhce, *a.g.t.*, s. 78; Bkz. Cüzcani, *a.g.e.*, s. 631.

²⁷⁷ İsemi de Firûz' un Rûkn ed-dîn unvanı aldığı bilgisi doğru bir şekilde aktarılrken onun Hindu bir anneden olduğu bilgisi yanlış bir şekilde aktarılmıştır. Bkz, İsemi, *a.g.e.*, s. 247.

²⁷⁸ Cöhce, *a.g.e.*, s. 79,

²⁷⁹ İsemi, *a.g.e.*, s. 248.

²⁸⁰ Bkz, Cüzcani, *a.g.e.*, s. 632; Cöhce, *a.g.t.*, s. 79; Haig, *a.g.m.*, s. 56, 57; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 188.

²⁸¹ Cöhce, *a.g.t.*, s. 79.

²⁸² Cüzcani, *a.g.e.*, s. 633; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 187, 88.

²⁸³ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 633; Cöhce, *a.g.t.*, s. 80; Srivastava, *a.g.e.*, s. 103.

²⁸⁴ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 633, 34; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 189; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 235.

İsyanları bastırmak isteyen Rûkn ed-dîn büyük bir ordu hazırlayıp Dehli'den ayrılarak Pencab üzerine yürüdü. Sultan Kilugharî'ye geldiği sırada isyancılardan korkan Vezir Nizâmü'l Mülk Muhammed Cüneydî Sultan'ı terk ederek isyancılardan safına geçti. Cüneydî Firûz'un yanından ayrılıktan sonra Bedaun muktesisi olan Cizz ed-dîn Salarî ile birleşti. Daha sonra Melik Câni ve Melik Kuçî arasında Cüneydî ve Cizz ile anlaşarak bir ittifak kurdular. Bu olaydan sonra Sultan'ın Kuhram'a yürüyerek Tarain ve Mansurpur bölgesine geldiği sırada Dehli'de isyan patlak verdi.²⁸⁵ Sultan Dehli'de bir isyan çıktığını duyunca Kuhram bölgesindeydi. Firûz buradan hareketle Dehli üzerine yürüdü, fakat daha Kilugharî'ye ulaştığı sırada kardeşi Raziye bazı beylerin desteğini alarak tahta çıktı. Sultan Kilugharî'de iken ordusunda bulunan beyler yeni sultan seçilen Raziye'nin tarafına geçti. Bu olay Firûz'a büyük bir güç kaybettiirdi daha sonra kardeşinin gönderdiği ordu tarafından esir alınan Firûz aradan birkaç gün geçtikten sonra öldürüldü. Firûz'un hükümdarlığı altı ay yirmi sekiz gün sonra bitti. Raziye'nin tahta çıkmasıyla da İltutmuş'un vasiyeti yerine gelmiş oldu.²⁸⁶

3. Sultan Raziye (1236-1240)

İslamiyet öncesi Türklerde Hatun'un devlet idaresinde önemli bir yeri vardı. Türk devletlerinde söz sahibi olan Hatunlar devlet siyasetine de yön vermişlerdi. Kimi zaman devlet reisliği kimi zaman da naip olarak devleti idare eden Hatunlar²⁸⁷ İslamiyet'in Türkler tarafından kabulü ile yönetimdeki rolleri ikinci plana atılmışsa da arka planda devlet yönetimine müdahil olmaya devam etmişlerdir. Ancak Sultan Raziye'nin İltutmuş tarafından bizzat veliaht olarak bırakılması Müslüman Türk devletlerinde görülen bir uygulama değildi. İltutmuş'un böyle bir uygulamaya gitmesinin nedeni daha önce de belirtildiği gibi sultan olmak için yetiştirilen Nâsır ed-dîn Mahmud'un ani bir şekilde ölümü ve diğer erkek çocuklarının yönetim kabiliyetinden noksan olmalarıydı.

²⁸⁵ Cöhce, *a.g.t.*, s. 80.

²⁸⁶ Cöhce, *a.g.t.*, s. 83; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 236.

²⁸⁷ Kafesoğlu, "Türk Milli", *a.g.e.*, s. 270.

İltutmuş, diğer çocuklarının aksine kızını Raziye'nin devlet işlerine olan ilgisi ve kabiliyeti nedeniyle Galyûr seferinden sonra onu veliaht olarak tayin etti.²⁸⁸ Sultanın Müşrif-i Memâil Tâcü'l-Mülk Mahmud'a Raziye'yi veliaht olarak atadığını belirten bir ferman yazdırmayı emretmesi kendisine yakın olan meliklerin tepkisine yol açtı. Bu melikler sultana, hükümdarlık için yetişmiş çocukları varken neden Raziye'yi veliaht olarak seçtiğini sormaları üzerine İltutmuş, “Oğullarım gençlik heveslerine dalmışlardır ve onların hiç birinde devlet yönetecek yetenek yoktur. Bu nedenle onlar ülkedeki istikrarı koruyamazlar. Raziye ise her açıdan erkek kardeşlerinden üstündür ve veliahtlığa daha layıktır.” şeklinde cevap vermiştir.²⁸⁹ İltutmuş öldükten sonra Raziye ile ilgili vermiş olduğu telkinler dikkate alınmayarak Rûkn ed-dîn Firûz Şâh tahta geçirildi. Ancak Firûz'un başarısız bir hükümdar oluşu Raziye'ye tahtı ele geçirme fırsatı verdi. Nitekim Rûkn ed-dîn'in Pencab bölgesindeki isyanı bastırmak için Dehli'den ayrılmasını fırsat bilen Raziye başkentteki ileri gelen meliklerin desteğini alarak tahta çıktı ve böylece sultanlıkta yeni bir dönem başlamış oldu.

Raziye tahta çıktıktan sonra, Rûkn ed-dîn'in Firûz Şâh zamanında bozulan düzeni yeniden sağladı.²⁹⁰ Ancak daha saltanatının başında Nur Türk adında birisinin önderlik ettiği bir isyanla karşılaştı. Gücerat, Sind ülkesi, Başkent çevresi ile Ganj ve Cemne Nehri kıyıları gibi Hindistan'ın farklı yerlerinde toplanan isyancılar Dehli önlerinde bir araya geldi.²⁹¹ Karmati ve Mülâhideler'den oluşan asiler 4 Mart 1237 tarihinde bin kişilik silahlı bir grup halinde, iki koldan başkente saldırdılar. Birinci kol, Yeni Hisar tarafından, kuzeyden Cuma Mescidine girerken, ikinci kol Cuma Mescidi zannettikleri Mucizzî Medresesi'ne Bezzazlar Çarşısı tarafından ve her iki taraftan girerek Müslümanları katletmeye başladılar. Bu saldırı sırasında oluşan kargaşalıktan dolayı birçok Müslüman ezilerek öldü.²⁹² Bu olay üzerine harekete geçen Raziye merkezde bulunan Melik Nâsır ed-dîn Aytemür, Emir Nâsırı Şair ve diğer askerleri

²⁸⁸ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 638; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 74; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 193.

²⁸⁹ Cöhce, *a.g.t.*, s. 85; Bkz., Cüzcani, *a.g.e.*, s. 638, 39.

²⁹⁰ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 639, Williams, *a.g.e.*, s. 105.

²⁹¹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 646.

²⁹² Cöhce, *a.g.t.*, s. 86.

asilerin üzerine gönderdi. Bu kahraman askerler Nur Türk ve isyancıları kuşatarak hepsini imha ettiler.²⁹³

Başkentte düzen sağlandıktan sonra Rükñ ed-dîn döneminden beri isyan halinde bulunan Lakhnauti Valisi Melik Cizz ed-dîn Togan Han Tuğrul Raziye'nin hâkimiyetini tanıyarak ona bağlılığını bildirdi.²⁹⁴ Raziye ülke içindeki sükûneti yeniden sağladığı sırada başka bir isyanla karşılaştı. Başta eski vezir Nizâmü'l-Mülk Muhammed Cüneydî olmak üzere Melik Alâ ed-dîn Canî, Melik Seyf ed-dîn Kuçî, Melik İzz ed-dîn Muhammed Salarî ve Melik İzz ed-dîn Kebir Han Ayaz gibi Hindistan'ın çeşitli bölgelerinin idarecileri Raziye'ye karşı birleşerek isyan ettiler.²⁹⁵ Lahor'da birleşen asiler²⁹⁶ Dehli'ye doğru ilerlediler. Asilerle anlaşma sağlayamayan sultan Eved valisi Melik Nusret ed-dîn Taisî'yi isyancılar üzerine yolladı. Ancak Taisî Ganj Nehri'ni geçtikten sonra Melik Seyf ed-dîn Kuçî tarafından yakalanarak esir edildi. Şanssız vali esarete dayanamayarak kısa süre sonra öldü.²⁹⁷ Taisî'nin esir edilmesinin ardından bu sefer Melik İzz ed-dîn Balaban Kişilü Han asiler üzerine gönderildi ancak bu Melik de esir edildi. Babalan daha sonra serbest bırakılsa da işin böyle çözülemeyeceğini anlayan Raziye ordusunu toplayarak Dehli'den çıkıp Cemne Nehri kıyısına geldi ve nehrin kıyısına ordugâhını kurdu.²⁹⁸ Burada asilerle birkaç çarpışma meydana geldi.²⁹⁹ Sultan Raziye'nin uyguladığı akıllıca politika kısa sürede meyvelerini verdi ve asi melikler anlaşmazlığa düştüler.³⁰⁰

Meliklerden İzz ed-dîn Muhammed Salarî ve İzz ed-dîn Kabir Han Ayaz diğerlerinden ayrılarak Raziye'nin yanına gelip Seyf ed-dîn Kuçî, Nizâmü'l-Mülk Muhammed Cüneydî ve Melik Canî'yi yakalayıp hapsetme sözü verdiler.³⁰¹ Diğer melikler arkalarından iş çevrildiğini öğrendiğinde buldukları yerden ayrılarak

²⁹³ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 647.

²⁹⁴ Cöhce, *a.g.t.*, s. 87.

²⁹⁵ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 639; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 75; Briggs, *a.g.e.*, s. 218.

²⁹⁶ Briggs, *a.g.e.*, s. 218.

²⁹⁷ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 640; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 75; Briggs, *a.g.e.*, s. 219; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 238.

²⁹⁸ Cöhce, *a.g.t.*, s. 88.

²⁹⁹ Bayur, *a.g.e.*, s. 283.

³⁰⁰ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 75.

³⁰¹ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 196; Bahriye Üçok, "Delhi Müslüman Türk Sultanlığının Kuruluşu ve Sultan Raziye'nin Saltanatı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, "125,134" Ankara 1961, s. 129.

kaçtılar. Arkalarından giden sultanlık kuvvetleri Melik Seyf ed-dîn ve kardeşi Fahr ed-dîn'i yakalayarak öldürdüler. Melik Alâ ed-dîn Canî Payal sınırları içinde Nakvan'da yapılan savaşta, Nizâmü'l-Mülk Muhammed Cüneydî ise Sirmur tepelerine kaçarak kısa süre sonra orada öldü.³⁰²

İsyan eden meliklerin bazılarını kendi tarafına çekip bazılarını da ortadan kaldıran Sultan Raziye devlet işlerini yeniden düzenlemeye başladı ve önemli yerlere kendi adamlarını atadı. Vezirlik makamı, Nizamü'l Mülk unvanıyla Hoca Muhezzebiddin'e, Kutluk Han unvanıyla savaş bakanlığı Melik Seyf ed-dîn Aybeg'e ve Lahor valiliği ise Raziye'ye itaat eden Melik İzz ed-dîn Kebir Han Ayaz 'a verildi. Asilerin cezalandırılmasıyla konumunu iyi güçlendiren Sultan Raziye Lakhnauti'den Dival'e kadar olan bölgedeki Melikleri itaat altına aldı.³⁰³ Böylece ülkede sükûnet sağlanmış oldu.

Savaş bakanı Melik Seyf ed-dîn Aybeg'in ani bir şekilde ölmesiyle yerine Melik Kutb ed-dîn Hüseyin atanarak Rentenbûr üzerine gönderildi.³⁰⁴ Burası İltutmuş'un ölümünden kısa bir süre sonra Hindular tarafından kuşatılmış ancak iç karışıklıklar yüzünden yardım gönderilememişti.³⁰⁵ Büyük bir ordu ile Rentenbûr üzerine yürüyen Kutb ed-dîn Hüseyin kaledeki Müslümanları kurtardıktan sonra istihkâmları tahrip edip Dehli'ye döndü.³⁰⁶

Otoritesini güçlendirmeye çalışan Raziye önemli yerlere yeni atamalar yaptı. Melik İhtiyar ed-dîn Aytigin Emir-i hâciblik görevine atanırken, Melik Cemal ed-dîn Yakut da Emir-i Ahurluk görevinde kalarak Raziye'nin has adamları arasına girmeyi başarmıştı. Bu durum diğer melikleri huzursuz etmeye başladı. Tam da bu sırada Galyûr'da bir huzursuzluk meydana geldi. Bunun üzerine Sultan Galyûr üzerine bir

³⁰² Cüzcani, *a.g.e.*, s. 640, 41; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 75; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 195, 96; Briggs, *a.g.e.*, s. 219.

³⁰³ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 641; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 76; Briggs, *a.g.e.*, s. 219; Üçok, *a.g.m.*, s. 129; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 196; Majumdar, *a.g.e.*, s. 278.

³⁰⁴ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 641, 42; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 76.

³⁰⁵ Cöhce, *a.g.t.*, s. 89; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 239.

³⁰⁶ Cöhce, *a.g.t.*, s. 89; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 196, Üçok, *a.g.m.*, s. 129, 30.

ordu göndererek burayı itaat altına aldı.³⁰⁷ Galyûr seferinde önemli hizmetlerde bulunan Melik Tâc ed-dîn Sencer Kutluk ve Melik Temür Han cömertçe mükâfatlandırıldılar.³⁰⁸

Raziye'nin ne devletin önemli yerlerine kendine yakın adamlar ataması ne de etrafındakilere vermiş olduğu ihsanlar kendine karşı çıkan isyanları önleyemedi. Bunda en büyük etken şüphesiz sultanın bir kadın olmasıydı. Bilhassa Galyûr'un itaat altına alınmasının ardından bu sefer de Lahor valisi İzz ed-dîn Kebir Han Ayaz isyanı patlak verdi. Hükümdarlığının çoğu isyanlarla uğraşmakla geçen Sultan Raziye ordunun başına geçerek Lahor üzerine hareket etti. Ancak vali Sultan'la savaşmaya cesaret edemeyerek sürekli geri çekildi. Vali daha sonra eski iktâsının geri verilmesi koşuluyla itaat edeceğini sultana bildirdi. Bunun üzerine Ayaz'ın teklifini kabul eden Raziye, Melik Karakaş Han Aytigin'in idaresinde bulunan Multan'ı Lahor'un yanında Ayaz'a vererek onu itaat altına aldı ve 16 Mart 1240'da Dehli'ye döndü.³⁰⁹

Ancak bir türlü isyanlardan kurtulamayan Raziye Dehli'ye döndükten yirmi gün sonra merkezdeki melikler tarafından kışkırtılan Taberhinde Meliki İhtiyar ed-dîn Altuniye aslen Türk olmayan Yakut'un önemli bir mevkide olmasını bahane ederek ayaklandı.³¹⁰ Raziye isyanı bastırmak amacıyla 3 Nisan 1240'da büyük bir ordu ile Altuniye üzerine yürüdü. Sultan Taberhinde'ye ulaştığında³¹¹, ayaklanarak Emir-i Ahur Camal ed-dîn Yakut'u öldüren³¹² Türk emir ve melikleri tutuklandı ve Taberhinde kalesine hapsedildi.³¹³ Sultan Raziye'nin hapsedilmiş olduğu haberi Dehli'ye ulaştığında burada bulunan melikler Raziye'nin yerine İltutmuş'un oğullarından Behram Şâh'ı tahta geçirdiler.³¹⁴

Raziye'nin hapsedilmesinin ardından Dehli'deki Melikler şartlarını kabul ettirdikleri Behram Şâh'ı sultan ilan etmişlerdi. Bu hükümdar değişikliği sırasında

³⁰⁷ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 642, 643; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 240; Bayur, *a.g.e.*, s. 284.

³⁰⁸ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 197.

³⁰⁹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 644, 645; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 77; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 240, 41; Cöhce, *a.g.t.*, s. 90, 91.

³¹⁰ Cöhce, *a.g.t.*, s. 91.

³¹¹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 645; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 77.

³¹² Cüzcani, *a.g.e.*, s. 645; İsemi, *a.g.e.*, s. 255;

³¹³ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 645; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 84, K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 242; Üçok, *a.g.m.*, s. 131.

³¹⁴ Üçok, *a.g.e.*, s. 131.

önemli bir mevki elde eden Melik İhtiyar ed-dîn Aytigin yönetimi eline geçirdi ve o dönemde hükümdarların yapabildiği nöbet vurdurarak kapısında fil bekletti. Bu olay üzerine Behram Şâh hükümdarlığını tehdit eden İhtiyar ed-dîn Aytigin'i bir suikast tertip edip ortadan kaldırdıktan sonra³¹⁵ Emir-i hâcip olarak Melik Bedr ed-dîn Sungur Rumî'yi atadı.³¹⁶ Bu sırada tekrar hükümdarlığı ele geçirmek isteyen Raziye' Melik İhtiyar ed-dîn Altuniye'yi kandırarak onunla evlendi. Böylece hapisten kurtulmayı başaran Raziye, Altuniye ile birlikte büyük bir ordu hazırlayarak Dehli üzerine yürüdü.³¹⁷ Ordu Dehli'ye yaklaştığında Nizmeddin Ahmed'de Melik Tegin, İsemi'de Balaban olarak geçen komutan Behram Şâh tarafından Raziye'nin üzerine gönderildi. Meydana gelen savaşı kaybeden Raziye ve Altuniye Taberhinde'ye geri çekildiler.³¹⁸ Raziye bu yenilgiden üç veya dört ay sonra yeni bir ordu hazırlayıp ikinci kez Dehli üzerine yürüdü.³¹⁹ Bu sırada başkentte Behram Şâh'a karşı isyan eden Melik İzz ed-dîn Salarî ve Melik İhtiyar ed-dîn Karakaş Raziye'ye katıldı. Ancak müttefikler Behram Şâh'ın gönderdiği orduya ikinci defa mağlup olarak dağıldılar. Raziye ise kalan kuvvetleriyle birlikte kaçarak uzaklaştı, fakat Kaythal hudutlarına ulaştıkları sırada etrafindakilerin kendisini terk etmesiyle düz bir arazide tek başına kaldı. Burada aç ve susuz bir şekilde kalan Raziye bir Hindu çiftçiden ekmek istemek zorunda kalmış, yorgunluğun tesiriyle uyuduğu bir sırada üzerindeki elbiselerin değerini anlayan çiftçi tarafından öldürülerek bir tarlaya gömülmüştür.³²⁰

Dehli Türk Sultanlığının başına geçen tek Müslüman kadın olan Raziye³²¹ üç buçuk yıldan fazla Hükümdarlık yaptı. Müslüman Türklerde Seceretüddür³²²den istisna edilirse yegâne Kadın hükümdar olan Sultan Raziye³²³ hem kadın olması hem de devletin önemli kademelerine Türk olmayanları getirmesi nedeniyle yönetimde

³¹⁵ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 199.

³¹⁶ Cöhce, *a.g.t.*, s. 92.

³¹⁷ İsemi, *a.g.e.*, s. 258, 59; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 77.

³¹⁸ İsemi, *a.g.e.*, s. 260, 61; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 77.

³¹⁹ İsemi, *a.g.e.*, s. 262; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 77.

³²⁰ Cöhce, *a.g.t.*, s. 93.

³²¹ Srivastava, *a.g.e.*, s. 105.

³²² Seceretüddür hakkında geniş bilgi için Bkz. İbni Tagrıberdi, *En-Nücümü'z-Zâhire*, Arapçadan Tercüme eden, D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 19-24.

³²³ Cöhce, *a.g.e.*, s. 93.

üstünlüğü olan Türk melikleri tarafından istenmedi. Hükümdarlığı isyanlar ve düzeni sağlamakla geçen Raziye³²⁴ bütün olumsuzluklara rağmen önemli işler yaptı.

4. Sultan Mu'izz ed-dîn Behram Şâh (1240-1242)

Raziye'nin Taberhinde seferi sırasında tutuklanmasının ardından Türk melik ve emirler tarafından tahta geçirilen Behram Şâh İltutmuş'un üçüncü oğluydu.³²⁵ İşi eline alan Türk melikler yavaş yavaş yönetimi ele geçirmeye başladılar. Zaten Behram Şâh'ı tahta geçirmeden önce Melik İhtiyar ed-dîn'i naib olarak ataması şartı ile ona itaat edeceklerini söylemişlerdi. Bu yüzden meliklerin isteklerine boyun eğmek zorunda kalan Behram Şâh 21 Nisan 1240'da Mu'izz-ed-dîn unvanını alarak Dehli'de tahta çıktı.³²⁶ Behram Şâh tahta çıkarıldıktan sonra yönetimi eline geçiren Naibü'l-Mülk Melik İhtiyâr ed-dîn Aytigin ve onun iş birlikçisi Vezir Nizâmü'l-Mülk Hoca Mühezzeb ed-dîn Ivaz'ı daha önce anlatıldığı gibi etkisiz hale getirdi. Suikast sırasında yaralanan Vezir Nizâmü'l-Mülk iyileştikten sonra eski görevine geri döndü. Bu sırada Bedr ed-dîn Sungur Rumi Emir-i Hâciblik görevine atandı.³²⁷ Raziye'nin ölümüyle rahat bir nefes alan Behram Şâh'ın başı bu sefer de Emir-i Hâcib olarak atadığı Bedr ed-dîn ile derde girdi. Yeni hâcib kısa sürede devlet işlerini eline alıp vezir Nizamü'l-Mülk ile nüfuz mücadelesi içine girerek yönetimde kargaşaya sebep oldu. Vezir kendisine emir veren hâcib'den kurtulmak için Sultan'la onun arasını açtı. Böylece Sultan'a itimadı kalmayan Bedr ed-dîn onu tahttan indirme planları yapmaya başladı.³²⁸ Bu amaçla diğer melikleri etrafına çekmeye çalışan Hâcib, Sadrü'l Mülk Melik Seyid Tac ed-dîn Ali Müsavi'nin evinde toplanarak vezir Nizamü'l-Mülk'ü de kendi taraflarına çekmek istediler. Fakat vezir bu işi Sultan'a bildirerek onun tedbir almasını sağladı. Bu durum karşısında harekete geçen Behram Şâh kendine karşı olan muhalifleri etkisiz hale getirdi. Bedr ed-dîn Hâciblik görevinden uzaklaştırılarak Bedaun valiliğine atandı. Kadı Celâl ed-dîn Kâşânî görevinden atılarak Kadı Kebir ed-dîn ve Şeyh Mehmed Şâmî ile birlikte

³²⁴ Sultan Raziye'nin şahsiyeti hakkında detaylı bilgi için Bkz: Salim Cöhce, *Şemsi Melikleri, a.g.e., s. 94-98; Üçok, a.g.m., s. 131-133.*

³²⁵ Srivastava, *a.g.e., s. 106.*

³²⁶ Cüzcani, *a.g.e., s. 649; K. A. Nizami, a.g.m., s. 244.*

³²⁷ Cüzcani, *a.g.e., s. 351; Nizâm ed-dîn Ahmed, a.g.e., s. 78; Aziz Ahmet, a.g.e., s. 200.*

³²⁸ Cöhce, *a.g.t., s. 99, 100.*

Dehli'den uzaklaştırıldılar.³²⁹ Kırklar olarak bilinen Türk aristokrasisine mensup olan Bedr ed-dîn'in³³⁰ Bedaun'a gönderildikten dört ay sonra başkent Dehli'ye gelmesi şehirde huzursuzluk yarattı. Onun bu hareketi Behram Şâh'ın da öfkelenmesine neden oldu ve Sultan Bedr ed-dîn ve Seyid Tac ed-dîn'i esir ettikten sonra öldürttü.³³¹ Böylece önemli bir tehlikeden kurtulan Behram Şâh bu kişilerin öldürüldükten sonra Kadı Şems ed-dîn Eyyüb adlı bir dervişin kışkırtmasıyla fillere ezdirilmesi melikler arasında büyük bir koruya sebep oldu. Melikler bu olaydan sonra Behram Şâh'a karşı cephe almaya başladılar.³³²

Behram Şâh döneminde meydana gelen en önemli hadiselerden birisi de Lahor'un Moğollar tarafından işgal edilişiydi. Dehli'de meydana gelen iç karışıklıkları yakından takip eden Moğol hükümdarı Ögeday, Tayir komutasında bir orduyu Hindistan üzerine yolladı.³³³ Moğol ordusu Horasan ve Gazne'den geçerek Lahor'u kuşattı. Şehrin valisi Melik İhtiyar ed-dîn Karakaş Han ilk başta şehri kahramanca savundu, fakat halkın yardım etmede isteksiz olması nedeniyle daha fazla dayanamayacağını anlayan vali gece şehri terk ederek Dehli'ye doğru gitti. Moğollar Karakaş Han'ın arkasından gitseler de vali güvenli bir şekilde oradan uzaklaşarak Dehli'ye geldi.³³⁴ Karakaş Han'ın Lahor'u terk etmesiyle şehirde bulunan Kutval Aksungur ve Emir-i Ahur Mehmet Moğollar'a karşı kahramanca savaşarak can verdiler bu savaşta Moğolların ordu komutanı Tayir de öldü. Fakat savaşı bırakmayan Moğollar 23 Aralık 1241'de Lahor'u ele geçirdi. Şehir Moğollar tarafından yağmalandıktan sonra halkın bir kısmı esir alınıp önemli bir kısmı da katledildi.³³⁵

Behram Şâh Lahor'un düştüğü haberini alınca ileri gelen devlet adamlarını Kasr-ı Sefid (Beyaz Kale)'de topladı. Buraya gelen devlet adamları Sultan'a yeniden bağlılıklarını bildirdikten³³⁶ sonra ordunun başına Melik Kutb ed-dîn Hüseyin Ali Guri ve Vezir Nizâmü'l-Mülk Mühezzeb ed-dîn getirildi. Dehli'den çıkan ordu Biyah Nehri

³²⁹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 654; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 79; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 200.

³³⁰ Srivastava, *a.g.e.*, s. 107.

³³¹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 654; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 79; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 246.

³³² Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 200, 201; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 246.

³³³ Durak, *a.g.e.*, s. 87,88.

³³⁴ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 655; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 80; Durak, *a.g.e.*, s. 88; Haig, *a.g.m.*, s. 63.

³³⁵ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 655; Durak, *a.g.e.*, s. 89; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 201.

³³⁶ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 656; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 80.

kıyısına geldiğinde Sultan'dan intikam almak isteyen Vezir Mühezzeb ed-dîn'in entrikaları etkisini göstermeye başladı. Diğer taraftan Türk melikleri Behram Şâh'a öteden beri kin beslemekteydi. Bu durumdan faydalanmak isteyen vezir³³⁷Sultan'a mektup yazarak Türkler ve Emirlerin son derece itaatsiz ve sadakatsiz olduklarını ve bunların bir an önce ortadan kaldırılması gerektiğini bildirdi. Bu haber üzerine Behram Şâh Dehli'den asilerin cezalandırılması için bir mektup yazıp gönderdi. Eline önemli bir koz geçen vezir Sultan'dan gelen mektubu Türk emir ve meliklerine göstererek onların da Sultan'a karşı hiddetlenmesini sağladı. Böylece ordu Lahor üzerine yürümek yerine başkente doğru hareket etti. Behram Şâh ordunun üzerine geldiği haberini alınca askerleri teskin etmek için çabaladı ancak bir şey elde edemedi. Ordu 22 Şubat 1242'de Dehli'yi kuşattı. 10 Mayıs'a kadar direnen Behram Şâh şehri ele geçiren Melikler tarafından tutuklanarak 15 Mayıs'ta öldürüldü.³³⁸ Behram Şâh'ı tahttan indiren Türk Emir ve Melikleri yapmış oldukları bu hareketle Devlet içinde ne kadar etkin bir yere sahip olduklarını göstermişlerdi. Zaten bu Türk ileri gelenleri Mu'izz-ed-dîn'i kendi çıkarları doğrultusunda tahta çıkarmışlardı. Özellikle bu Türk melik ve emirleri ileride de görüleceği üzere kendi varlıklarının tehlikeye girdiğini anladıkları sırada güçlerini kullanmaktan sakınmayacaklardır.

³³⁷ Cöhce, *a.g.t.*, s. 101.

³³⁸ Cöhce, *a.g.t.*, s. 101, 102; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 202; Cüzcani, Behram Şah'ın tahttan indirilme süreci hakkında bizzat olaya şahit olmuş ve bu olayı eserine geniş bir şekilde yazmıştır. Bkz, Cüzcani, s. 657, 660.

5. Sultan Alâ ed- dîn Mes'ud Şâh (1242-1246)

Dehli Türk Sultanlığında saltanatın tek bir aileye ait olma zorunluluğu olmaması, devletin birkaç farklı hanedan tarafından yönetilmesine zemin hazırladı. Başa geçen hanedanlar bir önceki hanedanın bıraktığı yerden devleti yönetmeye devam ettiler. Bu hanedanlardan başka bazı Emir ve Melikler devlet içinde güçlenerek hükümdar olma çabasına girdiler. Bu meliklerden birisi de İzz ed-dîn Balaban Kişilü Han idi. Melik İzz ed-dîn Behram Şâh'ın tahttan indirilmesi sırasında meydana gelen boşluktan faydalanarak kendisini sultan ilan etti.³³⁹ Ancak onun sultanlığını kabul etmeyen diğer Türk Melikleri, Rûkn ed-dîn Firûz Şâh'ın oğlu Mesud ile kardeşleri Melik Celal ed-dîn ve Nasır ed-dîn'i hapisten çıkartarak Devlethane'de bulunan Firûzî sarayına getirdiler. Burada toplanan Türk melikleri Rûkn ed-dîn Firûz'un oğlu Mesud'u tahta çıkarma kararı aldılar. Balaban Kişilü Han ise diğer meliklere katılarak saltanat iddiasını bıraktı ve Nagaur bölgesinin valiliğine atandı.³⁴⁰

Çok cömert ve yardımsever birisi olan Alâ ed-dîn Mesud Şâh Türk emir ve meliklerinin nüfuzu altında tahta geçti. Nitekim aldığı kararlar da bu meliklerin etkisi altında idi. Mesud'un tahta geçmesiyle devletin çeşitli kademelerine yeni atamalar yapıldı. Bu atamalarda vezir Hoca Mühezzeb ed-dîn Nizamü'l-Mülk görevinde kalırken, Melik Kutb ed-dîn Hüseyin Gurî Naibü'l-Mülk, Melik İhtiyâr ed-dîn Karakaş Han Ay-Tegin de Emir-i hâcib olarak atandılar. Bedaun bölgesinin iktâsı da Melik Tac ed-dîn Sancar Kutluk'a verildi.³⁴¹ Sultan bu atamalardan başka Hapiste bulunan amcaları Celâl ed-dîn ve Nasr ed-dîn'i serbest bırakarak birinciye Kannauç ikinciye ise Bahraiç bölgesinin iktâsını verdi.³⁴²

Bu atamalardan sonra yerini koruyan Vezir Mühezzeb ed-dîn kısa sürede devletin kontrolünü eline almaya başladı. Koil iktâsını da eline alan vezir hükümdar gibi sarayında Növbet vurdurup kapısında fil bekletmeye başladı. Türk emirlerinin kontrolünü elinde toplayan Mühezzeb ed-dîn keyfi hareket edip ellerinden görevlerini

³³⁹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 661; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 81; Briggs, *a.g.e.*, s. 229.

³⁴⁰ Cöhce, *a.g.t.*, s. 103; K. A. Nizami, *a.g.e.*, s. 250.

³⁴¹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 661, 62; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 203.

³⁴² Cüzcani, *a.g.e.*, s. 664, 65; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 253; Cöhce, *a.g.t.*, s. 105.

almaya başladı.³⁴³ Onun bu hareketi Türk meliklerinin tepkisini çekti ve melikler aralarında anlaşarak veziri ortadan kaldırmaya karar verdiler. Bu amaçla Melik Tâc ed-dîn Sencer Kurat Han ve Melik Bedr ed-dîn Sungur Sofi'nin öncülüğündeki³⁴⁴ Türk Melikleri Dehli'de Havz-ı Rani mevkiinde vezirle karşı karşıya geldiler. Meydana gelen savaşta vezir mağlup oldu ve 28 Ekim 1242'de öldürüldü.³⁴⁵ Vezirin ölümünün ardından Sultan yeni atamalar yaptı. Mühezzeb ed-dîn'in yerine Sadrü'l Mülk Necm ed-dîn Ebu Bekir getirildi. Daha sonra Uluğ Han olarak anılacak olan Balaban ise Emir-i Hâcib olarak atandı ve Hansi'nin yönetimi de kendisine verildi.³⁴⁶

Bu sırada Lakhnauti valisi Melik İzz ed-dîn Togan Han Tuğrul 1242 yılında Eved, Kara ve Mank-Pûr bölgelerine başarılı bir sefer yaptı. Vali bu olaydan sonra Mesud'a bir adamını göndererek onun hükümdarlığını tebrik etti. Sultan ise ona hediyeler gönderdi. Lakhnauti valisi Togan Han Tuğrul'un 17 Nisan 1244 yılında ihmali yüzünden Cacnagar sınırında Ketasin/Bittasin bölgesinde Hindulara saldırdı, fakat mağlup olarak geri çekildi. Bunun üzerine Cacnagar Racası Nara Sinha Lakhnauti'yi kuşattı.³⁴⁷ Şehrin valisi Melik İzz ed-dîn Togan Sultan Mesud'dan yardım isteyerek bu beladan bir an önce kurtulmak arzusunda idi. Sultan ise valisini kurtarmak için Melik Temür Han komutasında bir orduyu Hindular üzerine yolladı. Temür Han'ın geldiğini duyan Hindular kaçarak Lakhnauti'yi terk ettiler ancak arkalarından yetişen Temür Han tarafından bozguna uğratıldılar.³⁴⁸ Hinduların bölgeyi terk etmesinin ardından Vali ile Temür Han'ın arası açılmışsa da kısa süre sonra iki Melik arasında anlaşma sağlandı ve Melik İzz ed-dîn Togan Lakhnauti'nin idaresini Temür Han'a bırakarak Dehli'ye döndü.³⁴⁹

Hindistan zengin kaynaklara sahip olması nedeniyle Moğolların daima ilgisini çeken bir yer oldu. Bu nedenle Cengiz Han döneminden beri bölgeye akınlar yaparak yağmaladılar. Onların bu akınları yağma hareketinden ileri gidemedi ve her

³⁴³ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 662; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 204; Briggs, *a.g.e.*, s. 230, 31.

³⁴⁴ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 204.

³⁴⁵ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 662; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 82; Cöhce, *a.g.t.*, s. 104.

³⁴⁶ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 664; Briggs, *a.g.e.*, s. 230; Srivastava, *a.g.e.*, s. 108.

³⁴⁷ Cöhce, *a.g.t.*, s. 104, 105.

³⁴⁸ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 205.

³⁴⁹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 667; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 254.

seferinde geri dönmek zorunda kaldılar. Anadolu, İran, Türkistan ve Kuman sahasının aksine Hindistan Moğol akınlarına direnerek onların durdurulduğu ilk yer oldu. Bölgeye hâkim olan Türkler almış oldukları önlemlerle Hindistan'ı kalıcı Moğol istilasından kurtardılar.

Bir türlü akın yapmaktan vazgeçmeyen Moğollar 1245 Aralık da Mengûtay komutasındaki bir orduyla Sind bölgesine girerek Uçç Kalesi'ni kuşattılar. Moğolların Uçç'a doğru geldiği haberini duyan Sultan ordusunu toplayarak Moğollar üzerine yürüdü.³⁵⁰ Ordu Biyah Nehri kıyısına ulaştığı sırada Moğollar kuşatmayı kaldırarak Horasan'a doğru hareket etmeye başladılar.³⁵¹ Düşmanın geri çekilmesinde en önemli etken şüphesiz Emir-i hâcib Balaban'ın almış olduğu tedbirlerdi.³⁵² Sultan Mesud Moğolların bölgeyi terk etmesinin ardından Muzaffer bir şekilde Dehli'ye döndü.

Sultan Moğollara karşı kazanılan zaferden sonra bir grup adi insanın etkisinde kalarak devlet işlerini boşladı. Eski halinden eser kalmayan Sultan'ın kendini eğlenceye vererek bazı Türk Emir ve Meliklerini öldürmesi büyük tepki çekti.³⁵³ Sultan Mesud'un kendi varlıklarını tehdit ettiğini anlayan Türk Melikleri daha önce yaptıkları gibi iktidar değiştirmeye gittiler. Bu amaçla Nâsır ed-dîn Mahmud Şâh'a haber yollayarak Dehli'ye gelip saltanatı eline almasını istediler. Haberi alan Nasr ed-dîn'in başkente gelmesiyle 10 Haziran 1246'da Mes'ud Şâh tahttan indirilerek yerine Mahmud Şâh geçirildi.³⁵⁴ Eski sultan ise Behram Şâh'ın akıbetine uğrayarak tarih sahnesinden çekildi.³⁵⁵

³⁵⁰ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 667; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 84; Briggs, *a.g.e.*, s. 23z.

³⁵¹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 667, 68; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 84; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 206.

³⁵² Cöhce, *a.g.t.*, s. 105.

³⁵³ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 669; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 207.

³⁵⁴ Cüzcani *a.g.e.*, s. 668, 669; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 84.

³⁵⁵ İsemi, *a.g.e.*, s. 265.

6. Sultan Nâsır ed-dîn Mahmud Şâh (1246-1266)

Yeni sultana ismi İltutmuş tarafından çok sevdiği ve kendisinden sonra tahta geçmesi için yetiştirdiği büyük oğlu Nâsır ed-dîn Mahmud'un ölmesiyle verilmişti.³⁵⁶ İltutmuş hanedanının son hükümdarı olan Mahmud'un dönemindeki en önemli şahsiyet gerek yapmış olduğu icraatlar gerekse ülke savunmasında göstermiş olduğu başarı ile Balaban olmuştur. Bilhassa Mahmud'un dönemi Balaban'ın etkisinde geçmiştir.

Çocukluk yıllarını annesiyle birlikte Dehli'nin dışında bulunan Levnî kasabasında geçiren genç sultan, annesinin gözetiminde devlet yönetimi ve politika alanlarında eğitim gördü. Behram Şâh döneminde diğer kardeşleriyle birlikte Kasr-ı Sefid'de esaret altında yaşayan şehzade onun Türk Emir ve Melikleri tarafından tahttan indirilmesinin ardından Firûz sarayına getirildi. Burada da belli bir süre esaret altında kalan Mahmud Şâh, Alâ ed-dîn Mesud tarafından serbest bırakılarak Bahraiç bölgesine vali olarak atandı.³⁵⁷ Genç melik buradaki görevini özverili bir şekilde sürdürüyorken, mevcut yönetimden rahatsız olan Türk Emir ve Melikleri'nin yardımıyla Haziran 1246'da Alâ ed-dîn Mesud'un yerine Dehli Türk Sultanı oldu.³⁵⁸ 10 Haziran 1246'da Kasr-ı Sebz (Yeşil Saray)'da toplanan devlet erkânı yeni sultana bağlılığını bildirdi.³⁵⁹

Nâsır ed-dîn Mahmud yirmi yıl saltanat sürse de babası İltutmuş ve ablası Raziye gibi bir hükümdar olamadı. Onun hükümdarlığı Balaban gibi büyük bir Türk melikinin etkisinde geçti. Mahmud tahta çıktıktan bir iki ay sonra Moğol tehlikesi patlak verdi.³⁶⁰ Moğolların ülke topraklarına saldırması üzerine harekete geçen Mahmud orduyu toplayarak Multan üzerine sefere çıktı.³⁶¹ 10 Mart 1247'de Ravi Nehri'ni geçen Sultan³⁶², ilk iş olarak Moğollar'a kılavuzluk eden Khokar hâkimini³⁶³ cezalandırmak için ordunun başına geçirdiği Balaban'ı Nandanah civarında bulunan Cud tepelerine gönderdi. Sultan ise mahiyeti, ağır silahlar ve filleriyle birlikte

³⁵⁶ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 213.

³⁵⁷ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 213-215.

³⁵⁸ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 84; Aziz Ahmet, s. 215.

³⁵⁹ Cüzcani *a.g.e.*, s. 675.

³⁶⁰ Aziz Ahmet, s. 215.

³⁶¹ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 86.

³⁶² Cüzcani, *a.g.e.*, s. 678; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 86.

³⁶³ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 258.

Sodra Nehri kenarında konaklamaya başladı.³⁶⁴ Ordunun başına geçen Balaban Cud tepelerini, Celumu'yu ve İndus nehri kıyılarını yağmalayıp tahrip edip, Kokarlar ve diğer kâfirleri cezalandırdıktan sonra Sultan'ın yanına döndü. Moğolların Sultan gelmeden önce çekilmesi üzerine bölgede daha fazla kalmayan ordu başkent Dehli'ye döndü.³⁶⁵ Emir-i Hâcib Balaban, İndus civarındaki güvenlik zafiyetini fark ederek Sultan'a bu konuda tavsiyede bulundu. Bu bölgedeki tımar sahipleri Aybeg ve İltutmuş zamanından kalma idiler.³⁶⁶ Oldukça yaşlı olan tımar sahiplerinin Moğol saldırıları karşısında gerekli yardımı yapmamaları nedeniyle tımarları ellerinden alınarak oğulları veya akrabalarına verildi. Böylece Pencab bölgesinde Sultan'ın otoritesi artırılmış oldu.³⁶⁷

Ekim 1247'de Dehli'den hareket eden Sultanlık ordusu Panipat'a ulaştığı sırada Balaban'ın tavsiyesiyle doğuya yönelerek Düab'a doğru gitti³⁶⁸ ve Kannauç bölgesindeki güçlü bir Hindu sığınağı olan Talsanda kelesine saldırarak ele geçirdi. Balaban ise Kalincar ve Kara arasında hüküm süren Rana Dulki wa Mulki üzerine giderek onu mağlup edip³⁶⁹ birçok esir ve ganimetle birlikte Kara'da bekleyen Sultan'ın yanına döndü. Balaban elde etmiş olduğu bu başarılar sayesinde günden güne daha da güçlenerek işleri tamamen kendi kontrolü altına almaya başladı. Sultan Dehli'ye döndükten sonra Balaban'ı Dehli'nin güneyinde kalan Mevat bölgesindeki asileri cezalandırması için görevlendirdi. Raziye tarafından tahrip edilip ondan sonra da Hindular tarafından tamir edilen Retenbûr'a bir sefer yapılsa da bir şey elde edilemeden geri dönüldü.³⁷⁰

Yönetimde etkin bir şekilde yer alan Balaban kızı Melike-i Cihan'ı 1249 yılında Sultan Nâsır ed-dîn Mahmud ile evlendirdi.³⁷¹ Bu evlilikten sonra Sultan

³⁶⁴ Cüzcani *a.g.e.*, s. 678; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 86.

³⁶⁵ Cüzcani *a.g.e.*, s. 678, 79; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 86; Haig, *a.g.m.*, s. 66; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 216.

³⁶⁶ Briggs, *a.g.e.*, s. 236.

³⁶⁷ Briggs, *a.g.e.*, s. 236; Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 216.

³⁶⁸ Salim Cönce, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri" *Genel Türk Tarihi*, Ankara 2002, "313-386" s. 341.

³⁶⁹ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 86; K. A. Nizami, *a.g.e.*, s. 259.

³⁷⁰ Haig, *a.g.m.*, s. 67.

³⁷¹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 685, 86.

Balaban'ı saltanat naibi olarak atayarak ona Uluğ Han unvanıyla çadır ve asa verdi.³⁷² Böylece yönetimi tamamen eline geçiren Balaban önemli yerlere yakınlarını ve Türk melikleri atamaya başladı. Kardeşi Seyf ed-dîn Aybeg'i Emir-i Hacıpliğe, amca oğlu Melik Nusret ed-dîn Şir Han'ı Multan ve Pencab valiliğine, Melik Alâ ed-dîn Ayaz Reyhani'yi Naib-i vekildarlığa atadı.³⁷³ Bu atamalardan sonrasında Uluğ Han Balaban'ın kardeşi Melik Nusret ed-dîn Şir Han ve Melik İzz ed-dîn Balaban Kişilü Han arasında Multan ve Uçç bölgesi için hâkimiyet mücadelesi başladı. Melik Nusret ed-dîn Şir Han tarafından mağlup edilen Kişilü Han³⁷⁴ Dehli'ye gelerek sultandan af diledi. Sultan ise onu affederek Badaun iktâsını kendisine verdi.³⁷⁵

12 Kasım 1251'de Sultanlık ordusu, Galyûr, Çanderi, Narvar ve Malva üzerine sefere çıktı. Malva'ya kadar ilerleyen ordu burada beş bin atlı ve iki yüz bin yaya askeri olan Rana Çahar Deo'yu mağlup etti. Bu sefer sonucunda Müslümanların eline birçok ganimet ve esir geçti.³⁷⁶ Malva'da kalıcı bir yerleşme olmamasına rağmen racanın başkenti zapt edildi.³⁷⁷ Uluğ Han ise bu seferde büyük başarı göstererek Balvar ve Nalvar Kalelerini ele geçirdi. Bu başarılı seferden sonra ordu 3 Haziran 1252'de Dehli'ye döndü.³⁷⁸

Uluğ Han Balaban'ın yönetimi kendi kontrolüne alarak ülkenin stratejik bölgelerine akrabalarını ve kendine yakın Türk Meliklerini ataması nedeniyle Hint asıllı İmâd ed-dîn Reyhan ve Uluğ Han'ı sevmeyen Melikler onun bir an önce Dehli'den uzaklaştırılmasını istiyorlardı. Bu muhalifler Lahor seferi sonrasında emellerine ulaştılar. Sultan burada İmâd ed-dîn Reyhan'ın kışkırtmasıyla Balaban'ı yönetimden uzaklaştırmaya karar verdi. Zaten Sultan kendi varlığını tehlikeye sokan Balaban'dan kurtulmak istiyordu. Bu amaçla Uluğ Han'a iktâsı olan Hansi'ye çekilmesini söyledi.³⁷⁹

³⁷² Aziz Ahmet, *a.g.m.*, s. 218.

³⁷³ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 259, 60; Srivastava, *a.g.e.*, s. 109, 110.

³⁷⁴ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 689, 690; Haig, *a.g.m.*, s. 68; K. A. Nizami, *a.g.e.*, s. 260.

³⁷⁵ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 690; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 220.

³⁷⁶ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 690, 91; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 88; Haig, *a.g.m.*, s. 68.

³⁷⁷ Haig, *a.g.m.*, s. 68.

³⁷⁸ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 220.

³⁷⁹ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 263.

Sultan Uluğ Han'ı görevinden azlederek Türk Meliklere karşı kendi iktidarını güçlendirmeyi amaçlıyordu, fakat yapmış olduğu görev değişiklikleri nedeniyle bu sefer de Hint asıllı İmâd ed-dîn Reyhan'ın gölgesinde kalmaya başladı. Bu görev değişiklikleriyle birlikte İmâd ed-dîn Reyhan Vekil-i Dar, Aynü'l mülk Cüneydi'yi vezirlik makamına getirdi. Bunlardan Başka Balaban'ın kardeşi ve tarafını tutan Melikler başkentten uzaklaştırıldılar.³⁸⁰

Balaban ise bu son olaylar karşısında herhangi bir eyleme girişmeyerek iktâsı olan Hansi'de kaldı. Uluğ Han'ın nüfuzunu iyice kırmak isteyen Reyhan Sultan'ı ayartarak Balaban üzerine sefere çıkarttı.³⁸¹ Dehli ordusunun üzerine geldiğini öğrenen Balaban Sultan'la savaşmayarak Hansi'den çekilip Nagaur'a gitti. Bunun üzerine Hansi'nin iktâsı Emir-i Hâcib Rûkn ed-dîn Firûz Şâh'a verilerek Kasım 1253'de Dehli'ye dönüldü.³⁸²

Sultan Mahmud Sind bölgesini elinde bulunduran Şir Han'ı³⁸³ bölgeden uzaklaştırmak için sefere çıktı. Dehli'den çıkarak Biyâh nehri kıyısına gelen Sultan ordusunun bir kısmını Uçç ve Multan'a gönderirken bir kısmını da Taberhinde üzerine yolladı. Şir Han ise amcaoğlu Balaban gibi geri çekildi ve Türkistan'a giderek Moğollar'a sığındı. Bunun üzerine bölgeyi ele geçiren Sultan Uçç ve Multan'a Balaban Kişilü Han'ı Taberhinde'ye de Melik Tac ed-dîn Sencer Arslan Han'ı tayin ederek Dehli'ye döndü.³⁸⁴

1254 yılında Dehli'den çıkarak Cemne Nehrini geçen Sultan Mahmud, Bardar ve Bijnore dağlık bölgesinde birçok ganimet ele geçirdi. Bu başarıdan sonra yoluna devam eden Sultan'ın ordusu 9 Mart 1254' de Mivapur önlerinden Ganj Nehri'ni geçerek Rahab Nehri kıyılarına kadar ilerledi. Bu seferler sırasında üç komutan öldürüldü. Bir gün sonra harekete geçen Sultan Kather dinsizlerini cezalandırdıktan sonra Bedaun'a doğru ilerledi. Burada dokuz gün kaldıktan sonra Dehli'ye döndü.³⁸⁵

³⁸⁰ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 693, 694; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 89; Briggs, *a.g.e.*, s. 240.

³⁸¹ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 221.

³⁸² Cüzcani, *a.g.e.*, s. 694, 95.; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 221, 22.

³⁸³ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 263.

³⁸⁴ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 695, 96.

³⁸⁵ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 697, 98; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 90; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 223.

Sultan mevcut vezirini azlederek yerine ikinci kez Saddrü'l Mülk Necm ed-dîn Ebû Bekir'i vezir olarak atadı.³⁸⁶ Bu sırada bazı Türk melikleri bir Hintlinin yönetimi eline almasını içlerine sindiremiyorlardı. Bu nedenle Balaban komutasında birleşen Melikler harekete geçerek Dehli'ye doğru ilerlediler. Sultan Mahmud ise onlara karşı ordusunu Dehli'nin dışına çıkararak Samana yakınlarında ordugâhını kurdu. İki taraf arasında savaş meydana gelmedi, fakat gidip gelen elçiler sayesinde Sultan meliklerin Reyhan'ın azledilmesi yönündeki isteklerini kabul etmek zorunda kaldı. Böylece Reyhan görevinden azledilerek önce Bedaun'a kısa bir süre sonra da Bahraiç'e gönderildi. Uluğ Han Balaban ise eski görevine yeniden atandı.³⁸⁷

Bu sırada Sultan'ın annesi Melike-i Cihan Uluğ Balaban'ın rakiplerinden olan Kutluğ Han ile evlendi. Annesinin böyle bir isyankâr Melikle evlenmesinden rahatsız olan Sultan, Annesi ve Kutluğ Han'ı iktâları olan Eved'e gönderdi.³⁸⁸ Fakat iktâsına gelen Melik isyan çıkartarak etrafındakileri yanına topladı. Bu isyan üzerine harekete geçen Sultan ilk başta Tac ed-dîn Tabar Han ve Bektam Han'ı Kutluğ Han üzerine gönderdi. Kutluğ Han gelen orduyu mağlup ederek komutanlardan Bektam Han'ı öldürdü, diğer komutan ise kaçarak Dehli'ye geldi. Bu olaydan sonra orduyu toplayan Balaban hareketle Eved'e ilerledi, fakat karşısında savaşacak kimse bulamayınca Dehli'ye döndü.³⁸⁹

Dehli Türk Sultanlığının aldığı bazı tedbirlerin yanı sıra Moğolların da orta doğuda yapmış oldukları faaliyetler onları Hindistan üzerine sefer yapmaktan uzak tutmuştu. Ancak hem Balaban'ın görevden uzaklaştırılması hem de Sultanlık merkezinde baş gösteren istikrarsızlık yüzünden, Melik Nusr ed-dîn Şir Hanın Moğollara sığınması onun da Moğollara istihbarat sağlaması Hindistan üzerine akınlar yapılmasına neden oldu.³⁹⁰ 1257'de Salın Noyan komutasındaki Moğol ordusu Multan ve Uçç bölgesine geldi.³⁹¹ Multan'ı Melik İzz ed-dîn Kişilü Han'ın yardımıyla kolayca

³⁸⁶ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 698.

³⁸⁷ Srivastava, *a.g.e.*, s. 112.

³⁸⁸ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 101; Briggs, *a.g.e.*, s. 242; Haig, *a.g.m.*, s. 71.

³⁸⁹ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 267.

³⁹⁰ Durak, *a.g.e.*, s. 97.

³⁹¹ Cüzcani, *a.g.e.*, s. 711; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 92.

ele geçiren Moğollar bölgeyi tahrip etmeye başladı.³⁹² Bunun üzerine Sultan Mahmud, içlerinde kadı ve din adamlarının da bulunduğu büyük bir ordu hazırladı ve tam harekete geçecek iken Moğollar ele geçirmiş oldukları toprakları bırakıp gittiler (1258).³⁹³

Nâsır ed-dîn Mahmud, Moğol akınları ve Türk Meliklerinin muhalefetinden başka Hindu ayaklanmalarıyla da baş etmek zoruna kaldı. Fakat Sultan'ın yönetimde etkisiz olması nedeniyle bu isyanları bastırmak onu yönlendiren Uluğ Han Balaban'a kaldı. Nitekim zor bir görev üstlenen Balaban ilk olarak Düab bölgesindeki huzursuzluğu halletti. Daha sonra eyalette isyan halinde bulunan tımar sahiplerini bertaraf etti. Galyûr ve Biyane meliki Şer Han-ı Sunkar'a verildi.³⁹⁴ Balaban daha sonra Mevat bölgesinde baş gösteren isyanı bastırmak için harekete geçti. Melik Tac ed-dîn Sencer-i Tez Han kendisine gönderilen bir fermanla sefere çağırıldı. Uluğ Han'ın kuvvetleri 10.000 atlıdan oluşuyordu. Harinah, Sivalık ve Biyana bölgelerindeki Müslümanlara zulmederek mallarını yağmalayan Malka liderliğindeki Hinduları cezalandırmak istiyordu. Fakat Moğol akınları yüzünden bu sefer hep gecikiyordu. Nihayet 6 Temmuz 1260'da sefer yapma fırsatı ele geçti. Uluğ Han Mevat'ın dağlık bölgesine girip Hinduların büyük bir kısmını kılıçtan geçirerek bölgeyi yağmalayıp tahrip etti. Bu sefer sonucunda Türkler 250 esir 142 at ve bölgedeki Raca ve Ranalar'dan zorla 100,000 gümüş tenke alarak Dehli'ye döndü. Başkente vardıktan iki gün sonra esirler halkın önünde öldürüldüler.³⁹⁵

Geri planda kalan Sultan Mahmud ise 1264 yılında hastalandı ve iki yıl hasta kaldıktan sonra 18 Şubat 1266'da vefat etti.³⁹⁶ Sultan Mahmud cömert ve hayırsever biri olsa da yönetim için oldukça pasif bir kişiliğe sahipti. Zaten onun bu özelliğini bilen Türk melikleri kendi isteklerini kolayca yaptırabilmek için tahta çıkarmışlardı. Onun 20 yıl tahtta kalması da meliklerin istekleri doğrultusunda hareket etmesine bağlıdır.

³⁹² Durak, *a.g.e.*, s. 95, 96; Srivastava, *a.g.e.*, s. 112; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 227, 228.

³⁹³ Durak, *a.g.e.*, s. 96.

³⁹⁴ Srivastava, *a.g.e.*, s. 112, Haig, *a.g.m.*, s. 73.

³⁹⁵ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 229, 30; Haig, *a.g.m.*, s. 73.

³⁹⁶ Haig, *a.g.m.*, s. 73; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 231.

D. BALABAN HANEDANI (1266-1290)

1. Balaban

Dehli Türk Sultanlığının başına geçen üçüncü hanedan Balabanlardır. 1266 ve 1290 yılları arasında hüküm süren hanedanın kurucusu olan Balaban İltutmuş'un Kırk Kölesi (Çihilganiler)'n den biriydi.³⁹⁷ Türkistan'da bulunan İlbari kabilesine mensup olan Balaban³⁹⁸ 1218'de Moğolların Türkistan'ı istilası sonucunda esir edilerek Bağdat'a getirilip memluk olarak Dehli Türk Sultanlığı hizmetine girdi.³⁹⁹ Uluğ Han köle olarak alındıktan sonra Dehli Türk Sultanlığında çeşitli görevlerde bulundu. İltutmuş'un ölmesinin ardından zamanla rütbesi artan Balaban son hükümdar Mahmud'un döneminde ipleri tamamen eline geçirdi. Bir ara merkezden uzaklaştırılsa da daha sonra tekrar eski görevine getirildi. Balaban saltanat naibi olduğu zaman kendine yakın melikleri ve akrabalarını önemli makam ve bölgelere atadı. Yapmış olduğu bu atamalarla ilerideki hükümdarlığı için önemli bir alt yapı inşa etti.

Sultan Nasr ed-dîn Mahmud öldüğünde İltutmuş'un soyundan kimse kalmadığı için emir ve melikler bir araya gelerek 1266 yılında Gıyâs ed-dîn Balaban'ı Dehli Sultanlığı tahtına çıkardılar.⁴⁰⁰ Yeni Sultan tebrik ve hediyeleri aldıktan sonra⁴⁰¹ ilk işi İltutmuş'un çocukları döneminde bozulmuş olan devlet düzenini sağlamak oldu.⁴⁰²

Balaban 1266 senesinin sonlarına doğru Dehli yakınlarında ormanlık alanda yaşayan Meolar'ı cezalandırmak için harekete geçti. Meolar'ın yağma ve soygun faaliyetlerine girerek yolları kesmeleri, evlere tecavüz ederek şehrin kenar mahallelerini art arda basmaları ile tüccarların şehre giriş çıkışı kısıtlanmıştı. Sultan Meolar'a ders vermek için harekete geçti ve onlar üzerine bir sefer yaparak çoğunu öldürdü. Bu ormanlık bölgenin temizlenmesi Balaban'ın yaklaşık bir yılını aldı.

³⁹⁷ Ziyâü-d din Baranî "Târikh-i Firoz Shâhi", *The History India As Told By Its Own Historians: Mohammadan Period*, Vol. III, terc. Elliot- Dowson, London 1877, s. 98.

³⁹⁸ Cüzcanî, *a.g.e.*, s. 800.

³⁹⁹ Cüzcanî, *a.g.e.*, s. 800-801; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 85, 86; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 237.

⁴⁰⁰ Nizâm ed-dîn Ahmed, s. 93, Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 241.

⁴⁰¹ Baranî, *a.g.e.*, s. 103.

⁴⁰² M. Fuad Köprülü, " Balaban", *İA*, C. II, s. 265.

Gopalgir'de bir kale yaptıran Sultan şehrin yakınlarına kaleler kurup görevliler yerleştirip ihtiyat tedbirleri aldı.⁴⁰³

Balaban hükümdarlığının ilk yıllarını Hindu ayaklanmalarını bastırmakla geçirdi. Dehli civarındaki Hindu ayaklanmasını bastırıp şehri korumaya aldıktan sonra bu sefer de başka bir isyan patlak verdi. Asilerin Dehli ile Bengale arasında bulunan Düab⁴⁰⁴, da isyan etmesi bu iki bölge arasındaki iletişimi de kesmişti. İsyanı bastırmak için harekete geçen Sultan kadın çocuk demeden herkesin öldürülmesini emretti. İsyan sırasında bölge büyük bir tahribata uğratılmıştı.⁴⁰⁵ Ancak ordu Jaunpur, Bengale ve Bihar'a giden yolları temizleyerek bölgede emniyeti sağladı. Burası güçlü kumandanlara verilerek isyanlar ve kanunsuzlukların şiddetle bastırılması emredildi. Sultan'ın bizzat kendisi isyancıların karargâhı olan Kampil ve Patiali'ye gidip burada bir müddet kaldıktan sonra birkaç bin kişiyi öldürttü. Dehli'ye büyük miktara esir ve yağma malı gönderildi. Böylece Hindistan'dan Jaunpur'a Bihar'a giden yollar açılmış oluyordu. Sultan Kampil, Patiali ve Bojput'ta kuvvetli surlar ve camiler yaptırdı. Ayrıca Celali kalesi tamir ettirilerek içine Afganlar yerleştirildi.⁴⁰⁶

Düab'daki isyanın bastırılmasının ardından kısa bir süre sonra Kether isyancılarının harekete geçerek Badaun ve Amroha bölgelerini yağmalayıp tahrip ettikleri haberi geldi. Bölgelerin valileri düzeni sağlayamayınca devreye Balaban girmek zorunda kaldı. Sultan olaydan haberdar olur olmaz süratle Kampil ve Patiali'den Dehli'ye gelerek büyük bir ordu ile isyancıların üzerine yürüdü. Dehli ordusunun kısa sürede bölgeye gelmesiyle şaşkına dönen asiler⁴⁰⁷ korkuya kapılarak kaçmaya başladılar. Balaban'ın emriyle hareket eden ordu bölgeyi Hindulardan temizledi. Böylece Badaun, Amroha, Sambhal ve Ganaur bölgeleri soyguncu ve tecavüzcülerden kurtarılmış oldu.⁴⁰⁸ Sultan Kether'deki isyanı bastırdıktan sonra Dehli'ye geldi. Burada bir müddet burada kalan Balaban daha sonra Cud tepelerindeki Hinduları itaat altına

⁴⁰³ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 99-100; K. A. Nizami, *a.g.m.*, 277, 278; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 254.

⁴⁰⁴ Haig, "Gıyâs-ud-dîn Balaban, Mu' İzz ud-dîn Kaiquâd, and Shams-Ud-dîn Kayûmars," *a.g.e.*, s. 76.

⁴⁰⁵ Baranî, *a.g.e.*, s. 105.

⁴⁰⁶ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 100; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 254; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 89.

⁴⁰⁷ Nizâm ed-dîn Ahmed, s.100, 101, Baranî, *a.g.e.*, s. 105, 106; K. A. Nizami, *a.g.e.*, 279, Haig, *a.g.m.*, s. 76.

⁴⁰⁸ Bernî, *a.g.e.*, s., 106; K. A. Nizami, *a.g.e.*, s. 279; Haig, *a.g.m.*, s. 77.

alıp bölgede Sultanlık hâkimiyetini yeniden tesis etmek için bölge üzerine sefere çıktı.⁴⁰⁹ 1268'de başlayıp 1269'da da devam eden sefer neticesinde bölgeyi talan eden ordu dönüşte birçok at ve ganimet ele geçirdi.⁴¹⁰

Cud seferinden İki yıl sonra Balaban 1271'de Lahor'a geldi ve İltutmuş'un çocukları döneminde Moğolların tahrip etmiş olduğu Lahor Kalesi'ni tamir ettirdi. Sultan ayrıca yine Moğol akınları yüzünden harap olan Lahor'un kasaba ve köylerini de yeniden iskân ettirerek bölgeye yeni yöneticiler ve mimarlar atadı ve Dehli'ye döndü.⁴¹¹ Buraya geldikten sonra tımar sorunlarını düzeltmeye yöneldi. Sultan İltutmuş döneminde toprak verilen birçok eski askerın halen bu topraklar üzerinde olup yaşlarının ilerlemesi nedeniyle de askerlik görevlerini yerine getiremedikleri fark etti. Bunun üzerine Balaban bu topraklara el koyarak yaşlı ve harp malûllerine maaş bağladı. Ancak bu durum ordu içinde huzursuzluğa yol açtı. Bazı komutanlar Melik Kutval Fahr ed-dîn'i araya sokarak Balaban'ı bu siyasetinden vazgeçirdiler. Böylece topraklar eski sahiplerine yeniden verildi.⁴¹²

Balaban bir yandan ülkedeki isyanları bastırırken bir yandan da kendisinin de içinde bulunduğu Kırkların nüfuzunu kırmak istiyordu. İltutmuş hayattayken bu köleleri itaat altında tutmuş ve önemli mevkilere atamıştı. Ancak onun ölümünün ardından gelen çocukları döneminde Türk melikleri kendi başlarına hareket ederek istedikleri zaman hükümdar değiştiriyorlardı. Onların gücünün farkında olan Balaban kendi ve çocuklarının akıbeti için endişeleniyordu. Bu nedenle Kırkların gücünü kırmak için genç Türk meliklerini onlarla bir tutarak eşit makamlardaki önemli yerlere atadı. Daha sonra insanların gözünde bu meliklerin önemini azaltmak ve onları baskı altında tutmak için onların küçük hatalarını cezalandırma yoluna gitti. Zaten daha önceden akrabalarını ve kendine çok yakın olan melikleri önemli görevlere atamıştı. Balaban yapmış olduğu uygulamalarla Kırklar'ın nüfuzunu kırdı. Bu uygulamalar kimi zaman Meliklerin

⁴⁰⁹ Haig, *a.g.m.*, s. 77.

⁴¹⁰ Baranî, *a.g.e.*, s. 107; Haig, *a.g.m.*, s. 77.

⁴¹¹ Baranî, *a.g.e.*, s. 107.

⁴¹² Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 101, 102; Baranî, *a.g.e.*, s. 107, 108. Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 255,256; Cöhce, *a.g.m.*, s. 344,345.

ölümüne kimi zaman da görevinden azledilmesine neden oldu. Canlarının derdine düşen melikler korkarak geri planda kalmaya razı oldular.⁴¹³

a. Balaban'ın Moğol Akınlarına Karşı Aldığı Önlemler

Balaban Hindu ayaklanmalarını bastırıp ülke içerisinde düzeni sağladıktan sonra ülkenin Kuzey Batı topraklarını Moğol akınlarına karşı korumak için yeni tedbirler almaya başladı. Bu arada Moğollar İran ve Azerbaycan'ı istila edip Anadolu'ya girerek Avrupa içlerine kadar ilerlemişlerdi. Bu akın yerlerinden birisi de şüphesiz her yıl saldırdıkları Dehli Türk Sultanlığı topraklarıydı.⁴¹⁴ Bu akınlar neticesinde Lahor tahrip olup, Uçç ve Multan bölgeleri de yağmalanmıştı.⁴¹⁵ Durum böyle iken komutanlardan Adil ve Temür Hanlar, Aybeg ve Şems ed-dîn İltutmuş döneminde Türklerin elinde olan Gücerat ve Malva gibi bölgelerin geri alınmasını teklif ettilerse de Balaban böyle bir zamanda başka ülkeleri fethetmek için başkentten çıkmanın tehlikeli olduğunu komutanlarına söyledi.⁴¹⁶ Bunun nedeni ise Moğolların Dehli Türk Sultanlığındaki siyasi olayları yakından takip edip her an ülke topraklarına saldırma tehlikeleri olmasıydı.

Sultan Moğol tehlikesini görerek Pencab ile Dehli arasındaki yollar üzerine tedbirler aldırıp, Uçç, Multan ve Lahor arasında güçlü bir savunma hattı oluşturdu. Sultan Samana ile Sunam arasındaki savunma hattını tahkim ettiği sırada Moğollar kuzeybatı sınırlarını aşarak girdikleri her yeri yağmaladılar⁴¹⁷. Sultan bu sıkıntılı dönemde Dehli'den ayrılmadı. Ancak Hakanü'l Mülk unvanını taşıyan ve halk arasında Han-ı Şâhit olarak bilinen Büyük oğlu Muhammed Han'ı Multan, Lahor, Dipalpur ve Sind bölgesinin valiliğine atadı ve bütün savaş araçları ile tecrübeli danışmanlarıyla birlikte Multan'a yolladı. Şehzade Multan ve havalisini Moğol tehlikesinden koruması için görevlendirildi⁴¹⁸. Muhammed Sind-Pencab bölgesini düzene koydu ve her yıl gelerek Sultan'a bölge hakkında bilgi verdi. Muhammed Han son ziyaretinde Balaban

⁴¹³ Srivastava, *a.g.e.*, s. 117.

⁴¹⁴ Cöhce, *a.g.m.*, s. 345.

⁴¹⁵ Srivastava, *a.g.e.*, s. 122.

⁴¹⁶ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 256.

⁴¹⁷ Cöhce, *a.g.m.*, s. 345.

⁴¹⁸ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 103; Baranî, *a.g.e.*, s. 109; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 257.

tarafından veliaht olarak ilan edildi⁴¹⁹, küçük kardeşi Buğra Han'ı ise Samana ve Sunam bölgesine yollayarak Moğollara karşı tedbir almasını emretti.⁴²⁰ Moğol tehlikesine karşı önceden önlemini alan Sultan 1279 yılında yapılan Moğol akımına hazırlıklıydı. Nitekim Moğolların saldırı haberi gelince Muhammed Han Multan'dan Buğra Han ise Samana'dan hareketle düşman üzerine yürüdüler. Bu sefer sırasında Dehli'den gönderilen Mübarek Bektar da onlara katıldı. Birleşik Türk ordusu Moğolları birkaç çarpışmada mağlup ederek nehrin öbür tarafına attı. Bu olaydan sonra Moğollar uzun bir süre Sultanlık Topraklarına saldıramadılar.⁴²¹

b. Vali Tuğrul (Toğrul)'un İsyanı

Sultan Balaban'ın Moğol tehlikesine karşı başkentten ayrılamaması, oğullarının ise ülke güvenliğinin sağlanması için sınır bölgelerine yerleştirilmesini ek olarak bölgenin merkeze uzak olmasını fırsat bilen Lakhnauti valisi Tuğrul 1276 yılında Balaban'a karşı ayaklandı.⁴²² Sultanlığını ilan eden Tuğrul adına hutbe okutup para bastırarak Muhuddin unvanını aldı. Sultan bu isyanı bastırmak için ilk başta Emin Han Melik Alptegin'i Lakhnauti üzerine yolladı.⁴²³ Ancak Tuğrul kurnazca davranıp Balaban'ın ordusunun içine soktuğu adamları sayesinde birçok askeri kendi tarafına çekip güçsüz kalan Melik Alptegin'i savaşta zorladı ve onu mağlup etti. Bu mağlubiyeti haber alan Balaban Melik Alptegin'i Eved kapısında astırdı. Sultan Balaban Melik Turmadı'yı yeni bir ordunun başında Lakhnauti üzerine yolladı ancak oda başarılı olamadı. Balaban Eved valisi Şihab ed-dîn'in Turmadı'yı asarak kendisinin mücadeleye devam etmesini istediye de oda mağlup oldu.⁴²⁴ Bu olaylar neticesinde Balaban ilerleyen yaşına rağmen Tuğrul'un üzerine bizzat kendisi yürüdü. Balaban'ın harekete geçtiği haberini alan Tuğrul tedbir almaya çalışarak Cacnagar bölgesine çekildi. Bunun üzerine Dehli kuvvetleri hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Lakhnauti'ye girdi ve hiç zaman kaybetmeden bir tüccar kafilesinden Tuğrul'un yeri öğrenilerek ani bir baskınla

⁴¹⁹ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 104,105; Baranî, *a.g.e.*, s. 111, Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 257.

⁴²⁰ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 107; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 257,

⁴²¹ Baranî, *a.g.e.*, s. 112; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 258.

⁴²² Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 108; Baranî, *a.g.e.*, s. 112.

⁴²³ Baranî, *a.g.e.*, s. 111, 112; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 258; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 293; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 93.

⁴²⁴ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 258, 259; Baranî, *a.g.e.*, s. 114; Cöhce, *a.g.m.*, s. 345.

ortadan kaldırıldı.⁴²⁵ Sultan, Tuğrul'un ortadan kalkmasıyla boşalan Bengale valiliğine Küçük oğlu Buğra Han'ı atadı.⁴²⁶ Balaban Dehli'ye dönmeden önce oğlu Buğra Han'a Vali Tuğrul'un akıbetini hatırlatarak herhangi bir isyan hareketine teşebbüs etmemesi için ona nasihatte bulundu.⁴²⁷ Bu savaş neticesinde Tuğrul'un çocukları ve maiyetinin yanı sıra birçok ganimetle birlikte iki ya da üç bin kadar da esir ele geçirildi.⁴²⁸

c. Şehzade Muhammed'in Ölümü

Balaban Bengale bölgesinde sükûneti sağlayıp Dehli'ye döndükten sonra Şehzade Muhammed Multan'a gelerek babasını ziyaret etti. Şehzade gelirken yanında birçok hediye ve at getirdi. Balaban oğlunun bu ziyaretinden çok memnun oldu ve ona nasihatlerde bulundu. Muhammed daha sonra Multan'a dönerek görevinin başına geçti.⁴²⁹

Şehzade buraya geldiği sırada 1285'de Moğolların Herat valisi olan Timur Han Kuzeybatı Hindistan'a girdi. Muhammed, Moğolları kovmak için Dipalpur bölgesine yürüdü.⁴³⁰ Sabah düşmanın yakınlarda olduğu haberini alan şehzade Ravi Nehri kıyısında ordusunu hazırladı tam bu sırada nehrin öbür tarafında olan Timur birden saldırıya geçti. Ancak Moğolların bu saldırısı şiddetli çarpışmalardan sonra püskürtüldü ve Moğollar mağlup edildi.⁴³¹ Bu sırada Muhammed öğle namazını kılmadığını fark etti ve yanındaki birkaç kişi ile küçük bir su birikintisinin yanında dua etmeye başladı. Bunu gören bir Moğol birliği fırsattan istifade ederek saldırdı ve Muhammed'i okla yaralayarak öldürdüler.⁴³² Şehzadenin ölümü Balaban'ın planlarını alt üst etti. Tıpkı İltutmuş'un oğlu Nâsır ed-dîn Mahmud'u kendisinden sonra hükümdarlık için yetiştirdiği gibi Balaban da oğlu Muhammedi veliaht olarak yetiştiriyordu. Ne yazık ki iki büyük komutanın da bu yöndeki planları şehzadelerin ölmesiyle altüst oldu. Bu iki büyük hükümdarın ne kadar ileri görüşlü oldukları öldüklerinde ortaya çıktı.

⁴²⁵ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 109-111; K. A. Nizami, *a.g.m.*, 294-296; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 94, 95.

⁴²⁶ İsemi, *a.g.e.*, s. 298; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 262; Srivastava, *a.g.e.*, s. 121.

⁴²⁷ I. Prasad, *a.g.e.*, s. 95, 96.

⁴²⁸ Baranî, *a.g.e.*, s. 118, 119.

⁴²⁹ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 113; Baranî, *a.g.e.*, s. 122; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 263.

⁴³⁰ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 113; Durak, *a.g.e.*, s. 103.

⁴³¹ Durak, *a.g.e.*, s.103; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 263-264.

⁴³² Baranî, *a.g.e.*, s. 122; Durak, *a.g.e.*, s. 103; Bkz, İsemi, *a.g.e.*, s. 299, 300.

İltutmuş'tan sonra hizmetine aldığı Türk Emir ve Melikler bağımsız hareket edip hükümdarlara istediklerini yaptırarak istikrarı bozdular. Balaban'dan sonra tahta geçen torunu Mu'İzz ed-dîn Keykûbat ise Naibü'l- Mülk Nizâm ed-dîn'in etkisinde kalarak hanedanlığı yıkılışa sürükledi.

Şehzade Muhammed'in ölümüyle derinden etkilen Balaban günlerce oğlunun yasını tuttuktan sonra Şehit'in oğlu Keyhüsrev'i Multan'a vali olarak atadı. Sultan diğer oğlu Buğra Han'ı Lakhnauti'den çağırarak ona "Oğlun Keykûbat ve yeğenin Keyhüsrev hem genç hem de tecrübesizler, benim de yaşım ilerledi ve ölümümün yakın olduğunu hissediyorum. Bu nedenle Dehli'ye gelerek benden sonra tahta geç." dedi. Ancak tahta geçmeye razı olmayan Buğra Han bir bahane bularak Lakhnauti'ye gitti. Bunun üzerine Sultan'ın üzüntüsü bir kat daha arttı ve torunu Keyhüsrev'i veliht bıraktıktan kısa bir süre sonra 1287'de vefat etti.⁴³³

Sultan Balaban yaklaşık kırk yıl Dehli Türk Sultanlığına hizmet etmiş büyük bir hükümdardı. Sadece hükümdarlık döneminde değil hükümdar olana kadar geçen dönemde de verilen her işi layıkıyla yerine getirdi. Bu uzun hizmet süresi boyunca Hindistan'daki Türk hâkimiyetini sağlamlaştırmak için uğraştı. Moğollara karşı bir savunma hattı inşa ederek onların Sultanlık topraklarını işgal etmelerine mani oldu. Her ne kadar Moğol tehlikesinden çekinip toprak genişletme yoluna gidememişse de Ülke içinde çıkan Hindu ayaklanmalarını şiddetle cezalandırarak iç güvenliği sağladı. Balaban ayrıca kendisine muhalif olan Melik ve Emirleri çeşitli bahanelerle cezalandırarak kendine karşı ortaya çıkabilecek herhangi bir alternatif yapıyı da engelledi.⁴³⁴

⁴³³ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 264, 265.

⁴³⁴ Srivastava, *a.g.e.*, s. 123, 124.

2. Mu'izz ed-dîn Keykubat

Balaban ölmeden önce torunu Kethüsrev'i veliaht olarak seçse de Melikler kendilerine daha yakın gördükleri Buğra Han'ın oğlu Keykubat'ı tahta geçirdiler. 17 yaşında Sultan olan Keykubat dedesi Balaban'ın gözetiminde iyi bir eğitim aldı. 1287 yılında tahta geçen Keykubat Mu İzz ed-dîn unvanını aldı. Yeni sultan tahta geçtikten sonra gençliğinde göremediği büyük bir zenginlik ve ihtişamla karşılaştı. Kısa sürede kendisini eğlenceye verdi ve Dehli'den ayrılarak Cemne Nehri'nin kenarına Kilughari'de inşa ettirdiği sarayda yaşamaya başladı. Genç Sultan'ın eğlenceye dalarak devlet işlerini ihmal etmeye başlaması, Balaban dönemindeki sıkıyönetimin yerini gevşek bir idarenin almasına neden oldu.⁴³⁵

Genç sultan her ne kadar iyi bir eğitim almış olsa da yönetim için tecrübesiz oluşu Nâibü'l- Mülk Nizâm ed-dîn gibi kurnaz birinin devlet yönetimini ele geçirmesine sebep oldu. Fahr ed-dîn Kutval'ın yeğeni olan Nizâm ed-dîn eğlenceye dalmış olan Sultan'ı etkisi altına alarak hükümdarlığı için plan yapmaya başladı. İlk önce kendine yakın olan melikleri önemli makamlara getirerek ilerisi için alt yapı hazırlamaya başladı.⁴³⁶

Melik Nizâm ed-dîn kendi hükümdarlığının önündeki tek engeli Şehit Muhammed Han'ın oğlu Keyhüsrev olarak görmekteydi. Eğer bu şehzade ortadan kaldırılsa Sultanlığı için önünde hiçbir sorun kalmayacaktı. Bu yüzden Keyhüsrev'i saf dışı bırakmak için planlar yapmaya başladı. Nitekim Nizâm ed-dîn Sultan'a Keyhüsrev'in yetenekli bir şehzade olduğunu ve meliklerin de ondan tarafa meylettiklerini söyleyerek Keykubat'ı kandırdı. Sultan Nizâm ed-dîn'in yalanlarına inanarak Keyhüsrev'in kendi varlığı için tehlike arz ettiği fikrine kapılarak amcaoğlunu Dehli'ye çağırttı. Keyhüsrev ise bu gelişmelerden şüphelenmesine rağmen Multan'dan ayrılarak Dehli'ye doğru hareket etti ve Rohkat mevkiinde Nizâm ed-dîn'in ayarlamış olduğu tuzağa düştü ve öldürüldü.⁴³⁷ Melik Nizâm ed-dîn'in planı tutmuş ve Keyhüsrev

⁴³⁵ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 119, Briggs, *a.g.e.*, s. 273, 274, Srivastava, *a.g.e.*, s. 125; K. A. Nizami, *a.g.m.*, 303, 304.

⁴³⁶ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.* s. 120; Baranî, *a.g.e.*, s. 126, 127; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 305.

⁴³⁷ Baranî, *a.g.e.*, s. 127; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 121; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 274, 275.

öldürülmüştü. Bu olayın ardından melikler dehşete düştüler ve büyük bir sarsıntı geçirdiler. Melik Nizâm ed-dîn Vezirü'l Mülk Hoca Hatır'ı suçladı ve onu eşeğe bindirip şehirde gezdirerek halkın önünde küçük düşürdü.⁴³⁸ Daha sonra bazı melikleri öldürtüp bazılarını da uzak memleketlere sürdü.⁴³⁹

Merkezde bu olaylar olurken Tımar Han komutasındaki Moğollar Pencab bölgesini istila ederek Samana'ya kadar ilerlediler.⁴⁴⁰ Bunun üzerine harekete geçen Keykubat ordunun başına Barbeg Han-ı Cihan'ı getirerek Moğollar'a karşı gönderdi.⁴⁴¹ Tımar Han komutasındaki Moğollar Dehli ordusunun üzerlerine geldiği haberini alınca geri çekilmeye başladılar.⁴⁴² Arkalarından giden Türk ordusu Moğolları Lahor yakınlarında mağlup ederek, birçok kişiyi öldürdü kalanlar ise esir alınarak Dehli'ye gönderildi.⁴⁴³

Sultan Keykubat'ı avucu içine alan Nizâm ed-dîn suçsuz insanlar üzerine iftira atmaya devam ediyordu. Onun son kurbanları Balaban devrinde İslamiyet'i kabul ederek Sultanlık hizmetine giren Moğollardı. Nizâm ed-dîn Sultan'a "Hizmetinizde bulunan Moğollar birliklerini bozmamışlardır. Büyük orduları ve çok sayıda taraftarları vardır. Bu nedenle ileride size karşı ayaklanabilirler" diyerek onu bir kez daha kandırdı. Sultanın emri üzerine Moğol emirlerinin hepsi yakalanarak öldürüldü. Bu meliklerin aileleri ise kendileri gibi ortadan kaldırıldı.⁴⁴⁴ Kana doymak bilmeyen Nizâm ed-dîn Balaban zamanının iki önemli şahsiyeti olan Multan emîri Melik Alâ ed-dîn Şâhbek ile Baran valisi Melik Nasr ed-dîn Tuzki (Yüzki)'yi de bir hile ile ortadan kaldırmayı başardı.⁴⁴⁵ Nizâm ed-dîn'in zulmünden korkan bir takım bey ve emirler onun kayınpederi olan Fahr ed-dîn Kutval'ın etrafında toplandılar ve ondan yardım

⁴³⁸ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 121; Baranî, *a.g.e.*, s. 127; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 275, 276.

⁴³⁹ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 275, 276. K. A. Nizami, *a.g.m.*, 305, 306.

⁴⁴⁰ Srivastava, *a.g.e.*, s. 125.

⁴⁴¹ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 121; K. A. Nizami, *a.g.m.*, 306.

⁴⁴² Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 278.

⁴⁴³ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s.121; Briggs, *a.g.e.*, s. 275.

⁴⁴⁴ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 121; Baranî, *a.g.e.*, s. 127, 128.

⁴⁴⁵ Baranî, *a.g.e.*, s. 128; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 278.

istediler,⁴⁴⁶ Bunun üzerine Kutval damadını yanına çağırıp nasihatte bulunmuşsa da Nizâm ed-dîn yine kendi bildiğini okudu.⁴⁴⁷

Lakhnauti valisi Buğra Han oğlunun Nizâm ed-dîn'in elinde kuklaya döndüğünü ve devlete sadık olan birçok beyi de katlettiğini duyunca oğluna mektuplar yazarak yaptığının yanlış olduğunu ve derhal bırakması gerektiğini söyledi. Fakat eğlenceden başka hiçbir şeyi gözü görmeyen Keykubat babasının telkinlerini önemsemeyerek yaşantısına devam etti. Tavsiyelerinin oğlu üzerinde hiçbir etkisi olmadığını anlayan Buğra Han Kaykubat ile yüz yüze görüşmek için Lakhnauti'den çıkarak Dehli'ye doğru ilerledi. Keykubat da babasının üzerine yürüdüğü haberini alınca hemen ordusunu toplayıp harekete geçti. İki ordu Gogra Nehri kenarında karşılaştı. Baba oğul arasında gidip gelen mektuplar olası bir savaşı engelledi ve baba oğul arasında duygusal bir ortam oluştu. Neticede bir araya geldiler ve Buğra Han oğluna nasihatlerde bulunarak Nizâm ed-dîn'i yanından uzaklaştırmasını söyledi.⁴⁴⁸ Bu görüşmeden sonra Buğra Han Lakhnauti'ye dönerken Keykubat da Dehli'ye doğru hareket etti. Sultan başkente geldikten sonra babasının tavsiyelerini hatırlayarak içki ve eğlenceyi bir kenara bıraktı.⁴⁴⁹ Daha sonra kendisi için tehlike oluşturan Nâibü'l Mülk Nizâm ed-dîn'i Multan bölgesindeki sorunları çözmesi için oraya atadı. Ancak Melik Nizâm ed-dîn Sultan'ın kendisini başkentten uzaklaştıracağını sezip gitme işini geciktirince zehirlenerek öldürüldü. Buğra Han'ın oğlu üzerine yapmış olduğu bu sefer devlet kademelerinde görev yapan Türk Emir ve Meliklerinin tamamen ortadan kalkmasını önledi. Ancak Kalaçlar'ın devlet kademesinde görevlendirilmeleri onların güçlenmesine neden oldu.⁴⁵⁰

Sultan'ın bir dönem ara verdiği eğlenceye tekrar başlaması sağlığını derinden etkiledi ve hastalandı. Devletin önemli yerlerine yapılan atamalar yönetimde bir düzelme yapmadı. Aksine bu göreve getirilen kişiler kendi aralarında rekabete başladı. Bu da devlet içinde daha önceden var olan kargaşayı iyice arttırdı. Keykubat yaptırmış

⁴⁴⁶ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 278.

⁴⁴⁷ Baranî, *a.g.e.*, s. 128, 129; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 306.

⁴⁴⁸ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 122, 126; Baranî, *a.g.e.*, s. 130, 131; Srivastava, *a.g.e.*, s. 125, 126; Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 281-286; Haig, *a.g.m.*, s. 85, 86.

⁴⁴⁹ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 127.

⁴⁵⁰ Cöhce, *a.g.m.*, s. 348.

olduğu Kilugari'deki sarayında hasta yatarken bazı melikler onun küçük yaşta olan oğlu Şems Ed-dîn Keyümers'i tahta geçirdiler böylece Dehli Türk Sultanlığında iki tane sultan oldu.⁴⁵¹ Nâibü'l Mülk Nizâm ed-dîn'in ölümünün ardından Ârız-ı Memalik olarak atanan Celâl ed-dîn Firûz Şâh'a Baran'ın iktâsı da tahsis edilmişti. Devlet idaresinin zayıflamasıyla Melik Kaçan ve Melik Suhra önderliğinde bazı Türk melikleri Keykubat hasta yatarken oğlu Keyümers'i tahta geçirdiler. Daha sonra bu melikler kendilerine rakip olarak gördükleri Kalaçlar'ı yönetimden uzaklaştırmak için harekete geçtiler. Bunun üzerine Celâl ed-dîn Firûz Şâh Kalaçlar'ı etrafında toplamaya başladı. Bazı Türk meliklerinin de desteğini alarak muhalifleri ortadan kaldırdı ve kısa süre sonra da Dehli'ye gelerek tahtı ele geçirdi.⁴⁵²

Firûz Şâh ilk başta yanında tuttuğu Keyümers'i daha sonrada onun babası olan Keykubat'ı öldürdü.⁴⁵³ Böylece Balaban'ın kurmuş olduğu muazzam hanedanlık kendinden sonra tahta çıkan torununun başarısız yönetimi yüzünden Balaban öldükten üç yıl sonra yıkıldı. Balaban hanedanının yıkılmasıyla Dehli'de Kalaçlar 30 yıl sürecek olan yeni bir hanedanlık kurdular.

⁴⁵¹ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 289-291.

⁴⁵² K. A. Nizami, *a.g.e.*, s. 308, 310; Cöhce, *a.g.m.*, s. 348.

⁴⁵³ Aziz Ahmet, *a.g.e.*, s. 291.

II. BÖLÜM

XIV. YÜZYILDA HİNDİSTAN'DA TÜRKLER

A. KALAÇ HANEDANI (1290-1320)

Reşîdü'd-dîn'in Oğuznamesin'de Oğuzlara mensup ama sonradan onlardan ayrılmış,⁴⁵⁴ Divanü Lûgat-it Türk'te ise bir Türk boyu olarak geçen Kalaçlar (Halaçlar)⁴⁵⁵ tam olarak bilinmeyen eski bir tarihte Afganistan'a göç ederek Ceyhun ve Sind nehirleri arasında bir bölgeye yerleşmişlerdi.⁴⁵⁶ Bölgeye yerleşen Kalaçlar bir devlet kuramamışlar ve buraya hâkim olan devletlerin egemenliği altında yaşamışlardır. Kalaçlar, Gazneliler bölgeye hâkim olduktan sonra onların hizmetine girip Hindistan seferlerine iştirak ettiler. Bu yeni fetihlerden sonra bölgeye kütleler halinde yerleşmeye başlayan Kalaç grupları Gazneliler yıkıldıktan sonra Gurluların hâkimiyetine girip onların hizmetinde bulundular.⁴⁵⁷ Kishori Saran Lal eseri *History of Khaljis*'de Kalaçlar'ın soyu hakkında çeşitli görüşlere yer vermiştir. Bu görüşlerden birkaçı şöyledir: Nizâm ed-dîn Ahmed eserinde⁴⁵⁸ Kalaçların atası olan Kalaç Han'ın Cengiz Han'ın torunu olduğunu aktarmıştır. Bunun aksine Selçukname'de Kalaçların Nuh'un oğlu Yafes'in soyundan geldiği aktarılmıştır. Baranî eserinde hâkimiyet mücadelesi veren Kalaç ve Türkleri farklı iki grup olarak aktarmıştır. Fakat hem Nizâm ed-dîn Ahmed hem de Baranî'nin eserlerinde yazdıklarının aksine Kalaçlar'ın Türk oldukların kanıtlayan birçok delil vardır. Nitekim Nizâm ed-dîn Ahmed'in Cengiz'in damadının soyundan geldiği bilgisi doğru değildir, çünkü Kalaçlar Moğollardan önce Harezmşahlar Devleti'nin egemenliği altında onlara hizmet ediyordu. Baranî'ye gelince farklı gruplar olduğu algısı tamamen yanlıştır. Burada iki grup arasında iktidar mücadelesi verildiği için doğal olarak Kalaçlar Celâl ed-dîn'i desteklemiş, bazı Türk Melikleri de ona karşı gelmiştir.⁴⁵⁹ Bütün bunları bir kenara bırakırsak gerek yaşam tarzları gerekse dilleri⁴⁶⁰ dikkate alınırsa Kalaçlar'ın eski bir Türk zümresi olduğu ortaya çıkar.

⁴⁵⁴ A. Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı Reşîdü'd-dîn Oğuznamesi Tercüme Tahlili*, s. 45, 46; Ayrıca Kalaçlarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Emel Esin, "Butân-ı Halaç", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, C. 17, İstanbul 1972, s. 25-67.

⁴⁵⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*, terc. Besim Atalay, C. 2, Ankara 2013, s. 839.

⁴⁵⁶ Cöhce, *a.g.m.*, s. 348.

⁴⁵⁷ M. Fuad Köprülü, "Halaç", *İA*, C. V.I, s. 112.

⁴⁵⁸ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, bkz. 132.

⁴⁵⁹ Kishori Saran Lal, *History of Khaljis*, London 1967, s. 8-13.

⁴⁶⁰ Halaçça için bkz., Mehmet Ölmez, "Halaçlar ve Halaçça", *Çağdaş Türk Dili*, S. 84, Şubat 1995, s. 15-22.

Kalaçlar, Gurluların hâkimiyetinde yaşarken onlara mensup olan Gazi İhtiyâr ed-dîn Bahtiyâr Kalaç onların hizmetine girmek için Gazne'ye geldi. Fakat burada herhangi bir görev verilmemesi üzerine Hindistan'a gelerek Dehli Türk Sultanlığının hizmetine girdi. Kısa sürede kendini gösteren Bahtiyâr Bengale bölgesini fetheden ilk Türk kumandanı oldu. Onun burayı ele geçirmesinden sonra Kalaçlar bir süre buraya hâkim olmuşsa da daha sonra İltutmuş döneminde 1227'de onların bölgedeki hâkimiyetine son verilmişti.

Kısa süre Bengale bölgesine hâkim olan Kalaçlar'ın yoğun bir şekilde Hindistan'a gelmesi Moğolların baskısı sonucu olmuştur. Nitekim Moğolların Afganistan'ı ele geçirmeleriyle birlikte bölgede bulunan Kalaç Türkleri Hindistan'a göç etmeye başladılar. Buraya gelen Kalaçlar Dehli Türk Sultanlığının hizmetine girerek devletin birçok yerinde görev aldılar.⁴⁶¹ Ancak Balaban zamanında onların devletin üst kademelerinde görev almalarını engelledi. Kalaçlar'ın etkin bir şekilde yüksek mevkilerde görev almaları Balaban'ın oğlu Buğra Han'ın oğlu Keykubat'a Kalaç beylerine Önemli mevkilerin verilmesi gerektiği nasihatinden sonra başlamıştı. Sultan Keykubat babasının nasihatine uyarak Kalaçlar'ı yüksek mevkilere getirdi. Fakat Kalaçlar devlet yönetiminde baskın çıkararak Balaban hanedanını yıkıp kendi hanedanlıklarını kurdular. Onlara bu yolu açan Keykubat ve oğlu Keyümers'i de öldürdüler.⁴⁶²

⁴⁶¹ M. Fuad Köprülü, "Halaç", *a.g.m.*, s. 113.

⁴⁶² Cöhce, *a.g.m.*, s. 348.

1. Calaleddin Firûz Şâh

Celaleddin'in doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Babası Yuğruş (vezir) lakabını taşıyordu. Bu da onun asil bir aileden geldiği anlamına geliyor.⁴⁶³ Firûz Şâh ailesiyle birlikte göç ederek Hindistan'a gelmiş ve buradaki Türk Sultanlarının hizmetine girmişti. Firûz Şâh yapmış olduğu hizmetlerden dolayı Saray-ı Cîndâr'lığa⁴⁶⁴ kadar yükseldi ve bu görevden sonra da Samana bölgesinin valiliğine atandı.⁴⁶⁵ Balaban devrinde yüksek mevkilerden uzak tutulan Celaleddin'in bu mevkilere gelmesi Sultan Keykubat'ın babası Buğra Han ile Gogra Nehri kıyısındaki yapmış olduğu görüşmeden sonra olacaktı.⁴⁶⁶ Moğollar'a karşı göstermiş olduğu başarılar sayesinde ünlenen Firûz Şâh, Keykubat zamanında Samana valiliği görevini yürütmekte iken bu başarılarından dolayı Şayeste Han unvanı verildi. Samana'da iken Melik Tuzaki'nin ölümüyle boşalan Arız-ı Memalik makamına getirildi ve Baran'ın iktâsı da kendisine verildi.⁴⁶⁷

Firûz Şâh'ın önemli bir mevkii ye gelip etrafına Kalaçlar'ı toplamasının yanı sıra Kalaçlar'ın devlet kademesinde çoğalmasından dolayı rahatsız olan Emir-i Hâcip Melik Aytımar Kaçan ve Melik Aytımar Suhra gibi bazı Türk Melikleri Firûz Şâh'ı Kalaçlar'ın yönetiminden uzaklaştırmak istiyorlardı.⁴⁶⁸ Bu amaçla Kilughari'de hasta yatan Keykubat'ın yerine oğlu Keyümersi tahta geçirdiler. Merkezde bu olaylar olurken Firûz Şâh'ta Bahapûr'da orduyu denetlemekteydi.⁴⁶⁹ Kendisine karşı yapılan bu planı öğrenen Firûz Şâh askerlerini topladı. Kalaç, emir ve meliklerinin yanı sıra diğer bazı Türk meliklerinin de kendisine katılmasıyla güçlenen Celâl ed-dîn Firûz ordusuyla birlikte Dehli'ye yürüdü. Kilughari'ye gelen Firûz Şâh Aytımar Kaçan'ı mağlup ederek yönetimi eline aldı.⁴⁷⁰ Firûz Şâh ilk önce kendisini, küçük yaşta olan Keyümers'e vekil olarak atasa da daha sonra hem onu hem de babası Keykubat'ı öldürerek tahta geçti.⁴⁷¹

⁴⁶³ Orhan F. Köprülü, "Firûz Şah Halaci", *DİA*, C. 13, s. 140.

⁴⁶⁴ Hükümdar ve sarayın güvenliğinin sağlanmasından sorumlu olan Muhafızlara Cîndâr adı verilmektedir. Bkz. S. Haluk Kortel. *Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat*, Ankara 2006, s. 106-109.

⁴⁶⁵ Srivastava, *a.g.e.*, s. 141.

⁴⁶⁶ Cöhce, *a.g.m.*, s. 349.

⁴⁶⁷ Srivastava, *a.g.e.*, s. 140; M. Fuad Köprülü, "Firûz Şah Halaci", *İA*, C. 4, s. 661.

⁴⁶⁸ Srivastava, *a.g.e.*, s. 140.

⁴⁶⁹ Cöhce, *a.g.m.*, s. 349.

⁴⁷⁰ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 131; Baranî, *a.g.e.*, s. 134, 135.

⁴⁷¹ Srivastava, *a.g.e.*, s. 141.

Celeleddin Firûz Şâh Türk emir ve meliklerinin Balaban hanedanına bağlı olduklarının farkındaydı ki bu sebeple⁴⁷² Dehli'ye saldırmadan önce şehrin dışındaki Kilughari kasabasında ikamet etmeye başladı ve Celâl ed-dîn unvanını aldı. İlk başta Keykubat'ın yarım kalan sarayını tamamladı. Daha sonra Cemne Nehri'nin kenarına güzel bir bahçe yaptırdı.⁴⁷³ Sultan burada kalarak Dehli halkının gelip kendine itaat etmesini bekledi. Fakat Melikler şehre saldırıp ele geçirme niyetindeydiler ve Sultan'ı şehre saldırmaması yönünde ikna etmeye çalışıyorlardı. Fakat Kalaç Emir'i kendine yapılan ısrarlara rağmen şehri savaşıla değil barışla ele geçirmek istediği için kararından dönmedi. Neticede onun isteği doğrultusunda olaylar gerçekleşti⁴⁷⁴ ve birçok Türk kumandan ve emir huzuruna gelerek ona biat ettiler. Bunun sonucunda Dehli kapıları Firûz Şâha açıldı ve onun hâkimiyetini tanıdılar.⁴⁷⁵

Celeleddin'in Firûz Şâh tahtı tamamen ele geçirdikten sonra önemli yer ve mevkilere yakınlarını atadı. Büyük oğlu İhtiyar ed-dîn'e Han-ı Hanan unvanı ve Dehli civarı iktâ olarak verildi. İkinci oğlu Hüsam ed-dîn Erkli Han küçük oğlu Kadir Han adını aldı. Firûz Şâh'ın amcası Melik Hüseyin Tacü'l Mülk adını alırken, yeğenleri Alâ ed-dîn ile Mi izz-ed-dîn sırasıyla Emir-i Tüzük ve Emîr-i âhûr olarak atandılar.⁴⁷⁶

Yeni Sultan'ın ilk karşılaştığı tehlike Melik Çahçu Kişili Han'ın isyanıydı. Kara'nın valiliğine atanan Balaban'ın yeğeni Çahçu Firûz Şâh'ın iyi niyetinden faydalanarak diğer meliklerin desteğiyle isyan etti. Kendi adına Hutbe okutup para kestiren Çahcu, Mugus id-dîn unvanı aldı.⁴⁷⁷ Melik bu başkaldırı hareketi sırasında büyük bir destek buldu. Özellikle Eved valisi Emir Ali Sercandar, Celâl ed-dîn' den hoşlanmayan Balabanlı Melikler ve bazı Hindu beyleri Çahçu'ya katıldı.⁴⁷⁸ Bunlara ek olarak Dehli'nin bazı ileri gelenleri de Balaban'dan sonra tahta yeğeni Çahçu'nun geçmesini istiyorlardı.⁴⁷⁹ Ancak Melik Çahçu Bengale hâkimi olan amcası Buğra Han ile münasebete geçti ve onun desteğini aldı. Melik'in bu hareketlerini Firûz Şâh

⁴⁷² Cöhce, *a.g.m.*, s. 349.

⁴⁷³ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 133, Baranî, *a.g.e.*, s. 137; Lal, *a.g.e.*, s. 15.

⁴⁷⁴ Cöhce, *a.g.m.*, s. 349.

⁴⁷⁵ M. Fuad Köprülü, "Firûz Şah Halaci", *a.g.m.*, s. 661.

⁴⁷⁶ Lal, *a.g.e.*, s. 16.

⁴⁷⁷ Baranî, *a.g.e.*, s. 137; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 134, 35; Lal, *a.g.e.*, s. 19.

⁴⁷⁸ Baranî, *a.g.e.*, s. 138; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 135.

⁴⁷⁹ Lal, *a.g.e.*, s. 19.

yakından takip etmekteydi.⁴⁸⁰ Birliklerini toplayan Çahçu Dehli üzerine yürüdü. Bunun üzerine Firûz Şâh isyanın büyüyüp yayılmasını engellemek için büyük oğlu Han-ı Hanan'ı Dehli'de vekil olarak bırakarak Çahçu üzerine yürüdü.⁴⁸¹ Cemne Nehri'ni geçtikten sonra ordusunu ikiye bölen Sultan bir kısmını Erkli Han komutasında Çahçu üzerine yollarken bir kısmını da kendi komutasına alarak oğlunu arkadan takip etmeye başladı.⁴⁸² Erkli Han Kali Nadi Nehri'ne vardığında Çahçu'nun ordusu nehrin öbür kıyısına ulaşmıştı. Bunun üzerine nehri geçen şehzade eski Balaban Melikleri yerel Hindu beyleri ve Çahçu'dan oluşan büyük bir orduyla karşılaştı. Süratle düşman üzerine saldıran şehzade onları mağlup etti.⁴⁸³ Bozguna uğrayan Melik Çahçu kaçarak uzaklaşsa da ardından yapılan ikinci savaşta Melik dâhil birçok kişi esir edildi. Bedaun'da bulunan Sultan Firûz Şâh'ın yanına getirildi. Sultan Firûz Şâh esirleri affetti.⁴⁸⁴ Melik Çahçu da gözetim altında tutulmak için Multan'a gönderildi. Kara bölgesinin valiliğine de yeğeni Alâ ed-dîn'i atadı.⁴⁸⁵

Sultan Firûz Şâh 1291'de başka bir isyan hareketi önledi. Şeyh Ferid-üd-dîn'in talebesi olan Seydi Mevla adında birisi Dehli'ye yerleşip kendine taraftar toplamaya başlamıştı.⁴⁸⁶ Seydi Mevla çok iyi bir din adamı olmasına rağmen Cuma Mescidine hiç gitmemiş, Dehli'de kurmuş olduğu Hangah'da mürit ve taraftarlarını toplamaya başlamıştı. Onun taraftarları arasında üst düzey devlet adamları, Kalaçlara düşman olan Melikler hatta kardeşi Erkli Han ile arası açılan Sultan'ın büyük oğlu Han-ı Hanan bile vardı.⁴⁸⁷ İsyancılar Sultan Cuma günü namaza gittiği zaman saldırıp onu öldürmeye karar vermişlerdi. Planları gerçekleştikten sonrada Seydi Mevla kendini Halife ilan edecekti.⁴⁸⁸ Ancak bu suikastı önceden haber alan Sultan ani bir baskınla Seydi Mevla ve diğer isyancıları yakaladı.⁴⁸⁹ Mevla'nın taraftarı olan üst düzey devlet adamları

⁴⁸⁰ Cöhce, *a.g.m.*, dip.382, A. B. M. Habibullah, "Jelaluddin Khalji," *A Comprehensive History of India*, Delhi 1970, s. 313.

⁴⁸¹ Baranî, *a.g.e.*, s. 137; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 134, 35.

⁴⁸² Lal, *a.g.e.*, s. 19.

⁴⁸³ Yahya Bin Ahmad Bin Abdullah Sirhindi, *The Tarikh-i Mübarakshahi*, By, H. Beveridge, Delhi 1986, s. 60; Baranî, *a.g.e.*, s. 138; A. B. M. Habibullah, *a.g.m.*, s. 315, 16; Lal, *a.g.e.*, s. 20-22.

⁴⁸⁴ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 136; Baranî, *a.g.e.*, s. 139.

⁴⁸⁵ Sirhindi, *a.g.e.*, s. 60; Cöhce, *a.g.m.*, s. 350..

⁴⁸⁶ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 141; Haig, "The Khalji Dynasty and the First Conquest of the Deccan", *a.g.e.*, s. 94.

⁴⁸⁷ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 140, 141; Lal, *a.g.e.*, s. 23, 24.

⁴⁸⁸ Lal, *a.g.e.*, s. 25.

⁴⁸⁹ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 142.

ülkenin çeşitli yerlerine sürüldü. Seydi Mevla ise Erkli Han tarafından babasından habersiz olarak fillerin altına atılarak öldürüldü.⁴⁹⁰ Aynı yıl kurak geçti ve ülkede kıtlık baş gösterdi. Birçok Hindu açlığa dayanamadı ve kendilerini Cemne Nehri'ne atarak hayatlarına son verdi.⁴⁹¹

Sultan Firûz Şâh 1291 tarihinde Retenbûr üzerine sefere çıktı. Sultan sefere çıkmadan önce büyük oğlu Han-ı Hanan ölmüştü. Bu nedenle Sultan ortanca oğlu Erkli Han'ı Dehli'de vekil olarak bırakarak büyük bir ordu ile sefere çıktı. Hızlı bir şekilde Jhain'e ulaşan Sultan burayı ele geçirerek tapınakları yıktırdı.⁴⁹² Burada birçok ganimet elde eden ordu Retenbûr üzerine yürüdü. Daha önceki Türk Sultanları birkaç defa burayı ele geçirmişti. Aybeg 1209'da bir sefer yapmış ama başarısız olmuştu. İltutmuş 1226'da ele geçirmiş fakat Raziye'nin hükümdarlığı sırasında yeniden Racputlar'ın eline geçmişti. Daha sonra Balaban 1249'da yeniden Türk hâkimiyetini tesis etmişti. 1282'de Rana Hanmir bölgeyi ele geçirerek bölgedeki Ranaları kendine bağlamıştı.⁴⁹³ Retenbûr'u kuşatan ordu Rana'nın başarılı bir şekilde mukavemet etmesi üzerine Kalaç ordusu bir şey elde edemedi geri döndü.⁴⁹⁴

Kalaç ordusu Retenbûr'u kuşattığı sırada İlhanlı ordusu Pencab bölgesine girerek yağma hareketine başladı. Celâl ed-dîn'in Pencab bölgesinde almış olduğu tedbirlere rağmen elli bin kişilik bir Moğol ordusu Multan'a girdi. Abdullah Han komutasındaki İlhanlı ordusu Sind Nehri kıyısında Kalaç ordusuna mağlup olarak sulh teklifinde bulundu ve teklif Firûz Şâh tarafından kabul edildi.⁴⁹⁵ Yapılan anlaşmaya göre İlhanlı ordusu geri çekilecek ve isteyenler Hindistan'da kalabileceklerdi. Bu anlaşma maddesiyle yaklaşık dört bin kişi İslamiyet'i kabul edip Dehli yakınlarındaki Moğolpür kasabasına yerleştirildi.⁴⁹⁶

⁴⁹⁰ Cöhce, *a.g.m.*, s. 350; Bu isyan hakkında detaylı bilgi için Bkz. Nizâm ed-dîn Ahmed, s.140-142; Sirhindi, *a.g.e.*, s 61-63; Baranî, *a.g.e.*, s. 144, 146; Briggs, *a.g.e.*, s. 296-301.

⁴⁹¹ Baranî, *a.g.e.*, s. 146; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 142.

⁴⁹² Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 142, 143; Briggs, *a.g.e.*, s. 301; Lal, *a.g.e.*, s. 27.

⁴⁹³ Lal, *a.g.e.*, s. 28.

⁴⁹⁴ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 142, 143; A. L. Srivastava, *a.g.e.*, s. 143, 144; Cöhce, *a.g.m.*, s. 350.

⁴⁹⁵ Durak, *a.g.e.*, s. 109, 110.

⁴⁹⁶ Baranî, *a.g.e.*, s. 147; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 143; Srivastava, *a.g.e.*, s. 144.

Firûz Şâh'ın döneminin en önemli olayı Sultan'ın yeğeni Alâ ed-dîn Muhammed Şâh'ın Dekkan bölgesindeki Devletabad şehrine izinsiz bir akın yapmasıydı. Alâ ed-dîn Kara valisi iken Firûz Şâh'tan izinsiz olarak Bilsa üzerine sefer yaparak Hinduların taptığı heykelleri ele geçirmişti. Burada ele geçirdiği heykellerle birlikte birçok mücevheri Sultan'a yollayan Alâ ed-dîn onun ilgisine mazhar oldu. Bunun üzerine Sultan yeğenine Eved valiliğinin yanı sıra onu Arız-ı memalik yaptı.⁴⁹⁷

O dönemde Dekkan yarımadasının batı tarafının büyük bir kısmı Deogir devletinin hâkimiyetindeydi. Bölgenin cezp edici zenginliği son derece yetenekli biri olan Alâ ed-dîn'in 1296 yılında buraya bir sefer yapmasına neden oldu.⁴⁹⁸ Alâ ed-dîn Sarp dağlıklarla çevrili olan Dekkan bölgesine girerek Devletabad (Deogir)'ı kuşattı. Buranın racası Ramaçandra hiç beklemediği bir anda uğradığı bu saldırı karşısında mağlup oldu. Ancak racanın asıl ordusu başkentte değildi. Bu yüzden Alâ ed-dîn'le anlaşmaya yanaşmadıysa da neticede elinden gelecek bir şey yoktu. Alâ ed-dîn birçok ganimetle şehirden çıkacakken racanın oğlunun başında olduğu ordu çıkageldi. Yapılan savaşta ilk başta yenilir gibi olan Melik'in ordusu daha sonra Devletabad'a bırakmış olduğu bin kişilik bir askerle düşman ordusunu mağlup etti.⁴⁹⁹ Bu başarılı seferden sonra Raca Ramaçandra yıllık vergi vermeye razı oldu. Ayrıca kızını da Alâ ed-dîn ile evlenmesi için ona verdi.⁵⁰⁰

Bu seferden sonra büyük ganimetlerle görev yerine gelen Melik izinsiz yapmış olduğu bu seferin neticelerinin farkındaydı.⁵⁰¹ Melik amcasına bir mektup yazarak elde etmiş olduğu ganimetleri sultana getireceğini ancak düşmanlarının entrikalarından korktuğunu, bu yüzden hareket edemediğini söyledi. Sultan ise onun bu yalanlarına kandı ve kendisi de bir mektup yazdı. İki taraf arasında gidip gelen mektuplardan sonra Celaleddin Kara'ya gitmek için harekete geçti. Yakın adamları ve danışmanları oraya gitmemesi konusunda uyardılarsa da yoluna devam etti. Sultan görüşme yoluyla bu işi

⁴⁹⁷ Baranî, *a.g.e.*, s. 148; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 144.

⁴⁹⁸ M. Fuad Köprülü, "Alâeddin Halaci", *İA*, C. I, s. 279.

⁴⁹⁹ Bayur, *a.g.e.*, 302-304.

⁵⁰⁰ Lal, *a.g.e.*, s. 46.

⁵⁰¹ Sirhindi, *a.g.e.*, 65, 66.

halletmeyi planlıyordu ancak onun tedbirsiz davranışı sonunu getirdi. 20 Temmuz 1296'da yeğeni ile görüştüğü sırada öldürüldü.⁵⁰²

Hanedanlığın Kurucusu Celaleddin Firûz Şâh öldükten sonra veliaht olarak Multan'da bulunan Erkli (Erkulu) Han'ın yerine Dehli'de bir sultan ilan edilmesi gerektiği düşüncesine varan Celaleddin'in karısı⁵⁰³ küçük oğlu İbrahim'i Dehli'de tahta çıkardı.⁵⁰⁴ Ancak bu olay Erkli Han ile kardeşi İbrahim'in arasını açtı. Kardeşler arasında yaşanan bu olaylardan faydalanan Alâ ed-dîn Muhammed önce İbrahim'i sonrada Multan ve Lahor hâkimi Erkli Han'ı etkisiz hale getirerek 1296 yılında Dehli'de tahta çıktı.⁵⁰⁵ Son derece iyi kalpli olan Celaleddin Firûz Şâh en büyük düşmanlarını bile affetme lütfünde bulunmuş bir hükümdardı. Ancak onun bu iyi niyeti başına hep dert açmış sonunda da öz yeğeni tarafından öldürülmesine neden olmuştu.

2. Alâ ed-dîn Muhammed Kalaç (1296-1316)

Celâl ed-dîn Firûz Şâh'ın yeğeni olan Alâ ed-dîn Muhammed, babası Şâhab ed-dîn öldükten sonra amcası Firûz'un himayesine girdi. Alâ ed-dîn'in çocukluk ve gençlik yılları hakkında hemen hemen hiç bilgi yoktur.⁵⁰⁶ Firûz Şâh sultan olduktan sonra ilk başta Emîr-i Tüzük olarak atanan Alâ ed-dîn kısa süre sonra da Kara'nın valiliğine atandı.⁵⁰⁷ Onun Kara valisi olması hayatının dönüm noktası oldu. Alâ ed-dîn vali olarak atandıktan sonra Sultan Celâl ed-dîn den habersiz Devletabad'a bir sefer düzenledi. Alâ ed-dîn 1292 yılında Sultan'dan izin alarak Bhila üzerine sefere çıktı. Hızlı bir şekilde şehrin önüne gelen Türk ordusu şehirde büyük bir korkuya neden oldu. Şehir halkı heykellerini Müslümanların eline geçmesinden korkarak sakladılar. Ancak bu çabaları boşa çıktı ve ordu tapınakları yıkarak birçok ganimet elde etti. Bu sefer sırasında büyük heykellerin yanı sıra birçok ganimet Dehli'ye nakledildi. Sultan Celâl

⁵⁰² Baranî, *a.g.e.*, s. 151, 155.

⁵⁰³ Baranî, *a.g.e.*, s. 156; Bayur, *a.g.e.*, s. 305.

⁵⁰⁴ Baranî, *a.g.e.*, s.156; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 152.

⁵⁰⁵ Baranî, *a.g.e.*, s. 157.

⁵⁰⁶ Lal, *a.g.e.*, s. 33.

⁵⁰⁷ Srivastava, *a.g.e.*, s. 147; Lal, *a.g.e.*, s. 33, 34.

ed-dîn Alâ ed-dîn'in bu başarısından çok memnun olarak onu Arız-ı memalik yaparak Kara'nın yanında Eved'in iktâsını da ona verdi.⁵⁰⁸

Bölgenin zenginliklerinin farkına varan Alâ ed-dîn Muhammed bir kez daha Güney Hindistan'a sefer yapmaya hazırlandı. Yeterli hazırlıkları yaptıktan sonra Sultan'dan izin almadan 26 Şubat 1296'da⁵⁰⁹ Kara'dan ayrılarak Devletabad üzerine sefere çıktı.⁵¹⁰ Alâ ed-dîn sefere çıkmadan önce Baranî'nin amcası Alâ'ül-mülkü Kara'da vekil olarak bıraktı.⁵¹¹ Devletabad Kuzey Hindistan ve Dekkan yarımadası arasında kalan bir bölge olup kuzeyinde Vindya Dağları, kuzey batısında Gücerat ve Malva, Batısında Batı Gat Dağı, güneyinde Dvarasamudra, doğusunda ise Telingana Krallıkları vardır. Vindya dağlarıyla korunan Devletabad'a 8. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar yabancı istilacıların saldırısından uzak kaldı. Burası 12. yüzyılın sonlarına doğru Bhillama Yadava tarafından ele geçirildi. Kalaç akınları sırasında Devletabad'da Yadava kralı Ramaçandra idi.⁵¹² Alâ ed-dîn bölgeye ulaştığında Raca'nın oğlu orduyla birlikte şehrin dışına çıkmıştı.⁵¹³ Raca ise Türklerin geldiğini görünce kaçarak kaleye sığındı. Ancak ordunun saldırısına dayanamayarak teslim oldu. Bunun üzerine ordu şehre girerek 30 fil, birkaç bin at ve sayısız değerli mücevher ve eşya ganimet olarak aldı.⁵¹⁴ Kalaçlar'ın şehri ele geçirip yağmalandığı haberini alan Raca'nın oğlu Singhana süratle Kalaçlar üzerine yürüdü, Alâ ed-dîn Muhammed ise Nusret Han komutasındaki bin kişilik bir orduyu şehre bırakarak Singhana üzerine yürüdü. Savaş başladıktan sonra Alâ ed-dîn'in ordusu Singhana karşısında güçsüz düştü ve tam mağlup olacakken Nusret Han'ın yardıma gelmesiyle korkuya kapılan Hindular mağlup edildiler.⁵¹⁵ Bu savaştan sonra Raca kızını Alâ ed-dîn'e vererek yıllık vergi göndermeyi de kabul etti.⁵¹⁶ Yaptığı bu seferle bölgeyi yakından tanıma fırsatı yakalayan Alâ ed-dîn burayı fetheden ilk Türk hükümdarıydı. Ne Aybeg ne İltutmuş ne de Balaban buraya sefer dahi yapmamışlardı. Bölgeyi kendine bağladıktan sonra iktâsı olan Kara'ya doğru yola çıkan

⁵⁰⁸ Lal, *a.g.e.*, s. 36, 37.

⁵⁰⁹ Lal, *a.g.e.*, s. 40.

⁵¹⁰ İsemi, *a.g.e.*, s. 397; Baranî, *a.g.e.*, s. 149.

⁵¹¹ Baranî, *a.g.e.*, s. 149; Lal, Gös. Yer.; A. B. M. Habibullah, *a.g.m.*, s. 322.

⁵¹² Lal, *a.g.e.*, s. 38.

⁵¹³ İsemi, *a.g.e.*, s. 401; Baranî, *a.g.e.*, s. 150; Haig, *a.g.m.*, s. 96.

⁵¹⁴ Baranî, s. 150.

⁵¹⁵ Lal, *a.g.e.*, s. 44, 45; Haig, *a.g.m.*, s. 96, 97.

⁵¹⁶ İsemi, *a.g.e.*, s. 402; Lal, *a.g.e.*, s. 46.

Alâ ed-dîn habersiz giriştiği bu sefer yüzünden Sultan'la arasının açılacağı farkındaydı. Nitekim o bu durumu bir fırsata dönüştürerek amcası Firûz Şâh'ı ortadan kaldırıp yerine geçti.

Alâ ed-dîn Muhammed 1296 yılının sonlarına doğru tahta çıktıktan sonra Uluğ Han ve Zafer Han'ı diğer Melik ve Emirlerle birlikte amca oğullarını ortadan kaldırmak için Multan üzerine yolladı. Ordu Multan'a gelerek bir ya da iki ay burasını kuşattı. Kuşatmaya dayanamayan şehir halkı eski sultan Celâl ed-dîn'in çocuklarına karşı gelmesi üzerine Şehzadeler Şeyhül İslam'ı Uluğ Han'a göndererek barış teklifinde bulundu. Uluğ Han gelen bu teklifi kabul ederek şehzadelerin güvenini kazandı. Multan'ın ele geçirildiği haberi Dehli'ye gönderildi. Uluğ Han ve Zafer Han, Erkli Han ve Rükned-dîn İbrahim'le birlikte onların emir ve meliklerini de yanlarına alarak Dehli'ye doğru hareket ettiler. Kafile yolu yarılacağı sırada başkentten gönderilen Nusret Han, Erkli Han ve Firûz'un yeğeni Ahmed'i kör ettirdi. Kafile Dehli'ye ulaştıktan sonra Erkli Han'ın oğulları öldürüldü.⁵¹⁷ Böylece taht üzerindeki muhtemel rakiplerinden kurtulan Alâ ed-dîn Muhammed fetih hareketlerine başladı.

a. Çağataylılarla Mücadele

Sultan Alâ ed-dîn Muhammed'in en çok uğraştığı meselelerden biri şüphesiz Çağataylılar döneminde yapılan Moğol saldırılarıyla. Amcası Celâl ed-dîn'in yumuşak siyasetine karşılık, O istilacılara karşı çok sert bir şekilde davranmıştır.⁵¹⁸ Sultan Alâ ed-dîn hükümdarlığının birinci yılında kuzeyden gelen bir Moğol saldırısıyla karşılaştı. Çağatay Hükümdarı Duva Han'ın komutanlarından Kadar Han komutasında büyük bir Moğol ordusu harekete geçerek Hindistan sınırını aştı. Ordu Celam, Cenap, Ravi ve Beas bölgelerinden geçerken yolları üzerindeki bütün yerleri yakıp yıktı.⁵¹⁹ Çağataylıların Lahor önlerine geldiği haberini alan Ala-ed-dîn buranın valisine yardım etmek için büyük bir ordu ile Uluğ ve Zafer hanları bölgeye yolladı. İki ordu arasında

⁵¹⁷ Baranî, *a.g.e.*, s.161, 162; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 155; Lal, *a.g.e.*, s. 65, 66.

⁵¹⁸ Enver Konukçu, "Hindistan'da Kalaç-Moğol Mücadelesi s. 831-838 ", *X. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. III, Ankara 1991, s. 835.

⁵¹⁹ Neslihan Durak, *a.g.e.*, s. 112; Briggs, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India*, Calcuta 1908, s. 326.

meydana gelen savaşta Çağataylılar ağır bir şekilde mağlubiyete uğrayarak geri çekilmek zorunda kaldılar.⁵²⁰ Dehli ordusu bu seferde yaklaşık 20.000 Çağataylıyı öldürüp birçoğunu esir aldı. Esir alınan Moğollar acımasızca öldürüldü. Kadın ve çocuklar ise öldürülen Moğolların kafalarıyla birlikte Sultan'a yollandı.⁵²¹ Bu sırada eski Sultanın melikleri, Alâ ed-dîn Muhammed'e katıldılar. Sultan bir kez daha acımasızlığını göstererek bu meliklerin bir kısmını öldürüp bir kısmını da kör ettirdi.⁵²²

Dehli ordusunun Gücerat'ta seferi ile uğraştığı bir sırada⁵²³ Kadar Han'ın seferinden bir yıl sonra Saldı Noyan komutasında bir başka Çağatay akını başladı. Bolan geçidinden geçen Moğol ordusu Sivistan'ı istilaya başladı.⁵²⁴ Bu haber üzerine Sultan Gücerat'ta bulunan Uluğ Han ve Zafer Han'a mesaj göndererek acilen Svistan'a gitmelerini emretti. Bu durumda Uluğ ve Zafer komutasında Gücerat'tan ayrılan ordu bir kez daha Çağataylılar üzerine gittiler. Saldı komutasındaki düşman ordusu Sultanlık ordusunu görünce kaçmaya yeltendiler. Fakat Türkler etraflarını çevirince ya öldürüldüler ya da esir alındılar. Bunlar arasında Saldı bile vardı.⁵²⁵ Böylece bir Çağatay akını daha başarıyla savılmış oldu. Arka arkaya kazanılan bu zaferlerden sonra Sultanın itibarı da yükselmeye başladı.

Duva Han'ın göndermiş olduğu orduların sürekli mağlup olması üzerine Hindistan'ı ele geçirmek isteyen Çağatay Han'ını harekete geçirdi. Kutluğ Hoca komutasındaki 200,000 kişilik bir orduyu Hindistan üzerine yolladı⁵²⁶. Çağatay ordusu Multan, Lahor, Dipalpur gibi sınır kalelerini kolay bir şekilde ele geçirerek Dehli üzerine yürüdü.⁵²⁷ Ordu Dehli'ye yaklaştığı sırada şehir halkını büyük bir korku kapladı.⁵²⁸ Kalabalık Çağatay ordusunu gören Sarusti, Kaythal ve Rothak gibi

⁵²⁰ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 156; Durak, *a.g.e.*, s. 112; Cöhce, *a.g.m.*, s. 352.

⁵²¹ Lal, *a.g.e.*, s. 132.

⁵²² Baranî, *a.g.e.*, s. 162, 63.

⁵²³ Lal, *a.g.e.*, s. 132.

⁵²⁴ Durak, *a.g.e.*, s. 113; Haluk Kortel, "Delhi Türk Sultanı Alaeddin Halaci'nin Moğol Siyaseti", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 36, İstanbul 2000, s. 264, 265.

⁵²⁵ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 158; Durak, *a.g.e.*, s. 113; Kortel, *a.g.m.*, s. 265.

⁵²⁶ Baranî, *a.g.e.*, s. 166; Briggs, *a.g.e.*, s. 329; Durak, *a.g.e.*, s. 113.

⁵²⁷ Henry Beveridge, *A Comprehensive History of India*, C. I, New Delhi 1986, s. 96; Durak, *a.g.e.*, s. 114.

⁵²⁸ Baranî, *a.g.e.*, s. 166.

şehirlerden halk kaçarak Dehli'ye sığınmaya başladı.⁵²⁹ Hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Dehli önlerine gelen Çağatay ordusunun bu seferi öncekiler gibi bir yağma hareketi değil bizzat Hindistan'a hâkim olmak için yapılan bir seferdi.⁵³⁰ Ordunun yaklaştığı haberini alan Alâ ed-dîn, Alâü'l Mülk Kutval'ı Dehli'de bırakarak⁵³¹ Çağataylıları karşılamak için şehirden ayrıldı. Sultan bu arada askerinin moralini arttırmak için savaştan önce para dağıttı.⁵³² Cemne Nehri kenarındaki Kili'ye gelen Alâ ed-dîn ordugahını kurarak düşmanı beklemeye başladı.⁵³³ Çağatay ordusunun bölgeye ulaşmasının ardından Zafer Han'ın, Kutluk Hoca'nın komutanı Haclak üzerine saldırmasıyla başladı.⁵³⁴ Savaş sürerken iki ordunun da birbirine üstünlüğü yoktu. Fakat Zafer Han'ın ölüm haberini alan Alâ ed-dîn Muhammed ani bir saldırıyla Çağataylılara büyük bir darbe vurdu. Kutluk Hoca ordusunu toparlamaya çalışsa da başarılı olamayarak Pencab'a doğru yürümek zorunda kaldı. Zayıf düşen Sultanlık ordusu ise onları sadece takip etti. Neticede Çağataylılar sadece Pencab bölgesinde elde ettikleri ganimetle yetindi. Alâ ed-dîn ise halkına Moğolların korkulacak kadar güce sahip olmadıklarını kanıtladı.⁵³⁵

Hindistan'ı ele geçirme arzusundan vazgeçmeyen Çağatay hükümdarı Duva Han, Alâ ed-dîn'in Dekkan bölgesine sefer yaptığı bir sırada Taragay komutasında yeni bir ordu gönderdi. Yirmi beş bin kişilik bu ordu 1303'de Hindistan'a girerek Dehli'ye doğru hareket etti. Bunun üzerine başkente gelen Sultan hazırlıklara başladı. Taragay süratle Dehli kapılarına ulaştı ve gelirken bölgenin buğday depolarını ele geçirmesi başkentte kıtlık çıkmasına neden oldu. Çağatay ordusu Dehli'yi kuşatmış halka bıkkınlık gelmişti. Tam bu sırada talih Alâ ed-dîn'in yüzüne güldü. Sultandan çekinen Taragay ülkesinde iç karışıkların çıkmasının ardından birdenbire muhasarayı kaldırarak ülkesine döndü.⁵³⁶ Böylece Dehli halkı ve Sultan rahat bir nefes aldı. Fakat bir türlü akın yapmaktan vazgeçmeyen Çağataylılar 1305 yılında tekrar Hindistan'a akın yaparak Pencab bölgesine girdiler. Bunun üzerine Sultan daha önce hazırlamış olduğu orduyu

⁵²⁹ Durak, *a.g.e.*, s. 114.

⁵³⁰ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 158; Durak, *a.g.e.*, s. 114.

⁵³¹ Baranî, *a.g.e.*, s. 166; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 158; A. B. M. Habibullah, *a.g.m.*, s. 339.

⁵³² İsemi, *a.g.e.*, s. 430.

⁵³³ Baranî, *a.g.e.*, s. 166; İsemi, *a.g.e.*, s. 430.

⁵³⁴ İsemi, *a.g.e.*, s. 434.

⁵³⁵ Durak, *a.g.e.*, s. 115, 116.

⁵³⁶ Durak, *a.g.e.*, s. 116.

Melik Naîk komutasında bölgeye yolladı. Amroha civarında karşılaşılan iki ordu savaşa tutuştu. Daha ilk taarruzda zafer Kalaçlar'ın oldu. Savaş sonucunda düşman ordusunun birçok askeri çöle kaçarak telef oldu ve birçok kişide esir edildi.⁵³⁷ Bu savaştan da eli boş dönen Çağataylılar bir yıl sonra yeniden sefere çıktı.

Duva Han bir türlü bitmek bilmeyen bir hırsıyla 1306 yılında Kebek Komutasında elli bin kişilik bir orduyu tekrar Hindistan üzerine yolladı.⁵³⁸ İndus Nehrini geçen Kebek komutasındaki Moğollar Ravi nehrine kadar geçtikleri yerleri yağmaladılar. Moğolların saldırıya geçtiği haberini alan Sultan ise Melik Tuğluk, Melik Alâm ve Melik Naib Kâfur'u onların üzerine yolladı. Ravi Nehri'nin kıyısında yapılan savaşta Çağataylılar mağlup olarak Kebek dâhil birçok esir verdiler.⁵³⁹ Böylece Duva Han'ın hiç bir seferi başarıya ulaşmamış aksine her defasında ağır kayıplar vermesine neden olmuştu.

Duva Han'ın ölümünden sonra oğlu Kônçek devletin başına geçti. Kônçek babasının yolundan giderek 1308'de Hindistan'a sefer yapmak istedi.⁵⁴⁰ Bu amaçla İkbalmend komutasında bir orduyu buraya gönderdi. Sultan Çağataylıların Dehli önlerine gelmelerinin ardından durumun farkına vararak sınır bölgelerinde güvenlik tedbiri almaya başladı ve Gazi Melik'i Pencab bölgesine gönderdi. Gazi Melik bölgeye geldikten sonra Çağataylılara karşı bir savunma hattı oluşturdu ve Çağatay akınlarını daha sınırda engellemeye başladı. Çağataylıların Pencab'a girmelerinin ardından yapılan savaşta İkbalmend'in ordusu mağlup edilerek birçok esir alındı.⁵⁴¹ Bu olaydan sonra Çağataylılar uzun bir süre Hindistan'a sefer yapmadılar. Sultan Alâ ed-dîn Çağatay tehlikesinin farkına vararak ülkesinin kuzeyine güçlü bir savunma hattı çekmesi olası istilaları önlemiş oldu. Böylece ülkenin kuzey bölgesini güvence altına aldı.⁵⁴²

⁵³⁷ Sirhindi, *a.g.e.*, 71, 72; Durak, *a.g.e.*, s. 117, 118.

⁵³⁸ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 179; Lal, *a.g.e.*, s. 164.

⁵³⁹ Durak, *a.g.e.*, s. 119.

⁵⁴⁰ Durak, *a.g.e.*, s. 119,

⁵⁴¹ Baranî, *a.g.e.*, s. 199; Durak, *a.g.e.*, s. 120; Konukçu, *a.g.m.*, s. 837.

⁵⁴² Baranî, *a.g.e.*, s. 199, 200.

b. Gücerat Seferi

Sultan Alâ ed-dîn Muhammed tahta çıktığından beri bir yandan Moğol akınlarıyla uğraşırken bir yandan da fetih hareketlerine devam ediyordu. Ordusunu sürekli seferlere göndererek hem dinç tutuyor hem de bu seferlerden büyük miktarda ganimetler elde ediyordu. Sultan'ın bu seferlerinden birisi de 1299 yılında yaptırmış olduğu Gücerat seferiydi. Sultan Uluğ Han ve Nusret Han Türk komutasında büyük bir orduyu Gücerat üzerine yolladı. Kalaç ordusunun üzerine geldiğini haber alan Raca Karan, Patan (Nahrwala)'dan kaçarak Devletabad Racası'nın yanına sığındı. Bunun üzerine Gücerat talan edilerek, Kara'nın hazinesi, haremi ve filleri de ele geçirildi.⁵⁴³ Bunlara ek olarak Gazneli Sultan Mahmud'un daha önce parçalattığı ve sonrasında Hinduların tamir edip tapmaya başladıkları bir heykel de alınarak Dehli'ye gönderildi. Nusret Han daha sonra Kambayat üzerine bir akın yaparak birçok ganimet ve değerli eşya ele geçirdi. Bu sefer sırasında daha sonra Nâib-i mülk olarak atanacak olan Hazar Dinarî' de bu seferde ele geçirildi. Ordu bu başarılı seferin ardından yüklü miktarda ganimetle birlikte Dehli'ye döndü.⁵⁴⁴

c. Retenbûr Seferi

Fetih hareketlerini sürdüren Alâ ed-dîn Muhammed Gücerat seferinden sonra Retenbûr üzerine bir sefer yapma kararı aldı. Buraya sefer yapmanın amacı hem bölgenin Hinduların elinde bulunması hem de Sultan'a karşı isyan eden Muhammed-flâh ve kardeşi Kebrû'nun Retenbûr Raca'sına iltica etmeleri idi.⁵⁴⁵ Retenbûr daha önce birkaç kez fethedilmişse de sonrasında yeniden Hinduların eline geçmişti. 1206'da Aybeg 1226'da ise İltutmuş tarafından ele geçirilmişse de Hindular yeniden bölgeye hâkim olmuşlardı. 1291 yılında ise Calâl ed-dîn Firûz Şâh bir sefer düzenledi, ama bir sonuç elde edemeden geri döndü.⁵⁴⁶ 1300-1301 yılında Sultan Uluğ Han ve Kara valisi Nusret Han'ı Retenbûr üzerine gönderdi. Uluğ Han kumandasındaki Sultanlık ordusu

⁵⁴³ İsemi, *a.g.e.*, s. 422, 423; Baranî, *a.g.e.*, s. 163; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 157; Lal, *a.g.e.*, s. 69.

⁵⁴⁴ Baranî, *a.g.e.*, s. 163; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 157; Lal, *a.g.e.*, s. 71.

⁵⁴⁵ Haluk Kortel, "Delhi Türk Sultanı Alâeddîn Muhammed-Şâh Halacî'nin Hindistan'daki Seferleri 747-786", *Belleten*, LXII, S. 235, Ankara 1999, s. 757,758.

⁵⁴⁶ Lal, *a.g.e.*, s. 83.

yolları üzerindeki Chaîn kalesine ele geçirdikten sonra⁵⁴⁷ Retenbûr'a geldiler. Uluğ Han racaya bir mektup göndererek elindeki esirleri vermesi halinde şehre saldırılmayacağını bildirdi. Fakat Raca Hammîr Devâ sunulan bu teklifi reddetti. Bunun üzerine Uluğ Han kale önüne gelerek ordugâhı kurdu. Bu sırada kaleden atılan bir taşla yaralanan Nusret Han'ın bir kaç gün sonra ölmesi askerin moralinin bozulmasına neden oldu.⁵⁴⁸

Sultan Nusrat Han'ın ölüm haberini aldıktan sonra Dehli'den çıkararak Retenbûr'a yürüdü.⁵⁴⁹ Ancak sultan daha Retenbûr'a ulaşmadan yeğeni İkat Han isyan edip üzerine yürüdü. Sultan bunun üzerine yolundan dönerek isyancıların üzerine yürüdü. Yapılan savaşta mağlup olan İkat Han kaçarak Afganpur eyaletine sığındı. Sultan'ın arkasından göndermiş olduğu birliklerin eline geçen İkat Han'ın kafası kesilerek Sultana getirildi. İsyanı bastırdıktan sonra yoluna devam eden Alâ ed-dîn Muhammed Retenbûr 'a geldi.⁵⁵⁰ Kale kuşatmasının uzun sürmesi bir taraftan Halaç askerlerini huzursuz ederken diğer taraftan da Kalede bulunan Hinduların erzaksız kalmasına neden oluyordu.⁵⁵¹ Sultan kuşatma sırasında bu sefer de Umar ve Mengü Hanların isyanıyla karşılaştı. Fakat bu iki melik Alâ ed-dîn göndermiş olduğu birliklere mağlup olarak esir alındılar. Daha sonra Retenbûr'a getirilen asiler burada Sultan tarafından öldürüldüler.⁵⁵² Her şeye rağmen kaleyi ele geçirmeye kararlı olan sultan kuşatmaya devam etti. Raca Hammîr Devâ ise artık kurtuluş olmadığını anlayarak şehirde bulunan ailesi ve halkının birçoğunu öldürdü.⁵⁵³ Daha sonra kalan az bir kuvvetiyle kaleden çıkarak Halaçlar üzerine saldırırsa da kısa sürede hepsi öldürüldü. Retenbûr'un düşmesinin ardından şehirde bulunan tapınaklar yerle bir edildi. Sultan daha sonra Retenbûr ve Châin'in idaresini Uluğ Han'a verdikten sonra Dehli'ye döndü.⁵⁵⁴

⁵⁴⁷ Baranî, *a.g.e.*, s. 172,

⁵⁴⁸ Kortel, *a.g.m.*, s. 758, 59; Lal, *a.g.e.*, s. 84, 85.

⁵⁴⁹ Baranî, *a.g.e.*, s. 172; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 165.

⁵⁵⁰ Baranî, *a.g.e.*, s. 172, 174; Kortel, *a.g.m.*, s. 759.

⁵⁵¹ Kortel, *a.g.m.*, s. 759, 760.

⁵⁵² A. B. M. Habibullah, *a.g.m.*, s. 345.

⁵⁵³ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 167.

⁵⁵⁴ Kortel, *a.g.m.*, s. 760, 761.

Retenbûr seferi sırasında Sultan'ın başını ağrıtan meselelerden birisi de Dehli'nin eski Kutvalı Melik Fahr ed-dîn'in kölesi olan Hacı Mevlâ adında bir şeyhin Dehli'de isyan etmesiydi. Hacı Sultan'ın Dehli'de olmamasından faydalanarak isyan edip şehir Kutvalı Tirmizi'yi öldürdü ve Dehli'yi ele geçirdi.⁵⁵⁵ Başkentte meydana gelen bu olaydan kısa süre sonra haberdar olan Sultan ilk başta Melik Hamidüddîn'i Dehli'ye yolladı.⁵⁵⁶ Sultan her ihtimale karşı kardeşi Uluğ Han'ı da Hamidüddîn'in ardından Dehli'ye yolladı, fakat Han şehre ulaşmadan, Melik isyanı bastırarak asileri öldürmüştü.⁵⁵⁷

d. Çitor Seferi

Retenbûr seferinden sonra Dehli'ye gelen Sultan burada kalıp düzeni sağladıktan sonra Çitor üzerine bir sefer yapmaya karar verdi. Alâ ed-dîn 28 Ocak 1313'de büyük bir odu ile Çitor üzerine yürüdü.⁵⁵⁸ Kısa sürede bölgeye ulaşan Sultan çok sağlam olan Çitor kalesini sekiz ay boyunca kuşattı. Bu sıkı kuşatma karşısında daha fazla dayanamayacağını anlayan Raca Ratan Singh, ailesini ateşe atarak öldürdükten sonra kaçtı. Sultan ise bunun üzerine şehre girerek Hinduların öldürülmesini emretti. Şehre giren ordu burada bulunan tapınak ve putları yerle bir etti. Bu sırada Ratan Singh ise teslim olarak Sultan'dan af diledi. Raca'yı affeden Sultan Çitor'un idaresini oğlu Hızır Han'a bırakarak Dehli'ye döndü.⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ Baranî, *a.g.e.*, s. 175, 177; İsemi, *a.g.e.*, s. 452; Lal, *a.g.e.*, s. 91, 92.

⁵⁵⁶ Baranî, s. 177, Nizâm ed-dîn Ahmed, s. 167.

⁵⁵⁷ İsemi, *a.g.e.*, s. 452, 53; Baranî, *a.g.e.*, s. 177.

⁵⁵⁸ Lal, *a.g.e.*, s. 99.

⁵⁵⁹ Kortel, *a.g.m.*, s. 761, 762.

e. Güney Hindistan'ın Hakimiyet Altına Alınması

Ülkenin kuzey bölgesindeki güven sağlandıktan sonra Alâ ed-dîn Güney Hindistan'ı ele geçirme işine koyuldu. O döneme kadar hiç bir Türk sultanı bu bölgeye hâkim olmaya cesaret bile edememişti.⁵⁶⁰ Güney Hindistan'ın zenginliklerinin farkına varan Alâ ed-dîn Melikliği sırasında mağlup edip kendine bağladığı Devletabad Racası'nın kendi başına hareket edip vergisini göndermemesi üzerine buraya bir sefer yapma kararı aldı. Sultan Bârbeg Melik Nâ'ib Kâfûr Hezârdînârî ile birlikte diğer Melik ve Emirler'i 1307 yılında Devletabad üzerine sefere yolladı. Hezârdînârî komutasındaki ordu kısa sürede bölgeye gelerek Raca ve oğullarının yanı sıra 17 fil ile Racanın hazinesi de ele geçirildikten sonra Dehli'ye döndü. Sultan Raca'ya çok iyi davranarak kendine bağlı kalması şartıyla Devletabad'ın hâkimiyetini yeniden ona verdi.⁵⁶¹

Alâ ed-dîn Muhammed Şâh 1309 yılında Melik Naib Kâfur Hezârdînârî'yi Telingana Racalığı üzerine sefere memur etti. Onun bu seferdeki en önemli müttefiki daha önce hâkimiyet altına alınan Devagir Racası Ram Chandra Devay'dı.⁵⁶² Naib Kâfur büyük bir ordu ile Telingana krallığı üzerine yürüdü. Ordu Varangel üzerine yürürken yolda birçok raca ve vali, Kâfur'a katıldı. Aralığın ilk haftası Khandâr'a ulaşan⁵⁶³ ordu buradan hareketle önce Devletabad'a geldi burada konaklayıp askerin yiyecek ihtiyacı karşılandıktan sonra Ladder Deo (Pratap Rudra Deva)'nın yönetiminde olan Telingana'nın başkenti Varengel üzerine yüründü. Ordu 1310 Ocak'ta Varengel önlerine kadar geldi.⁵⁶⁴ Ordu Varengel'e vardığında köyleri ve şehirleri harap bir şekilde buldu. Buranın halkı Müslümanların geldiğini duyunca evlerini terk edip Varengel'e sığınmışlardı. Bunun üzerine Hezârdînârî Varengel kalesini kuşattı.⁵⁶⁵ Sultanlık ordusunun saldırıları sonucu dış kaleyi kaybeden Rudra Deva iç kaleye çekilmek zorunda kaldı. Fakat dış kaleyi ele geçiren ordu bu sefer de iç kalenin surlarını dövmeye

⁵⁶⁰ Cöhce, *a.g.m.*, s. 353.

⁵⁶¹ Baranî, *a.g.e.*, s. 200, 201; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 181.

⁵⁶² Cöhce, *a.g.m.*, s. 353.

⁵⁶³ Lal, *a.g.e.*, s. 238, 329.

⁵⁶⁴ Enver Konukçu, "Kalaç Sultanı Alâeddin Muhammed Şâh ve Onun Hind Siyaseti", *VIII. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Ankara 1981, s. 795.

⁵⁶⁵ Baranî, *a.g.e.*, s. 202.

başladı. Bunun üzerine fazla dayanamayacağını anlayan Raca barış teklifinde bulunmak zorunda kaldı.⁵⁶⁶ Barış teklifinde bulunan Raca Pratap Rudra elinde bulunan bütün hazinesinin yanı sıra 100 fil ve 7 bin atı Nâib'e yolladı. Raca ayrıca Sultanın hâkimiyetini tanıyarak yıllık vergi göndermeyi de kabul etti.⁵⁶⁷ Böyle ordu büyük ganimetlerle birlikte Varengel'den ayrılarak Dehli'ye doğru ilerledi. Bu seferden sonra Alâ ed-dîn Melik Naib'e İzz üd-Devle unvanını verdi. Telingana Racalığının, Sultanlığa bağlamasıyla Dekkan tamamen Müslüman Türklerin egemenliğine girdi.⁵⁶⁸

Güneye Hindistan akınlarını ara vermeden devam ettiren Sultan 1310 yılının sonlarına doğru Melik Nâib Hezârdînârî'yi Dvarasamudra üzerine sefere yolladı.⁵⁶⁹ Hoysala Racalarının hâkimiyetinde bulunan bölge Devletabad'ın güneyinde ve Teligan'ın da güney batısında bulunmaktaydı.⁵⁷⁰ Kafûr komutasındaki ordu Dehli'den yola çıktıktan sonra Cemne Nehri boyunca ilerleyerek Tankal'e geldi. Burada 14 gün bekleyen ordu 21 gün süren bir yolculukla Kayşun bölgesine ulaştı. Ordu buradan ayrılarak 11 Şubat 1311 yılında Devletabad'a ulaştı.⁵⁷¹ Ordu burada da birkaç gün kaldıktan sonra Dvarasamudra'ya doğru hareket etti. Müslümanların geldiğini haber alan Raca Vîra Ballala Deva adamlarından birini göndererek ordunun durumunu öğrendi. Böyle bir orduyla baş edemeyeceğini anlayarak Kafûr'a bir elçi gönderdi ve itaatini arz etti. Kafûr ise ona cevaben gönderdiği mektupta Raca'dan ya İslam'ı kabul etmesini ya da haraç vermeye razı olmasını istedi. Raca ise din değiştirmek dışında sahip olduğu her şeyi verebileceğini söyledi. Raca daha sonra Kafûr'un yanına gelerek itaatini arz etti ve altı fil, at ve hazinesini tamamını teslim etti.⁵⁷²

Dvarasamudra bölgesi zorlanmadan kendine bağlayan Melik Nâib Hezârdînârî aynı yıl Ma'bar üzerine sefere çıktı. Dekkan yarım adasının en uç kısmında bulunan bölge Pandya krallığı tarafından yönetiliyordu ve başlarında Vira Pandya

⁵⁶⁶ Kortel, *a.g.m.*, s. 771.

⁵⁶⁷ Baranî, *a.g.e.*, s. 203; Kortel, *a.g.m.*, s. 771.

⁵⁶⁸ Kortel, *a.g.m.*, 772.

⁵⁶⁹ Baranî, *a.g.e.*, s. 203; Briggs, *a.g.e.*, s. 375.

⁵⁷⁰ Enver Konukçu, *a.g.m.*, s. 796.

⁵⁷¹ Kortel, *a.g.m.*, s. 772.

⁵⁷² Kortel, *a.g.e.*, s. 773, 774.

bulunmaktaydı.⁵⁷³ Müslümanların geldiğini duyan Pandya kaçarak bölgeden uzaklaştı. Bunun üzerine Nâib Hezârdînârî iki sefer takip etmişse de Raca'nın sık ormanlara girmesiyle takibi bırakmak zorunda kalmıştı.⁵⁷⁴ Pandya'yı takip etmeyi bırakan Nâib bölgeyi yağmalaya başladı. İlk başta burada bulunan tapınaklar yıkılarak içlerindeki heykeller de parçalandı. Daha sonra bölgede büyük bir yağma hareketi başlatılarak sayısız ganimet ve fil ele geçirildi.⁵⁷⁵ Nâib Hezârdînârî Ma'bar'ın idaresini daha önce Türklere iltica eden Sundara Pandya'ya vererek Dehli'ye doğru yola çıktı.⁵⁷⁶ Türklerin Dekkan bölgesine yapmış olduğu bu akınların asıl nedeni bölgenin zenginliği idi. Sultan Melik döneminde bölgenin farkına varmış ve Hükümdar olduktan sonra da bulduğu her fırsatta akın yapmaya çalışmıştı. Akınlar sonrasında ele geçirilen yerlerdeki Racalıklar yıkılmamış Sultana bağlı kalmaları ve yıllık vergi göndermeleri koşuluyla buranın yerel hâkimlerini eski yerlerinde bırakılmıştır. Sultan'ın bölgeye tamamen hâkim olup kendi egemenliğinde yönetmek yerine böyle bir uygulamaya gitmesi son derece yerinde bir uygulamadır, çünkü bölgede kendine bağlı kalacak Müslüman veya Türk zümresinin yokluğunun yanı sıra merkeze uzak bir yer olup herhangi bir isyan çıktığında yardımın zor oluşu bunun nedenleri arasındaydı. Zaten Sultan daha önce Çitor'u ele geçirip oğlu Hızır Han'ı yönetimine atamış ancak bölgede çoğunluğu olan Hindular bu uygulamadan rahatsız olarak Sultan'a kendi aralarından birisi tarafından yönetilmek istediklerini bildirmişlerdi. Sultan ise herhangi bir isyana karşı bu isteklerini kabul etmişti.

Çok başarılı bir hükümdar olan Alâ ed-dîn Muhammed Şâh bir yandan kuzeyden gelen Moğol akınlarına karşı başarılı bir mücadele vererek almış olduğu tedbirlerle belli bir süre ülkenin kuzeyini Moğol tehlikesine kapamış bir yandan da ülke içinde çıkan ayaklanmaları bastırarak iç güvenliği sağlamıştı. Sultan kendisinden önce hiçbir Türk hükümdarının yapamadığını yaparak Güney Hindistan'a birçok sefer düzenledi. Türkler bu sayede Seylan sınırına kadar ulaşıp muazzam derecede ganimet elde ettiler.⁵⁷⁷ Alâ ed-dîn Muhammed askeri alanda elde etmiş olduğu başarıların yanı

⁵⁷³ Srivastava, *a.g.e.*, s. 167; Haig, *a.g.m.*, s. 116.

⁵⁷⁴ Kortel, *a.g.m.*, s. 775.

⁵⁷⁵ Baranî, *a.g.e.*, s. 204.

⁵⁷⁶ Kortel, *a.g.m.*, s. 776.

⁵⁷⁷ Cöhce, *a.g.m.*, s. 354.

sıra idari anlamda yapmış olduğu düzenlemelerle de büyük bir hükümdar olduğunu gösterdi. Sultan bir yandan yapmış olduğu düzenlemelerle sosyal hayatı refaha kavuştururken bir yandan da ülkedeki Cami, minare ve surları hem tamir hem de inşa ettirdi.⁵⁷⁸

Hayatının çoğu savaş meydanlarında geçen Alâ ed-dîn Muhammed hükümdarlığının sonuna doğru amansız bir hastalığa yakalandı.⁵⁷⁹ Sultan hastalandıktan sonra karısı ve çocukları onu ihmal etmeye başladı. Sultan ise yapılan tüm tedavilere rağmen daha da kötüleşti. Sultan'ın sonunun yaklaştığını anlayan Melik Nâib Hezârdînârî tahtı ele geçirmek için harekete geçti. İlk önce Sultan'ın büyük oğlu Hızır Han'ı tutuklatarak Galyûr kalesine gönderdi. Daha sonra Sultan'ın eşini eski şehirde hapsedti. Son olarak da zaten gözden düşmüş olan Alp Han'ı öldürterek taht yolundaki engelleri ortadan kaldırdı. Bu acımasız uygulamalardan sonra devletin çeşitli yerlerinde isyanlar patlak vermeye başladı ve bir kargaşa ortamı meydana geldi.⁵⁸⁰ Bu olaylar meydana gelirken hastalığı ilerleyen Sultan Alâ ed-dîn Muhammed Şâh 6 Ocak 1316'da öldü.⁵⁸¹

⁵⁷⁸ Baranî, *a.g.e.*, s. 206.

⁵⁷⁹ İsemi, *a.g.e.*, s. 517; Briggs, *a.g.e.*, s. 379,

⁵⁸⁰ Srivastava, *a.g.e.*, s. 171.

⁵⁸¹ İsemi, *a.g.e.*, s. 524.

3. Kalaç Hanedanlığının Sonu

Alâ ed-dîn öldükten iki gün sonra, kurnazca davranan Melik Naib devlet ileri gelenlerini toplayarak Sultan'ın çok küçük yaştaki oğlu Ömer'i Şihâb ed-dîn unvanıyla tahta geçirdi. Kendine muhalif istemeyen Nâib, Melik Sümbül'ü Galyûr'a göndererek Hızır Han'ın gözlerine mil çekmesini emretti. Daha sonra da Siri'de bulunan diğer veliahtları yakalatarak hepsinin gözlerine mil çekti.⁵⁸² Bu sırada Hızır Han'ın kardeşlerinden Mübârek Han üzerine gelen askerleri kendi tarafına çekerek kör olmaktan kurtarmıştı.⁵⁸³ Şehzade daha sonra Türk emir ve meliklerin desteğini alarak Naib'i ortadan kaldırıp 1316 yılında tahta geçti. Yeni Sultan tahta geçtikten sonra Kutb ed-dîn adını alarak kardeşi Şihâb ed-dîn Ömer'i Galyûr'a gönderdi.⁵⁸⁴

Tahta çıktığında Kutb ed-dîn Unvanı alan Mübarek Han kısa sürede Dehli'de düzeni sağladıktan sonra kendine karşı gelen askerleri bertaraf etti. Daha sonra devlet kademelerine yeni atamalar yaptı. Dört yıl süren hükümdarlığının başında babası zamanında konulan narhları kaldırarak hazineye mal edilen toprakları eski sahiplerine verdi. Böylece halkın güvenini kazandı.⁵⁸⁵ Bu sırada iktidarda meydana gelen boşluktan yararlanan Hindular ayaklanmaya başladı. Gücerat bölgesinde Devagir hâkimi Yadava isyan edip bağımsızlığını ilan etti. Bunun yanı sıra Racputana bölgesindeki Hinduların ayaklanması üzerine merkezden gönderilen birlikler bu isyanları bastırarak bölgeyi sükûnete kavuşturdu. Sultan'ın bir ara Dehli'den ayrılmasını fırsat bilen hanedan mensubu Yuğriş Han Sultan'ı öldürüp tahtı ele geçirmeyi planlamıştı. Fakat bu planı Sultan tarafından duyulmasıyla yakalanan Yuğriş ve akrabalarının hepsi öldürüldü.⁵⁸⁶

Mübarek Şâh saltanatının başında, başarılı işler yapmış olsa da daha sonra yapmış olduğu uygulamalarla dengesiz bir şâhis olduğunu belli etmişti. Nitekim Mübarek Han kardeşlerini Galyûr kalesinde boğdurtarak öldürdü. Kısa süre sonra da devlet işlerinden elini çekip Hasan adında naibe bırakarak kendini eğlenceye verdi. Bu

⁵⁸² Baranî, *a.g.e.*, s. 209.

⁵⁸³ Cöhce, *a.g.m.*, s. 355.

⁵⁸⁴ Baranî, *a.g.e.*, s.210, Cöhce, Gös. yer.

⁵⁸⁵ Srivastava, *a.g.e.*, s. 175; Lal, *a.g.e.*, s. 289, 290.

⁵⁸⁶ Srivastava, *a.g.e.*, s. 175, 176.

sırada onun önemli adamlarından biri olan Hüsrev Han güçlü bir duruma gelmişti. Mübarek Şâh'ın Nisan 1320'de bir suikastla öldürülmesinin ardından, Hindu asıllı Hüsrev Han yönetimi ele geçirdi. Böylece Dehli Türk Sultanlığında Kalaç Hanedanlığı son bulmuş oldu.⁵⁸⁷

Nasr ed-dîn unvanını taşıyan Hüsrev Şâh başa geçtikten sonra sözde Müslüman olmuş pek çok Hindu'yu devlet kademelerine doldurdu. Kalaç Hanedanı'na rakip olanları önemli mevkilere getirdi. Onun döneminde Türkler devlet yönetiminden uzaklaştırılmaya başlandı. Ayrıca Hindulara serbestçe ibadet etme izni verilirken sarayda ve köşklere et yenmesi yasaklandı. Bu iş Kur'an-ı Kerim'e tavr almaya kadar gitti. Merkezde yaşanan bu olaylar Türk beylerini harekete geçirmiş o dönemde Dipalpur'da görev yapan Gıyas ed-dîn Tuğluk bazı beylerle birlikte Dipalpur'dan hareketle Dehli üzerine yürüdü. Yapılan savaşta Dehli ordusu mağlup oldu. Gazi Tuğluk ise 5 Eylül 1320'de bizzat kendisi Hüsrev Şâh'ın üzerine yürüyerek onu mağlup etti ve öldürdü. Diğer beyler ve kumandanların ısrarı üzerine Dehli tahtına 1320'de Gazi Gıyâs ed-dîn Tuğluk oturdu böylece hanedan tekrar el değiştirmiş başka bir Türk hanedanı Dehli Türk Sultanlığının başına geçmişti.

⁵⁸⁷ Cöhce, *a.g.m.*, s. 355.

B. TUĞLUK HANEDANI (1320- 1414)

1. Gıyaseddin Tuğluk Şâh (1320-1325)

Sultan Gıyaseddin Tuğluk Şâh'ın hangi aileye mensup olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur.⁵⁸⁸ Ancak onun babasının Karaunas Türklerinden annesinin ise bir Hintli aileye mensup olduğu söylenmektedir.⁵⁸⁹ Alâ ed-dîn Muhammed Kalaç döneminde Sind emîri Uluğ Han'ın hizmetine giren Tuğluk Şâh ilk başta piyade olarak göreve başladıysa da bir müddet sonra atlı birliğe alındı. Sonra küçük emirler sınıfına geçti ve Uluğ Han tarafından saray harasının emîri (Mîrâhur) yapıldı. Bir müddet sonra da büyük emirler sınıfına girerek Melik Gazi unvanını aldı.⁵⁹⁰

Uluğ Han'ın ölümünün ardından bizzat Sultan Alâ ed-dîn Muhammed'in hizmetine giren Gazi Melik,⁵⁹¹ muhtemelen Sultan tarafından Moğol sınırına gönderildi. Burada Moğol akınlarına karşı büyük başarılar elde eden Melik⁵⁹² Sultan Alâ ed-dîn tarafından Dipalpur ve Pencab bölgesinin valiliğine tayin edildi.⁵⁹³ Gazi Melik burada Moğol saldırılarını engellemekle kalmamış Afgan geçidini aşır baskınlar düzenleyerek onlara ağır kayıplar verdirmiştir.⁵⁹⁴ Alâ ed-dîn Muhammed'in son zamanlarına doğru ülkede önde gelen Türk emirlerinden biri olan Gazi Melik, Kutb ed-dîn Mübârek zamanında da konumunu korudu.⁵⁹⁵

Mübârek Şâh öldükten sonra yönetimde büyük bir nüfuza sahip olan Hindu asıllı Hüsrev Şâh diğer devlet adamlarını huzuruna davet ederek zorla kendini Sultan olarak seçtirtti.⁵⁹⁶ Tahta çıktıktan sonra Nâsır ed-dîn unvanını alan Hüsrev eski

⁵⁸⁸ Cöhce, *a.g.m.*, s. 356.

⁵⁸⁹ B. Prasad Saksena, "Ghiyasuddin Tuğluq", *A Comprehensive History of India*, 461; T. W. Haig, *GıyâSüddîn Tuğluk*, *İA*, C. 4, s. 781; İbn Battûta: Şeyh Rükneddîn Kureşî Multanî' den alarak anlattığı rivayete göre sultanın Karaunas Türklerine mensup olduğunu söylemektedir. Ancak anne tarafından Hintli olduğuna dair bir bilgi vermemektedir. Bkz, *a.g.e.*, s. 638, 39.

⁵⁹⁰ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, C. II, terc. A. Sait Aykur, İstanbul 2000, s. 639; Enver Konukçu, "Gıyaseddin Tuğluk", *DİA*, C. 14, s. 60.

⁵⁹¹ B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 462.

⁵⁹² I. Prasad, *a.g.e.*, s. 132.

⁵⁹³ Srivastava, *a.g.e.*, s. 182.

⁵⁹⁴ Konukçu, *Gıyaseddin, a.g.m.*, s. 60.

⁵⁹⁵ Srivastava, *a.g.e.*, s. 182.

⁵⁹⁶ Baranî, *a.g.e.*, s. 225; Srivastava, *a.g.e.*, s. 178; Briggs, *a.g.e.*, s. 396.

Sultan'ın ailesini yok etmeye başlayarak Sultan'ın annesi dâhil tüm çocuklarını öldürttü. Türk ve Müslümanlara karşı zalimce davranan Hüsrev kendine karşı olan ileri gelen devlet adamlarını da ortadan kaldırarak saraya Hinduları yerleştirmeye başladı.⁵⁹⁷ Hüsrev'in Türkleri yönetimden uzaklaştırıp İslamiyet'e de tavır alması, Türk beylerini harekete geçirdi. Bu sırada Gazi Melik'in oğlu Fahr ed-dîn Dehli'den ayrılarak Dipalpur'a babasının yanına geldi ve Dehli'de meydana gelen olayları babasına bildirdi.⁵⁹⁸ Bunun üzerine Gazi Melik Hüsrev'e karşı olan diğer Türk Melikleriyle birlikte Dipalpur'dan ayrılarak Dehli üzerine yürüdü. Yol üzerine Samana valisi Melik Yalaki karşılarına çıktı fakat mağlup edilerek öldürüldü.⁵⁹⁹ Bunun üzerine Hüsrev kardeşi Hüsameddin'i Türkler üzerine yolladı. Siri bölgesinde Gazi Melik'in ordusunu karşılayan Hindular bir kez daha mağlup edildiler. Türk ordusu buradan hareket ederek bir süre sonra Dehli'ye ulaştı. Bunun üzerine Hüsrev Şâh şehirden çıkarak Türkler üzerine saldırdı. Kanlı çarpışmaların meydana geldiği bu savaşın sonunda Hüsrev Şâh mağlup edilerek öldürüldü.⁶⁰⁰ Böylece dört buçuk aydan sonra Dehli'de yeniden Türk hâkimiyeti sağlanmış oldu. Gazi Melik Gıyâs ed-dîn unvanını alarak tahta geçti⁶⁰¹ ve yaklaşık yüz yıl kadar sürecek olan Tuğluk hanedanlığı da böylece kurulmuş oldu.

Sultan Gıyaseddin Tuğluk Şâh 1320'de Dehli'de Tahta çıktı. O tahta çıkar çıkmaz bir hafta içinde Alâ ed-dîn ve Mübarek Han döneminde bozulmuş olan devlet işlerini düzene soktu.⁶⁰² Sultan kendinden önceki Alâ ed-dîn ve Kutbettin'in Melikleri, Amirleri, diğer görevlileri mallarına ve rütbelerine dokunmadı. Ancak kendine yakın olanları ayırt ederek ödüllendirdi. En büyük oğlu olan Fahr ed-dîn'e büyük başarılar gösterdiği için Uluğ Han'lık Makamını verdi. Diğer dört oğlunu ise çeşitli görevlere getirdi.⁶⁰³

⁵⁹⁷ İsemi, *a.g.e.*, s. 576-578.

⁵⁹⁸ İsemi, *a.g.e.*, s. 578, 579; Briggs, *a.g.e.*, s. 397.

⁵⁹⁹ İsemi, *a.g.e.*, s. 580, 581; Haig, *a.g.m.*, s. 125.

⁶⁰⁰ Srivastava, s. 178; Haig, *a.g.m.*, s. 125, 126.

⁶⁰¹ İsemi, *a.g.e.*, s. 593,

⁶⁰² Baranî, *a.g.e.*, s. 229; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 208; Bedauni, *Muntakhabu-t Tevarih*, Vol. I, By George S.A. Ranking, Delhi 1986, s. 297.

⁶⁰³ Baranî, *a.g.e.*, s. 229, 230; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 208-210; Sirhindi, *a.g.e.*, s. 93; Briggs, *a.g.e.*, s. 402.

Sultan Gıyaseddin Tuğluk Şâh merkezi otoriteyi sağladıktan sonra, yönetim zafiyetinden faydalanarak bağımsız hareket eden Varangel Hindularının üzerine sefer yapmaya karar verdi ve oğlu Uluğ Han'ı Varangel (Telingana, Teleng) seferine memur etti. Bu seferde Uluğ Han'ın yanında eski ve yeni hanedandan birçok soylu ve görevli gönderildi.⁶⁰⁴ Uluğ Han büyük bir ordu ile Dehli'den hareketle Devletabad'a ulaştı. Burada bulunan birlikleri de ordusuna katan Şehzade hızlı bir şekilde Varangel üzerine yürüyerek şehri kuşattı.⁶⁰⁵

Dehli ordusunun bölgeye gelmesiyle korkuya kapılan Raca Rai Pratap Rudra ve bölgedeki racalar korkarak Varangel kalesine sığındılar.⁶⁰⁶ Kuşatma sırasında iki taraf da ağır kayıplar verse de⁶⁰⁷ Sultanlık ordusu düşmana karşı üstünlük sağlamıştı. Bu sırada kuşatmaya daha fazla dayanamayan Rai Pratap Rudra Deva elçi göndererek barış teklifinde bulundu. Raca, Alâ ed-dîn Kalaç zamanında yaptığı gibi birçok hediye, fil ve mücevherin yanı sıra yıllık vergi vermeye de razı olduğunu bildirdi. Fakat Uluğ Han şehri ele geçirme niyetinde olduğundan buna yanaşmadı.⁶⁰⁸ Kuşatma sırasında yolların kesilmesinden dolayı Dehli ile irtibatı kesildi.⁶⁰⁹ Bu sırada Şair Ubeyd ve Şehzade Dimaşkı Sultan'ın öldüğü haberini yayarak ordu içinde kargaşa çıkmasına neden oldular.⁶¹⁰

Askerin arasına kuşkunun girmesiyle bazı komutanlar ordudan ayrılarak iktalarına çekildiler. Bu olay üzerine şehirden çıkan Hindular Uluğ Han'ın ordugâhını yağmaladılar. Uluğ Han ise yanında kalan askerleriyle birlikte Deoigir'e çekilmek zorunda kaldı. Farklı bölgelere kaçan eski emirler kendi bölgelerine kadar takip edilerek askerleri ve hizmetçileri öldürüldü. Onlardan geriye kalan at ve savaş malzemeleri de Hinduların eline geçti. Uluğ Han ise güvenli bir şekilde Devletabad'a ulaşmışsa da birkaç askerle Hinduların içine dalan Melik Tamar bozguna uğradı. Melik Tigin ise Eved bölgesinde Hindular tarafından öldürüldü. Askerlerin ihanetiyle beklenmedik bir

⁶⁰⁴ Baranî, *a.g.e.*, s. 231; İsemi, *a.g.e.*, 597; Bedauni, *a.g.e.*, s. 297; Sirhindi, *a.g.e.*, s. 93.

⁶⁰⁵ Baranî, *a.g.e.*, s. 231; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 211; John Briggs, *a.g.e.*, s. 403.

⁶⁰⁶ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 211.

⁶⁰⁷ Baranî, *a.g.e.*, s. 231; Henry Beveridge, *a.g.e.*, s. 106.

⁶⁰⁸ Baranî, *a.g.e.*, s. 231; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 211; Bayur, *a.g.e.*, s. 320.

⁶⁰⁹ Baranî, *a.g.e.*, s. 232.

⁶¹⁰ Baranî, *a.g.e.*, s. 232; Bedauni, *a.g.e.*, s. 298; Sirhindi, *a.g.e.*, s. 94.

mağlubiyet alan Uluğ Han Deogir'e getirttiği Melik Afgan ve şair Ubeyd gibi fitnecileri babasına canlı olarak gönderdi. Sultan Gıyaseddin Tuğluk Şâh ise orduda büyük bir zayiata sebep olan bu asileri aileleri ile birlikte fillerin altında çiğnetti.⁶¹¹

Sultan dört ay sonra 1223'de oğlu Uluğ Han'ı güçlü bir ordu ile yeniden Varangel üzerine yolladı. Başkentten ayrılan şehzade yolu üzerindeki Bidar kalesini fethedip komutanını esir aldıktan sonra yoluna devam etti. Kısa sürede bölgeye ulaşan Uluğ Han bir kez daha şehri kuşattı ve Racayı mağlup ederek buraya hâkim oldu. Birçok fil ve Racanın hazinesini de ele geçirdi.⁶¹² Varangel'in adını Sultanpur olarak değiştiren⁶¹³ Uluğ Han tüm Telingana ülkesini fethetti. Uluğ Han bölgeye yeni görevliler atadıktan sonra Cacnagar üzerine sefere çıktı.⁶¹⁴ Bu sefer sırasında ele geçirilen birçok ganimetin⁶¹⁵ yanı sıra 40 adet savaş fili de Sultan'a gönderildi.⁶¹⁶

Uluğ Han'ın Varangel seferi ile meşgul olduğu bir sırada. Samana valisi Gürsab (Gurshasp) Çağataylıların İndus'u geçerek hızla ilerlediğini Sultan'a bildirdi.⁶¹⁷ Sultan bunun üzerine Melik Sadi komutasındaki bir orduyu derhal Gürsab'a yardıma gönderdi. Vali bu yardım ile Çağatayları mağlup ederek birçok esir ele geçirdi.⁶¹⁸ Sultan ise bu sıralarda devletin merkezini Dehli'den kendi yaptırmış olduğu Tuğlukabad'a taşıdı.⁶¹⁹

Gıyaseddin Tuğluk Şâh hükümdarlığının sonlarına doğru Bengale'ye bir sefer yapmaya karar verdi. Bölge Balaban'ın oğlu Buğra Han'ın soyundan gelenler tarafından Dehli'den bağımsız olarak yönetilmekteydi. 1322 'de Şems üd-dîn Firûz'un ölümüyle kardeşler arasında başlayan taht kavası nedeniyle bölgede oluşan siyasi istikrarsızlık Tuğluk Şâh'ın yapacağı sefer için gereken ortamı hazırladı. Meydana gelen bu iktidar mücadelesi sırasında Gıyâs ed-dîn, kardeşi Kutluk Han'ı öldürdü, Nâsır ed-dîn'i de

⁶¹¹ Baranî, *a.g.e.*, s. 233; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 212.

⁶¹² Sirhindi, *a.g.e.*, s. 96; Baranî, *a.g.e.*, s. 233,234; Bedauni, *a.g.e.*, 299.

⁶¹³ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 213.

⁶¹⁴ Baranî, *a.g.e.*, s. 234; İsemi, *a.g.e.*, s. 608, 609.

⁶¹⁵ B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 473.

⁶¹⁶ Baranî, *a.g.e.*, s. 234; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 213.

⁶¹⁷ İsemi, *a.g.e.*, s. 611; B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 473.

⁶¹⁸ B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 673.

⁶¹⁹ Baranî, *a.g.e.*, s. 234.

Lakhnauti'ye sürgün etti. Buraya gelen Nâsır ed-dîn ise bölgeye hâkim olmak için Tuğluk Şâh'dan yardım istedi.⁶²⁰

Gıyâs ed-dîn Tuğluk ise eline geçen bu fırsatı değerlendirmek için harekete geçti. Sultan Varangel'de bulunan oğlu Uluğ Han'ı çağırarak başkentte yerine bakması için bıraktı ve Lakhnauti üzerine yürüdü.⁶²¹ Dehli'den ayrılan ordu Tihüt'e ulaştığı sırada Lakhnauti'de bulunan Nâsır ed-dîn ve bazı Racalar yanına gelerek itaatlerini bildirdiler.⁶²²

Sultan Tatar Han (Behram Han) komutasında bir orduyu Nasr ed-dîn ve Zalchi ile birlikte Bahadur Şâh üzerine yolladı. Tihüt'ten ayrılan ordu Lakhnauti'ye ulaştığı sırada Gıyâs ed-dîn ordusuyla birlikte hazır bulunuyordu. Savaş başlar başlamaz Bahadur Şâh Zalci komutasındaki birliğe saldırdı, fakat Tatar Han'ın müdahalesiyle bir şey elde edemedi geri çekilmek zorunda kaldı. Bu ordu karşısında daha fazla dayanamayacağını anlayan Bahadur Şâh kaçarak bölgeden uzaklaştı.⁶²³ Fakat arkasından gönderilen ordu tarafından yakalanarak diğer esirlerle birlikte Tuğluk Şâh'ın huzuruna getirildi. Sultan ele geçirilen fillerle birlikte boynuna ip takılan Bahadur Şâh'ı Dehli'ye yolladı.⁶²⁴ Bölgeyi tamamen ele geçiren Tuğluk Şâh Lakhnauti'nin hâkimiyetini vergi vermesi koşuluyla Nâsır ed-dîn'e bıraktı. Sonargoan bölgesine de Tatar Han'ı atayan Sultan böylece bütün Bengale'de Tuğluk hâkimiyetini sağlamış oldu.⁶²⁵

Bengale'den ayrılan Sultan Tirhut'a ulaştığı sırada buranın Racası ordusuna saldırarak ormana kaçtı. Bunun üzerine Sultan bölgede birçok Hindu'yu öldürttü ve Ahmet Han'ı buraya atayarak Tuğlukabad'a doğru yola çıktı.⁶²⁶

Sultan'ın Tuğlukabad'a doğru geldiği haberini alan Uluğ Han babasını karşılamak için Afganpur'da bir Köşk yaptırdı. Tuğluk Şâh bölgeye vardığında Uluğ

⁶²⁰ B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 674.

⁶²¹ Baranî, *a.g.e.*, s. 234; İsemi, *a.g.e.*, s. 623; Sirhindi, *a.g.e.* s. 96; Bedauni, *a.g.e.*, s. 299.

⁶²² Baranî, *a.g.e.*, s. 234, B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 674.

⁶²³ İsemi, *a.g.e.*, s. 625, 626.

⁶²⁴ Baranî, *a.g.e.*, s. 235, Bayur, *a.g.e.*, s. 322.

⁶²⁵ B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 675.

⁶²⁶ İsemi, *a.g.e.*, s. 627, 630; B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 675.

Han ve diğer ileri gelen devlet adamları onu karşıladı. Ordugâhını buraya kuran Sultan, oğlunun yaptırmış olduğu köşkte istirahate çekildi.⁶²⁷ Ancak bu sırada köşkün yanından geçen filler yüzünden çıkan sarsıntı nedeniyle bina çöktü ve Tuğluk Şâh ve bazı yöneticiler köşkün altında kalarak öldü.⁶²⁸

2. Muhammed Tuğluk Şâh (1325-1351)

Uluğ Han (Cuna Han) 1225 yılına babasının bir kaza sonucunda ölmesinin ardından Muhammed adını alarak⁶²⁹ Tuğlukabad'da Dehli Türk Sultanlığı tahtına çıktı.⁶³⁰ Sultan Muhammed Tuğluk'un dönemi kıtlık, isyanlar, başarısız seferler ve kötü bir yönetimle geçti.

Yeni Sultan babasının yaptırmış olduğu Tuğlukabad'da kırk gün kaldıktan sonra devletin merkezini Dehli'ye taşıdı. Burada düzenlenen eğlencelerden sonra Sultan emir ve meliklere unvan ve iktâlar tevcih etti. Bunlardan kuzeni olan Melik Firûz'a Naib-i Barbek, Melik Ayaz'a Havace-i Cihan, Melik Kabil'e Melik Kebir, Melik Sertez'e İmâd-ül Mülk, Melik Pindar Kalaç'a Kadir Han unvanı ve Lakhnauti'yi iktâ olarak verildi.⁶³¹

Muhammed Dehli'de hüküm sürmekteyken devletin merkezini buradan Deogir (Devletabad)'e taşıma kararı aldı. Böylece Dekkan bölgesini daha kolay hâkimiyetinde tutacağını düşünmüştü. Bu amaçla 1327 yılında başkenti Deogir 'e taşıdı ve buraya Devletabad adını verdi.⁶³² Bu taşınma sırasında Dehli şehrinin halkının çoğu yollarda öldü bir kısmı da büyük eziyetler çekerek Devletabad'a ulaştı. Dehli şehrinde kimse kalmadı. Sultan bu sefer sırasında cömert bir şekilde davransa da halkın birçoğu bu sürgüne dayanamadı. Bu yer değiştirme ülkeyi derinden etkiledi.⁶³³ Daha sonra buraya gelen halk Sultan'ın izniyle Dehli'ye geri döndü.

⁶²⁷ Baranî, *a.g.e.*, s. 235.

⁶²⁸ İsemi, *a.g.e.*, s. 632, 633; İbn Batuta bu olayı Uluğ Han'ın sultana karşı yapmış olduğu bir komplo olarak aktarmaktadır. Bkz. *a.g.e.*, s. 642-644.

⁶²⁹ İsemi, *a.g.e.*, s. 647; Srivastava, *a.g.e.*, s. 189.

⁶³⁰ Baranî, *a.g.e.*, s. 235; Sirhindi, *a.g.e.*, s. 99.

⁶³¹ Sirhindi, *a.g.e.*, s. 99, 100; Bedauni, *a.g.e.*, s. 301, 302.

⁶³² Baranî, *a.g.e.*, s. 238, 239; Sirhindi, *a.g.e.*, s. 100, 101; Bedauni, *a.g.e.*, s. 302, 303.

⁶³³ Baranî, *a.g.e.*, s. 239; İbn Batuta, *a.g.e.*, s. 697, 698; Bedauni, *a.g.e.*, s. 303.

Muhammed Tuğluk'un tahta çıkmasının ardından Sagar valisi Bahâeddin Gürşap isyan ederek bölgesinde bağımsız hareket etmeye başladı. Sultan karşılaştığı bu ilk isyanı bastırmak için Havace-i Cihan Melik Ahmed Ayaz'ı Bahâeddin üzerine yolladı.⁶³⁴ Meydana gelen savaşta Bahâeddin kahramanca çarpışsa da mağlup olarak Raca Kenbîle'nin yanına kaçtı. Raca'nın kalesi ulaşılmaz bir yerde olmasına rağmen Sultan'ın ordusunun karşısında fazla dayanamadı ve Bahâeddin'i şehirden çıkartarak başka bir Raca'nın yanına gönderdi. Türk ordusu Raca Kenbîle'yi öldürüp şehri ele geçirdikten sonra Bahâeddin'i takip etmeye devam etti.⁶³⁵ Bahâeddin bölgenin diğer bir Raca'sı olan Balala'nın yanına gitti. Fakat Raca, Sultan'dan korktuğu için onu yakalayarak Sultan'a gönderdi. Böylece ilk isyan hareketi bastırılmış oldu.⁶³⁶

Sultan Devletabad'da bulunduğu sırada bu sefer Multan valisi Melik Behram Ayaba Kişilü Han isyan ederek bölgeyi istila etti. Muhammed Şâh isyan haberini alır almaz Dehli'ye döndü⁶³⁷ ve ordusunu hazırlayarak Multan üzerine yürüdü. İki ordu Abûher yakınlarında karşı karşıya geldi. Sultan Muhammed Tuğluk kendisine çok benzeyen Şeyh İmâdeddîn'i kendi çadırının altına bırakarak dört bin kişilik kuvvetle oradan ayrıldı. Ayaba ise Sultan'ın çadırı altında olduğunu düşünerek o yöne hücum etti ve Şeyh İmâdeddîn ve etrafındakileri öldürdü. Sultan'ın öldürüldüğü haberi etrafa yayılınca Ayaba'nın askerleri yağma ve talan için etrafa yayıldılar. Ayaba'nın yanında çok az bir kuvvet kalmıştı bunu gören Sultan özel adamlarıyla üzerine saldırarak başını gövdesinden ayırdı.⁶³⁸ Ayaba'nın ölüm haberini alan askerleri korkuya kapılarak dört bir yana dağıldılar.⁶³⁹ Sultan bu olaydan sonra Devletabad'a gitmeyerek askerleri ve melikleriyle birlikte Dehli'ye döndü. Ancak onların aileleri ve eşleri Devletabad'da kaldı.⁶⁴⁰

⁶³⁴ Sirhindi, *a.g.e.*, s. 101; Bedauni, *a.g.e.*, s. 304; İbn Battuta, *a.g.e.*, s. 700, 701, K. A. Nizami, "Muhammad Bin Tuğluq", *A Comprehensive History of India*, s. 501.

⁶³⁵ İbn Battuta, aynı yer.

⁶³⁶ İsemi, *a.g.e.*, s. 658.

⁶³⁷ Baranî, *a.g.e.*, s. 242; İsemi, *a.g.e.*, s. 661; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 221.

⁶³⁸ İbn Battuta, *a.g.e.*, s. 702.

⁶³⁹ İsemi, *a.g.e.*, s. 670; İbn Battuta, *a.g.e.*, s. 702.

⁶⁴⁰ Baranî, *a.g.e.*, s. 242; Sirhindi, *a.g.e.*, s. 102;

Sultan Ayaba'nın isyanı ile uğraşırken ülkenin doğusunda bir başka isyan patlak verdi. Lakhnauti valisi Gıyâs ed-dîn Bahadır Bora⁶⁴¹ Sultan'ın Multan'da olmasından faydalanarak isyan etti. Fakat Sultan'ın göndermiş olduğu ordu kısa sürede isyanı bastırarak asileri öldürdü.⁶⁴² Sultan bu isyanları bastırca da ileride kendi uyguladığı yanlış politikalarından dolayı meydana gelecek olan ayaklanmaların birçoğunu bastıramayacak ve devlet büyük toprak kayıplarına uğrayacaktı.

Muhammed Tuğluk Şâh bir yandan isyanları bastırmakla uğraşırken bir yandan da ülkenin içinde bulunduğu mali buhranı önlemek için bir dizi önlemler almaya başladı. Sultan bu amaçla Düab bölgesindeki çiftçilerden aldığı zirai vergiyi artırarak para ihtiyacını karşılamak istedi. Fakat artan vergiler nedeniyle bölge halkının durumu daha da kötüleşti ve önceki vergiyi bile ödeyemeyecek duruma geldi. Zengin ve varlıklılar isyan etmeye başladı topraklar harap olurken tarım da tamamen durdu. Bu durumun Hindistan'ın diğer bölgelerinde duyulması halkı endişeye düşürdü ve böylece Sultan'ın hazineyi güçlendirme denemesi başarısız oldu. Bu olaydan sonra Dehli ve çevresinde büyük bir kıtlık başladı. Yağmurun yağmaması bu kıtlığa genel bir hal aldirdi ve devletin genelinde isyanların çıkmasına zemin hazırladı.⁶⁴³

a. Çağatay İstilasası

Sultan Muhammed Tuğluk isyan ve kıtlıkla uğraşırken o zamana kadar korunan kuzey batı sınırının güvenliğini ihmal etmeye başladı. Hindistan'ın içinde bulunan karışıklığı fark eden Çağatay hükümdarı Tarmaşirin bu sırada isyan halinde bulunan Tatta asileriyle birleşerek 1328 yılının sonlarına doğru Multan ve Lahor üzerinden Dehli'ye kadar rahatça ulaştı.⁶⁴⁴ Birçok yeri yağmalayan Çağatay ordusu Bedaun bölgesine kadar ilerledi.⁶⁴⁵

⁶⁴¹ İbn Battuta; Sultan Muhammed tahta çıktığı sırada Dehli'de esir olarak bulunan Gıyâs ed-dîn Bahadır'ı serbest bırakarak kendi yeğeni Behram Hanla Lakhnauti'ye gönderdiğini kaydetmektedir. Bkz, *a.g.e.*, s. 699.

⁶⁴² K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 506; Haluk Kortel, "Tuğluklular", *DİA*, C. 41, s. 334.

⁶⁴³ Baranî, *a.g.e.*, s. 238; Agha Mahdi Husain, *The Rise And Fall of Muhammed Bin Tuğluk*, London 1938, s. 148, 149.

⁶⁴⁴ Durak, *a.g.e.*, s. 122.

⁶⁴⁵ Sirhindi, *a.g.e.*, s. 103; Bedauni, *a.g.e.*, s. 305; Henry Beveridge, *a.g.e.*, s. 108; Durak, *a.g.e.*, s. 123.

b. Başarısız Para Politikası

Muhammed Tuğluk başkentin taşınması ve vergi artırımından sonra ekonomik krize yol açacak olan başka bir uygulama yaptı. Sultan 1331-1332 yıllarında⁶⁴⁶ devlet hazinesinesin gelirini artırmak için bastırılmış olduğu bakır paraları gümüş ve altın paraya denk sayarak piyasaya sürdü.⁶⁴⁷ Ancak Muhammed Tuğluk yapmış olduğu bu işle başına büyük dert açtı, zira paraların denk sayılmasını fırsat bilen Hindular birçok yerde darphane kurarak bakır para basıp piyasaya sürdüler. Bu sayede aşırı bir şekilde zenginleşen Hindular rahatça vergi ödeyip, at ve tüm güzel şeyleri almaya başladılar. Uygulama sayesinde Racalar, toprak ağaları ve büyük arazi sahipleri aşırı bir şekilde zenginleşirken devlet tam tersine aşırı bir şekilde fakirleşti. Sultan bakır paranın değerini düşürmemek için gümüş para ile değiştirmeye kalktı. Bu da fırsatçıların işine yaradı ve ellerindeki bakır paraları gümüşle değiştirdiler. Böylece devlet hazinesi değersiz bakır para ile doldu. Muhammed Tuğluk'un bu denemesi de başarısız oldu.⁶⁴⁸ Sultan para basma işi çare olmayınca hazineyi güçlendirmek için daha tehlikeli bir işe kalkıştı. Devlet toprakları sıcak para elde etmek için İltizam usulüyle büyük miktardaki arazileri Mültezimlere vermeye başladı. Ancak beceriksiz Mültezimler yüzünden bu da işe yaramadı ve mültezimler buldukları bölgelerde isyan etmeye başladı.⁶⁴⁹

c. Horasan seferi

Başarısız politikalarına devam eden Muhammed Tuğluk devletin içinde bulunduğu kötü duruma bakmadan bu seferde Horasan'ı fethetme işine kalkıştı. Bu amaçla 370.000 kişilik büyük bir ordu hazırlattı ve askerlerin hepsine bir yıl boyunca devlet hazinesinden maaş ödendi. Ancak bu ordu devletin maliyesini derinden sarstı ve askerlere para ödenmemesi yüzünden ordu dağıtmak zorunda kaldı.⁶⁵⁰ Sultan'ın Horasanı fethetme hayali de böylece suya düşmüş oldu.

⁶⁴⁶ Kortel, *a.g.m.*, s. 334.

⁶⁴⁷ Baranî, *a.g.e.*, s. 240; İsemi, *a.g.e.*, s. 693, 94.

⁶⁴⁸ Baranî, *a.g.e.*, s. 240, 241; Sirhindi, *a.g.e.*, s. 105.

⁶⁴⁹ Bayur, *a.g.e.*, s.325; Kortel, *a.g.m.*, s. 334.

⁶⁵⁰ Baranî, *a.g.e.*, s. 241; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 147; T.W. Haig, "Muhammed II", *IA*, C. VIII, s. 471.

Sultan maceralar peşinde koşarken devlet içinde isyanlar çıkmaya başladı. 1335'de Seyid Celaledin Ahsen Mabar da isyan ederek bölgenin ileri gelenlerini öldürdü ve hâkimiyetini kurdu.⁶⁵¹ İsyân haberini alan Muhammed Tuğluk Şâh büyük bir ordu ile durmadan ilerleyerek Dekkan bölgesine geldi. Devletabad'da bir-iki ay kaldıktan sonra Telingana (Varangel) üzerine yürüyen Sultan burada da bir müddet bekleyerek savaş hazırlıklarına başladı.⁶⁵² Ancak ordu Telingana'da iken büyük bir Kolera salgını başladı. Birçok kişi hastalanarak öldü ve Sultan da hastalandı. Bunun üzerine ordu geri çekilmek zorunda kaldı. Mabar ise Sultanlığın elinden çıkarak bağımsız olarak yönetilmeye başlandı.⁶⁵³

d. Karaçal Seferi

Sultan 1338 yılında Himalaya Dağları'nda bulun Karaçal bölgesi hükümdarı üzerine Hüsrev Melik komutasında büyük bir ordu gönderdi.⁶⁵⁴ Yüz bin kişiden oluşan bu ordu Karaçal Dağı'nın eteğinde bulunan Cidye'yi ele geçirerek şehri talan etti. Bölge halkı mallarını bırakarak dağın tepesine doğru kaçtılar.⁶⁵⁵ Hindular arkalarından gelen Türk ordusunun geçiş yollarını kapatarak birçok askeri öldürdüler. Hem iklim şartlarının kötü olması hem de coğrafyanın bilinmemesi nedeniyle alınan bu mağlubiyet yüzünden neredeyse ordunun tamamı yok oldu.⁶⁵⁶ Bu durum devleti derinden etkiledi ve Sultanlığın toprak kaybetmesine neden olacak isyanların çıkmasına sebep oldu.

⁶⁵¹ Baranî, *a.g.e.*, s. 243; İsemi, *a.g.e.*, s. 705.

⁶⁵² İsemi, *a.g.e.*, s. 705, 706.

⁶⁵³ Baranî, *a.g.e.*, s. 243; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 148, 149.

⁶⁵⁴ İsemi, *a.g.e.*, s. 703.

⁶⁵⁵ İbn Battuta, *a.g.e.*, s. 703.

⁶⁵⁶ Baranî, *a.g.e.*, s. 141, 142; Sirhindi, *a.g.e.*, 105, 106; Bedauni, *a.g.e.*, s. 307, 308; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 220.

e. Bengale'nin elden Çıkışı

1338 yılında Sonargaon'da bulunan Sultan'ın üvey kardeşi Behram Şâh ölünce onun silahtarları olan Melik Fahrüddin isyan etti ve bağımsızlığını ilan ederek Sultan Fahrüddin unvanını aldı. Bunun üzerine Sultan Lakhnauti valisi Melik Pindar Kadir Han yanında Melik Hüsameddin Ebu Race, Melik İzzeddin Yahya ve Nusret Han'ın oğlu Firûz Han ile birlikte Fahrüddin'in üzerine yürüdüler. Melik Fahrüddin ordusuyla onları karşıladı, yapılan savaşta mağlup olan Fahrüddin kaçtı. Birçok fil ve at ele geçirildi. Bu savaştan sonra Kadir Han Sonargaon'da kalırken diğer melikler kendi iktâlarına döndüler.⁶⁵⁷

Kadir Han Sonargaon bölgesinde kalıp burada yüklü miktarda para topladı. Ancak bu paraları Sultanlığa göndermeyerek kendi hâkimiyetini kurmak istiyordu. Melik Hüsameddin'in uyarılarına rağmen bu hareketinden vazgeçmedi. Aynı zamanda kendi askerlerinin maaşlarını da ödemeyen Kadir Han hazinesini iyice doldurdu. Ancak bu sırada Fahrüddin ona saldırdı Kadir Hanın ücretini ödemediği askerleri de ona katıldı. Kadir Han öldürüldü ve Sonargaon da kendi hâkimiyetini tekrar kurdu. Fahrüddin Lakhnauti'ye adamı Mukhlis'i bıraktı.⁶⁵⁸

Kadir Hanın hizmetinde bulunan Ali Mübarek Lakhnauti'yi ele geçirerek Mukhlis'i öldürdü. Daha sonra Sultan Muhammed'e haber göndererek Lakhnauti'yi aldığını fakat Sultan'a bağlı olduğunu bildirdi ve buraya birisini gönderirse idareyi ona bırakacağını söyledi. Sultan bunu iyi bir şekilde karşıladı ve Han unvanını verdiği Dehli yöneticisini bölgeye gönderdi. Fakat Yusuf'un ölmesi üzerine Sultan buraya kimseyi göndermedi. Bunun üzerine Ali Mübarek Fahrüddin'in muhalefeti yüzünden bölgede tutunmak için Sultan Alaeddin unvanını alarak Lakhnauti'de hâkimiyetini tesis etti.⁶⁵⁹

Ali Mübarek'in Sultanlığını ilan ettikten birkaç gün sonra Melik Hacı İlyas bazı melik, emir ve Lakhnauti ahalisi ile birleşerek Mübarek'e komplo kurdular ve onu öldürdüler. İlyas Sultan Şemseddin adını alarak Lakhnauti'de tahta oturdu. Daha sonra

⁶⁵⁷ Sirhindi, *a.g.e.*, s. 106; Bedauni, *a.g.e.*, s. 308; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 530.

⁶⁵⁸ Sirhindi, *a.g.e.*, s. 106; Bedauni, *a.g.e.*, s. 308; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 531.

⁶⁵⁹ Sirhindi, *a.g.e.*, s. 107.

Fahrüddin'i yakalayarak öldürdü. Bu tarihten sonra bölge uzun süre Şemseddin ve onun varislerinin elinde kaldı ve Dehli'den onlar üzerine bir müdahale olmadı. Böylece Bengale bölgesi Dehli Türk Sultanlığının elinden çıktı ve burada başka bir hanedanlık kuruldu.⁶⁶⁰

f. İsyanlar

Devletin içinde bulunduğu bu durumdan faydalanan Hindular Varangel'in hâkimiyetini tamamen ele geçirdiler. 1335 yılında Sultan Seyid Celaleddin Ahsen üzerine bir sefer yapmıştı. Ancak ordu içinde patlak veren kolera salgını ve zaten hâlihazırda var olan kıtlık nedeniyle bu seferden geri dönmek zorunda kaldı. Bu olayları fırsat bilen Hari Har ve kardeşi Bukka, Kışna Irmağı'nın güneyinde kendi prensliklerini kurdular ve kademeli bir şekilde genişleyerek bütün bölgeye hâkim olmaya başladılar. Böylece Güney Hindistan elden çıkmış oldu.⁶⁶¹

Kara'nın iktâsını elinde bulduran Nizam üzerine düşen vergiyi göndermeyerek 1338' yılında isyan etti ve Sultan Alâ ed-dîn adını alarak Kara'da bağımsızlığını ilan etti. Asiyi cezalandırmak isteyen Sultan Eved ve Zaferabad valisi Aynü'l Mülk ve Şâhrullah'ı Nizam üzerine yolladı. Ordu isyanı bastırarak Nizam'ı canlı olarak ele geçirdi. Nizam'ın derisi yüzülerek Sultan'a gönderildi ve Kara'nın iktâsı da Sultan'ın eniştesi Şehzade Bustami'ye bırakıldı. Bu isyanın ardında Bidar valisi Nusret Han aynı şekilde üzerine düşen vergiyi göndermeyerek isyan etti.⁶⁶² Nusret Han'ın isyanını duyunca üzülen Sultan Kutluk Han komutasında bir orduyu asinin üzerine yolladı. Kutluk Han bölgeye gelerek Nusret Han'ı yakaladı ve Dehli'ye gönderdi.⁶⁶³

Nusret Han'ın isyanından kısa bir süre sonra patlak veren bu isyan Zafer Han'ın yeğeni ve Alâ ed-dîn Kalaç'ın ünlü bir generali olan Ali Adil Şâh tarafından çıkartıldı. Adil Şâh Bidar ve Gulbarga'nın vergisini toplamakla görevlendirilen Bayram'ı öldürüp bölgede kendi hâkimiyetini kurarak bağımsız hareket etmeye başladı.

⁶⁶⁰ Sirhindi, *a.g.e.*, s. 107, 108.s

⁶⁶¹ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 531

⁶⁶² K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 533.

⁶⁶³ İsemi, *a.g.e.*, s. 716-723.

Bunu üzerine Kutluk Han Adil'in üzerine yürüdü ve onu yakalayıp Dehli'ye gönderdi. Sultan onu ve kardeşini öldürmeyerek Gazne'ye sürgüne gönderdi. Fakat izinsiz olarak Dehli'ye geri döndükleri için Sultan'ın emri ile idam edildiler.⁶⁶⁴

Muhammed Tuğluk döneminde çıkan en önemli isyanlardan birisi de Eved valisi Aynü'l Mülk Mahir'in isyanıydı. Esasen Aynü'l Mülk Sultan'a bağlı birisi olup Düab da çıkan kıtlık zamanında kardeşleriyle birlikte kendi iktâsında huzur ve refahı sağlayarak başkente gıda malzemesi gönderiyordu. Melik ayrıca Nizam'ın Kara'da çıkardığı isyanı bile bastırmıştı. Ancak Aynü'l Mülk ne kadar başarılı olsa da kıtlık zamanında Sultan'ın göçü yasaklamasına rağmen kendi iktâsı olan Eved ve Zaferabad'a gelen insanlara yardım edip onların güvenini kazanması Sultan'ın gözünden kaçmadı. Sultan kendisine karşı oluşabilecek herhangi bir isyanı önlemek için Aynü'l Mülk'ü Devletabad'a göndermeye karar verdi.⁶⁶⁵ Sultan'ın kendi üzerinde planlar kurduğunu anlayan Melik korkuya kapılarak kardeşleriyle birlikte isyan etti. Sultanın at ve filleri ele geçiren asiler büyük bir isyan başlattı. Sultan bunun üzerine Amroha, Samana, Baran, Kol ve Ahmedabad bölgesinde bulunan birliklerini toplayarak asilerin üzerine yürüdü. Aynü'l Mülk ve kardeşleri Ganj Nehri'ni geçerek Sultan'ın otağına baskın yapmaya niyetlendiler. Fakat daha ilk saldırıda Sultan tarafından mağlup edilerek öldürüldüler.⁶⁶⁶

Aynü'l Mülk'ün isyanını bastırdıktan sonra biraz rahatlayan Sultan bu sefer de Multan valisi Behzat'ı öldürerek bağımsızlığını ilan eden Afgan Şâh meselesiyle uğraşmak zorunda kaldı. Sultan 1341 yılında ordusunu hazırlayarak Multan üzerine hareket etti. Sultan yolda iken annesi Mahdume-i Chan'ın ölüm haberini aldı. Bu habere çok üzülse de yoluna devam eden Sultan Dipalpur'a ulaştığı sırada Afgan Şâh kaçarak Afganistan'a gitti. Sultan ise başkente doğru ilerledi.⁶⁶⁷

⁶⁶⁴ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 533.

⁶⁶⁵ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 533.

⁶⁶⁶ Baranî, *a.g.e.*, s. 248.

⁶⁶⁷ Baranî, *a.g.e.* s. 244, 245; Briggs, *a.g.e.*, s. 425.

g. Tarımı Düzeltme Çabaları

Bir yandan ağır vergiler bir yandan da iklim şartlarının değişmesi yüzünden Dehli ve çevresinde büyük bir kıtlık baş gösterdi ve ülke çapına yayılarak birçok insanın ölümüne sebep oldu. Sultan durumun farkına vararak ülkedeki ziraatı geliştirmek için bir dizi önlem aldı. Sultan bir taraftan halka gıda yardımı yaparken bir taraftan da Dehli civarında yeni tarım arazileri açarak üretimi artırmayı planladı. Sultan 3-4 yıl Dehli'de kalarak üretim için büyük meblağlarda para harcamasına rağmen bir türlü kıtlığı önleyemedi.⁶⁶⁸ Ülkedeki kıtlığın önlenememesi yeni isyanlara ve bu isyanların neticesinde büyük toprak kayıplarına sebep oldu.

ğ. Dekkan'ın Elden Çıkışı

Ülkedeki kargaşa ortamından faydalanan Harihar ve etrafına topladığı Hindular 1236'da isyan ederek Güney Dekkan'ı ele geçirdiler. Sultan ülkenin diğer yerlerindeki isyanlarla uğraştığından Hindular üzerine gidemedi ve onlarda buldukları yerde güçlenerek 1344'de yeniden isyan ederek Devletabad hariç bütün Dekkan'ı ele geçirdiler. Harihar ve kardeşi 1346'da Hoysala'yı da ele geçirdikten sonra Dekkan'da Viceyengar devletini kurdular. Hindular bölgedeki Müslüman nüfuzunu yıkarak kuzeyden gelebilecek herhangi bir Müslüman istilasına karşı da önlem aldılar.⁶⁶⁹ Böylece Sultanlığın elinde sadece Gücerat ve Devletabad bölgeleri kalmıştı. Sultan'ın başarısız iyileştirme politikaları halk arasında huzursuzluklara yol açmış ve acımasızlığıyla da halkı iyice bezdirmişti.

Muhammed Tuğluk Şâh saltanatının sonlarına doğru Devletabad'ın elden çıkmasına neden olacak bir karar aldı. Bölgenin valisi olan Kutluk Han görevden alınarak yerine İmâdülmülk Nizam-üd-din olarak bilinen kardeşini atadı.⁶⁷⁰ Bu görev değişikliği bölgedeki emirler ve halk arasında hoşnutsuzluğa neden oldu, çünkü Kutluk Han bölgeyi adaletli bir şekilde yöneterek buradaki halkın güvenini kazanmıştı.⁶⁷¹

⁶⁶⁸ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 538-540.

⁶⁶⁹ I. Prasad, *a.g.e.*, s. 151.

⁶⁷⁰ Sirhindi, *a.g.e.*, s. 113; Baranî, *a.g.e.*, s. 251.

⁶⁷¹ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 230, 231; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 541.

Devletabad'da meydana gelen gelir düşüklüğü nedeniyle bölgedeki memurların halktan zorla vergi alarak kendi keselerini doldurmaları ve Kutluk Han'ın görevden alınması genel bir isyanın çıkmasına neden oldu.⁶⁷²

Sultan isyanı bastırmak için Aziz Hammer'i bölgeye gönderdi. Son derece acımasız biri olan Hammer birçok emîri öldürerek Gücerat ve Devletabad'da büyük bir korku saldı. Bunun üzerine bölgedeki diğer emirler bu zulme dayanamayarak isyan ettiler. Malva valisi Aziz Hammer ayaklanmayı bastırmak için Sultan'dan herhangi bir talimat almadan harekete geçti, fakat asiler tarafından yakalanarak öldürüldü.⁶⁷³ Hammer'in ölümünün ardından harekete geçen Sultan Gücerat'a gelerek isyanı bastırdı.⁶⁷⁴ Ancak çok geçmeden Devletabad'da başka bir isyan hareketi başladı. Devletabad'da, taşra teşkilatı görevlilerinden "*emîrân-ı sade*" diye bilinen Dekkan soylularından İsmâil Muh adında birisi⁶⁷⁵ etrafında topladığı adamlarıyla birlikte Devletabad'a gelerek vali İmâdülmülk Nizam-üd-din'i saf dışı bıraktı ve "Nâsırüddin" adını alarak sultanlığını ilan etti. Asiler ayrıca Dehli'ye gönderilecek olan vergiye de el koydular. İmâdülmülk'ü ise masum olduğunu düşünerek serbest bıraktılar.⁶⁷⁶

Muhammed Tuğluk Şâh isyan haberini alır almaz doğrudan Devletabad üzerine yürüdü ve kısa sürede isyanı bastırdı.⁶⁷⁷ Asilerin başı olan Nâsırüddin iç kaleye sığınırken Hasan Kangu ve Afgan asıllı başka bir emir kaçarak bölgeden uzaklaştı. Sultan bunun üzerine iç kaleyi kuşattı ve İmâdülmülk'ü de kaçanların arkasından yolladı. Sultan ise Devletabad'da kalarak şehri düzene koydu.⁶⁷⁸ Ancak Sultan daha buradaki işlerini bitirmeden Gıyâseddin Tuğluk'un Türk Memluklarından olan Ş-Şâhne-i Bârgâh⁶⁷⁹ Tagi Gücerat'ta isyan etti. Bunun üzerine buradaki işini yarım bırakan Sultan kuşatmayı kaldırarak Tagi üzerine yürüdü. Muhammed Tuğluk'un Devletabad'dan ayrılmasını fırsat bilen Hasan ve diğer emirler şehrin valisi

⁶⁷² I. Prasad, *a.g.e.*, s. 151,

⁶⁷³ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 543-44.

⁶⁷⁴ Srivastava, *a.g.e.*, s. 200.

⁶⁷⁵ Kortel, *a.g.m.*, s. 334.

⁶⁷⁶ K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 548.

⁶⁷⁷ Baranî, *a.g.e.*, s. 258; Bedauni, *a.g.e.*, s. 314.

⁶⁷⁸ Baranî, *a.g.e.*, s. 258; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 235; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 152; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 549.

⁶⁷⁹ Kortel, *a.g.m.*, s. 334.

İmâdülmülk'ü mağlup ederek bölgeye tekrardan hâkim oldular. Emirler bu sefer daha önce kendilerine hükümdar olarak seçmiş oldukları İsmail'in yerine Hasan'ı başlarına getirdiler. Hasan bunun üzerine 1347'de Alâ üd-din ved-dîn Ebu Muzaffer Behram Şâh adını alarak hâkimiyetini kurdu. Böylece Bahmani krallığı kurulmuş ve Sultanlık Bengale'den sonra Dekkan topraklarını da kaybetmiş oldu.⁶⁸⁰

Sultan Muhammed Tuğluk Şâh ise üç yıl boyunca Gücerat'ta kalarak işleri düzene koymaya çalıştı. Bu süre içinde Uparkot Kalesi'ni ele geçiren Sultan buraya bir cami yaptırarak başka bir şehir kurdurdu.⁶⁸¹ Tagi ise Sind bölgesinde sürekli olarak yer değiştirmekteydi. Sultan o sıralarda Tatta'a bulunan Tagi üzerine büyük bir ordu ile hareket etti ancak daha bölgeye varmadan ölümcül bir hastalığa yakalandı ve kısa bir süre sonra öldü (20 Mart 1351).⁶⁸²

Muhammed Tuğluk Şâh tahta geçtiğinde neredeyse bütün Hindistan Dehli Türk Sultanlığının hâkimiyetindeydi. Onun döneminde ilk önce güney Hindistan sonra Bengale ve onun ardından da Dekkan bölgesi devletin elinden çıktı ve bu bölgelerde mahalli hanedanlıklar kurulmaya başlandı. Yine onun döneminde ülkede büyük bir kıtlık felaketi baş gösterdi ve halk büyük sıkıntılar çekti. Koymuş olduğu ağır vergilerle çiftçilerin topraklarını terk etmesine neden oldu. Muhammed Tuğluk'un son yirmi yılı isyanlarla geçti bu isyanlar nedeniyle devlet büyük bir sarsıntı geçirdi. Sultan bu durumdan kurtulmak için çeşitli yollara başvurdu. Bu yollardan ilki yüksek miktarda vergi almak oldu bu işe yaramayınca devlet topraklarını para karşılığı mültezimlere verdi ki bu da bir fayda vermedi. Mültezimler aldıkları toprakların paralarını veremedi ve bu nedenle de isyan etmeye başladılar. Muhammed Tuğluk Şâh bir dönem bakır para bastırarak ekonomiyi düzeltmeye kalktı ve gümüş paraları bu yeni bastırdığı paralara denk saydı. Ancak bu uygulama suiistimal edildi ve kalpazanlar bu bakır paraları evlerinde basmaya başlayıp gümüş paralarla değiştirdiler. Bu durum devletin maliyesini derinden etkileyerek büyük bir yıkıma neden oldu. Sultan son çare olarak Halife ile temas kurarak onun siyasi gücünden yararlanmak istedi ancak bu da işe yaramadı.

⁶⁸⁰ Sirhindi, *a.g.e.*, s. 115, 116; Prasad, *a.g.e.*, s. 152, 153; K. A. Nizami, *a.g.m.*, s. 549, 550.

⁶⁸¹ Kortel, *a.g.m.*, s. 334.

⁶⁸² Bedauni, *a.g.e.*, s. 319, 320, Sirhindi, *a.g.e.*, s. 120.

Muhammed Tuğluk Şâh hükümdarlığı boyunca yaşamış olduğu maddi olumsuzluklara rağmen birçok Türk hükümdarı gibi cömert birisiydi. Özellikle alimler ve yabancı ülkelerden gelen ziyaretçilere ihtimam gösteren sultan onlara büyük ihسانlarda bulunuyordu. Muhammed Tuğluk'un nasıl bir hükümdar olduğu ve huzuruna gelenlere nasıl davrandığı hakkında, bizzat sultanın huzurunda belli bir müddet kalan İbn Battûta ve doğrudan birinci ağızdan duyduklarını yazan El-Ömerî son derece önemli bilgiler vermektedir. Bu nedenle bu iki kaynaktan Muhammed Tuğluk Şâh ile ilgili iki hadiseden bahsetmeyi uygun gördük.

İbn Battûta : **Hükümdarın Erdevîlî (Erdebili) Abdülaziz'e İhsanı;** *Abdülaziz, fıkhıta ve hadîste uzman birisiydi. Dimaşk'ta Takıyyüddîn İbn Teymiyyr, Burhâneddîn İbnü'l-Barkah, Cemaleddîn Mizzî, Şemseddîn Zehebî ve diğerlerinden ders görmüş, bu birikimle sultanın yanına gelmişti. Sultan ona armağan yağdırdı, saygıda kusur etmedi. Bir gün huzurda Hz. Abbâs ve oğlunun erdemine dair hadîsler okudu, Hak Teâlâ her ikisinden de hoşnut olsun onların soyundan gelen halifelerin iyilik ve üstünlüklerine ilişkin bir şeyler anlattı. Bu menkıbelerden epey etkilenen hükümdar, Erdebili'nin ayaklarına sarılıp öptü ve üzerinde ikibin tenge altın bulunan bir tepsi getirtti! Koca serveti kendi eliyle onun başına saçarak: "Şu sini, altınlarla senindir!" dedi.⁶⁸³*

El-Ömerî: **Fakîh Ebu's-safa Ömer b. İshak eş-Şibli anlattı:**"*Bu sultan, gerek yolculuğu esnasında ve gerekse sarayında kaldığı sırada âlimleri yanından hiç ayırmazdı.bazı gaza seferleri sırasında onunla birlikteydik. Biz daha yoldayken ordu komutanlarından zafer müjdesi veren mektuplar geldi.o sırada biz sultanın huzurundaydık. Bu habere sevindi ve "bu zafer, şu alimlerin ayaklarının uğuru sayesinde kazanılmıştır" dedi. Sonra ilim adamlarına hazineye girerek alabildikleri kadar para almalarını, taşıyamayacak kadar zayıf olanların vekil tayin etmelerini emretti. "ilim adamları hazineye girdiler, fakat ben ve benim gibi birçoğu girmedi. Çünkü biz ilim adamları tabakasından değildik. İçeri girenlerden her biri iki kese para aldı. Her kesede onbin dirhem vardı. Fakat içlerinden biri üç kese almıştı.ikisi koltuğunun altından biri ise başının üzerindeydi. Sultan bu manzarayı görünce üç kese*

⁶⁸³ İbn Battûta, a.g.e., s. 669.

*taşıyan kişinin hırsı karşısında hırsından güldü. Sonra benim gibi içeri girmeyenlerin neden girmediklerini sordu. Kendisine "Çünkü bunlar onların dünüdür. Para alanlar müderris, bunlar ise rütbece müderristen aşağıdadır" diye izahatta bulunuldu. Bunun üzerine sultan her birimize on bin dirhem verilmesini emretti. Emri yerine getirildi.*⁶⁸⁴ Farklı iki kaynaktan geçen bu olaylardan da anlaşılacağı üzere Muhammed Tuğluk Şah birçok Türk hükümdarı gibi çok cömert bir sultandır.⁶⁸⁵

3. Firûz Tuğluk (1351-1388)

1309'da doğan Sultan Firûz Tuğluk'un babası, Gıyâs ed-dîn Tuğluk Şâh'ın kardeşi sipehsâlâr Recep'in oğludur. Annesi ise Dipalpur Racası Mal Bhatti'nin kızıdır. Firûz Şâh daha yedi yaşındayken babası ölünce Tuğluk Şâh onu himayesine alarak yetiştirdi ve bu dönemde Emîr-i Hâcîp (Bârbeg)'liğe kadar yükseldi. Tuğluk Şâh'ın ölümünün ardından onun yerine geçen Muhammed Şâh döneminde de çeşitli görevlerde bulunarak devlet yönetimi hakkında tecrübe kazandı.⁶⁸⁶

Muhammed Tuğluk Şâh 20 Mart 1351'de Tatta'da öldüğünde yerine geçecek ne oğlu ne de bir varisi vardı.⁶⁸⁷ Sultan'ın ölümünden üç gün sonra ordu Tatta'dan Svistan'a doğru hareket etti. Başlarında Sultan'ın olmadığını fırsat bilen paralı Moğol askerleri Sultan'ın haremi ve devletin hazinesine saldırarak ele geçirdiler. Yine aynı nedenle bölgede bulunan Tatta asileri orduya saldırarak yıpratmaya başladılar.⁶⁸⁸ Moğol ve Tatta asilerinin saldırılarından oldukça zarar gören ordu ve içindeki hizmetliler bir an önce başlarına bir hükümdar geçirerek bu kötü gidişatı önlemek istiyorlardı. Ordu içinde bulunan ileri gelenler toplanarak Sultan'ın akrabası olan Firûz Şâh'ı tahta

⁶⁸⁴ Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr* (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım), terc. Ahsen Batur, İstanbul 2014, s. 42, 43.

⁶⁸⁵ El- Ömerî eserinde Muhammed Tuğluk Şâh hakkında verdiği bilgilerin yanı sıra Dehli Türk Sultanlığının devlet teşkilatı, üst düzey asker ve devlet görevlilerinin maaşları, sultanın dağıttığı hediyeler ve sultanlıktaki şehirler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Detaylı bilgi için bkz. El-Ömerî, a.g.e., s. 28- 56.

⁶⁸⁶ Şems-i Sirac Afif, "Tarih-i Firûz Şahi", *History of India By Own Historians*, Elliot- Dowson, V. III, London 1871, s. 271-275.

⁶⁸⁷ B. Prasad Saksena, "Firûz Shah Tugluq", *A Comprehensive History of India*, s. 566.

⁶⁸⁸ Baranî, a.g.e., s. 266; Afif, a.g.e., s. 275.

geçirme kararı aldılar. Firûz Şâh ilk başta böyle bir görevi kabul etmedi ancak çaresiz kalan soyluların ısrarı üzerine kabul ederek 23 Mart 1351'de Sultan oldu.⁶⁸⁹

Ordu, içlerinde bulunan Firûz Şâh'ın tahta çıkmasından oldukça memnun oldu, zira Moğol saldırılarından büyük zarar görmekteydiler. Bunun üzerine Sultan Firûz Şâh ordusunu toplayarak Moğollara saldırdı. Meydana gelen savaşta düşman mağlup edilerek birçok esir ele geçirildi ve Moğollar tarafından esir alınanlar serbest bırakıldı.⁶⁹⁰ Geriye kalan Moğollar ise kaçarak ülkelerine gitti.⁶⁹¹ Böylece İlk zaferini kazanan Firûz Şâh Dehli'ye doğru yola çıktı.

Firûz Şâh Tatta'da tahta çıktığı sırada Dehli'de bulunan Melik Ahmed Ayaz Sultan'ın Moğollar ile girişmiş olduğu savaşta mağlup olup öldüğüyle ilgili yanlış bir haber üzerine⁶⁹² Dehli'de küçük bir çocuğu Gıyâs ed-dîn Mahmud (Muhammed) unvanıyla tahta çıkarttı ve kendisi de devlet işlerini eline aldı.⁶⁹³ Sultan Firûz Şâh ise beş ay gibi bir süreden sonra Dehli'ye ulaştı. Melik Ayaz yanlış bir haber üzerine böyle bir şey yaptığını söyleyerek Firûz'dan özür diledi. Sultan ise bu durumu hanlar ve diğer meliklerle istişare ederek Ayaz'ı affetti ve Samana'ya sürgüne gönderdi.⁶⁹⁴ Ancak Ayaz yolda iken arkasından gönderilen Sunam ve Samana valisi Şir Han tarafından öldürüldü.⁶⁹⁵ Sultan bu hadisenin ardından Ağustos-Eylül 1351'de Dehli'ye girerek Sultanlık tahtına oturdu.⁶⁹⁶ Sultan tahta çıktıktan sonra Mısır'daki Abbasi Halifesi Hilat ve Menşur göndererek Firûz'un hükümdarlığını onaylamıştır.⁶⁹⁷

Firûz Şâh'ın tahta çıktıktan sonraki ilk işi halkın güvenini kazanmak oldu. Sultan bu amaçla Muhammed Kalaç zamanında ülkedeki tarımı geliştirmek için vermiş

⁶⁸⁹ Afif, *a.g.e.*, s. 275, 277; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 240, 241.

⁶⁹⁰ Afifi, *a.g.e.*, s. 278.

⁶⁹¹ Baranî, *a.g.e.*, s. 267; Sahrindi, *a.g.e.*, s. 122.

⁶⁹² M. Fuad Köprülü, "Firûz-Şah Tuğluk", *İA*, C. IV, s. 666.

⁶⁹³ Sahrindi, *a.g.e.*, s. 123; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 242.

⁶⁹⁴ Afif, *a.g.e.*, s. 286.

⁶⁹⁵ B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 573; T. W. Haig, "The Reign of Firûz Tughluq, The Decline And Extinction of The Dynasty, And The Inavation Of India By Taimür", *The Cambridge History Of India III*, Cambridge 1928, s. 174; Srivastava, *a.g.e.*, s. 206.

⁶⁹⁶ Sahrindi, *a.g.e.*, s. 126; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, 243.

⁶⁹⁷ Kortel, *a.g.m.*, s. 335.

olduğu borçları sildi.⁶⁹⁸ Firûz Şâh'ın başa geçmesinin ardından Muhammed Tuğluk Şâh döneminden beri var olan baskıcı yönetim son buldu ve halk da rahat bir nefes aldı. Sultan idari alanda da bazı değişiklikler yaparak Melik Makbûl Kıvamü'l Mülk'ü vezir olarak atadı.⁶⁹⁹

a. I. Bengale Seferi

Firûz Şâh Sultanlığının ilk yıllarında Muhammed Tuğluk Şâh döneminde kaybedilen bölgeleri yeniden ele geçirmek yerine idari ve iktisadi alanda reformlara uğrattı. Bir taraftan Muhammed Şâh zamanından beri var olan kıtlıkla uğraşırken bir taraftan da devlet gelirlerini artırmak için bazı tedbirler almaya başladı. Ancak öteden beri Sultanlığın elinden çıkmış olan Bengale meselesini de ele almak istiyordu. Sultan bu amaçla hükümdarlığının ikinci senesinde buraya sefer yapma kararı aldı.

Bengale de 1338'den beri sultanlıktan bağımsız olarak yönetiliyordu. Batı Bengale'de Hacı İlyas 1345'de hâkimiyetini kurmuş Sultan Firûz Şâh'ın tahta çıktığı dönemde de Tirhut'a girerek Sultanlık için bir tehdit oluşturmaya başlamıştı.⁷⁰⁰ Sultan Hacı İlyas tehlikesini ortadan kaldırmak için 8 Kasım 1353'de⁷⁰¹ Han-ı Cihan'ı saltanat naibi olarak Dehli'de bırakarak büyük bir ordu ile Lakhnauti üzerine yürüdü.⁷⁰² Sultan Firûz Şâh'ın üzerine doğru geldiği haberini duyan Hacı İlyas ilk önce başkenti Pandua ya geldi. Fakat buranın surlarına güvenmeyerek İgdala Kalesi'ne sığındı.⁷⁰³ İlyas'ı takip eden Firûz Şâh kısa bir süre sonra kaleyi kuşattı. Firûz Şâh kuşatmanın uzaması nedeniyle çekiliyormuş gibi yaparak Hacı İlyas'ı kandırdı. Tuzağa düşen İlyas kaleden çıkarak Tuğluk ordusuna saldırdı, fakat bu saldırıya hazırlıklı olan Firûz Şâh Hacı İlyas'ı mağlup etti. Hacı İlyas ise canını kurtararak tekrar İgdala Kalesi'ne sığındı. Sultan Tatar Han'ın bütün ısrarlarına rağmen kaleyi yeniden kuşatmadı. Yağmurlu bir dönem olmasından dolayı ordusunu burada heba etmek istemeyen Firûz 1354 yılında

⁶⁹⁸ Afif, *a.g.e.*, s. 288.

⁶⁹⁹ Afif, *a.g.e.*, s. 288; B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 574.

⁷⁰⁰ Haig, *a.g.m.*, s. 176; B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 582, 583; Srivastava, *a.g.e.*, s. 215.

⁷⁰¹ B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 583.

⁷⁰² Afif, *a.g.e.*, s.293; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 244; Sahrindi, *a.g.e.*, s. 128.

⁷⁰³ Afif, *a.g.e.*, s. 293, 294; Haig, "The Reign Of Firûz Tughluq", *a.g.e.*, s. 176; Srivastava, *a.g.e.*, s. 215.

Dehli'ye geri döndü.⁷⁰⁴ Sultan Dehli'ye döndükten sonra Cemne Nehri'nin kıyısında Firûzabad şehrini kurdu.⁷⁰⁵

Firûz Şâh 1355'de ülkedeki tarımı canlandırmak için su kanalları yaptırmaya başladı. Bu amaçla Sütleç ve Cemne Irmakları'nın suyunu kanallar vasıtasıyla yeni kurmuş olduğu Hisar-ı Firûz şehrine getirdi.⁷⁰⁶ Sultan Selefî Gıyaseddin Muhammed'in zamanında ağır vergilerle ezilen halkın durumunu iyileştirmek için bazı düzenlemeler yaptı. İlk başta vergi düzenlemesini yapmak için Hoca Hüsâm ed-dîn Cüneydi'yi görevlendirdi. Bazı vergileri kaldırarak devlete borcu olanların borçlarını sildi. Yapmış olduğu bu faaliyetlerle ülkede bir ferahlama dönemi başladı.⁷⁰⁷

b. II. Bengale Seferi

1358 yılında doğu Sonargoan'a hâkim olan Fahr ed-dîn Şâh'ın damadı olan Zafer Han iki fil ile Hisar-ı Firûz'daki Sultan'ın yanına geldi. Zafer Han, Hacı İlyas'ın Sonargona'ya saldırıp Fahr ed-dîn'i öldürdüğünü ve bölgeyi ele geçirdiğini söyleyerek bölgeyi tekrardan almak için Firûz'dan yardım istedi. Sultan ise bir önceki seferde bir şey elde edememesi üzerine meseleyi kökünden halletmek için hazırlığa başladı.⁷⁰⁸

Firûz Şâh Tuğluk 1359 yılında ilk Bengale Seferi'nde olduğu gibi Han-ı Cihan'ı Dehli'de bırakarak yeniden Lakhnauti üzerine sefere çıktı. Sultan'ın ordusunda yetmiş bin kişi, 470 savaş fili ve iyi hazırlanmış hafif bir donanması vardı.⁷⁰⁹ Ordu yolda iken Hacı İlyas ölmüş yerine oğlu İskender tahta geçmişti. Sultan Zaferabad'a vardığı sırada yağmur mevsimi gelmişti, bu nedenle burada konakladı.⁷¹⁰ Sultan bir müddet sonra İskender'in sığınmış olduğu İgdala Kalesi'ni kuşattı.⁷¹¹ Bunun üzerine İskender, Sultan karşısında daha fazla dayanamayacağını anlayarak teslim oldu ve yıllık

⁷⁰⁴ Afif, *a.g.e.*, s. 295-297; M. Fuad Köprülü, *a.g.m.*, s. 667; B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 584.

⁷⁰⁵ Afif, *a.g.e.*, s. 302, 303; Bedauni, *a.g.e.*, s. 325; Sahrindi, *a.g.e.*, s. 129; Briggs, *a.g.e.*, s. 449.

⁷⁰⁶ Sahrindi, *a.g.e.*, s. 130; Afif, *a.g.e.*, s. 298, 300; Bayur, *a.g.e.*, s. 331.

⁷⁰⁷ Cöhce, *a.g.m.*, s. 358; Haig, *The Reign Of Firûz Tughluq*, *a.g.e.*, s. 174, 175.s

⁷⁰⁸ Afif, *a.g.e.*, s.303-305, B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 589.

⁷⁰⁹ Afif, *a.g.e.*, s. 305, I. Prasad, *a.g.e.*, s.160, Cöhce, *a.g.m.*, s. 358.

⁷¹⁰ Sahrindi, *a.g.e.*, s.133, Haig, *The Reign Of Firûz Tughluq*, *a.g.e.*, s. 177, 178.

⁷¹¹ Afif, *a.g.e.*, s. 308.

vergi vermeyi kabul etti. Bu arada Zafer Han'a Sonargaon bölgesi verilmişse de o bunu kabul etmeyerek Dehli'ye döndü ve orada yaşamaya karar verdi.⁷¹²

c. Cacnagar-Orissa Seferi

Firûz Şâh Bengale'den yola çıkarak Juanpur'a geldi. Yağmur mevsiminin başlaması nedeniyle ordusunu burada bekleten Sultan, Hinduların elinde bulunan Cacnagar'ı almaya karar verdi.⁷¹³ Zafer Han'ın kardeşi Melik Kutbettin'i filler ve ağırlıkların başında Kara'da bırakan Firûz Şâh Cacnagar (Orissa) üzerine yürüdü. Cacnagar Racası Sultan'ın üzerine geldiği haberini alınca kaçarak bölgeden uzaklaştı. Raca kaçtıktan sonra bölgeye ulaşan ordu onun kızını esir aldı. Racanın peşini bırakmayan Sultan Mahanadi'yi geçerek onun sığınmış olduğu Benaras'a geldi. Firûz Şâh'ın kendisini takibe devam ettiğini öğrenen Raca kaçarak Teling'e gitti. Sultan ise arkasından gitmeyerek Benaras'ta kaldı. Firûz Şâh'ın karşısında duramayacağını anlayan Raca elçi göndererek barış teklifinde bulundu ve tabiiyetinin nişanesi olarak 33 fil ile değerli birçok malzemeyi Sultan'a gönderdi.⁷¹⁴ Sultan bu seferden sonra doğrudan Karaya döndü ve bir müddet sonra da Mayıs-Haziran 1361'de Dehli'ye ulaştı.

d. Nagarkot Seferi

Sultan Dehli'ye geldikten sonra uzun bir süre sefere çıkmayarak imar işleriyle uğraştı. Firûz Şâh 1365 yılında ordusunu hazırlayarak Dekkan üzerine sefere çıktı. Fakat Bayana'ya gelip orada bir müddet kaldıktan sonra geri dönerek Dehli'ye hareket etti. Yolda kararını değiştiren Sultan bu sefer de Nagarkot üzerine yürüdü.⁷¹⁵ Burası Muhammed Tuğluk zamanında 1337' de fethedilmiş fakat onun ölümüne yakın bir zamanda tekrar elden çıkmıştı. Bölgenin Hindu hacıların önemli bir merkezi haline gelmesi seferin en önemli nedenlerindendi.⁷¹⁶ Ordu Nagarkot'a ulaştığında Raca sağlam bir şekilde inşa edilmiş kaleye kapandı. Sultan kısa sürede tüm şehri ele geçirerek

⁷¹² Haig, *a.g.m.*, s. 178.

⁷¹³ Afif, *a.g.e.*, s. 312; Briggs, *a.g.e.*, s. 452.

⁷¹⁴ Sührindi, *a.g.e.*, s. 134, 135; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 247.

⁷¹⁵ Afif, *a.g.e.*, s. 317, 318; B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 593-594.

⁷¹⁶ I. Prasad, *a.g.e.*, s. 161, 162; M. Fuad Köprülü, *a.g.m.*, s. 667.

kaleyi kuşattı. Altı ay süren kuşatma neticesinde iki tarafta önemli kayıplar verdi. Ancak kuşatmanın uzun sürmesi Raca'nın direncini kırdı. Bu nedenle diğer Raca'lar gibi Sultan'a biat etmek zorunda kalan raca birkaç değerli at ile hazinesinden çıkardığı hediyeleri Sultan'a verdi. Firûz Şâh bu seferin ardından Dehli'ye döndü.⁷¹⁷

e. Tatta Seferi

Multan valisi Ayn-i Mehru, Sind ve Tatta'nın yerel hâkimi olan Jam Unnar'ın kardeşi Jam Alâ ed-dîn'in yeğeni Babiniya'nın Moğolların bölgeyi istila etmelerini teşvik etmesi yüzünden rahatsız olarak durumu Sultan'a bildirdi. Jam Alâ ed-dîn ise yeğenin bu davranışını onaylamıyor ancak onu engellemek için elinden bir şey gelmiyordu. Firûz Şâh daha önce Muhammed Tuğluk Şâh'ın Tatta'da öldüğünü hatırlayarak bölgeyi ele geçirmeye karar verdi.⁷¹⁸

Hazırlıklarını tamamlayan Sultan, 90.000 süvari, 480 fil ve yaklaşık beş bin yelkenli den oluşan ordusuyla 1371 yılında Tatta'ya doğru sefere çıktı.⁷¹⁹ Firûz Şâh'ın sefer yapacağını haber alan Babiniya ve Raca Unnar'ın kardeşi kuvvetlerini topladılar ve Sind Nehri'nin iki yakasına yeni kaleler inşa ederek Sultanlık ordusunu beklemeye başladılar. Sultan Firûz Tatta'ya yaklaştı ve ordusunu savaş düzenine soktu. Fakat bu sırada ordu içinde hububat kıtlığı baş gösterdi ve arkasından da atlar arasında salgın bir hastalığın çıkmasından dolayı atların dörtte üçü telef oldu. Ordu içinde meydana gelen bu hadiseyi gören Jam ve Babinya bir saldırı fırsatı yakaladı. Düşman ordusu kaleden çıkarak Sultan'ın üzerine yürüdü. Düşmanın üzerine doğru geldiği haberini alan Firûz Şâh tüm olumsuzluklara rağmen ordusunu düzene koyarak düşmanı bekledi. Yaklaşık 20.000 süvari ve 400.000 yayadan oluşan düşman ordusu meydana gelen savaşta bir şey elde edemedi ve kaçarak kaleye sığındılar. Sultan bu hadise üzerine devlet erkânını topladı ve Gücerat'a çekilerek orduyu güçlendirip yeniden Tatta üzerine saldırma kararı aldı.⁷²⁰ Gücerat'a doğru hareket eden ordu Hindu kılavuzların yanlış yönlendirmeleri

⁷¹⁷ Afif, *a.g.e.*, s.317-319,

⁷¹⁸ B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 595.

⁷¹⁹ Afif, *a.g.e.*, s. 321; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 162; B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 595, 596; Haig, *a.g.m.*, s. 180.

⁷²⁰ Afif, *a.g.e.*, s. 322, 323.

yüzünden Gücerat yerine Rann bölgesine geldi. Bu kurak bölgede susuzluk nedeniyle birçok asker ve at öldü. Bütün olumsuzluklara rağmen yoluna devam eden Sultan büyük asker ve hayvan kaybına uğrasa da sonunda Gücerat'a ulaştı.⁷²¹

Gücerat'ta toplanan harp divanı İmâdülmülk'ü Dehli'ye göndererek yardım getirmesini istediler. İmâdülmülk Dehli'ye gelerek yardım topladı ve Gücerat'a gelerek orduya katıldı.⁷²²Yapılan takviyelerle güçlenen Sultanlık ordusu harekete geçerek yeniden Tatta üzerine yürüdü. Firûz Şâh'ın büyük bir orduyla geldiği haberi Sind bölgesine ulaşınca buradaki halk arasında korkuya neden oldu. Sultan güçlendirdiği kuvvetleriyle Tatta'yı yeniden kuşattı. Kuşatmanın uzamasından dolayı sıkıntıya düşen Tattalılar barış teklifinde bulundular. Raca Babiniya ve Jam Sultanın yanına gelerek ona itaatini bildirdi. Böylece Sultanlık hâkimiyeti Sind bölgesinde yeniden sağlandı. Firûz Şâh Sind bölgesinin yönetimini Babiniya'nın kardeşi Tamaçi ve Jam'ın oğluna bırakarak iki buçuk yıllık bir aradan sonra Dehli'ye döndü.⁷²³ Tatta seferi Sultan'ın son büyük seferiydi. Firûz Şâh bu seferden sonra ülke içinde çıkan isyanları bastırmak ve imar faaliyetleriyle uğraştı.

f. İsyandar

1371-72 yılında Gücerat valisi Zafer Han öldü ve yerine oğlu Derya Han'ı Zafer Han adı altında vali yaptı. 1374 yılında da Keter'de bulunan Fetih Han'ın ölümü üzerine Sultan büyük bir üzüntüye kapıldı, fakat onun yerine kimseyi atamadı. 1376-77'de Şems üd-din Demagani yıllık 100 fil, 200 Arap atı ve 400 köle gönderme teklifinde bulunarak Gücerat vali olmak istedi. Sultan ise gelen bu teklifi geri çevirmeyerek Demegani'yi vali olarak bölgeye atadı. Demegani buraya geldikten sonra vaat etmiş olduğu şeyleri göndermeyerek isyan etmiştir. Ancak Gücerat'taki Beyler

⁷²¹ B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 596.

⁷²² M. Fua Köprülü, *a.g.m.*, s. 667.

⁷²³ Afif, *a.g.e.*, s. 534-536, B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 598, 599.

birleşerek onu öldürüp kafasını Sultan'a gönderdiler. Bunu üzerine buranın valiliğine Ferhat ül-Mülk unvanıyla Melik Müferrih atandı.⁷²⁴

1377-78 yılında Eteve'de bulunan Raca Sabir, Raca Adhalan ve şehrin ileri gelenleri isyan etti. Bunun üzerine Sultan Etâve üzerine yürüdü ve kısa sürede isyanı bastırdı. Ele geçirdiği asileri aileleriyle birlikte Dehli'ye getirip yerleştirildiler. Buranın yönetimine de Tâc ed-dîn Türk'ün oğlu Melikzâde Firûz ve Melik Bali Afgan atandı.⁷²⁵

1380 yılında Keter Racputları'nın lideri Raca Karko, Bedaun valisi Seyid Muhammed ve kardeşini ülkesine davet etti ve ikisini de orada öldürdü. Bu olay üzerine kızgına dönen Firûz Şâh doğrudan Keter üzerine yürüdü ve tüm bölgeyi boşalttı. Firûz Şâh'ın üzerine geldiğini öğrenen Karko Himalayalar da bulunan Kamaun emirlerinin yanına kaçtı. Firûz Şâh bütün bölgeyi dolaşsa da düşmana ulaşamadı. Sultan daha sonra Bedaun'a Melik Kabûl Karan'ı, Sambal'e ise Melik Kâtip Afgan'ı atayarak Dehli'ye döndü. Sultan bu safardan sonra her yıl Sambal bölgesine avlanmaya geldi ve burada kimsenin yaşamasına izin vermedi.⁷²⁶

Büyük fetih politikası olmayan Firûz Tuğluk, toprak kazanmaktan daha çok ülkesini imar etme işleriyle uğraşmıştır. O açtırmış olduğu yeni tarım arazileri ve yaptırdığı kanallar sayesinde ülkedeki tarımı canlandırarak selefi Muhammed Tuğluk Şâh döneminden kalan kıtlığı da önledi. Ayrıca vergi düzenlemeleriyle halkın gönlünü alan Sultan tahtta bulunduğu sürece istikrarlı bir yönetim sergiledi. İmar faaliyetlerine muazzam derecede önem veren Sultan hükümdarlık süresince 40 cami, 50 sulama bendi, 30 medrese, 100 köşk, 100 Makbere (Türbe ve Mezar), 10 Hamam, 150 havuz ve 100 köprü inşa ettirdi.⁷²⁷

Sultan Firûz Şâh ilk başta en büyük oğlu Fetih Han'ı kendine varis olarak atadı, fakat onun 1374 yılında ölümüyle ikinci oğlu Zafer Han'ı varis olarak atadı, fakat onunda erken yaşta ölmesi nedeniyle üçüncü oğlu olan Muhammed Han'ı kendisine

⁷²⁴ Sührindi, *a.g.e.*, s. 139, 140; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 250; B. Prasad Saksena, *a.g.m.*, s. 617; Haig, *a.g.m.*, s. 182.

⁷²⁵ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 250, 251

⁷²⁶ Sührindi, *a.g.e.*, s. 142; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 251.

⁷²⁷ Bayur, *a.g.e.*, s. 330.

varis olarak atadı. Sultan ölümüne yakın bir zamanda devlet işlerinden elini çekerek oğluna devretti. Fakat oğlunun başarısız yönetiminden dolayı onun yerine torunu II. Tuğluk Şâh'ı varis bırakarak 37 yıllık bir saltanatın ardından 20 Eylül 1388'de vefat etti.⁷²⁸

⁷²⁸ Srivastava, *a.g.e.*, s. 217, 218.

III. BÖLÜM

EMİR TİMUR'UN HİNDİSTAN SEFERİ VE SONUÇLARI

Sultan Firûz Şâh öldükten sonra Hindistan'da Tuğlukların hâkimiyeti zayıflamaya başladı. Taht kavgalarının baş göstermesiyle birlikte 1388-1395 yılları arasında sürekli hükümdar değişmesi ülkedeki istikrarın zayıflamasına neden oldu. Bu dönemde bazı beyler bağımsız hareket etmeye başlaması, Emîr Timur'un Hindistan seferi ve onun akabinde çıkan isyanlar neticesinde Tuğluk hâkimiyeti yıkılmaya yüz tuttu. Emîr Timur'un seferinden sonra sadece Dehli ve civarına hâkim olan Tuğluklar 1414 yılına kadar varlıklarını sürdürebildi. Emîr Timur'un Lahor valisi Hızır Han'ın Dehli'yi ele geçirmesiyle de Tuğluklar Hanedanlığı ortadan kalktı.

A. EMÎR TİMUR'UN SEFERİNDEN ÖNCESİ HİNDİSTANDA SON SİYASİ DURUMLAR

Firûz Şâh Tuğluk öldükten sonra torunu II. Tuğluk Şâh bazı beylerin yardımıyla 20 Eylül 1388'de Firûzabad'da tahta çıktı ve Gıyaseddin Tuğluk adını aldı. Yeni Sultan Melik Tâc ed-dîn'in oğlu Melik Firûz'u vezir olarak atayarak Han-ı Cihan adını verdi. Sultan ayrıca diğer mevkilere ve bazı bölge valiliklerine yeni atamalar yaptı.⁷²⁹

Hükümdarlık süresi kısa olan Gıyaseddin Tuğluk Şâh, bu süre boyunca amcası Muhammed Han ile uğraşmak zorunda kaldı. Sultan tahta çıktıktan kısa bir müddet sonra Melik Firûz ve Bahadır Nâhir'e ordu komutası vererek amcası Muhammed Han üzerine büyük bir ordu yolladı. Muhammed Han bölgeden uzaklaşarak kendini güvene almasıyla ordu bir şey elde edemedi geri döndü.⁷³⁰ II. Gıyaseddin Tuğluk Şâh amcasıyla mücadele halinde olsa da kendini içki ve eğlenceye vermekten sakınmadı. Devlet işlerinden elini çekmesi adamlarının kendine buyruk hareket etmeye başlamalarına neden oldu.⁷³¹

Sultan II. Tuğluk Şâh hiçbir neden olmadan kardeşi Salar Şâh'ı tutuklatması Zafer Han'ın oğlu Ebubekir 'in endişelenerek korkmasına neden oldu. Bu olaydan sonra

⁷²⁹ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 261; Sührindi, *a.g.e.*, s. 149.

⁷³⁰ Sührindi, *a.g.e.*, s. 150, Mohammed Habib, "Successor of Firûz Shah Tughluq", *A Comprehensive History of India*, Vol. 5. Delhi 1970, s. 620,

⁷³¹ Sührindi, *a.g.e.*, s. 150.

Vezir vekili Rükñ ed-dîn Canda ve diğerk bazı emirler birleşerek Ebubekir ile hareket etmeye başladı. Rükñ ed-dîn Candanın önderlik ettiğı bir isyan çıkaran bu grup Tuğluk Şâh'ın sarayı Firûzabad'ın kapısının önünde Melik Mübarek Kebir'i öldürdüler. İsyân haberini duyan Gıyaseddin Tuğluk Cemne nehrine doğru kaçtı, fakat arkasından giden Rükñ ed-dîn Canda onu yakalayarak öldürdü ve başını keserek sarayın kapısına astı (19 Şubat 1389).⁷³²

II. Gıyaseddin Tuğluk Şâh'ın öldürülmesinden sonra Rükñ ed-dîn Canda'nın yardımıyla Ebubekir Şubat 1389 Sultanlık tahtına geçti. Tahta çıktıktan sonra vezirlik makamına Rüknettın Canda'yı⁷³³ getiren Ebubekir'in saltanatı ancak bir yıl sürebildi. Rükñ ed-dîn Canda vezir olduktan sonra Sultan Firûz Şâh'ın daha önce devlet kademesine getirmiş olduğı adamlarıyla anlaşp yeni Sultana karşı bir komplo hazırlığı yaparak onu öldürüp Sultan olarak tahta geçmeyi planlıyordu. Fakat Ebubekir Şâh bu komplonun haberini alarak Rükñ ed-dîn 'e muhalif olan emirlerle anlaşp vezirini ortadan kaldırdı.⁷³⁴

Ebubekir Dehli'de hâkimiyeti aldığı sırada Samana'da bulunan emirler, Sultan II. Tuğluk tarafından buraya atanan Sultan Şâh Kuşdil'i öldürdüler ve başını Nagarkot'ta bulunan Sultan Muhammed'e göndererek onu Samana'ya davet ettiler.⁷³⁵ Sultan Muhammed Samana'ya gelip burada hükümdarlığını ilan etti. Bunun ardından ordusuyla Dehli üzerine yürüdü ve Cihannüma sarayını ele geçirdi.⁷³⁶ Bunun üzerine Ebubekir Şâh Firûzabad'dan hareket ederek amcası üzerine yürüdü bu sırada Mevat'dan büyük bir kuvvetle gelen Bahadır Nehir Ebubekir'in ordusuna katıldı. Böylece yapılan savaş da Muhammed Şâh geri püskürtüldü ve Ganj nehrinin sınırındaki Celaser kalesine sığınmak zorunda kaldı.⁷³⁷ Kaleye kapanan Muhammed etrafına birçok asker topladı ve aynı yıl Dehli'ye karşı tekrar saldırdı ama yine mağlup oldu.⁷³⁸ 11 Eylül 1389 da Firûz

⁷³² Sıhrindi, *a.g.e.*, s. 150, 151; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 262.

⁷³³ Sıhrindi, *a.g.e.*, s. 152; Bedauni, *a.g.e.*, s. 342.

⁷³⁴ Sıhrindi, *a.g.e.*, 152; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 263; Bedauni, *a.g.e.*, s. 342.

⁷³⁵ Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 621.

⁷³⁶ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 263; T. W. Haig, "The Later Tughluqs, The Decline And Extinction of The Dynasty, And The Inavation Of India By Taimür", *The Cambridge History Of India III*, Cambridge 1928, s. 190.

⁷³⁷ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 263, 264.

⁷³⁸ Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 621.

Şâh'in Multan, Lahor, Hansi gibi farklı yerlerdeki hizmetine aldığı adamları Muhammed Han'in emri ile isyan etmeye başladı. Ocak 1390'da Hümayun Han Dehli üzerine saldırdıysa da geri püskürtüldü. Bunun üzerine isyan meselelerini kökünden halletmek için Calesar üzerine yürüdü.⁷³⁹ Bu sırada Muhammed Han Dehli üzerine yürüyerek şehri ele geçirdi. Bunun üzerine Ebubekir şehirden düşmanlarını çıkarmak için geri dönmek zorunda kaldı. Ancak Dehli'deki bazı emirler Muhammed'e karşı sempati ile yaklaşp onun tarafını tutmaları üzerine burada tutunamayacağını anlayan Ebubekir uzaklaşarak Mevat'daki Bahadır Nehir'in yanına gitti.⁷⁴⁰

Bu olaydan sonra Dehli'ye gelen Muhammed Han tahta oturduktan sonra Nasr ed-dîn unvanını aldı ve İslam Han'ı da veziri olarak atadı. Bu sırada Dehli'de bulunan ve Ebubekir'in tarafını tutan Firûz Şâh'in adamları bir gece aileleriyle birlikte kaçarak Ebubekir'in yanı gittiler. Muhammed Han Ebubekir tehlikesi ortadan kaldırmak amacıyla Hümayun ve İslam Han'ı büyük bir orduyla Ebubekir'in üzerine yolladı. Yapılan savaşta Ebubekir mağlup edilerek esir alındı ve Mirat kalesine gönderildi, daha sonra burada esarete iken öldü.⁷⁴¹

Sultan Nasr ed-dîn Muhammed saltanatının başlarında daha önce başkente yerleşen Bengalelilerle birlikte yerel halktan birçok kişiyi öldürdü.⁷⁴² Nasr ed-dîn Muhammed hükümdarlığının gelecek iki yılını isyanlarla uğraşarak geçirdi. 1192'de Eteve'deki Hindular Barsingh önderliğinde isyan ederek bağımsız hareket etmeye başladılar. Sultanın isyancılar üzerine gönderdiği İslam Han doğrudan Barsingh ile karşılaştı. Yapılan savaşta Hindular mağlup edilerek elebaşları Barsingh'de esir alınarak Dehli'ye getirildi.⁷⁴³ Bu arada Sabir ve Adharan⁷⁴⁴ adındaki isyancılar Balaram şehrine saldırdı fakat Nasr ed-dîn Muhammed'in Beah'ın sınırına geldiği haberini alan isyancılar kaçarak Eteve'ye sığındılar. Bunun üzerine Sultan Eteve önüne ordugâhını kurdu ilk gün birkaç çarpışma meydana geldi. Nasr ed-dîn Muhammed'e karşı mücadele edemeyeceğini anlayan Hindular gece Eteve kalesini terk ederek kaçtı. Sultan

⁷³⁹ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 265; Bedauni, *a.g.e.*, s. 343; Haig, *a.g.m.*, s. 190-191.

⁷⁴⁰ Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 621, 622.

⁷⁴¹ Haig, *a.g.m.*, s. 191.

⁷⁴² Cöhce, *a.g.m.*, s. 360.

⁷⁴³ Sahrindi, *a.g.e.*, s. 160; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 269; Haig, *a.g.m.*, s. 192.

⁷⁴⁴ Sahrindi, *a.g.e.*, s. 161.

Eteve kalesini yıktırdıktan sonra Kannauç'a doğru hareket etti ve Ganj nehrini geçerek kâfirleri cezalandırdı. Nasr ed-dîn Muhammed daha sonra Jalesar da inşa ettirdiği Muhammedabad'a döndü.⁷⁴⁵

Sultan Muhammed 1392 yazında İslam Han'ın bir isyan hareketi planladığı haberi üzerine onu adaletsiz bir şekilde öldürdü.⁷⁴⁶ 1393 de Eteve'nin racaları tekrar ayaklandılar fakat Jalesar'ın valisi bu isyanı bastırarak tehlikeyi ortadan kaldırdı.⁷⁴⁷ Sultan 1393'de ölümcül bir hastalığa yakalandı.⁷⁴⁸ Sultan hasta olmasına rağmen Bahadır Nehir'in isyanını bastırdı. Daha sonra Muhammedabad'da gidip oğlu Hümayun'a mektup yazarak Pencab bölgesinde isyan eden Şâhika Kokar'ı bertaraf etmesi için yola çıkmasını söyledi. Ancak Hümayun yola çıkmadan Sultan vefat etti.⁷⁴⁹ Sultan vefat ettikten sonra Oğlu Hümayun Alâ ed-dîn İskender Şâh adını alarak Dehli'de tahta çıktı. Ancak ülkenin batısındaki diğer emirler Muhammed Han'ın diğer oğlu Mahmud Nasüriddin Şâh'ı Sultan olarak ilan ettiler. Böylece iki kardeş arasında hâkimiyet mücadelesi başladı bunun sonucunda da ülke zayıflamaya başladı. Kardeşler arasında süren mücadele İskender Şâh'ın hastalanıp ölmesiyle son buldu.⁷⁵⁰

Alaeddin İskender'in ölümünden sonra biraz olsun rahatlayan Mahmud Şâh saltanatı boyunca birçok zorlukla karşılaştı. Başkent dâhil ülkenin dışındaki bölgelerdeki Hindu Şefleri ve Müslüman valiler açık bir şekilde merkezi hükümetten bağımsız olarak hareket etmeye başladılar.⁷⁵¹ Buda ülkede birçok ayrı yönetimin meydana gelmesine yol açtı. Sultan Mahmud'un bu isyan hareketleriyle başı dertte iken bu sırada İskender Hanın ölümünden sonra önde gelen emirlerden olan Saâdet Han, Feth Hanın oğlu Nusret Şâh'ı Firûzabad'da tahta çıkarttı böylece iki sultan farklı şehirlerde hüküm sürmeye başladı ve bütün ülkede büyük bir kargaşa patlak verdi.⁷⁵² İki sultan arasında başlayan mücadeleler nedeniyle birçok Müslüman hayatını kaybetti. Sonunda Mahmûd Şâh'ın adamı Mallu İkbâl Han Nusret Şâh'ı destekleyen emirler

⁷⁴⁵ Sührindi, *a.g.e.*, s. 161; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 269, 270.

⁷⁴⁶ Sührindi, *a.g.e.*, s. 161; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 172.

⁷⁴⁷ T. W. Haig, *a.g.m.*, s. 192.

⁷⁴⁸ Sührindi, *a.g.e.*, s. 162; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 271; Bedauni, *a.g.e.*, s. 347.

⁷⁴⁹ Sührindi, Gös. yer.

⁷⁵⁰ Kortel, *a.g.m.*, s. 335.

⁷⁵¹ I. Prasad, *a.g.e.*, s. 173.

⁷⁵² Bedauni, *a.g.e.*, s. 351; Haig, *a.g.m.*, s. 194.

öldürerek Nusret Şâh'ın hâkimiyetine son verdi. Böylece Mahmud Şâh Dehli' ye gelerek tahta geçti.⁷⁵³ Dehli civarında saltanat mücadelesi yaşanırken ülkenin kuzeybatısında Multan emîri Hızır Han ve Sareng Han arasında mücadele başladı. İki han arasında geçen mücadeleyi Sareng Han kazanarak Multan'ı ele geçirdi. Sareng han Multan'da güçlenerek etrafına birçok adam topladı ve 1397' yılında büyük bir ordu hazırlayarak Samana üzerine yürüdü. Şehrin emîri Galib Han Sareng Han karşısında tutunamayarak ormana kaçtı. Burada ordusunun büyük bir bölümünü kaybeden Galib Han Panipat hâkimi Tatar Han'ın yanına gitti. Bu hadiseyi haber alan Sultan, Melik Elmas komutasında bir ordu ile 10 fili Tatar Han'a gönderdi ve Sareng Han üzerine yürümesini emretti. Bu emir üzerine Tatar Han, Samana üzerine hareket etti. 8 Ekim 1397'de Kütıla şehri yakınlarında meydana gelen savaşta Sareng Han mağlup olarak Multan'a kaçtı. Bunun üzerine Tatar Han Galip Han'ı Samana'ya bırakarak Sareng Han'ı takibi başladı, fakat bir şey elde edemedi geri döndü.⁷⁵⁴

Hindistan'da meydana gelen bu olayları yakından takip eden Emîr Timur, 1396 güzünde Altın Orda seferinden döndükten sonra Çin ve Hoten taraflarına sefer yapmak için hazırlıklara başlamıştı. Ancak kararını birden bire değiştirerek Hindistan üzerine yürümeye karar verdi.⁷⁵⁵ Emîr Timur'un seferinden önce Dehli Türk Sultanlığın da birlik bozulmuştu. Bir taraftan Türk emir ve valileri kendi başlarına hareket ederken bir taraftan siyasi istikrarsızlıktan faydalanan Hindu beyleri kendi bölgelerinde bağımsız hareket etmeye başlamışlardı. Bu istikrarsız ortamdan faydalanan Emîr Timur ilk önce torunu Pir Muhammed'i Hindistan üzerine yolladı ardından da kendisi büyük bir orduyla sefere çıktı.

⁷⁵³ Sührindi, *a.g.e.*, s. 168.

⁷⁵⁴ Sührindi, *a.g.e.*, s. 168, 169.

⁷⁵⁵ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 2000, s. 22.

B. EMİR TİMUR'UN HİNDİSTAN SEFERİ

1397 yılında Emîr Timur'un torunu Pir Muhammed Han Hindistan'ın kuzeyine seferler yapmaya başladı. Bu dönemde Muhammed Han tarafından Lahor ve Dipalpur bölgelerine atanan Mallu İkbâl Han'ın kardeşi Sareng Han Multan valisi Hızır Han ile arası açılmıştı. Pir Muhammed Kuzeybatı Hindistan'daki dağlık bölgede bulunan Afganları Kılıçtan geçirdikten sonra Sind nehrini geçerek Uç Şehrini ele geçirdi. Buradan hareket eden Pir Muhammed Multan'ı kuşattı.⁷⁵⁶ Multan hâkimi Sareng Han Timurluları oldukça büyük bir kuvvetle karşıladı fakat yapılan savaşlarda Multan ordusu bozguna uğradı⁷⁵⁷ bunu gören Sareng Han az bir kuvvetle Multan kalesine sığındıysa da altı ay kuşatmanın ardından teslim olmak zorunda kaldı.⁷⁵⁸

Emîr Timur, torunu Pir Muhammed Multan'ı kuşattığı sırada Semerkand'dan ayrılarak Hindistan üzerine sefere çıktı. Emîr Timur Hindikuş Dağlarından geçerken buradaki kâfirleri cezalandırdı.⁷⁵⁹ Emîr Timur putperestlerle uğraşırken Burhan Oğlan komutasındaki bir orduyu da Ketur bölgesine gönderdi. Burhan Oğlan ve mahiyetindekiler Emîr Timur'dan buyruk almadan Ketur'a saldırdılar, ancak düşman ordusuyla savaşmadan Burhan Oğlan başta olmak üzere ordu dağılmaya başladı ve bunu görerek gayrete düşen düşman Timurlulara büyük zayıat verdi. Buyruğu dışına çıkılmasına kızan Emîr Timur, haberi aldıktan sonra Muhammed Azad komutasında bir orduyu tekrardan Ketur üzerine yolladı. Ketur'a gelen Muhammed Azad kâfirlerle yapmış olduğu savaşta onları ağır bir mağlubiyete uğrattı ve Burhan Oğlan komutasında mağlup olan askerlerin savaş malzemelerini de geri aldı. Bu olaydan sonra Burhan Oğlan Emîr Timur'un gözünden düşerken Muhammed Azad ise Onun teveccühünü kazanarak birçok hediye aldı.⁷⁶⁰

⁷⁵⁶ Şerefüddin Ali Yezdî, *Zafername*, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2013, s. 276, 277.

⁷⁵⁷ Durak, *a.g.e.*, s. 128; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, terc. M. Reşat Uzmen, İstanbul 2010, s. 485; Haig., *a.g.m.*, s. 194.

⁷⁵⁸ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 277; Durak, *a.g.e.*, s. 128.

⁷⁵⁹ Durak, *a.g.e.*, s. 128-130.

⁷⁶⁰ Nizamüddin Şâmi, *Zafername*, Terc. Necati Lugal, Ankara 1987, s. 209, 211; Yezdi, *a.g.e.*, s. 278-281; Durak, *a.g.e.*, s. 131.

Ketur meselesi bittikten sonra İryab bölgesindeki Müslüman halk bölgeye hâkim olan Vergüti adındaki Afganların zulmüne uğradıklarını Emîr Timur'a söyleyerek ondan yardım istediler.⁷⁶¹ Yaz aylarında bölgeye gelen Emîr Timur bu Afgan kabilesini mağlup ederek itaat altına aldı. Ancak kaleyi tamir ederken Vergüti kabilesinin kaçma girişimi nedeniyle kabile cezalandırılarak İryab kalesi de bölge halkının yönetimine verdi.⁷⁶²

Emîr Timur birtakım kaleleri alıp yoluna devam ederek 13 Eylül 1398'de Sind Nehrinin kenarına ordugâhını kurdu ve nehri geçmek için köprü yapılmasını emretti. Burada bekleyen Emîr Timur yanına gelen elçileri kabul etti. Gelen elçiler arasında Keşmir Hâkimi İskender'in elçisi onun Emîr Timur'a itaatini bildirdi.⁷⁶³

Emîr Timur 24 Eylül 1398'de kurulan köprüden Sind nehrini geçip Ceri (Celali) çölüne gelerek buraya karargâhını kurdu. Burada beklerken Cud dağından gelen Racaları kabul ederek onları iltifatlarda bulundu. Bu sırada daha önce Multan'a yardım için gönderilen Emir-zâde Togay Bogay Barlas gelerek Emîr Timur'a katıldı.⁷⁶⁴ Emîr Timur Dehli üzerine yürümeden civarda bulunan kaleleri zapt ederek arkasında kendisine karşı tehlike oluşturacak bir güç bırakmadı.

Emîr Timur Celali çölünün kenarında beklerken o sırada Şihab'ed-dîn Mübarek Tamim adında bir vali, Celum nehri kıyısında bulunan önemli bir kalenin hâkimi olup bir yıl önce Pir Muhammed'e bağlılığını bildirerek ona hizmet etmişti. Ancak bir yıl sonra bağımsız hareket etmeye başladı. Emîr Timur bunun üzerine Emir-zade Şeyh Nureddin'i, ordunun başına geçirerek Şihab ed-dîn'in üzerine yolladı. Ordu kaleyi şiddetli bir şekilde muhasara etti bu sırada Şihab ed-dîn bir huruç hareketi yapsa da başarılı olamadı. Neticede 1 Ekim 1398'de Emîr Timur'un da muhasaraya katılmasıyla yenileceğini anlayan Şihab ed-dîn önce gemilerle kaçıp Uçç'a gitmeyi kararlaştırdı ancak Multan'a yaklaştığı sırada kurtulamayacağını anladı ve ailesini suya

⁷⁶¹ Şâmi, *a.g.e.*, s. 212; Muhammed Ahmed Penâhî, *Timurlenk*, Tahran 1372, s. 204-205. (Bu kitapta Emîr Timur'un Hindistan seferiyle ilgili kısımları Farsçadan tercüme eden Gülhan Duygun'a teşekkür ederim).

⁷⁶² Durak, *a.g.e.*, s. 132.

⁷⁶³ Yezdi, *a.g.e.*, s. 288; Durak, *a.g.e.*, s. 132, 133.

⁷⁶⁴ Yezdi, *a.g.e.*, s. 288; Şâmi, *a.g.e.*, s. 214.

atarak kendini güç bela kurtardı. Emîr Timur ise Celum nehri boyunca giderek bu nehrin Cenab ile birleştiği yerdeki⁷⁶⁵ Sharkot kalesini ele geçirdi. Emîr Timur bu sefer sırasında bölgede bulunan Hindulara da büyük bir darbe vurdu.⁷⁶⁶

6 Ekim 1398 de harekete geçen Emîr Timur'un ordusu Cenab nehri boyunca ilerleyerek bu nehrin Ravi ile birleştiği yerde karargâh kurdu.⁷⁶⁷ Daha sonra Emîr Timur'un isteği üzerine bu nehrin üzerine bir köprü inşa edildi. Ordu bu köprüden geçerek nehrin karşı kıyısında konakladı ve ertesi gün Telembe (Tulumba) şehrine doğru ilerleyerek kaleyi kuşattı. Şehirde bulunan racalar, melikler, alimler ve şehir halkı buraya gelip Emîr Timur'a itaatlerini bildirdiler.⁷⁶⁸ 11 Ekim 1398 de bütün ordu Cenab nehrinden geçerek Tulumba şehrine girdi burada aman için halkın iki lek mal vermesi kararlaştırıldı. Emîr Timur seyitler ve âlimlere çok değer verdiği için onları bu vergiden muaf tuttu.⁷⁶⁹ Gereken haraç alındıktan sonra ordu 19 Ekim 1398'de Şâh Navaz üzerine yürüdü.⁷⁷⁰

Ordu 20 Ekim de Biyah Nehri kıyısındaki Cal (Jal) bölgesine ulaştı. Buradan Şâh Navaz üzerine yürüyen ordu Tamimi kabilesinden Nusret adında birisinin üzerlerine doğru geldiği haberini aldı yapılan savaşta Nusret mağlup oldu ve kayboldu.⁷⁷¹ Ordu bundan sonra bataklık bir araziden geçerek Şâh Navaz'a girdi. Burada ihtiyaç olan zahire alındıktan sonra Biyah nehri kenarında ordugâh kuruldu. Ordu burada beklerken Multan'da bulunan Pir Muhammed gelerek Emîr Timur'a katıldı.⁷⁷²

Emîr Timur Biyah nehrinin kıyısındaki Cencan bölgesinde bir müddet dinlendi ve 1 Kasım 1398'de daha önce Sareng Han'a yardım eden Dipalpur halkını cezalandırmak için harekete geçti. Ancak Emîr Timur'un geldiği haberini alan halk

⁷⁶⁵ Yezdi, *a.g.e.*, s. 288, 289; Şami, *a.g.e.*, s. 214- 216.

⁷⁶⁶ Durak, *a.g.e.*, s. 134.

⁷⁶⁷ Durak, *a.g.e.*, s. 134.

⁷⁶⁸ Yezdi, *a.g.e.*, s. 289, 290; Şami, *a.g.e.*, s. 216.

⁷⁶⁹ Şami, *a.g.e.*, s. 216; Durak, *a.g.e.*, s. 135.

⁷⁷⁰ Durak, *a.g.e.*, s. 135.

⁷⁷¹ Yezdi, *a.g.e.*, s. 290, 91; Şami, *a.g.e.*, s. 217.

⁷⁷² Şami, *a.g.e.*, s. 217, 218.

kaçarak Bhatnir'e gitti. Bunun üzerine harekete geçen ordu bölgeye gelerek burayı hâkimiyeti altına aldı.

Ordu 4 Kasım 1398'de Ecveden (Sütleç) nehrini geçerek Halis Küteli kalesini zapt ettikten sonra⁷⁷³ Bhatnir kalesi üzerine yürüdü. Emîr Timur'un burayı ele geçirmesi çok önemliydi. Çünkü bu kale Dehli'ye gitmenin önündeki en büyük engellerden birisiydi. Emîr Timur bölgeye gelerek Bhatnir kalesini kuşattı. Ordu ilk saldırıda Şehir Bend'i ele geçirdi ve kaleyi kuşattı. Şehirde bulunan Müslümanlarla Hindular birleşerek bu saldırıya karşı koydular. Ordu ilk başta kaleyi ele geçirememişti bunun üzerine Emîr Timur kalenin duvarlarının delinmesini emretti. Gelen emir üzerine askerler kalenin muhtelif yerlerinden delikler açarak duvarları çökertti. Böylece daha fazla dayanamayacağını anlayan kale sakinleri aman dileyerek teslim oldular. Raca Dul Chand'ın barış isteği kabul edildi ve Raca 9 Kasım Cumartesi günü Emîr Timur'un huzuruna çıkarak ona kıymetli hediyeler sundu.⁷⁷⁴ Gelen hediyeleri Emîr Timur emrindekiler ve vezirleri arasında paylaşmıştır. Buna rağmen Dipalpur ve Pakpattan kaçan aşağı yukarı beş yüz kişi katledildi.⁷⁷⁵

Raca Dul Chand Emîr Timur'un yanında ayrılmadan kardeşi Kemaleddin ve oğlu kalenin kapılarını kapatarak tekrardan direnişe geçtiler. Emîr Timur kaleyi tekrar kuşattı ve bir kez daha lağımlar açtırttı. Bunun üzerine Kemaleddin kaleden çıkarak aman diledi. Daha sonra şehre mal-ı eman toplamak için görevliler gönderildi ancak racaların bu görevlilere engel olmaları nedeniyle gazaba gelen Emîr Timur Kalede Müslümanlar dâhil herkesi katletti. Bu savaşta birçok askerini kaybeden Emîr Timur Bahatnir'i yerle bir ettirerek bölgedeki halktan da birçok kişiyi öldürttü.⁷⁷⁶

Emîr Timur Bhatnir'den ayrılarak 14 Kasım 1398'de Sorsoty (Sereseti) kalesini ele geçirdi ve buradan kaçan ahaliyi yakalayarak katletti. Sorsoty'de bir gün kalan ordu buradan hareketle Ferhatabad'a ilerleyerek bölgedeki Hindulardan birçok kişi

⁷⁷³ Durak, *a.g.e.*, s. 137.

⁷⁷⁴ Yezdi, *a.g.e.*, s. 293, 94; Durak, *a.g.e.*, s. 138, 140.

⁷⁷⁵ Penâhî, *a.g.e.*, s. 207.

⁷⁷⁶ Yezdi, *a.g.e.*, s. 294, 95; Şami, *a.g.e.*, s. 221, 22, Penâhî, *a.g.e.*, 207.

öldürdü.⁷⁷⁷ Emîr Timur burada fazla oyalanmayarak Receppur Kalesinden geçerek Kale-i Ehruni bölgesinde konaklamaya başladı. Kaleden kimsenin gelip aman dilememesi üzerine Emîr Timur orada bulunanları kılıçtan geçirdi. Kale ele geçirildikten sonra Tuhne köyü açıklarında konaklandı. Burada hırsızlık yapan Catlar kavmi cezalandırıldı.⁷⁷⁸ Bu sırada bölgedeki Seyidler huzura gelerek itaat ettiler.⁷⁷⁹ Bu olaydan sonra Samana'ya gelen Emîr Timur geceyi burada geçirdi.

Samana'dan hareket eden ordu 2 Aralık 1398 günü Esendil ulaştı. Buradaki halk Emîr Timur'un geldiği haberini alınca evlerini ateşe verip Dehli'ye kaçtı.⁷⁸⁰ Ordu Esendil kalesinden ayrılarak Tuğlukpur kalesine ulaştı. Ancak buradaki kâfir halk da Emîr Timur'un gelişinden korkarak kaçtı. Timurlular boşalan kalenin tamamını yıkarak kaleyi yerle bir etti. Panipat kalesini de aynı şekilde ele geçiren⁷⁸¹ ordu şehrin ambarlarındaki buğdayları askerlere dağıttıktan sonra yola devam ederek Panipat ırmağına ulaştı. Ordunun sol kanadı verilen emre uygun olarak Cemne nehrinin yakınındaki önemli bir yer olan Cihannuma üzerine gitti. Cihannuma'ya saldıran ordu bu bölgede yaşayanları kılıçtan geçirerek şehri ele geçirdi.⁷⁸² Emîr Timur Cihannuma'da ordusunu topladıktan sonra nehirden geçerek Luni kalesinin önüne karargâhını kurdu. Emîr Timur Luni kalesine Şâh Melik-bek ve Allahdad-bek'i gönderdi ancak kalede kimse bu beyleri karşılamaya çıkmadı ve savaşmayı tercih ettiler. Bunun üzerine Emîr Timur kaleyi ele geçirmek için lağımlar kazdırmaya başladı aynı gün bu açılan yerlerden kaleye giren ordu ikinci vaktinde kaleyi ele geçirdi. Kalede bulunan putperestler kadınlarını ve çocuklarını esir olmamaları için yaktılar. Geriye kalan kâfirler ise Timurlular tarafından öldürüldü.⁷⁸³

Emîr Timur Luni kalesinden geri gelerek daha önce ele geçirilen Cihannuma kalesinin önünde ordugâhını kurdu ve Cemne nehrinin kenarında geçit yerleri aramaya başladı. Dehli'de yönetimin kontrolünü elinde bulunduran Mallu İkbâl Han

⁷⁷⁷ Yezdi, *a.g.e.*, s. 295, 96; Şami, *a.g.e.*, s. 222, 23; Mohammed Habib, "The Asiatic Environment", *A Comprehensive History of India*, C. 5. Delhi 1970, s. 121.

⁷⁷⁸ Yezdi, *a.g.e.*, s. 296, 297; Şami, *a.g.e.*, s. 223, 24; Penâhî, *a.g.e.*, s. 209, Durak, *a.g.e.*, s. 141.

⁷⁷⁹ Yezdi, *a.g.e.*, s. 296, 297; Şami, *a.g.e.*, s. 223, 24; Durak, *a.g.e.*, s. 140, 41.

⁷⁸⁰ Penâhî, *a.g.e.*, s. 209.

⁷⁸¹ Durak, *a.g.e.*, s. 141.

⁷⁸² Yezdi, *a.g.e.*, s. 298; Şami, *a.g.e.*, s. 224, 25.

⁷⁸³ Yezdi, *a.g.e.*, s. 298; Durak, *a.g.e.*, s. 142.

Timurluların Dehli'ye yaklaştığını öğrenince harekete geçerek ordusunu hazırlamaya başladı. Emîr Timur ise hem orduyu denetliyor hem de savaş için uygun bir yer bakıyordu. Bu sırada Mallu İkbal Han emri altındaki dört yüz süvari, beş bin yaya ve yirmi yedi fil ile Timurlulara saldırdı. Ancak yapılan savaşta Mallu İkbal mağlup olarak Dehli'ye kaçtı.⁷⁸⁴

Emîr Timur yapılan ön savaştan sonra komutanlarını toplayarak istişare yapmaya başladı. Bu toplantıda Cihan Şâh-bek ve diğer beyler o zamana kadar yüz bin kadar Hindu esir aldıklarını ve bu esirlerin herhangi bir savaşta düşman saflarına geçerek kendilerini zor duruma sokabileceklerini Emîr Timur'a bildirdiler. Emîr Timur bu bilgilendirme üzerine sayıları kendi askerlerinin sayısından kat kat fazla olan bu esirlerin öldürülmesini emretti ve o gün yüz bine yakın Hindu öldürüldü. Bu Hindular Mallu İkbal'in saldırısı sırasında çok sevinmişti. Böylece oluşabilecek herhangi bir olası isyan hareketi önceden önlenmiş oldu.⁷⁸⁵

Emîr Timur 17 Aralık 1398'de beyleri ve emirleri komutasındaki ordusunu savaş düzenine soktu ve Dehli kuvvetlerine doğru ilerlemeye başladı. Sultan Mahmud ve Mallu İkbal Han komutasındaki Dehli ordusu da şehirden çıkarak savaş düzeni aldı.⁷⁸⁶ Dehli ordusu on bin süvari kırk bin yaya ve yüz yirmi filden meydana gelmekteydi.⁷⁸⁷ Sultanlık ordusundaki fillerin hepsine zırh geçirilerek üzerlerine nişancı konmuştu ayrıca fillerin dişlerine kılıçlarda bağlanmıştı.⁷⁸⁸ Bu durumda Dehli ordusu Emîr Timur'un ordusundan daha güçlü görünüyordu. Ancak savaşın başında Emîr Timur'un uygulamış olduğu savaş taktiği ile Dehli Türk Sultanlığın da bulunan filler savaş dışı kaldı. Nitekim Emîr Timur yanında buluna develerin üzerlerine yağ dökerek ateşe verdi ve filler üzerine yolladı. Filler yanarak üzerlerine gelen develerden korkarak tam tersi yöne doğru kaçmaya başladı ve Sultanlık ordusundan birçok askeri ezerek öldürdü.⁷⁸⁹ Bu olayın akabinde devam eden savaş da Emîr Timur'un bey ve emirleri

⁷⁸⁴ Şami, *a.g.e.*, s. 226; Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 121.

⁷⁸⁵ Yezdi, *a.g.e.*, s. 300; Haig, *a.g.m.*, s. 197; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 176; Hilda Hookham, *Tamburlaine The Conqueror*, London 1962, s. 193.

⁷⁸⁶ Yezdi, *a.g.e.*, s. 301.

⁷⁸⁷ Haig, *a.g.m.*, s. 198; Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 121.

⁷⁸⁸ İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr*, terc, Ahsen Batur, İstanbul 2012, s. 168; Şami, *a.g.e.*, s. 229.

⁷⁸⁹ Arabşah, *a.g.e.*, s. 170, 171.

büyük başarılar gösterdi. Sonuçta Dehli ordusu oldukça güçlü olmasına rağmen bozguna uğratıldı. Sultan Mahmud ve Mallu İkbâl Han ise bu mağlubiyetten sonra kaçarak Dehli'ye geldiler.⁷⁹⁰

Timurlular aynı gün Sultanlık ordusunun arta kalan askerleri de mağlup edildikten sonra ordu Dehli önlerine gelerek şehri kuşattı. Mallu İkbâl ve Sultan Mahmud kuşatmanın ardından gece kaçarak Gücerat taraflarına gittiler.⁷⁹¹ Emîr Timur'un arkalarından gönderdiği adamları Mallu İkbâl'in Seyf-han ile Hudâdâd adındaki iki oğlunu yakalayıp getirdiler.⁷⁹² Bu sırada direnemeyeceğini anlayan şehir valisi teslim olmak zorunda kaldı. Şehri üç içerisinde tamamen ele geçiren⁷⁹³ Emîr Timur ordugâhını Havz-ı Has'ın yanına kurdu. Bir müddet burada bekledikten sonra meydan kapısına gelerek İydgah'da şehrin ileri gelenlerini kabul etti.⁷⁹⁴

Emîr Timur 19 Aralık Cuma günü Dehli'ye girerek adına hutbe okuttu ve daha sonra şehirde büyük bir ziyafet verdi. Şehir ordu tarafından beş gün süre ile yağmalandı. Bu sırada asker taşkınlık yaparak masum insanlara saldırmaktan çekinmedi.⁷⁹⁵ Emîr Timur Dehli'de 15 gün kaldı,⁷⁹⁶ bu süre zarfında şehir tamamen yağmalandı. Halk büyük zulümler gördü ve şehir bu süre içinde harabeye döndü. Ordu daha sonra eski Dehli'ye giderek buraya kaçmış olan Hindularını kılıçtan geçirdi⁷⁹⁷ ve birçok sanatkârda esir alındı.⁷⁹⁸ Emîr Timur daha sonra Firûzabad'a geldi burada bir süre dinlendikten sonra Vezirabad'a geçti. Bu sırada Dehli Sultanlığı ile arası açık olan Bahadır Nehir (Nehar) elçi ve hediyeler göndererek bağlılığını bildirdi.⁷⁹⁹ Emîr Timur Panipat bölgesinde konakladığı sırada Emir-zadelerini Mirat kalesi üzerine gönderdi. Emirler 8 Ocak 1399'da kaleye vardılar ancak bu ordu kaleye hâkim olan İlyas Avgani (Efgani) ve Mevlânâ Ahmed'in teslim olmayıp bu kaleyi Moğol hükümdarı Tarmaşirin'in bile

⁷⁹⁰ Yezdi, *a.g.e.*, s. 304; Şami, *a.g.e.*, s. 230; Sührindi, *a.g.e.*, s. 172; Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 121 Hookham, *a.g.e.*, s. 195; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 176; Penâhî, *a.g.e.*, s. 212.

⁷⁹¹ Yezdi, *a.g.e.*, s. 304; Şami, *a.g.e.*, s. 231; Sührindi, *a.g.e.*, s. 172; Bedauni, *a.g.e.*, s. 356, 357; Hookham, *a.g.e.*, s. 196; Henry Beveridge, *a.g.e.*, s. 116.

⁷⁹² Yezdi, *a.g.e.*, s. 304.

⁷⁹³ Durak, *a.g.e.*, s. 146.

⁷⁹⁴ Gös. yer.

⁷⁹⁵ Yezdi, *a.g.e.*, s. 305.

⁷⁹⁶ Şami, *a.g.e.*, s. 233; Srivastava, *a.g.e.*, s. 223; Grousset, *a.g.e.*, s. 439.

⁷⁹⁷ Yezdi, *a.g.e.*, s. 305, 306.

⁷⁹⁸ Şami, *a.g.e.*, s. 233; Haig, *a.g.m.*, s. 198, 199; Penâhî, *a.g.e.*, s. 215.

⁷⁹⁹ Yezdi, *a.g.e.*, s. 306; Şami, *a.g.e.*, 233; Haig, *a.g.m.*, s. 199; Briggs, *a.g.e.*, s. 494, 95.

alamadığını söyleyerek karşı koydular. Bunun üzerine ordu bir şey yapamamış, Emîr Timur ise bu olay üzerine süratle Mirat önlerine gelerek kaleyi kuşattı. Neticede 19 Ocak 1399'da kale düşürüldü, asiler esir alınarak Emîr Timur'un yanına getirildi ve kalede bulunan Mecusiler öldürülerek kale yerle bir edildi.⁸⁰⁰

Mirat kalesi ele geçirildikten sonra Emîr Timur Cihan Şâh-bek'e Cevn (Cumna) nehrinin yukarı kısımlarına giderek budaki putperestleri ortadan kaldırmasını emretti. Kendisi de ağırlıklarını Şeyh Nureddin'e bırakarak Gang (Ganj) nehrine doğru hareket etti. Emîr Timur nehre doğru ilerlerken Süleyman Şâh da ona katıldı. Ordu ilerleyerek Firûzpur'a geldi. Pir Muhammed ve Süleyman Şâh karşıya geçerken Emîr Timur'a burada bir gün daha kalmasının daha uygun olacağı telkininde bulundular. Emîr Timur ise bu geçişin tehlikeli olacağını düşünerek orada kaldı. Nehir kenarında konaklayan Emîr Timur buradan yola çıkarak Tuğlukpur bölgesine doğru hareket ederken nehrin aşağı taraflarında bir grup Hindu'nun toplandığı haberi üzerine Emîr Timur Mübeşşir-bek ve Sultan Ali Tavacı komutasında beş bin kişiyi bunlar üzerine yolladı. Daha sonra yoluna devam eden Emîr Timur yoldayken hastalığa yakalandı ancak bu sırada Gebriler adında bir Hindu grubun 48 gemi ile nehir boyunca ilerlediklerini duydu hastalığına rağmen bunlar üzerine yürüdü. Emîr Timur nehir kıyısında Hinduları yakalayıp savaşa tuttu. Hem kıyıda hem de su içinde devam eden savaş Emîr Timur'un zaferiyle sonuçlandı. Ağır bir mağlubiyete uğrayan Hinduların karı ve çocukları da esir alındı.⁸⁰¹

Emîr Timur Ganj nehri kenarındaki son savaşından sonra Mübarek Han adında bir Melik'in ordusuyla suyun öbür tarafında beklediği haberini aldı. Bunun üzerine ordu suyu geçerek Melik'in ordusuyla savaşa tuttu ve neticede düşman mağlup edilerek birçok ganimetle birlikte çok sayıda esir alındı.⁸⁰² Tuğlukpur bölgesine yapılan bu savaştan sonra ordu nehir kenarında ilerleyerek Küpele bölgesindeki Hinduları yenilgiye uğrattı. Ordu Ganj nehrindeki işlerini bitirdikten sonra Hindularla mücadele etmek için Sivalik tepelerine doğru harekete geçti.⁸⁰³

⁸⁰⁰ Yezdi, *a.g.e.*, s. 306; Şami, *a.g.e.*, s. 234; Briggs, *a.g.e.*, s. 495; Mohammed Habib, *a.g.e.*, s. 124.

⁸⁰¹ Şami, *a.g.e.*, s. 235, 236; Yezdi, *a.g.e.*, s. 308;

⁸⁰² Yezdi, *a.g.e.*, s. 309; Şami, *a.g.e.*, s. 237; Durak, *a.g.e.*, s. 150.

⁸⁰³ Durak, *a.g.e.*, s. 150, 51.

Sivalık tepelerine ulaşan Emîr Timur ilk seferini Raca Behruz üzerine yaparak Raca ve adamları mağlup edip bölgeyi yağmaladı. Emîr Timur bu bölgede birkaç yere uğrayıp yağmaladıktan sonra Kendrev'e gelerek burada bir gün dinlendi. Buradan hareket eden Emîr Timur Sivalık dağı bölgesinde bulunan Raca Reten üzerine yürüdü fakat Racanın askerleri korkuya kapılarak kaçması nedeniyle bölgede birçok esirle birlikte önemli miktarda ganimette ele geçirildi. Ordu 26 Ocak'tan başlayarak yaklaşık bir ay süreyle Sivalık dağı civarında faaliyet gösterdi ve bu süre içinde yedi kale ele geçirildi. Nagotkot kalesi bu kalelerden biri olup oldukça sarp ve ormanlık alanda bulunan bu kale üzerine Emir Cihanşâh gönderilerek kale ele geçirilmiştir. Bu bölgeden de birçok ganimet elde eden ordu daha sonra buradan hareket ederek Şeyhun (Sahaikha) kalesi üzerine yürüdü. Ancak kalede bulunanlar Emîr Timur'a bağlılıklarını bildirerek itaat ettiler. Emîr Timur buradaki bazı Hinduları kendi hizmetine almayı istedi fakat onlar buna yanaşmayarak bölgede bulunan Müslümanları öldürdüler bunun üzerine savaş bahanesini bulan Emîr Timur burada iki bin Hindu'nun kafasını kestirdi.⁸⁰⁴

Emîr Timur Sivalık tepelerinde işlerini bitirdikten sonra Cemne nehri boyunca ilerleyip burada bulunan Hinduları kılıçtan geçirerek onların mallarını yağmalattı.⁸⁰⁵ Ordu Mâverâünnehr'e doğru ilerlerken Şeyha Köker (Sahaikha Gakhar) Lahor'a girerek şehri işgal etti. Bu haberi duyan Emîr Timur meseleyi halletmesi için Pir Muhammed'i bölgeye gönderdi. Pir Muhammed birkaç gün kaleyi kuşattıktan sonra Şeyh Köker'i yakalayarak hapsetti.⁸⁰⁶ Bu sırada Hızır Han Sareng'in elinden kaçarak Emîr Timur'a sığındı, Emîr Timur ona Multan, Dipalpur ve Lahor valiliklerini verdi, böylece Hızır Han, Emîr Timur'un Hindistan valisi oldu ve Emîr Timur ölene kadar ona bağlı kaldı.⁸⁰⁷ Emîr Timur bu seferini hem Hindistan üzerine gaza hem de bölgenin zenginliklerini ele geçirme ve ticaret yolların güvence altına alma düşüncesiyle yapmış olabileceği söylenebilir.⁸⁰⁸

⁸⁰⁴ Yezdi, *a.g.e.*, s. 312, 314; Şami, *a.g.e.*, s. 240, 243.

⁸⁰⁵ I. Prasad, *a.g.e.*, s. 176.

⁸⁰⁶ Durak, *a.g.e.*, s. 154.

⁸⁰⁷ Sahrindi, *a.g.e.*, s. 173; Haig, *a.g.m.*, s. 200; Briggs, *a.g.e.*, s. 497; K.. Z. Ashrafyan, "Central Asia Under Timur From 1370 To The Early Fifteenth Century", *History of Civilisation of Central Asia*, V. IV, Paris 1996, s. 338.

⁸⁰⁸ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, İstanbul 2007, s. 63.

Emîr Timur seferini tamamlayıp Semerkand'a döndüğünde Kuzey Hindistan'da açlık ve salgın hastalıklar baş gösterdi. Sefer nedeniyle ülkede zaten zayıf olan istikrar iyice sarsıldı. Emîr Timur'un Hindistan seferi Dehli Türk Sultanlığı'na ciddi bir şekilde darbe vurdu. Ancak daha sefer yapılmadan önce Hindistan'daki siyasi birlik bozulmuş, yerel Hindu beyleri ve birçok vilayetin emîri kendi başlarına hareket etmeye başlamışlardı. Bu durum da Tuğluk hâkimiyetine büyük bir darbe vurmuştu. Bu nedenle de Emîr Timur Hindistan'a girdikten sonra Dehli'ye varana kadar önünde kendisini engelleyecek ciddi bir Türk direnişi ile karşılaşmadı. Emîr Timur'un bu seferi Hindistan'daki Türk hâkimiyetine ciddi bir zarar vermedi bilakis bölgede bulunan Hindulara ağır bir darbe vurdu. Hindular aldıkları darbe nedeniyle uzun bir süre kendilerine gelemediler. Böylece Kuzey Hindistan'da Hindu Racaların güçlenmesi engelledi.

Bu sefer sonucunda Dehli ilk defa dışarıdan gelen bir saldırı sonucu ele geçirildi. Emîr Timur bu sefer sayesinde birçok ganimet ve fil ele geçirdi. Sanatkârlara son derece önem veren Emîr Timur Hindistan'da esir aldığı birçok sanatçıyı da Semerkand'a götürdü. Timurluların Hindistan ayrılımalarının ardından Tuğluk Hanedanlığı'nın gücü iyice zayıfladı. Nusret Han Gücerat'tan Dehli'ye gelip tekrardan tahta geçse de bağımsızlığını ilan eden emirler üzerinde otorite kuramadı ve silik bir şahsiyet olarak 1413' yılına kadar Dehli'de tahtta kaldı.

C. TUĞLUK HÂKİMİYETİ'NİN SON BULMASI

Emîr Timur'un Hindistan seferinden sonra, Dehli kuşatması sırasında Nâsırüddin Mâhmud ile kaçan Mallu İkbâl Han, Dehli'de bulunan Nusret Han'ı saf dışı bırakarak buraya hâkim oldu. Nusret Han ise kaçarak Düab'a gitti, onun burada yapmış olduğu Dehli'ye hâkim olma çabaları başarısız oldu⁸⁰⁹ ve Düab bölgesinde öldü. İkbâl Han Dehli'ye geldikten sonra harap olan şehir yeniden şenlenmeye başladı. Emîr Timur'un önünden kaçan halkın tekrardan şehre gelip yerleşmesinin ardından Dehli kısa sürede insanla doldu.⁸¹⁰ İkbâl Han Dehli'de hâkimiyeti eline aldığı anda, Gücerat ve

⁸⁰⁹ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 281,

⁸¹⁰ Sührindi, *a.g.e.*, s. 174; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 282; Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 626.

çevresinde Zafer Han, Multan, Dipalpur ve Sind'in bir kısmında Seyid Hızır Han, Mahoba ve Kalpi'de Mahmud Han, Kannauc, Eved, Kara, Dalmau, Sandilah, Behraich, Bihar ve Launpur'de Kabaca Cihan, Dhar'da Dilaver Han, Samana'da Galip Han, Biana'da ise Shams Han Auhadi bağımsız bir şekilde hareket ediyorlardı.⁸¹¹

Sultanlık içersinde bağımsız hareket eden beyleri yeniden hâkimiyet altına almak isteyen Mallu İkbâl Han ilk olarak 1399-1400'de Bayana'daki Shams (Şems) Han üzerine yürüdü ve onu mağlup ederek iki fil ele geçirdi. Daha sonra Keter'e ilerleyerek Hinduları haraca bağladı. 1400-1401'de Raca Sabir önderliğinde bir araya gelen Hinduları Patiali yakınlarında yapılan savaşta mağlup ederek Eteve'ye kadar kovaladı ve oradan Kanauja doğru ilerledi. Bu sırada Jaunpur'da bulunan Kabaca Cihan öldü onun oğlu Melik Karanfil yerine geçerek Mübarek Şâh adını aldı. Ancak kısa süre sonra İkbâl Han ile arası açıldı. Ordusunu hazırlayarak Mübarek Şâh'ın üzerine yürüyen İkbâl Han Ganj nehri kenarına geldiğinde Mübarek'in ordusu nehrin öbür tarafında kamp kurmuş bulunuyordu. İki ordu nehrin karşı kıyılarında iki ay boyunca bekledi ancak herhangi bir savaş meydana gelmedi. Bunun üzerine İkbâl Han Mübarek Şâh ve Şems Han'ı barışa razı ederek kendi birliğine katılmalarına ikna etti, fakat çok geçmeden barışı bozarak ikisini birden öldürttü.⁸¹² Böylece İkbâl Han bağımsız beyleri teker teker saf dışı bırakarak hâkimiyet alanını genişletmeye başladı. Sultan Mahmud'un Dehli'de olmayışı İkbâl Han'ın rahat bir şekilde hareket etmesini sağlıyordu.

Emîr Timur'un Dehli kuşatması sırasında kaçarak Gücerat taraflarına giden Sultan Mahmud 1402'de bölgenin bağımsız yöneticilerinin gönülsüz konukseverliğini anlayarak Dehli'ye dönmeye karar verdi.⁸¹³ Sultan Mahmud'un Dehli'ye geldiği haberini alan İkbâl Han onu iyi bir şekilde karşıladı. Ancak yönetimin tamamen Mallu İkbâl Han'ın elindeydi bu da Sultan Mahmud'u göstermelik bir hükümdar yapmıştı.⁸¹⁴ Bu durumdan pek hoşnut olmayan Sultan Mahmud bir yolunu bulup İkbâl Han'dan kurtulmanın planlarını yapmaya başladı. Bu sırada Mallu İkbâl Han ve Sultan Mahmud Jaunpur'da bağımsızlığını ilan eden İbrahim Şâh üzerine sefere çıktılar. Mallu'dan

⁸¹¹ Sahrindi, *a.g.e.*, s. 174; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, 282; Briggs, *a.g.e.*, s. 498.

⁸¹² Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 626; Haig, *a.g.m.*, s. 201.

⁸¹³ Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 626.

⁸¹⁴ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 283, 284; Sahrindi, *a.g.e.*, s. 176; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 177, 178.

kurtulmak isteyen Sultan Mahmud ava çıkma bahanesiyle oradan çıkarak İbrahim'in yanına geldi. Ancak Mahmud İbrahim'le anlaşamayarak oradan ayrıldı ve Kannevc'e gitti ve buranın valisi Melikzâde Herevî'nin yardımıyla şehre hâkim oldu. Bölgedeki eşraf ve halkın da yardımını alan Sultan Mahmud şehri İbrahim Şâh ve Mallu Han'a karşı korudu ve İkbâl Han ölünceye kadar burada kaldı.⁸¹⁵ Bu olaydan sonra Mallu Dehli'ye, İbrahim'de Jaunpûr'a döndü.⁸¹⁶

Dehli'de kendisine bağımsız bir yönetim kuran Mallu İkbâl Han aynı yılın sonunda Emîr Timur istilası sırasında Raca Narsing Deva'nın ve onun ölümünden sonrada oğlu Biram Deva'nın eline geçen Galyûr üzerine sefere çıktı. Ancak diğer Hinduların desteğini alan racanın şiddetli mukavemeti nedeniyle Mallu İkbâl Han bir şey elde edemedi geri çekildi.⁸¹⁷ Mallu İkbâl Han 1404 yılında tekrar Galyûr üzerine sefere çıktı bu sefer Biram Deva ile Dholpur önünde karşılaştı ve yapılan savaşta onu mağlup etti Raca kaleye kaçtı. İkbâl Han'ın kaleyi kuşatmasının ardından Raca gece karanlığından faydalanarak Galyûr'a doğru kaçtı. İkbâl Han ise onu takip edip Galyûr önlerini yağmalayıp yıktıktan sonra Dehli'ye döndü.⁸¹⁸

İkbâl Han Temmuz 1405'de kardeşi Sarang Han'a karşı isyan eden Samana'daki Bayram (Behram) Han Türk-Bacha üzerine yürüdü. İkbâl'den kaçan Bayram Han Himalaya (Badhnor) dağlarına doğru çekildi. Mallu Han ise onu takip ederek dağın vadisine ordugâhını kurdu. Birkaç gün geçtikten sonra Şeyh İlmüddin'in araya girmesiyle iki taraf arasında barış sağlandı. İkbâl Han Behram Hanî yanına alarak Multan üzerine yürüdü ve Talvandi'ye ulaştılar.⁸¹⁹ İkbâl burada birkaç racayı yakalayıp esir etti. Behram ise barış bozarak kaçtı.⁸²⁰ Bu olaydan sonran İkbâl Han Dehenda nehri kıyısını geçip Ajodhan'na gelerek ordugâhını kurdu. Bölgenin hâkimi

⁸¹⁵ İqtidar Husain Sıddıqui, "Nasırüddin Mahmud", *DİA*, C. 27, s. 374.

⁸¹⁶ Sıhrindi, *a.g.e.*, s. 177; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 284.

⁸¹⁷ Sıhrindi, *a.g.e.*, s. 177; Haig, *a.g.m.*, s. 202; Mohammed Habib, *a.g.m.*, 627.

⁸¹⁸ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 285; Sıhrindi, *a.g.e.*, s. 177.

⁸¹⁹ Sıhrindi, *a.g.e.*, s. 179; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 286; Briggs, *a.g.e.*, s. 501, 502.

⁸²⁰ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 286.

Hızır Han ise Dipalpur'dan gelerek savaş düzeni aldı.⁸²¹ 12 Kasım 1405'de yapılan savaşta İkbâl Han Mağlup olarak Hızır Han'ın askerlerinin eline geçti ve öldürüldü.⁸²²

Mallu İkbâl Han Multan valisi Hızır Han'a mağlup olup öldükten sonra Dehli'de bulunan Devlet Han Ludi, İhtiyar Han ve diğer emirler Sultan Mahmud'u Kanneuc'den Dehli'ye davet ettiler. Sultan şehre geldikten sonra Mallu Han'ın ailesini ve adamlarını Kol'a gönderdi⁸²³ ve bazı görevlere yeni atamalar yaptı. Bu tayinler neticesinde Devlet Han Düab'ın askeri valiliğine, İhtiyar Han ise Firûzabad'ın valiliğine atandı.⁸²⁴ Sulatan Mahmud 1406 yılında daha önce yardımına başvurduğu fakat bir şey elde edemediği Kannauç hâkimi İbrahim üzerine doğru sefere çıktı. Sultan Devlet Han'ı da Samana'ya gönderdi. Sultan İbrahim ve Sultan Mahmud Ganj nehrinin karşı kıyılarında ordugâhlarını kurdular, gelişigüzel çarpışmadan sonra taraflar bir anlaşma yaparak kendi ülkelerine geri döndüler.⁸²⁵ Sultan İbrahim kurnazlık ederek ordusunu bozmadı ve Dehli ordusu bölgeden gittikten sonra Kannauç'a saldırdı ve dört aylık bir kuşatmanın ardından şehri ele geçirdi.⁸²⁶ İbrahim burayı aldıktan sonra Dehli üzerine yürüdü ancak bu sırada Gücerat hâkimi Zafer Han'ın Dhar'ı fethedip Jaunpur'a doğru ilerlediği haberini aldı. Bunun üzerine İbrahim başkentine dönmeye karar verdi.⁸²⁷ Sultan Mahmud ise İbrahim'in adamlarının elinde bulunan Baran ve Sambal'ı ele geçirdi.⁸²⁸

Bu sırada Samana'da bulunan Devlet Han, Bayram Han'ı mağlup etti ancak burada bulunan Hızır Han'ın üzerine doğru geldiği haberini alınca Cemne nehri boyunca kaçtı. Devlet Han ile birlikte bulunan emirler bölgeden ayrılmayarak Hızır Han'a bağlılıklarını bildirdiler. Bu olayla birlikte elindeki birçok devlet adamı ve toprağı da kaybeden Mahmud sadece Dehli'nin dışında Düab, Sambol ve Rohtak bölgelerinde

⁸²¹ Nizâm ed-dîn Ahmed, Gös. yer.

⁸²² Sührindi, *a.g.e.*, s. 180; Bedauni, *a.g.e.*, s. 362; Nizâm ed-dîn Ahmed, Gös. yer.; I. Prasad, *a.g.e.*, s. 178; Srivastava, *a.g.e.*, s. 224; Haig, *a.g.m.*, s. 203.

⁸²³ Sührindi, *a.g.e.*, s. 181, 627; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 287; Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 627.

⁸²⁴ Haig, *a.g.e.*, s. 203.

⁸²⁵ Haig, *a.g.m.*, s. 203.

⁸²⁶ Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 627, 628.

⁸²⁷ Sührindi, *a.g.e.*, s. 181; Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 628.

⁸²⁸ Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 288.

hâkimiyetini devam ettirdi.⁸²⁹ İyice zayıflayan Tuğluk hanedanlığının son hükümdarı Sultan Mahmud 1408 yılında Hisar'ı Firûz'a Kavam Han'ın üzerine yürüdü, ancak Kavam Han oğlunu sultana gönderip af dilemesiyle ordu Dehli'ye geri döndü. Multan hakimi Hızır Han ise bu haberi duyunca Fethabad'a geldi ve Sultan Mahmud'a katılan ahaliye saldırdı. Hızır Han bir taraftan Melik Tufha'yı Düab'ı istila etmesi için görevlendirirken diğer taraftan kendisi de Dehli üzerine yürüyerek Siri'de bulunan Sultan Mahmud'u kuşattı. Fakat bu sırada ordu içinde patlak veren erzak eksikliği yüzünden kuşatmayı devam ettiremeden geri çekildi.⁸³⁰ Böylece Hızır Han'ın Dehli'yi ele geçirmek için yaptığı ilk deneme başarısız oldu.

Sultan Mahmud 1409-10 yıllarında hiçbir sefere çıkmadı. 1410-11'de Hızır Han üç aylık bir kuşatmanın ardından Rohtak'ı ele geçirdi. Bu dönem de Tuğluk hâkimiyeti tamamen çöktü. Bu duruma aldırış etmeyen Sultan Mahmud ise kendini eğlenceye verdi.⁸³¹ Tuğlukların zayıflamasını fırsat bilen Hızır Han Mevat'ın büyük bir kısmını harap etti ve Siri'de bulunan Sultan Mahmud'u kuşattı. Sultan Mahmud adına Firûzabad'ı elinde tutan İhtiyar Han, Hızır Han'a teslim oldu. Böylece hem Düab hem de Dehli'nin etrafı Hızır Han'ın hâkimiyetine geçti. Hızır Han hayvanların yemi ve hububat eksikliği yüzünden tekrardan geri çekilmek zorunda kaldı.⁸³² Sultan Mahmud Ekim 1412'de öldü. Onun ölümüyle emirleri Devlet Han Ludi'nin etrafında toplandılar. Devlet Han Ludi Dehli'yi 1414 yılına kadar idare etti. Ancak Hızır Han Multan'dan gelerek Dehli'de hâkimiyeti ele geçirdi.⁸³³ Böylece Tuğluk hanedanının son varisinin ölümüyle Dehli'ye hâkim olan Hızır Han 1451 yılına kadar sürecek olan Seyid Hanedanlığı'nı kurdu.

⁸²⁹ Sührindi, *a.g.e.*, s. 182, 183; Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.m.*, s. 289.

⁸³⁰ Sührindi, *a.g.e.*, s. 183; Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 628; Briggs, *a.g.e.*, s. 503.

⁸³¹ Mohammed Habib, *a.g.m.*, s. 628.

⁸³² Nizâm ed-dîn Ahmed, *a.g.e.*, s. 290.

⁸³³ İqdidar Husain Sıddıqui, *a.g.m.*, s. 374.

SONUÇ

Hindistan'ın yerel halkı yaşadıkları coğrafya, sahip oldukları kültür ve yaşam tarzları nedeniyle başka ülkelere sefer yapmamışlardır. Bunun aksine hep dışarıdan gelen istila ve seferlere maruz kalmışlardır. Türklerin Hindistan seferleri öncesinde buraya Persler ve Makedonyalı İskender akın yapmıştır. Ancak bu iki farklı gurubun yaptığı seferler geçici istilalardan öteye gidememiştir. Türklerin M. Ö II. yüzyılda Sakalarla başlayan münasebeti Kuşanlar ve Akhunlarla devam etmiştir. Art arda gelen bu üç Türk grubu zamanla bölgedeki üstünlükleri kaybetmişler ve nüfuslarının az olması nedeniyle de yerel halk arasında erimişlerdir. Akhunların bölgedeki üstünlüklerini kaybetmelerinin ardından Hindistan Türk Hakimiyeti Gaznelilerin sefer yaptığı tarihe kadar yaklaşık dört buçuk asır kesintiye uğramıştır. Bu ara dönemde Araplar Hindistan'a seferler yapmışlar ancak geçici süren hakimiyetlerinin ardından bölge Hindu beylerinin eline geçmiştir. Yine bu dönemde Hindistan İslamiyet'le tanışmış fakat İslam dini burada yayılıp gelişmemiştir. Gaznelilerle yeniden başlayan Türk akınları hem bölgede İslamiyet'in yayılması sağlamış hem de uzun bir süre kesintiye uğrayan Türk hakimiyetinin tekrardan tesis edilmesine ön ayak olmuştur. Gaznelilerle birlikte yayılan İslamiyet Hindistan'da bulunan kast sistemine de ağır bir darbe vurmuştur. Gaznelilerin Dandanakan savaşında Selçuklulara yenilmelerinin ardından Lahor merkez olmak üzere kuzey Hindistan'da varlıklarını devam ettirmişlerdir. Yaklaşık yüz elli yıl bölgeye hakim olan Gazneliler kendilerinden sonra kurulacak olan Dehli Türk Sultanlığı ve Babürler gibi Türk devletlerine zemin hazırlamışlardır. Gazneliler'i ortadan kaldıran Gurluların hizmetinde bulunan Türkler 1192'de Hindularla yapılan Tarain savaşından kısa bir süre sonra Kuzey Hindistan'a hakim olmuşlardır. Gurluların yıkılmasıyla da aynı Samanilerin hizmetinde iken ortaya çıkan Gazneliler gibi yeni bir Türk devleti (Dehli Türk Sultanlığı) kurulmuştur. Türkler bu devletle birlikte Kuzey Hindistan'ı aynı Anadolu gibi bir vatan olarak görmüş ve Türkistan'dan göçerek buraya yerleşmişlerdir.

Moğol istilasını Türkistan'a ulaştığında onların önünden kaçan Türklerin bir çoğu Dehli Türk Sultanlığı topraklarına iltica ederek burada Türk nüfusunu

arttırmışlardır. Kurulan bu Türk devleti birçok Türk devletinin aksine farklı Türk hanedanları tarafından yönetilmiştir. Çalışmamıza konu edindiğimiz iki asırlık dönem içerisinde beş Türk hanedanı devleti yönetmiştir. Farklı hanedanların başa geçme sebebi ise hanedanlığın tek bir soydan gelme zorunluluğunun olmamasıdır. Bu nedenle de hemen hemen her hükümdar değişikliğinde Türk beyleri arasında saltanat mücadelesi olmuş zaman zaman bu mücadelelere Hindu asıllı beyler de katılmıştır. Hatta kısa bir süreliğine de olsa Hindular yönetimi ellerine geçirmişlerdir.

Moğollar bu dönemde Ortadoğu, Türkistan, Anadolu Karadeniz'in Kuzeyi ve Çin'i istila ederek hâkimiyetleri bu bölgelerde tesis etmişlerdi. Moğolların akın yaptığı yerlerden birisi de şüphesiz Hindistan topraklarıydı. Moğollar Türklerin hakim oldukları bu topraklara birçok sefer yapmışlardır ancak bu akınlar çoğu zaman Türkler tarafından durdurulmuş ve Moğollar bir şey elde edemediği için geri çekilmişlerdir. Özellikle İltutmuş, Balaban ve Kalaç Hanedanlıkları döneminde yoğun bir şekilde gelen Moğol akınları başarılı bir şekilde savulmuştur. Moğollar ise bu akınlarda birçok esir ve kayıp vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Birkaç defa Dehli'yi ele geçirmeye yaklaşıyorlar da bir şey elde edemediği için geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Neticede Moğolların yaptığı seferler yağma hareketinden ileriye gidememiştir.

İltutmuş ve Balaban hanedanlıkları döneminde Türkler sadece Kuzey Hindistan'a hakim olabilmişlerdir. Ancak Kalaçların egemenliği ele almasının ardından özellikle Alâ ed-dîn Muhammed döneminde tüm Hindistan'da Türk egemenliği sağlanmıştır. Türkler halkının çoğu Hindu olan bir coğrafya üzerinde egemen olduklarından sürekli yerel Hindu beylerinin isyanıyla karşılaşmışlardır. Devletin zayıfladığı her dönemde fırsatı kaçırmayan Hindular isyan ederek bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Bu nedenle de Güney Hindistan'daki Türk hakimiyeti devletin zayıflamasıyla kısa sürede yok olmuştur. Hindu ayaklanmalarının dışında ülkede çeşitli vilayetlerin Türk yöneticileri iktidar boşluğundan yararlanarak isyan etmişlerdir. Bu iki asırlık dönem Moğol akınları, Hindu ve Türk yöneticilerin isyanı ve fetihlerle geçmiştir. Dehli Türk Sultanlığının karşılaştığı başka bir önemli meselede Tuğlukların yıkılmaya yüz tuttuğu bir dönemde Emîr Timur'un Hindistan

üzerine yapmış olduğu seferdir. 14. yüzyılın sonlarına doğru Tuğluk hakimiyeti iyice zayıflaması yerel Hindu beyleri ve çeşitli bölgelerin valileri bağımsız hareket etmesine zemin hazırlamıştır. Bu da Hindistan'daki Türk hakimiyetinin zayıflamasına neden olmuştur. Emîr Timur sefer yapmadan önce zaten bölgedeki Türk varlığı tehlikeye girmiş olup sefer bölgedeki Türk hakimiyetine değil Hindulara ağır bir darbe vurmuştur. Emîr Timur'un Hindulara vurmuş olduğu bu darbe sayesinde onlar uzun bir müddet kendilerine gelememişlerdir. Bu sefer bir bakıma buradaki Türklüğün tamamen yıkılıp kaybolmasını da engellemiştir. Görüleceği üzere bu seferin ardından Türkler yeniden bölgeye hakim olmuşlardır.

Türklerin Kuzey Hindistan'a hakim olup burada müstakil bir devlet kurmaları hem Türkler hem de bölgenin yerel halkı için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kurulan Türk devleti sayesinde bölgede var olan kast sistemi yıkılmış ve insanlar arasındaki sınıf farklılıkları da ortadan kaldırmıştır. Bu kast sisteminden muzdarip olan halkın çoğu Türklerin kurmuş olduğu şehirlere gelerek yerleşmiştir. Bir diğeri önemli konu da bölgede İslamiyet'in büyük ölçüde yayılıp gelişmesidir. Dehli Türk Sultanlığı'nın kurulmasıyla yaklaşık altı buçuk asır Türkler Hindistan'ın büyük bir bölümüne hakim olmuşlardır. Türkler burayı Anadolu gibi vatan bilip yüzyıllar boyunca bölgede varlıklarını devam ettirmişlerdir. Ancak Babürlülerin yıkılmasıyla Türklerin varlığı yok olmaya yüz tutmuştur. İngilizlerin bölgede hakimiyet kurmalarıyla Türkler kısa sürede benliklerini yetirmiş, aynı Sakalar, Kuşanlar ve Akhunlar gibi yerel halk arasında kaynayıp benliklerini unutmuşlardır. Bu durum da bize Türklerde "Devlet" kavramının ne kadar önemli olduğunu, milletin varlığının ancak devletin var oluşuyla mümkün olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed, S. Maqbul, "Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarına Göre Hindistan", *DİA*, C. 18, İstanbul 1998.

Ahmed, M. Aziz, *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*, İstanbul 1995.

_____, M. Aziz, *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Dehli Türk İmparatorluğu*, Haz. Tansu Say, Tarihsiz.

Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, Ankara 2000

Akbulut, Dursun Ali, "Arap Fütühatına Kadar Mâverâünnehir ve Horasanda Türkler" , *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi*, Erzurum 1986.

Al Utbi, *Kitab-i Yamini*, Rev. James Reynolds, London 1898.

Alan, Hayrunnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, İstanbul 2007

Aristov, N. A. *Türk Halklarının Etnik Yapısı* terc. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.

Ashrafyan, K. Z., "Central Asia Under Timur From 1370 To The Early Fifteenth Century", *History of Civilisation of Central Asia*, V. IV, Paris 1996.

Avfi, Cevâmiü'l Hikâyaât, İngilizce terc. H. M. Eliot-J.Dowon, *History of India As Told By Its Own Historians*, Vol. II, Frankfurt 1997.

Ayan, Ergin, "Gurluların Menşei Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 16.

Baqr, Muhammad, *Lahore Past And Present*, ,Dehli 1985.

Barthold, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1946.

Bedauni, *Muntakhabu-t Tevarih* , V. I, By George S.A. Ranking, Dehli 1986.

Bevan, E.B, "Alexander the Great", *The Cambridge History of India, Ancient India*, Ed, By E.J. Rapson, , London 1922.

Beveridge, Henry, *A Comprehensive History of India*, C. I, New Dehli 1986.

Bosworth, C. E., "The Ghaznavids", *History of Civilizations of Central Asia*, Vol. IV, Paris 1998.

_____, *The Ghaznavids Their Empirein Afganistan And Eastern Iran*, Edinburgh 1963.

_____, *The Later Gahaznevids*, Edinburgh 1987.

Briggs, John, *History of the Mohammadan Power Till the year A. D. 1612*, C. I, Cacuta 1908.

Chakrabart, K., " The Gupta Kingdom" *HCCA*, C. III, 188-210

Chegini, N. N., "Sasanian Iran-Economy, Society, Arts and Crafts" *HCCA*, C.III, 39-80

Cöhce, Salim, *Şemsi Melikleri Basılmamış Doktora Tezi*, Elazığ 1986.

_____, "Gazneli Sultan Mahmud Döneminde Kadar Hindistan'da Türk Varlığı", *Erdem Aydın Sayılı Özel Sayısı-III*, C. 9, S. 27, Ocak 1997

_____, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri" *Genel Türk Tarihi*, Ankara 2002.

_____, "İlkçağda Hindistan'da Türk Varlığı", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları*, S. I, Malatya 2001.

_____, "Dehli Türk Sultanlığının Kurucusu Kutb ed-dîn Aybeg'in Hayatı ve Şahsiyeti", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Elazığ 2000.

- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşa*, terc. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2013.
- Cüzcani Maulana, Minhaj-ud-Din, Abü-' Umar-i' Usman, *Tabakat-ı Nasiri-A General History of Muhammedan Dynasties of Asia Including Hindustan*, terc. H.G. Raverty, V. I, London 1881.
- Dames, M. Longworth, "Gazneliler", *İslam Ansiklopedisi*, 1978, C. IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.
- Dani, A. H., "Eastern Kushans And Kidarites In Gandhara And Kashmir", *HCCA*, Vol. III, Paris 1996.
- Dineverî, Ebû Hanife, İslam Tarihi, terc. Nusrettin Bolelli-İbrahim Tüfekçi, İstanbul 2007.
- Durak, Neslihan, "Hindistan'da Saka Kuşan ve Akhunlar", *Tarihte Türk Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziren 2007*, Ankara 2008.
- _____, *Hindistana Kuzeyden Yapılan Seferler*, Ankara 2000
- El- Belazuri, Ahmed b. Yahya, *Fütuhu'l Buldân* (Ülkelerin Fetihleri) terc. Mustafa Fayda 2013.
- El-Beyhaki, Muhammed b. Hüseyin, *Târîh-i Beyhaki*, TTK Nüshası, terc. Necati Lugal, Tarihsiz.
- El-Birûnî, Ebû Reyhan *Tahkiku Ma li-l Hind*, Alberuni's India terc. Edward C. Sachau, C. 1, London 1910.
- _____, *Maziden Kalanlar (El-Âsâr el-Bâkiye)*, terc. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2011
- Esin, Emel, "Butân-ı Halaç", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, C. 17, İstanbul 1972.

- Fahr Ud-Dîn Mübârek-Şah, *Tarih-i Fahr Ud-Dîn Mübârek-Şah*, terc. Ali Akbulut, Tarihsiz.
- Galip, Mübarek, Saadettin Y. Gömeç, *Hindistan'da Türkler*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.
- Ghafur, Muhammad Abdul, "The Gorids" *History, Culture and Administratin, Universiti Of Hamburg Basılmamış Doktora Tezi*, Hamburg 1960.
- Golden, Peter, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, terc. Osman Karatay, Ötüken Yayınevi; İstanbul 2013.
- Gömeç, Saadettin, *Türk-Hun Tarihi*, Ankara 2012.
- Grakov, B.N., *İskitler*, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2008.
- Grousset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, Terc. M. Reşat Uzmen, İstanbul 2010.
- Gumilev, L. N, *Hunlar*, terc. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- Habib, Mohammed, " The Asiatic Environment", *A Comprehensive History of India*, Vol. 5. Dehli 1970.
- _____, "Successor of Firûz Shah Tughluq", *A Comprehensive History of India*, Vol. 5. Dehli 1970.
- Habibullah, A. B. M., "Jelaluddin Khalji," *A Comprehensive History of India*, Dehli 1970.
- Haig, T. W, " The Later Tughluqs, The Decline And Extinction of The Dynasty, And The Inavation Of India By Taimür", *The Cambridge History Of India III*, Cambridge 1928.
- _____, " The Reign of Firûz Tughluq, The Decline And Extinction of The Dynasty, And The Inavation Of India By Taimür", *The Cambridge History Of India III*, Cambridge 1928.

_____, "Gıyâs-ud-dîn Balaban, Mu' İzz ud-dîn Kaiquâd, and Shams-Ud-dîn Kayûmars," *Cambridge History Of India III*, London 1928.

_____, GıyâSüddîn Tuğluk, *İA*, C. 4, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.

_____, "The Khalji Dynasty and the First Conquest of the Deccan", *Cambridge History Of India III*, London 1928.

_____, Mu'izz-ud-din Muhammad bin Sâm of Ghûr and the Earlier Slave Kings of Dehli, *Cambridge History Of India III*, London 1928.

Hasan Nizami, "Tâcü'l Meâsir", *History of India As Told By Its Own Historians*, İng. terc. H. M. Eliot-J. Dowon, C. II, Frankfurt 1997.

Hashmi, Yusuf Abbas, *Successors of Mahmûd of Ghazna*, Karachi 1988.

Hookham, Hilda, *Tamburlaine The Conqueror*, London 1962.

Husain, Agha Mahdi, *The Rise And Fall of Muhammed Bin Tuğluk*, London 1938.

İbn Battûta Tanci, Ebû Abdullah Muhammed, *İbn Batûta Seyahatnamesi*, C. II, terc. A. Sait Aykur, İstanbul 2000.

İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr*, terc, Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2012.

İbni Tagrıberdi, *En-Nücûmu'z-Zâhire*, Arapçadan Tercüme eden, D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.

İbnül'l Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi İslam Tarihi*, terc. Abdülkerim Özeydın, C. IX, , İstanbul 1987

İsemi, *The Fütuhu's-Salâtin or the Shahnama of Medieval India of Isemî*, Edited by Agha Mahdi Husain, C. I, London 1966.

Jackson, A. V. Williams, *History Of India*, Vol. V, London 1907.

_____, A.V. Williams, "The Persian Domination Northern India Down to the Time of Alexander's Invasion", *The Cambridge History of India, Ancient India*, Ed, By E.J. Rapson, London 1922

Jockson, Peter, *The Dehli Sultanate-A Political and Military History*, Cambridge 1999.

Kafesoğlu, İbrahim *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2006.

_____, "Gazneli Mahmud", *İA*, C. VII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.

_____, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 2000.

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-tit Türk*, terc. Besim Atalay, C. 2, Ankara 2013.

Konukçu, Enver "Akhunlar" ,*Türkler*, C. I.

_____ "Hindistan'daki Türkler", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Malatya 2001.

_____, "Gıyaseddin Tuğluk", *DİA*, C. 14.

_____, "Hindistanda Kalaç-Moğol Mücadelesi s. 831-838 ", *X. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. III, Ankara 1991.

_____, "Kalaç Sultanı Alâeddin Muhammed Şâh ve Onun Hind Siyâseti", *VIII. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Ankara 1981.

_____, "Hindistanda Kurulan Türk Devletleri (1206-1414)", *Tarihte Türk Devletleri I*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları:98, Ankara 1987.

_____, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Ankara 1973.

Kortel, S. Haluk, "Dehli Türk Sultanı Alaaddin Halaci'nin Moğol Siyaseti", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 36, İstanbul 2000.

_____, "Gur Devletinde Bir Türk Kumandan", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 39, İstanbul 2004.

_____, "Muizzî Meliklerinden Nâsireddîn Kubaca", *Erdoğan Erdoğan Merçil'e Armağan*, İstanbul 2013.

_____, "Dehli Türk Sultanı Alâeddîn Muhammed-Şâh Halacî'nin Hindistan'daki Seferleri 747-786", *Bellekten*, LXII, S. 235, Ankara 1999.

_____, *Dehli Türk Sultanlığı'nda Teşkilat*, TTK Ankara 2006.

Köprülü, M. Fuad, "Firûz Şah Halaci", *İA*, C. 4. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.

_____, "Firûz-Şah Tuğluk", *İA*, C. IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.

_____, "Halaç", *İA*, C.V.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.

Köprülü, Orhan. F., "Firûz Şah Halaci", *DİA*, C. 13, İstanbul 1996.

Lal, Kishori Saran, *Histori of Khaljis*, London 1967.

Laypanov, Kazi T., İsmail M. Miziyev, *Türk Halklarının Kökeni*, terc. Hatice Bağcı, İstanbul 2014

Litvinsky, B. A., "The Hephthalite Empire", *History of Civilizations of Central Asia*, C. III, 138-165.

Majumdar, R. C., *An Advanced History of India*, Dehli 1967.

Merçil, Erdoğan, "Apltegin", *DİA*, C. II, İstanbul 1989.

_____, "Sebüktegin", *DİA*, C. 36, İstanbul 2009.

_____, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989.

Mesudi, *Muruc ez- zeheb* (Altın Bozkırlar), terc. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.

Minorsky, V. *Hudûdü'l Âlem Mine'l- Meşrik İle-l Magrib*, terc. Abdullah Duman, Murat Ağarı, İstanbul 2008.

Narain, Awadh Kishore, "Kuşan Devleti", *Türkler*, C. I

Nikonorov, V. P., *The Armies of Bactria 700 BC-450 AD*, Vol. I, By Montvert Publications, Stockport 1997.

Nizameddin Ahmed, *Tabakat'ı Ekberi*, Translation, By B DE, M.A., IC. S. Vol. I, The Asiatic Societi, Calcutta 1973.

Nizami, K. A., "Ghurids", *History of Civilizations of Central Asia*, Vol. IV, 182-196.

Nizami, K. A., "Muhammad Bin Tuğluq", *A Comprehensive History of India*, Vol. 5, Dehli 1970.

_____, "The Early Turkish Sultans Of Dehli", *A Comprehensive History of India*, The Dehli Sultanate Vol. 5, Dehli 1970.

_____, "The Early Turkish Sultans of Dehli" *A Comprehensive History of Indi*, Vol. 5, Dehli 1970.

Nizamüddin Şâmi, *Zafername*, Terc. Necati Lugal, TTK, Ankara 1987.

Nuhoğlu, Güler, "Beyhaki Tarihine göre Gazneliler'de Devlet Teşkilatı ve Kültür", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul 1995.

Ögel, Bahaeddin, " Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I. Yüe-Çi'ler, *DTFC Dergisi*, C. 15, S. 1-3, Ankara 1957.

_____, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişim Çağları*, İstanbul 1988.

Ölmez, Mehmet, "*Halaçlar ve Halaçça*", *Çağdaş Türk Dili*, S. 84, Şubat 1995.

Özaydın, Abdülkerim, "Sencer", *DİA*, C. 36, İstanbul 2009.

_____, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

Özcan, Azmi, "Muhammed Bahtiyâr Halacî", *DİA*, C. 30, İstanbul 2005.

Palabıyık, M. Hanifi, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, Ankara 2002.

_____, "Hindistan Tarihinde Gazneli Türk Hakimiyeti", *Tarihte Türk Hint İlişkileri Sempozyumu*, Ankara 2008.

Penâhî, Muhammed Ahmed, *Timurlenk*, Tahran 1372.

Prasad, Ishvari, *A Short History Of Muslim Rule In India From The Conquest Of İslam To The Death Of Aurangzeb*, Allahabad 1937.

Pyankov, Igor Vasilyeviç, "Sakalar", *Türkler* C. I

Rawlinson, H.G., *Bactria The History of a Forfotten Empire*, London 1912

Saksena, B. Prasad, "Firûz Shah Tugluq", *A Comprehensive History of India*, Vol. 5, Dehli 1970.

_____, "Ghiyasuddin Tuğluq", *A Comprehensive History of India*, Vol. 5, Dehli 1970.

Salehi, Kurosh, "Reasons and Consequences of Ghaznavids' Invasion of India", *Journal of Subcontinent Researches University of Sîstan and Baluchestan*, Vol. 5, No 15, Summer 2013

Sıddıqui, İqtidar Husain, "Nasırüddin Mahmud", *DİA*, C. 27, İstanbul 2003.

Smith, Winsent. A., *The Early History of India*, London 1924.

Srivastava, Ashirbadi Lal, *The Sultanate Of Dehli*, Shiva Lal Agarwala & Company Educational Publisher, Agra 1966.

- Stavisky, Boris Ya, "İpek Yolu ve İnsanlık Tarihindeki Önemi", *Türkler*, C. 3
- Symonds, A.R., *To the Geography and History of India and The Countries Adjacent*, Printed By P. R. Hunt, American Mission Press, Madras 1843.
- Şems-i Sirac Afif, "Tarih-i Firûz Şahi", *History of India By Own Historians*, İng. terc. Elliot- Dowson, V. III, London 1871.
- Şerefüddin Ali Yezdî, *Zafername*, terc. Ahsen Batur, Selenge Yayınevi, İstanbul 2013.
- Şeşen, Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara, 2001.
- Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömeri, Mesâlikü'l Ebsâr (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım), terc. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014
- Taneri, Aydın, "Celaleddin Harezimşah", *DİA*, C. 7, İstanbul 1993.
- Taşagıl, Ahmet, *Göktürkler I,II,III*, 2012.
- Tezcan, Mehmet, "Kuşanlar Tarihi-Yüeh-Chih'lardan Kuşanlara", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi*, Erzurum 1996.
- _____, "Kuşanlar, Akhunlar ve Eftalitler", *Tarihte Türk Hind İlişkileri Sempozyumu 31 Ekim 1 Kasım 2002*, Ankara 2006.
- _____, "Kuzey Hindistan Geçitleri", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Malatya 2001.
- Thorley, Jhon, "The Roman Empire and Kushans", *Greece & Rome, Second Series*, Vol. 26, No. 2 (Oct., 1979).
- Togan, A. Zeki Velidi *Umumi Türk Tarihine Giriş*, C. I İstanbul 1981.
- _____, *Oğuz Destanı Reşîdü'd-dîn Oğuznamesi Tercüme Tahlili*, İstanbul 1982.

Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi* ,C.1 s.49, Nakışlar Yayınevi İstanbul 1978.

Usta, Aydın, *Türklerin İslamlaşma Serüveni*, İstanbul 2007

Üçok, Bahriye, "Dehli Müslüman Türk Sultanlığının Kuruluşu ve Sultan Raziye'nin Saltanatı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, "125,134" Ankara 1961.

Wink, Andre, *The Making of The Indo-Islamic World*, Vol. II, Brill, Leiden- New York-Köln 1997.

Yahya Bin Ahmad Bin Abdullah Sirhindi, *The Tarikh-i Mübarakshahi*, By, H. Beveridge, Dehli 1986.

Zeimal, E. V., "The Kidirate Kingdom in Central Asia", *HCCA*, Vol. III, Paris 1996.

Zikiyey, Mirfatih Z., *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, terc. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2007.

Ziyäü-d din Bereni "Târikh-i Firoz Shâhi" , *The History India As Told By Its Own Historians: Mohammadan Period* , C. III, İng. terc, H. M. Eliot-J. Dowon, London 1877.